

OPGANG

JEUGDTIJDSCRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN
ARBEIDERSBEWEGING

I - II JAARGANG

1ER JAARGANG

No. 1

OPGANG

DRIEMAANDELIKS JEUGDTIJDSCHRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN ARBEIDERSBEWEGING

REDAKTEUR: KOOS VORRINK

JANUARIE

1922

UITGAVE VAN DE CENTRALE VAN ARBEIDERSJEUGDVERENIGINGEN - (A. J. C.)

ABONNEMENTSPRIJS f 1.25 PER JAAR - LOSSE NUMMERS f 0.40

ADRES VAN REDAKTIE EN ADMINISTRATIE: REGULIERSGRACHT 78^{II} AMSTERDAM - TEL. C. 691

OPGANG.

Het wond're jonge leven groeit,
Hoe zwaar ellende moge drukken;
Geen macht op aard, die 't zal gelukken
Te doden, wat in ons ontbloeit -
Wij willen *kind'ren* worden.

Het sterke jonge leven groeit,
Hoe fel ellende 't mag belagen;
Wij komen in de strijd meedragen
Het vuur der jeugd, dat in ons gloeit -
Wij willen *strijders* worden.

Het mooie jonge leven groeit,
Wat ook ellende neer mag trekken;
Wij willen onze ziel ontdekken
De schoonheid, die op aarde bloeit -
Wij willen *mensen* worden.

MR. PUNCH.

KLASSENSTRIJD.

DOOR R. STENHUIS.

HER zijn lieden met een beminnelijk karakter en zacht gemoed, die van het woord klassenstrijd rillen. Zij wijten alle strijd tussen de arbeidende en de kapitalistische klasse gaarne aan misverstand, dat vermeden had kunnen worden, zo de partijen maar verstandiger waren geweest.

Er zijn anderen, die menen te moeten spreken van revolutionaire klassenstrijd en het kenmerk van het revolutionair karakter van de klassenstrijd menen te vinden in de middelen, die worden toegepast.

Beide zijn misvattingen; de klassenstrijd is een realiteit en de middelen, die in die strijd worden toegepast hangen af van de omstandigheden waaronder hij gestreden wordt. Wij willen pogen en het een en het ander nader te verduidelijken.

Bij zijn opkomst schiep het kapitalisme een grote klasse van arbeiders, die op de verkoop hunner arbeidskracht waren aangewezen, om in hun levensonderhoud te voorzien. Het bracht deze massa in een toestand, die voor allen vrijwel gelijk en voor allen even treurig was.

De leer van de gelijkheid der belangen van kapitaal en arbeid, had toen schone triomfen kunnen beleven. De harmonie der klassen werd niet verstoord door een door socialistiese leuzen vergiftigde arbeidersklasse.

Het resultaat was echter, dat de arbeiders in de allereendigste positie werden gedrongen. Werkdagen van 14 en meer uren per dag, gepaard met de afschuwelijkste uitbuiting van kinderen van 10 jaar en jonger, waren in de industriële bedrijven regel. Lonen, die nauwelijks voldoende waren om de arbeiders met hun gezinnen in het leven te houden, waren de meest gangbare.

Het levenslot der arbeiders, nog vaak bitter en steeds onzeker, was in de aanvang der maatschappelijke heerschappij van het kapitalisme aan dat van een slaaf gelijk. De arbeiders verkommerden in de ellende, gingen lichamelik en moreel ten gronde aan de lange arbeidsdag gepaard gaande met laag loon.

Moreel en geestelik deed het kapitalisme de arbeidersklasse nog veel meer kwaad.

In de aaneengerijde woonkazernes in de industriesteden, waar somberheid en kaalheid met elkaar wedijveren om de heerschappij, worden de zachtere sentimenten neergebeukt en een algemeen verzuwingsproces gekweekt.

Het kapitalisme roofde de arbeiders de behoefte aan hogere kultuur en gaf hun in de plaats daarvan de jeneverfles; het licht van de wetenschap werd voor hen gedooft; muziek en droom werden vreugden, die de arbeidersmassa niet verstond.

De arbeider werd de slaaf van de arbeid, een stomp-zinnig werkbeest, dat geesteloos voortploeterde om een bete broods te winnen voor het naakte levensonderhoud. Het leven in de fabrieken ging heen in staag gezwoeg, zonder levensdoel, zonder grote vreugde en zonder zacht geluk.

De kapitalistische kultuur eiste van de arbeidersklasse het volle offer.

En om hun uitgeputte lijven nieuwe energie te geven, werd in de kroeg, bij alcohol en platte praat, het laatste restje van kracht en zachtheid vernietigd. Heel het leven was een voortdurende strijd om niet van honger te sterven.

De afstomping van geest en gemoed, het vervloekte gebrek aan behoeften, was het noodlottigste en meest onmenselijke gevolg van de kapitalistische heerschappij en exploitatie.

Tegelijk groeide uit de arbeid dezer onderworpen massa een nieuwe, heerlike wereld van weelde en licht.

De ondragelike, pijnigende ellende enerzijds, de door rijkdom der wereld gewekte behoeften anderzijds, brachten de arbeidersklasse in beweging.

Onzeker was het eerste optreden; vele waren de fouten en tekortkomingen, doch de gewekte begeerte en het besef, dat haar arbeid onontbeerlik was, bracht in de arbeidersmassa de kracht om voort te gaan.

Zodra de arbeiders zich er van bewust waren, dat zij samen moesten gaan om door gemeenschappelijke krachtsinspanning de bezitters van de arbeidsmiddelen te dwingen hun konsessies te doen, was de proletariese klassenstrijd een feit.

De klassenstrijd is gevolg van het feit, dat de arbeidersklasse hogere levenseisen gaat stellen dan het kapitalisme uit eigen aandrift geeft. Deze levenseisen worden niet bepaald door een of andere theorie, doch door wat er aan levensbegeerten leeft en desondanks door de kapitalistische heerschappij aan de arbeiders wordt onthouden.

Naarmate de arbeiders zich sterker gevoelen, stijgen deze eisen en zij moeten op de duur uitlopen op de eis van het volle arbeidsprodukt, verminderd met de noodzakelijke maatschappelijke reserve.

Tempering van die klassenstrijd is even grote dwaasheid als revolutionaire klassenstrijd waarmee dan bedoeld wordt, dat hij zich in felle vormen uit.

* * *

De klassenstrijd is de strijd van de arbeidersklasse voor haar belangen. De middelen in deze strijd aan te wenden, worden bepaald door hun nuttigheid.

Deze nuttigheid is de toetssteen voor de aan te wenden middelen. Voor de klassenstrijd geldt wat voor iedere strijd geldt, n.l., dat gepoogd moet worden met de minste offers het grootst mogelijke resultaat te bereiken.

Het doet dan ook wat zonderling aan, onze tegenstanders, die de klassenstrijd willen temperen, te horen juichen, wanneer de middelen, die in de strijd worden aangewend, een milder vorm krijgen.

De klassenstrijd bestaat b.v. niet uit stakingen, doch uit het feit, dat de arbeiders door zelfstandige machtsvorming pogen zodanige druk uit te oefenen op hun tegenstanders, dat deze de eisen der arbeiders geheel of grotendeels moeten inwilligen.

Wanneer zulks geschiedt door onderhandelingen en de resultaten nader worden omschreven in een kollektief kontrakt, dan bewijst zulks slechts, dat de arbeidersklasse in dat geval een zodanige macht had en deze aanwendde op zulk een gunstig tijdstip, dat het haar tegenstanders raadzaam leek zonder strijd met haar tot overeenstemming te komen.

Tegen het bestaan van de klassenstrijd zou eerst iets zijn aangevoerd, wanneer het regel was, dat niet de machtspositie der arbeiders, doch een boven de partijen staand rechtsgevoel de daden van de partijen beheerste. Dat is echter nergens waar te nemen.

Het enige wat we zien gebeuren is, dat beide partijen pogen te betogen, dat ze de rechtvaardigheid aan hun kant hebben. Een absolute rechtvaardigheid bestaat niet. De rechtsopvattingen wijzigen zich in beide klassen al naar de machtspositie, die ze menen in te nemen.

Dat geldt voor vrijwel alle begrippen. Nog slechts een goede 30 jaren geleden werd door de kerkelijke machthebbers staking onrechtmatig genoemd en in strijd geacht met Gods geboden. Nu is dat anders. Nu is staking geoorloofd en wordt zelfs medezeggenschap van de arbeiders in het bedrijf rechtmatig genoemd. Deze wijziging in wat naar christelijke beginselen geoorloofd is, vindt in niets anders haar verklaring, dan dat de verlangens der arbeidersklasse zo sterk zijn gewijzigd, dat de christelijke beginselen er mee in overeenstemming moesten worden gebracht. De aantasting van het recht op de eigendom van de private bezitters heet nog verboden door de christelijke beginselen; wanneer straks de emancipatie van de christelijke arbeiders zover is voortgeschreden, dat zij niet meer bereid zijn hun begeerten en verlangens halt te doen houden voor een dood eigendomsrecht, dan zal ook dat worden aanvaard. En deze begeerten der arbeiders worden in laatste instantie bepaald door hun machtsgevoel. Waarom zouden de arbeiders enig zedelijk respect hebben voor een nutteloze aandeelhouder der fabriek, waarop ze werken en die niets anders doet dan de vrucht van hun arbeid weggrissen ten privaten bate? Dergelijk zedelijk respect is bij het grootste deel der arbeidersklasse reeds lang verdwenen en waar het nog voortleeft, daar verdwijnt het zienderogen.

Het is ongetwijfeld mogelijk, dat wanneer de huidige crisis spoedig wijkt, de kapitalistische klasse liever met de arbeidersklasse compromissen zal aangaan dan een felle strijd beginnen. De vormen van de klassenstrijd zullen dan mild kunnen zijn, terwijl de strijd zelf op zijn felst gevoerd wordt, want deze wordt bepaald door de eisen, die gesteld worden.

* * *

Dezelfde fout, die de temperaars van de klassenstrijd begaan: de uitingsvormen aan te zien voor het wezen, begaan ook de zogenaamde revolutionairen.

Zij spreken van revolutionaire klassenstrijd en verstaan daar dan onder, dat de middelen, die de arbeidersklasse in de klassenstrijd aanwendt, van gewelddadige aard moeten zijn. Staking, algemene staking, gewapende opstand e.d., maken volgens hen de klassenstrijd revolutionair. Deze opvatting is volkomen fout.

Het revolutionair karakter van de klassenstrijd zit niet in de toegepaste strijdmiddelen, doch in het feit, dat hij de arbeiders brengt tot het stellen van steeds hoger wordende, met het kapitalisties regiem onverengbare eisen en dientengevolge uit moet monden in een omzetting der produktievormen.

Waarom zouden wij, zo klinkt het in de mond van de arbeiders, die tot de strijd voor hun levensbelangen zijn gekomen, onze begeerten beperken terwille van de kapitaalwinst? Waarom zouden wij met minder genoegen nemen, ten bate van hen, die met parasitaire werkzaamheden of wel geheel zonder arbeid hun leven slijten?

Waarom zouden wij, zo luidt de tweede vraag, wanneer welstandsverhoging afstuit op het gebrek aan goederen, onze begeerten indammen terwille van de bestendinging ener produktiewijze, die duizenden mensen hun kracht laat verspillen aan nutteloze arbeid?

Waarom zouden wij, zo vragen de arbeiders ener voor bevrediging hunner begeerten strijdende arbeidersbeweging, genoegen nemen met een lager welvaarts-

peil dan door de opbrengst van de produktie en de opvoering dier produktie mogelijk kan worden gemaakt? Zo leidt de strijd voor verhoging der welvaart noodzakelijkerwijze tot de eis, dat het produktieproces zal worden beheerst door het gemeenschapsbelang, tot omvorming van het produktieproces.

Dat geeft de klassenstrijd zijn revolutionair karakter. De socialistiese beweging heeft van stonde af er de arbeidersklasse op gewezen, dat zij tot deze strijd moest komen. De ontwikkeling der laatste 10 jaren heeft bevestigd, dat deze opvatting juist was. De vakbeweging van heel de wereld, ook de meest anti-socialistische, is gekomen tot eisen die niet te verwezenliken zijn zonder ombouw van het produktieproces en daarmee is de meest treffende illustratie gegeven van de juistheid der socialistiese theorieën. De vakbeweging is daartoe gekomen, door de praktijk van de strijd.

De middelen, die in de strijd worden toegepast, kunnen aan deze revolterende werking van de praktische strijd niets veranderen.

Ten opzichte van de middelen gelden geen andere regelen, dan dat getracht moet worden het grootste resultaat te bereiken met de geringste offers en dat het mogelijk moet zijn, ze aan te wenden. Als enig doel geldt, dat beoogd moet worden de materieële en intellektuele stijging van de arbeidersklasse te bevorderen.

Of er in een bepaalde tijd algemene stakingen zullen zijn en de strekking en aard van zodanige stakingen, hangt niet van onze vrije wil af, doch van de situatie.

* * *

Wij menen dus, dat elk middel geoorloofd is, dat de arbeidersklasse duurzaam op hoger plan voert.

In de moderne wereld betekent zulks, dat het herhaaldelijk kan voorkomen, dat het nuttig is, dat de arbeidersbeweging samengaat met andere groepen der bevolking, dat voor het tot stand brengen van bepaalde belangrijke hervormingen, die het proletariaat doen stijgen, moet worden samengewerkt. Zolang de arbeidende klasse alleen niet sterk genoeg is om de maatschappij te beheersen, zal zulks moeten gebeuren.

Het is een kinderlike voorstelling te menen, dat de arbeidersklasse steeds onmachtig is, totdat ze op eens de kracht heeft om volledig te overwinnen. Het is ook niet waar, dat het proletariaat door de strijd het vermogen krijgt om de wereld te kunnen besturen. Daarvoor zijn kwaliteiten nodig, die zich in de klassenstrijd niet ontwikkelen.

De overwinning komt stellig als gevolg van de groeiende macht; die overwinnende macht wordt echter niet plotseling uit onmacht geboren, doch zij groeit door de arbeid van de organisatie en de leden, die ertoe behoren. Van trap tot trap zal de proletarische macht voorwaarts moeten gaan en moeten dringen in de besturende organen van politieke en economische organen, van staat en gemeenten, van fabrieken en transportondernemingen.

Alleen door het doen van wat prakties mogelijk is, wordt de beperktheid van het bereikte duidelijk en worden de kwaliteiten gekweekt, die nodig zijn om het verkrijgen van het meerdere mogelijk te maken. Zal de klassenstrijd een strijd voor de werkelijke vrijmaking der arbeiders zijn, dan zal steeds in het oog moeten worden gehouden, dat alleen het volbrengen van de voor de hand liggende taak, de daaropvolgende binnen het gezichtsveld der massa brengt. De arbeid van iedere dag voor de kleinste hervorming, die materieële of

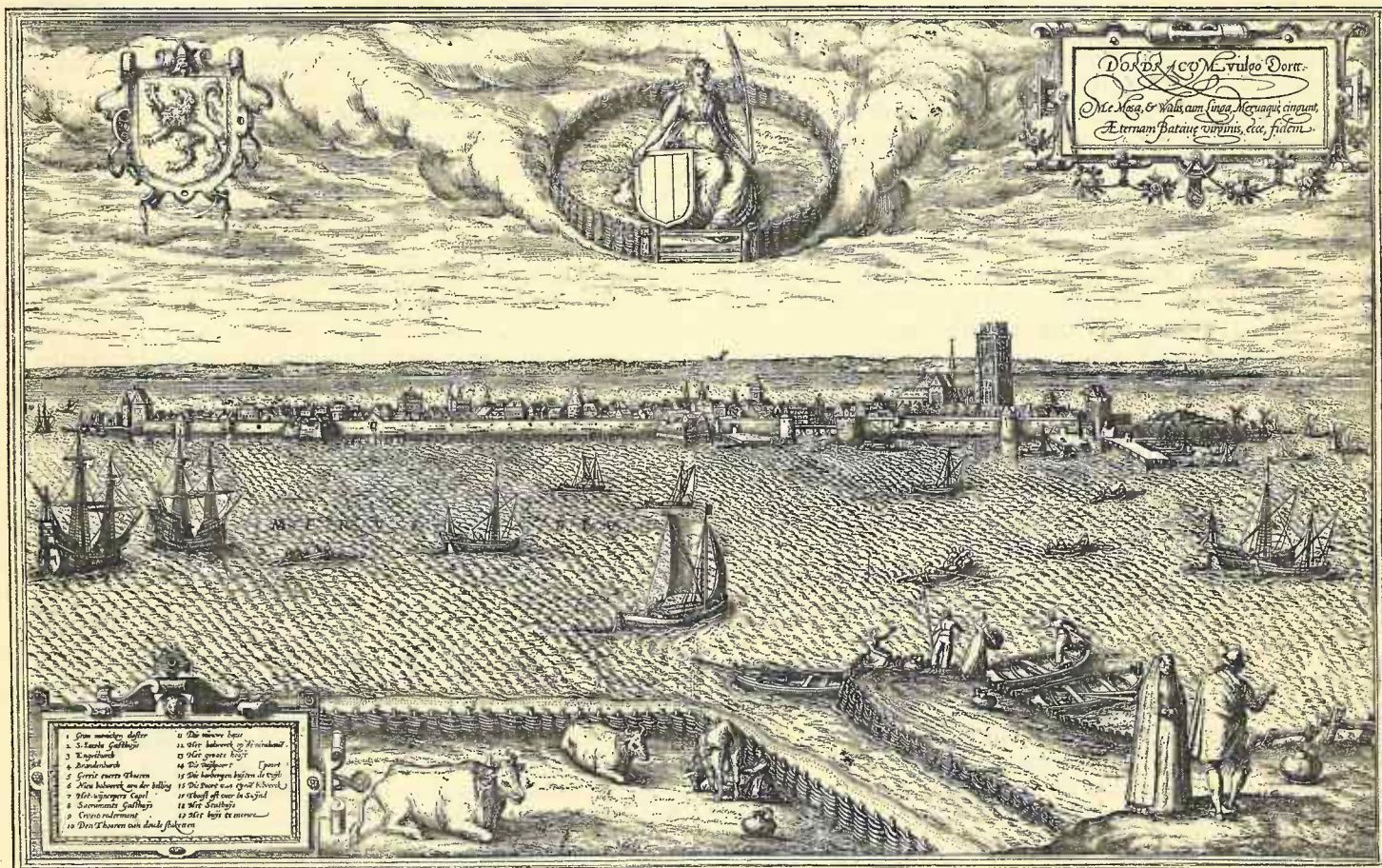
intellektuele stijging der arbeiders tengevolge heeft, is arbeid aan het einddoel. Wie een huis wil maken, moet eerst de muren bouwen, alvorens het dak te kunnen plaatsen.

De zogenaamde revolutionairen, die de arbeiders oproepen tot de zogenaamde revolutionaire eindstrijd, geven zich over aan de illusie van de zelfstandige kracht der arbeidersklasse en haar konstruktief en besturend vermogen.

De boven door ons geschetste taktiek wordt alleen

dan een illusie, wanneer het er de arbeidersbeweging toe zou brengen haar erkenning door andere niet-proletarische groepen, haar vooruitgang in materieel en moreel opzicht aan iets anders toe te schrijven dan aan haar eigen zelfstandige machtsvorming.

Een formule voor alle tijden en omstandigheden, waarnaar gehandeld moet worden, bestaat niet. De vraag, die de arbeidersbeweging zich steeds moet blijven stellen is, wat nuttig en mogelijk is.

DORDRECHT.

DOOR J. A. BERGMETJER.

TBEGIN VAN HOLLAND IN DORDRECHT" aldus is de titel van een oude stadsbeschrijving uit de 17e eeuw en het is dus geen wonder, dat als men aan een stadsbeschrijving van ons land begint men Dordrecht als eerste neemt.

Want in Holland klopte het hart van ons land en ook tans nog is de hegemonie van de oude provincie niet gebroken. Tekenend is in dat verband dat in de vreemde, als er over ons land gesproken wordt, steeds de naam Holland wordt gebruikt en maar zelden de officieele naam Nederland.

De kaart aan het hoofd van dit artikel is een verkleinde reproductie van een kaart uit de tweede helft der 16e eeuw. Bij het beschouwen dezer kaart zal men allicht

vragen of de stad zo langgerekt aan de rivier de Merwede lag en dan zeggen wij neen. Maar het is niet de bedoeling geweest van de man, die haar maakte, om een zuivere kaart te tekenen. Hij wilde een stadsgezicht geven met aanwijzing tevens der voornaamste gebouwen, die in de stad waren. Om dit nu te doen heeft hij telkens een stuk der stad getekend en om een geheel te krijgen deze delen bijeengevoegd. Zo verkreeg men dus een lang uitgestrekt, maar voor ieder zeer begrijpelijk beeld. Alles wat de lezer omtrent Dordrecht wil weten staat op de kaart, terwijl een tabel met namen en siffers in de linker-benedenhoek de verklaring geeft. De siffers dezer tabel korresponderen met die boven de verschillende gebouwen. Verder heeft de tekenaar de stad geheel door water omringd getekend, hetgeen vol-

komen juist is. Het heeft nog heel wat jaren geduurd nadat deze afbeelding gemaakt is, vóór dat men rond Dordt kon gaan, zonder gevaar van te verdrinken.

Beschouwen wij nu de kaart wat nauwkeuriger, dan zien wij bovenaan het wapen van Holland, de Dordtse Maagd in haar tuin (zinnebeeld der stad) en in de rechterbovenhoek de naam der stad in het Latijn en in het Hollands. Daar onder staat een latijnse spreuk, die naar men zegt op de eerste erepoort stond, opgericht bij een bezoek van Philips II in 1549. Zij luidt aldus:

Me Mosa et Walis, cum Linga, Mervaque cingunt
Aeternam Batavae verginis ecce Fidem,
hetwelk vertaald aldus luidt:

De Maas en Waal met de Linge en Merwede omringen mij. Aanschouw de eeuwige trouw der Bataafse maagd. *)

Verder heeft de tekenaar het water gestoffeerd met enkele scheepjes, waarvan enige zeeschepen zijn (die met twee masten en ra's), de andere riviervaartuigen (marktschuiten en dergelijke). Van deze zeeschepen moet men zich geen overdreven voorstelling maken, zij waren in vergelijking met die van onze tijd bijzonder klein. Het stuk grond waarop de personen staan in de klederdracht van die tijd is een gedeelte van Zwijndrecht en wel dat gedeelte wat door een overzetveer gemeenschap heeft met de stad.

De verschillende gebouwen, die op de afbeelding zijn aangegeven, zijn voor het grootste deel verdwenen. Alleen de Vuilpoort (maar tot onherkenbaar wordens toe veranderd) bestaat nog. Alles wat aan torens of kloosters herinnert, is verdwenen. Slechts de Grote Kerk is uiterlijk nog ongeveer, zoals zij op de plaat is afgebeeld met dit verschil, dat er heden een uurwerk met

grote wijzerplaten op de toren staat, dat de op onze plaat aanwezige bouwsels (begin van de lantaren zoals men dit brede gedeelte van de toren noemde) heeft vervangen. Want de toren is onvoltooid gebleven. Volgens een plan, dat nog bestaat, zou hij, als hij voltooid had kunnen worden, ongeveer de hoogte van de Utrechtse dom hebben bereikt. Hij begon echter zo zeer te hellen, dat men niet verder durfde bouwen en eigenlijk dus slechts de eerste verdieping is voltooid, wat aan

Dordrecht.

De Grote Kerk.

zijn eigenaardige schoonheid volstrekt geen afbreuk heeft gedaan.

Dordrecht is een zeer oude stad, al is haar stichting niet geschied, zoals ontelbare schoolboekjes ons dat vertellen. Want latere onderzoekingen hebben bewezen, dat het

*) Zoals men ziet houden deze regels ongeveer geen verband met elkander. Voor opschriften op een erepoort moge zij voldaan hebben, als voorbeeld van een goede spreuk voldoen zij zeker niet.

bericht van een officieele stichting in 1015 door Graaf Dirk III histories volkomen onbetrouwbaar is. *) Alles wat daarvan verteld wordt en ook wat men bericht over de verwoede strijd in de omstreken der stad moet men met grote omzichtigheid aanvaarden.

Het eerste officieele bericht omtrent Dordrecht dateert uit het einde der 12e eeuw. Op het archief is een oorkonde aanwezig, welke een privilege bevat door Graaf Dirk VII

aan het gilde der wantsnijders (lakenbereiders) geschonken. Hiermede staan wij op vaste bodem en kan men spreken over het begin der stad. Latere graven van Holland hebben hun stad rijkelijk met allerlei voorrechten bedeed, waaronder vooral genoemd moet worden het stapelrecht. Wij komen later hier nog even op terug, maar willen eerst iets mededelen over het ontstaan en de ligging der stad zelf. Allereerst dient dan

Dordrecht - Riedijksche Poort (buitenzijde) afgebroken 1833.

vermeld, dat de omstreken van toen een gans ander aanzien hadden dan nu. De Biesbos en het Hollandse Diep bestonden niet, men kon van uit Dordrecht over land Brabant bereiken. Verschillende kleine en grote rivieren stroomden langs deze landstreek naar zee en wel, ten Noorden ervan de nu nog op ongeveer dezelfde plaats vloeiende Merwede en ten Zuiden de Maas. De door deze beide rivieren begrensde landstreek droeg de naam van Hollandse of Dordtse Waard en was reeds in zeer vroege tijd een bloeiende streek. Door deze streek stroomde de Dubbel en aan de oude oevers van dit betrekkelijk kleine riviertje, daar waar het in de Merwede uitliep, ontstond een vissersdorp. De Voorstraats- of Oude Haven is nog een overblijfsel dier rivier. Wanneer dit geweest is, is zoals wij hierboven reeds zeiden zeer moeilijk te zeggen, alleen dat men goed zal doen het jaartal 1015 uit de schoolboekjes te schrappen. In één opzicht zegt hier de legende enige waarheid en wel dat de Oude Hollandse graven een grote invloed op de ontwikkeling der stad hebben gehad. Want het was *hun* stad, zij lag op het gebied van de graaf. Het oude wapen (rood-wit-rood) geeft duidelijk aan, dat de graven het gebied als het hunne beschouwden. Dordrecht was daardoor de eerste stad van Holland.

Maar de voorrechten, zo kwistig door de graven aan hun stad toebedeed, zouden deze toch niet de grote bloei kunnen geven, die zij in de Middeleeuwen had. Want de welvaart van een land of stad berust niet op papieren voorrechten, maar op haar ligging aan zee of rivier en ook op het achterland, dat daarbij behoort. Kortom door allerlei maatschappelijke factoren.

En de ligging van Dordrecht was buitengewoon gunstig. Gelegen aan de waterweg naar Duitsland, in gemakkelijke verbinding met de zee moest de stad vanzelf

*) Onze kundige archivaris, de heer J. L. van Dalen, die de geschiedenis onzer stad kent als geen ander, heeft dat indertijd in een artikel in de Dordrechtsche Courant zeer duidelijk aangetoond.

tot een centrum van handel en verkeer worden. Daarbij kwam het uitgestrekte achterland van af Dordrecht tot Geertruidenberg en Zevenbergen toe, dat op Dordrecht was aangewezen als plaats van inkoop voor allerlei huishoudelijke en levensbehoeften. Dat deze factoren Dordrecht groot moesten maken spreekt van zelf en het verbaast dan ook niet, dat in de tijd dat Amsterdam en Rotterdam slechts zeer onbeduidende dorpen waren,

Dordrecht. - De Voorstraatshaven en de oude Nieuwbrug] (afgebroken 1849) van de Boom gezien.

Dordrecht handelsbetrekkingen had met Duitsland, Engeland en het Noorden. Vooral was het transitoverkeer enorm en het stapelrecht in 1299 geschonken buiten dit nog meer uit.

Dit stapelrecht toch hield in, dat ieder koopvaarder, die van het westen (de zee) of van het oosten (Duitsland) kwam, Dordrecht niet mocht voorbijgaan, maar daar eerst zijn goederen ter markt moest brengen om ze te koop aan te bieden. Zo werd Dordrecht vanzelf de plaats, waar allerlei kooplieden elkander ontmoetten en was er steeds een groot verkeer. Toen echter later de economische verhoudingen anders werden en het handelskapitalisme der vijftiende eeuw last van dit stapelrecht kreeg, was dit voorrecht een bron van allerlei geharrewar. Talloos zijn de prosessen geweest die Dordt te voeren had met andere steden en tot diep in de 17e eeuw duurde dit voort. Maar tegen de verandering van economische structuur valt nu eenmaal niet te vechten en het stapelrecht werd dan ook een dode letter.

De bloei van een samenleving spreekt zich uit in tal van uiterlike dingen, maar voornamelijk in zijn kunst, bouwkunst zowel als schilderkunst. En daar in de Middeleeuwen de kerk het alles omvattende instituut was, dat zowel het geestelijk als wereldlijk terrein beheerste is het geen wonder, dat de kerken de beste barometers zijn voor de bloei in die tijd. En zo hebben wij dan ook in Dordrecht maar één getuige nog over van Dordrechts bloei in die oude tijd, dat is de Grote of Onze Lieve Vrouwen kerk. Gebouwd naar het model der beroemde franse katedralen, toont het in zijn strenge gotiek ons de kunstzin dier Middeleeuwen. En al is zij ontdaan van haar inwendige versiering, al zijn er geen triptieken of andere schilderstukken meer over, al mist zij de glans der voor de katholieke eredienst benodigde sieraden, toch imponeert dit grootse gebouw door zijn forse toren, door zijn harmoniese eenheid van binnen.

Het was in de Middeleeuwen een woelige tijd. Een maatschappelijke klasse was bezig zich te ontworstelen aan de druk, die op haar rustte en ieder weet te vertellen of heeft ten minste wel gehoord van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. In deze strijd heeft Dordt zich niet

onbetuigd gelaten en zelfs binnen de muren der stad heeft meermalen het bloed gevloeid van de twistende partijen. En gewoonlijk stond Dordt aan de kant der Kabeljauwen en daardoor aan de zijde van de landsheer, wat haar dan ook telkens nieuwe voorrechten bezorgde.

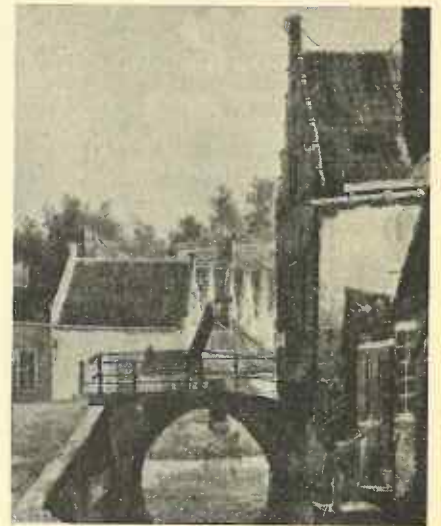
Een onherstelbare slag werd haar echter toegebracht door de verschrikkelijke overstroming in de nacht van 18 November 1421. Toen liep de gehele Hollandse Waard in en vele duizenden mensen verdronken. Twee en zeventig dorpen werden overstroomd, waarvan de grootste helft bedolven bleef. Van Geertruidenberg tot Dordt was niets dan water en ruim een eeuw kon men uit Dordt nooit anders dan per scheepsgelegenheid naar andere plaatsen komen. Naar de gewoonte dier tijden werd deze ramp in een tijdvers herdacht, dat in steen uitgehouwen in de gevel der Spinpoort werd geplaatst. Dit rijmpje luidde:

'T LAND EN WATER DAT MEN HIER SIET
WARE 72 PROCHIE NA CHRONICKX BEDIET
GEINUNDEERT DEUR 'T WATER CRACHTICH
IN 'T JAER 1421 WAERACHTICH.

Men moet echter niet denken, dat Dordt daar mede was ondergegaan. Integendeel, handel en verkeer bleven nog lang hun grote bloei behouden. Nog een paar eeuwen handhaafde de stad zich op het hoge standpunt en bleef zij de eerst stemmende stad op de vergaderingen der Staten van Holland. Tal van bouwwerken en fragmenten getuigen er van. Ook nog dat zijn burgers, ten minste de elite, haar mannen leverde voor de hoge Staatsambten. Wij denken natuurlijk het allereerst aan Jan de Witt, de beroemde raadspensionaris, de grootste Staatsman, die ons land ooit heeft gehad.

De isolering van onze stad door de grote water- vloed van 1421 heeft een sterke indruk op haar bevolking gehad. Ook in de bouwkunst is de invloed dezer isolatie te bespeuren, vooral in de burgerlike bouwkunst, die veel meer dan de kerlike zich had aan te passen aan de gewoonten der bevolking. Als men de minder bekende straten der stad door gaat is dit zeer duidelijk te bemerken en de trapgeveltjes hebben bijv. een versiering (het bekende Dordtse klaverblad) dat men in andere plaatsen niet aantreft. En al heeft de moker ook veel vernield (vooral in de jaren 1840—1880) toch is er nog genoeg bezienswaardigs over gebleven.

Op het gebied van wetenschap en kunst heeft Dordrecht zijn contingent van grote mannen geleverd, vooral in de vijftiende en volgende eeuwen. Schilders als Albert Cuyp, Aert de Gelder (de meest beroemde leerling van Rembrandt), I. v. Hoogstraten, staatslieden als de De Witten, Cornelis van Beveren, de Blyenburgers hebben

Dordrecht. - Brug aan de Spuistraat bij Elfhuizen, afgebroken 1884 (naar J. Rutten)

het hunne gedaan om de roem hunner stad te verhogen. En als men door de Grote Kerk wandelt en men leest daar de namen die op de zerken en grafkapellen staan, dan stuit men telkens op namen, wier bekendheid heel wat verder reikte dan de muren der stad.

Een tak van arbeid heeft Dordrecht in zeer geringe mate gekend, namelijk industrie. Textielnijverheid, zoals Leiden ze had, is er in Dordt nooit geweest. Ook andere takken van nijverheid, behalve het bierbrouwen, zijn er nooit tot grote bloei gekomen. Van daar, dat toen de handel verliep, Dordt gevaar liep een dode stad te worden. In de laatste veertig jaren is dat anders geworden en heeft de stad een metaalindustrie (voornamelijk ijzeren scheepsbouw) die heel wat betekent. En wat vooral tot verheugenis strekt, ook de organisatie van de arbeiders is niet achter gebleven. Dordrecht telt mede wat de

arbeidersbeweging betreft. Zowel op politiek als economies gebied zijn onze arbeiders stevig georganiseerd.

* * *

Dordrecht telt nog mede waar het geldt het stadsschoon. Dat blijkt uit het drukke vreemdelingenbezoek. In de zomer wemelt het van vreemdelingen, die al is het maar voor een enkele dag onze stad bezoeken en vooral schilders zijn getrouwe comparanten, die de mooiste stadsgezichten op het doek brengen. Niet ten onrechte roemt men de toren der Grote Kerk, de toren van Albert Cuyp, Jan van Goyen en Jacob Maris. Deze grootmeesters der kunst hebben herhaaldelijk de stenen reus die daar aan het einde der stad, dicht bij de rivieren staat, tot een onderwerp hunner scheppingen gemaakt. En talloos zijn de gravures en tekeningen, die een of ander deel der stad voorstellen.

Dordrecht, 10 Dec. 1921.

DE JEUGD VAN LASSALLE.

DOOR P. VOOGD.

GEDURENDE de oorlog stonden de kranten vol van de „grote daden,” die Foch en Hindenburg hebben verricht. De legeraanvoerders mochten zich verheugen in veler bewondering. Nu is de stroom der heldenverering weer in een andere bedding gevloeid en zijn Dempsey en Charley Chaplin de goden van de dag.

In ons tijdschrift zullen we ons ook bezighouden met grote mannen en vrouwen. Ze zullen, hoewel geen boksof bioskoophelden, toch kampioenen genoemd mogen worden. Hoewel geen vechtersbazen op het slagveld, zijn het in waarheid grote strijders.

Maar het zullen blijken te zijn kampioenen van de geest, strijders tegen onwetendheid, ellende, eigenbaat en onderdrukking.

Het zijn aanvoeders in een andere strijd; ze schitteren zonder gouden kraag. Hun arbeid, vaak gedurende hun leven door de tijdgenoten niet gewaardeerd, bracht niettemin de wereld vooruit.

Ditmaal zullen we iets vertellen van *Ferdinand Lassalle*.

Was de wereldoorlog niet uitgebroken, dan zouden zeker op 31 Augustus 1914, de vijftigjarige gedenkdag van zijn dood, in alle landen, waar de arbeidersbeweging wortel heeft geschoten, talrijke herdenkingsfeesten zijn gehouden. Vooral in Duitsland, waar hij werd geboren.

Want Ferdinand Lassalle was de stichter der Duitse sociaaldemocratie; hij was de grote voorvechter van het Duitse proletariaat.

Het grote leger van de arbeid in Duitsland is het best georganiseerde van de hele wereld. Zelfs nu, na de voor dit land zo vernietigende oorlog staat het wat omvang en kracht betreft, nog altijd aan de spits. Alleen reeds het aantal leden der bij het Internationaal Verbond van Vakverenigingen aangesloten Duitse vakorganisaties bedraagt acht millioen.

Deze millioenen hebben op hun vaandel geschreven: „Weg met de armoede en de uitbuiting!” Meer of minder bewust voelen het allen, dat huizen, velden, wouden, mijnen, machines op de duur niet in 't bezit kunnen blijven van de weinigen, die de geproduceerde waren alleen afstaan; voor zover er kopers worden gevonden,

die er geld voor hebben; ze zullen geleidelik over moeten gaan in het bezit van de gemeenschap, die de voortbrenging zó zal inrichten, dat ze gericht is op de bevrediging van aller behoeften.

Deze arbeiders hebben geleerd, dat zij, hoewel niets bezittende proletariërs, toch door eigen kracht een grote macht vertegenwoordigen.

Aanvankelijk rebelleerden de arbeiders tegen de nood en ellende, die een gevolg waren van het ontwakend kapitalisme, de zich uitbreidende groot-industrie, door oproer en brandstichting. Maar oproer werd in bloed gesmoord, opstandigen werden in de gevangnissen geworpen. Ontmoediging en fel onberedeneerd verzet wisselden elkaar af. De arbeiders hadden geen besef van de oorzaken van hun lijden, ze kenden niet het doel en de weg. Ze stelden de personen der bezitters verantwoordelijk voor de fouten van het stelsel en bleven, onkundig van hun plaats en betekenis in de maatschappij, in het gareel lopen van de bezittende klasse.

Voor de Duitse arbeiders was het Ferdinand Lassalle, die hun het inzicht bracht, dat eigen, zelfstandige, duurzame organisatie het middel was, dat verbetering en eindelijk ook volledige uitkomst kon brengen. Hij riep met zijn machtige taal hen uit de slaap, hij leerde hun, dat de maatschappij en daardoor ook de staat anders en beter worden zou, wanneer de arbeiders op elk gebied de invloed aanwendden van hun machtige organisatie. De 12e en 16e April 1863 trad hij voor het eerst in Berlijn en Leipzig voor de arbeiders op; 23 Mei van datzelfde jaar volgde de stichting der Algemene Duitse Arbeidersvereniging, die hem tot haar voorzitter koos. Het was de geboortedag der Duitse sociaaldemocratische partij.

Lassalle leefde van 1825 tot 1864. Hierachter zullen we alleen enige bijzonderheden vertellen uit zijn school- en leerjaren, alsmede iets omtrent een geruchtmakend proces, waaraan hij veel tijd en energie heeft besteed.

Hij werd 11 April 1825 te Breslau geboren. Zijn vader Heiman Lassal*) was een welgesteld, degelijk Joods koopman. Ferdinand groeide op als een flink gebouwde, mooie, schrandere jongen. Hij bezocht eerst de lagere

*) Pas na zijn verblijf in Frankrijk noemde zijn zoon zich Lassalle.

school, daarna het gymnasium in zijn geboortestad. Op school was hij nu niet bepaald, wat men een brave Hendrik noemt; integendeel, hij had voortdurend kwestie met de leraren, die hem een lastige, eigenzinnige bengel vonden. Nu, eigenzinnig was hij. Dat wil zeggen: hij had een *eigen* wil en *eigen* gedachten, ja zelfs een rijkdom van gedachten, die voor zijn leeftijd verbazingwekkend genoemd moet worden. De leraren begrepen blijkbaar niet, dat zij hier met een zeer bijzondere leerling te doen hadden, die ook een zeer bijzondere behandeling vereiste. Blijkbaar wisten ze de rechte snaar niet te treffen, althans het ging op het gymnasium slecht. Voor zijn huiswerk was hij volmaakt onverschillig; daarentegen las hij veel en wel boeken, die voor anderen van zijn leeftijd veel te moeilijk geweest zouden zijn. Uit een dagboek, dat voor enige jaren is gevonden en waarin de vijftienjarige knaap zijn gedachten en gevoelens neerschreef, blijkt dit duidelijk. We zien uit dit dagboek verder, hoe Ferdinand lijdt onder de verdrukking der joden en hoe ridderlijk hij voor hen in de bres wil springen, en ook welk een grote mate van zelfvertrouwen hij bezat, die in het oog van velen overmoed en aanmatiging moesten schijnen.

Zoals gezegd, op het gymnasium ging het slecht. Een ongunstig rapport durft hij zijn vader, van wie hij zielsveel houdt en die hij niet wil bedroeven, niet te laten zien. Hij zet zelf zijns vaders handtekening. Het bedrog wordt ontdekt en de tranen van zijn vader zijn een gevoelige les voor Lassalle. Zijn trots verhindert hem om weer naar 't gymnasium terug te keren. Hij verkrijgt toestemming om op de handelsschool in Leipzig te mogen gaan. Maar koopman worden, neen, dat is toch Lassalle's bedoeling niet. Hij houdt zich liever met politieke dingen bezig dan met grootboek en journal en laat zich — zoals hij zelf in zijn dagboek schrijft — meer aan de vrijheid gelegen liggen dan aan de prijzen der waren. Hij dweept met Frankrijk en met Napoleon, in wie hij de grote wereldhervormer ziet, die demokratiese verbeteringen bracht. Zijn bestemming bevredigt hem niet, hij wil studeren om schrijver en redenaar te worden. Hij haat de aristokraten en de vorsten, die tirannen. Zij zullen — zo schrijft hij — klappertanden van angst als hij het woord tot de volkeren der aarde richt.

Het was de tijd vóór 1848, toen de gedachten van vrijheid en democratie in de lucht hingen en de opperheerschappij van vorst en adel in het burgerdom toenemend verzet wekte.

Lassalle wil van de Handelsschool af, hij wil naar de Universiteit om de kennis en de bekwaamheid op te doen, die voor een optreden in het openbaar leven onmisbaar zijn.

Zijn vader is daartoe niet dadelik bereid. In het dagboek is een twistgesprek opgenomen, dat ons de aard van de jonge Lassalle volkomen duidelijk maakt. Op de vraag van zijn vader, wat hij wil gaan studeren, antwoordt de jonge Ferdinand: „De grootste, omvangrijkste studie van de hele wereld, de studie, die het nauwst met de heilige belangen der mensheid verbonden is; de studie der geschiedenis.” Waarop zijn vader tegenwerpt, dat hij als Jood in Pruisen toch nooit tot geschiedenisprofessor zal worden benoemd en hem in overweging geeft, liever dokter of advocaat te worden.

Maar dat is Lassalle te min, „dokters en advokaten zijn kooplui,” zegt hij, „die met hun kennis handel drijven.” En als zijn vader hem smeekt, toch geen martelaar te worden, dan antwoordt hij, dat er nooit een strijder zou opstaan, wanneer iedereen zich zo laf terug trok. Hij kan voor een edel doel lijden, en wil zijn roeping volgen.

Ferdinand gaat naar de hogeschool, eerst in Breslau, later in Berlijn, na binnen zeer korte tijd het toelatingsexamen te hebben afgelegd. Daar studeert hij taalwetenschap, wijsbegeerte en geschiedenis en maakt zulke kolossale vorderingen, dat een der professoren Alexander von Humboldt hem „het wonderkind” noemde. Voor zijn studie bezoekt hij verschillende bibliotheken in het Rijnland en ook — in 1845 — Parijs. In deze stad leert hij vele bekende socialisten kennen. Zijn politieke overtuiging zal daar wel zijn gevormd. Ook ontmoet hij er de Duitse dichter Heinrich Heine, die buitengewoon veel met Lassalle op had. Dat blijkt uit de inhoud

FERDINAND LASSALLE. 1825—1864.

van een aanbevelingsbrief, die Heine Lassalle meegeeft voor een vriend. In die brief noemt Heine hem „een jonge man met de buitengewoonste geestesgaven, met de grondigste geleerdheid, met de veelomvattendste kennis, met de grootste scherpzinnigheid.” Heine roemt daarbij zijn verbazende wilskracht en vergelijkt hem met de oude Romeinse gladiatoren (zwaardvechters) die vol trots de dood in de strijd tegemoet gingen.

In 1846 — dus twintig jaar oud — keert Lassalle naar Duitsland terug. Hij was welgesteld, had een goed voorkomen en beschikte over een verbazende kennis en bekwaamheid. De hele wereld lag voor hem open en hij kon zeker zijn van een schitterende loopbaan.

Toen gebeurde er iets, dat een heel andere richting gaf aan zijn leven. In het begin van 1846 leert hij een dame kennen, een gravin, Sophie von Hatzfeldt. Ofschoon reeds 41 jaar oud, bezat zij een zeldzame schoonheid. Haar leven was echter tot dusver diep treurig geweest. Zij was getrouwd met een graaf, evenals zij, „von Hatzfeldt” geheten. Deze man had haar leven tot een hel gemaakt. Dit hooggeplaatst en invloedrijk personage was de liederlijkheid zelf. Hij leidde een slecht en ver-

kwistend leven en behandelde haar ruw. In dronkenschap vergat hij zich zelfs zover, dat hij zijn vrouw mishandelde. Herhaaldelijk had zij zich bij haar bloedverwanten over hem beklaagd. Zij wilde van de graaf scheiden en een deel van haar vermogen teruggeisen. Maar haar bloedverwanten vreesden het schandaal, dat deze zaak zou maken. Zij lieten haar laf in de steek. De rechters — zo dachten zij — zouden de machtige graaf toch niet aandurven.

Tot recht begrip van deze toestanden moet men zich herinneren, dat in het toenmalige Duitsland de oude adel nog een groot deel van zijn voorrechten bezat. De gehele middeleeuwse opperheerschappij over de boeren op hun bezittingen hadden ze bewaard. Belasting behoefden ze niet te betalen. Officieel werd de adel als de eerste stand van het land beschouwd. Hij leverde de hoge regeringsambtenaren en was bijna uitsluitend in het bezit van de officiersbetrekkingen in het leger.

Tengevolge van Duitslands achterlijke ligging en de voortdurende oorlogen, die dit land had moeten voeren, was er de industrie, vergeleken bij Engeland en Frankrijk ook achterlijk en feitelijk nog slechts in opkomst. Vandaar de betrekkelijke zwakte van de burgerklasse en de arbeidersstand. De kleine burgerij en de boeren waren daarbij van de hoge heren afhankelijk. Wel voelden alle kringen zich door de adel gedrukt, wel nam de ontevredenheid toe, maar de adel voelde zich nog heer en meester.

Toen graaf von Hatzfeldt haar de oudste zoon Paul ook nog wilde ontnemen en de adellijke kringen haar met de nek begonnen aan te zien, leerde zij Lassalle kennen. In haar radeloosheid maakt zij hem deelgenoot van haar lijden. De ridderlike Lassalle aarzelt geen ogenblik. Hij kiest haar partij en daagt de graaf uit voor een tweegevecht. Maar deze laat „de domme Jodenjongen” de deur uitgooien.

Toch zou hij het op de duur voor deze „domme Jodenjongen” moeten afleggen. Lassalle biedt de gravin aan, haar zaak voor de rechters te verdedigen.

De een-en-twintig-jarige, die nooit in de rechten gestudeerd had, werkt zich in de moeilijke zaak. Hij vond in de graaf een tegenstander, die voor geen enkel middel, hoe gemeen en slecht ook, terugdeinsde. De vuilste laster werd over Lassalle uitgestort. Maar hij houdt vol en na een reeks van jaren wint hij het proces schitterend en weet hij voor de gravin een aanzienlijk deel van haar vermogen te redden.

Waarom nam de *sosialist* Lassalle het voor deze vrouw, nog wel een *gravin*, op?

Omdat hij in haar zag een slachtoffer van een verwaten kaste. Voor Lassalle werd dit proces een politieke zaak, een revolutionaire strijd tegen de voorrechten van de adel.

Onwillekeurig moeten we denken aan een ander groot socialisties voorganger, aan de Fransman Jean Jaurès, die de officier Alfred Dreyfus ter zijde stond omdat hij in hem het slachtoffer zag van een nationalistiese klik van konservatieve rechters en militairen.

De betekenis van zijn optreden voor gravin von Hatzfeldt heeft Lassalle zelf uiteengezet in de „Kassettenrede,” een verdedigingsrede, die hij hield, toen hij beschuldigd was van medeplichtigheid aan de diefstal ener kassette, waarin belangrijke stukken waren, die betrekking hadden op de zaak-Hatzfeldt.

Die rede werd gehouden in het revolutiejaar 1848. We halen er het volgende uit aan:

„Wie, mijne heren, is nu in 't jaar des heren 1848 niet verontwaardigd, als hij de mensenrechten, hetzij

door regeringen, hetzij door afzonderlike despotten, ziet mishandeld en beledigd?

Welnu, ik veroorloofde mij al in het jaar 1846 daarover verontwaardigd te zijn! Ook mijn blik, mijne heren, was altijd bij voorkeur op de algemene vragen en aangelegenheden gericht en ik had misschien gearzeld, mijn hele werkzaamheid te gebruiken voor de verbetering van 't ongelukkig lot *van een persoon*. Maar, ik zag in deze aangelegenheid ook algemene standpunten en beginselen belichaamd. Ik zei tot mij zelf: De gravin is een slachtoffer van haar *stand*. Ik zei tot mij zelf: Alleen in de overmoedige positie van vorst en millioenair waagt men zulke wandaden, zulk een belediging van de maatschappij in haar zedelijkheid en *alleen zo iemand* durft dat — zonder schroom — te wagen..... Ik zei tot mij zelf, dat zulk een twintigjarige stroom van onrecht, als maar denkbaar was, onrecht, dat elk waarlik mens in opstand moest brengen zonder een dijk of dam te vinden, slechts kon worden uitgestort in die allerhoogste adellijke kringen van de maatschappij, waar met enkele uitzonderingen het hart bevroren is onder het ijs van de rang, het gevoel uitgestorven onder de gewoonten van de willekeur en het beroep op de onaantastbare rechten van de mens geen weerklank vindt!..... Ik besloot tegenover de valse schijn — *de waarheid*, tegenover de rang — *het recht*, tegenover de macht van het geld — *die van de geest* te stellen.”

We kunnen hier niet de levensgeschiedenis van Lassalle verder weergeven. We kunnen en willen niet verder spreken over zijn aandeel in de revolutionaire gebeurtenissen van de jaren 1848 en '49, zijn prosessen en redevoeringen, zijn belangrijke wetenschappelijke arbeid op het gebied van wijsbegeerte, rechtswetenschap en politiek, zijn propagandistiese en agitatoriese arbeid, zijn vroege, tragiese dood. Misschien komt daarvoor later nog wel gelegenheid.

Voor ditmaal was het slechts ons doel bij de lezers van dit tijdschrift de opgang van een leven te schetsen, dat in de dienst werd gesteld van een hoog en verheven doel, de organisatie der arbeiders. Zijn geschriften hebben onnoemelijk veel bijgedragen tot de bewustwording der Duitse arbeidersklasse. Zij heeft zijn roep verstaan en de door hem getoonde weg betreden.

Nog altijd zingen de Duitse arbeiders:

„De vijand en zijn macht,
We zullen hem niet vrezen,
Maar zullen gaan
De nieuwe baan,
Ons door Lassall' gewezen.”

Uit dit alles zoudt ge het misverstand kunnen afleiden, dat ge reden had, de fabrikanten of de ondernemers te haten. Dat zou de grootste dwaling zijn, want geen mens is verantwoordelijk voor de instellingen, die er zijn. Deze zijn veeleer..... het resultaat van een lang geschiedkundig proces, dat niet door de schuld van de bourgeoisie tot stand is gekomen. De bourgeoisie zelf is slechts het willoze produkt dezer toestanden. Haat en afkeer jegens die klassen zouden dus alleen het gevolg zijn van een grove dwaling en zouden uw eigen toestand alleen maar moeilijker maken.

LASSALLE. (Het Arbeidersvraagstuk, 1863).

ZIJN EERSTE LANGE BROEK.

DOOR FRANK VAN WAES.

HET was een romanties jongetje van vijftien jaar. Ieder heeft zo in het leven iets nodig, dat hem op de been houdt. Ieder, die eigenlijk niet gelukkig is. Voor een jongetje van vijftien jaar was hij eigenlijk niet gelukkig. Maar het leven had, goedig, hem de genade bereid van een romantiese natuur, en zo zag hij heel veel dingen anders dan ze waren, vriendeliker, mooier, en vooral de toekomst, daar verwachtte hij veel van. De toekomst, die er immers nog niet was, en die hij zich presies zo licht en heerlijk kon dromen, als hij zelf maar wou. Hij leefde misschien wel wat erg veel in de toekomst, veel meer altans dan de wijze mensen, die hem met z'n allen opvoedden, goed vonden. Want het kwam wel eens voor, dat hij de dingen van het heden minder volmaakt deed dan deze wijze en knappe mensen meenden van hem te mogen eisen, en dat kwam dan, omdat hij weer eens te veel geweest was, die hij nog worden moest. De billikheid echter gebiedt ons, toe te geven, dat voor het nalatige jongetje wel erg veel reden was, om het heden niet al te serieus te nemen en liever bij voorbaat te genieten van al het mooie en bijzondere, dat de toekomst, eenmaal, in een nog ver verwijderd tijdperk, brengen zou.

Hij heette Kees en was leerling van de tweede klasse van een Normalschool in een kleine stad. Hij was de kleinste uit de klas en behalve dat was er nog een bijzonderheid aan hem: hij was de enige leerling, die uit een arbeidersgezin kwam. Dat was ongetwijfeld een grove fout van hem, maar hij zag het niet als zodanig en eigenlijk gezegd was hij ook volkomen onschuldig aan dat ergerlike feit.

In het begin had hij daar zo geen erg in gehad. Hij was nooit buiten zijn kringetje geweest en de vriendjes en vriendinnetjes van zijn jeugd waren allemaal proletariërs-kinderen als hij zelf. Toen hij op „de Normaal” kwam, had hij zich argeloos aangesloten bij de anderen, zonder op te merken, dat hij er een beetje bij afstak met z'n kaalgesleten jasje, z'n broekje, dat aan de knieën benedenkelik blonk, z'n raadselachtige schoenen, die aarzelde tussen zwart en bruin, en die bij de hemel wilden zweren, dat ze eerst door een meisje uit betere standen gedragen waren. Dat alles waren kleinigheden, in zijn omgevinkje zo gewoon, dat hij niet eens geleerd had, ze op te merken. De anderen echter, die al vroeg geleerd hadden, dat de kleren de man maken, zagen het wel en ik kan niet zeggen, dat het goed deed aan hun hoogachtung voor het kleine kameraadje. Hij praatte ook anders dan de anderen en vooral de meisjes, die bijna allemaal van de „meisjesschool” kwamen, wekten zijn bewondering door hun beschaafde, bijzondere manier van de klanken uit te stoten, voornaam, tot onverstaaubar wordens toe. Hij vond het prachtig, maar was te verlegen en te zeer overtuigd van zijn aangeboren lompeheid ook, om te proberen, het haar na te doen. En alles was zo nieuw voor hem en zo gewichtig, dat hij niet merkte, hoe er stilletjes gegiecheld werd, als hij soms een onverwachte achterbuurtuitdrukking gebruikte of met al te rauw accent sprak, of weer eens een alles behalve elegant stuk „nieuwe” kleren droeg. Het duurde tot in de winter van dat eerste jaar eer hij duidelijk voelde, wie of wat hij in zijn nieuwe kring was.

Er lag toen ijs en zo klein als hij was, reed Kees een goede en sierlike schaats. Op een vrije baan, even buiten de stad, zag hij een meisje uit zijn klas. Een mooi meisje was het en gekleed zoals hij dat vroeger in zijn dagelijkse omgeving niet kende. Nu was hij er een beetje aan gewoon geraakt, anders zou hij haar nooit hebben durven aanspreken. Ze krabbelde erg onhandig en hij had met haar te doen. Ze was zo'n aardig blond meisje met zo een lief, blanken-rose gezichtje boven het bruine bontkraagje. Kordaat reed hij op haar toe en nam zijn petje af, zoals de eigenwijze gewoonte was op die kleinsteedse Normalschool.

„Willen we een baantje samen rijden?” vroeg hij vriendelijk en stak z'n handen al uit, om de hare te grijpen. Want dat ze zou kunnen weigeren, kwam niet in hem op. Waarom zou ze ook?

Maar het meisje keek hem aan met een vreemde blik, die tastend over hem ging van z'n hoofd tot z'n voeten. En alles werd daardoor in eens anders. Kees voelde met een vreemde hevigheid, die veel van pijn had, dat z'n pet verkleurd was en vettig aan de klep, dat de mouwen van z'n oud jekkertje te kort waren en onderaan rafelden, dat z'n broekje van gemene stof was en z'n kousen groenig verschoten en al te zichtbaar gestopt, op vele plaatsen. En van schaamte werd hij plotseling, bloedrood en hij wist niet goed, waar hij zo gauw met z'n uitgestoken handen moest blijven, die niet aangenomen werden. Het lieve blonde meisje trok haar mooie neusje heel eventjes op en haar rode lipjes spitsten zich, om heel erg voornaam te zeggen:

„Dankje, Kees”

... om heel erg voornaam te zeggen: „Dank je, Kees” ...

Toen wendde zij zich af en krabbelde weg.

En het romantiese jongetje stond met zijn rood gezicht heel raar te kijken, verwezen en met tranen in z'n ogen, net of iemand hem een harde klap om z'n oren gegeven had. Tot een grote jongen tegen hem aanbonkte en hij om viel en zich danig pijn deed. Toen had hij zijn schaatzen afgebonden en was naar huis gegaan en heel de verdere dag had hij in een hoekje bij de kachel gezeten met een opengeslagen boek op z'n knieën, zonder de blaadjes om te slaan. En aldoor had hij maar gedacht aan dat lieve meisjesgezichtje en zich geschaamd. O, hij was diep gekrenkt en als hij niet al kwekeling geweest was, zou hij zeker heel erg gehuild hebben, van spijt en vernedering, maar daar was hij, helaas, te groot voor nu.

Maar 's avonds in bed heeft hij toen eindelijk troost gevonden. Hij heeft zich vast voorgenomen, een groot man te worden, een beroemd man, rijk en zeer aanzienlijk, zodat ieder hoog tegen hem op zou kijken. Dan zou hij zich verschrikkelijk op het meisje wreken, door net te doen of ie haar niet kende en dan zou het haar beurt zijn om zich vreselijk te schamen en aldoor zou ze moeten denken aan die keer op het ijs, toen ze hem zo smadelijk had van zich weg gestoten. Maar toen hij zover met zijn gedachten gekomen was werd zijn edelmoedigheid hem de baas, en resoluut besloot hij, haar niet te lang te kwelen, en toch maar met haar te trouwen, als ze oprecht spijt had over haar harteloosheid. En zo viel hij die avond als een grootmoedig en rijk man in slaap.....

Toch, van die dag af was hij een massa dingen gaan zien, die hij eerst niet had opgemerkt. Hij voelde zijn uitzonderingspositie en durfde zich niet meer zo vrij met de anderen bemoeien als eerst. Hij werd wat schuw en bij de meisjes bleef hij uit de buurt. Als ze onder mekaar stonden te gniffelen en te giechelen, kreeg hij altijd een kleur, vrezend, dat het over hem was. En meer dan ooit had hij behoefte aan zijn romantiese dromerijen, die heel wat speldeprikken en lompere kwetsuren helen moesten.

En zo prettig als eerst vond hij het op de Normaalschool niet meer.

* * *

En toen kwam dan de dag van zijn wanhoop.

Het was een paar weken na het einde van de grote zomervakantie. Kees z'n broek was tot op de draad versleten en de familierraad had beslist, dat er maar een nieuwe moest komen. Moeder zag geen kans meer de gaten op enigszins onopvallende wijze te dichten en Kees verheugde zich in het vooruitzicht van het nieuwe kledingstuk, dat hem de staat van Normaalschoolleerling waardiger maken zou.

's Zaterdagavond gingen vader en moeder samen de stad in en tevreden zat Kees aan zijn „studeerhoek” van de tafel en zocht ijverig naar de oplossing van de ingewikkelde en vreemdsoortige sommenraadsels, die de leraar voor Maandag had opgegeven. Hij had net de laatste keurig in zijn schrift staan, toen zijn ouders tuis kwamen. Met een veelzeggend gebaar lei vader een pak op tafel, van grauw papier omwikkeld.

„De nieuwe broek?” vroeg Kees verlangend.

„De nieuwe broek,” bevestigde vader gewichtig.

„En wat voor één!” riep moeder geestdriftig uit.

Kees peuterde het touw los en wikkelde het papier open. Belangstellend keken vader en moeder en z'n twee broers toe. En daar kwam ie voor de dag, de nieuwe broek. Kees greep hem bij de bovenkant en liet de pijpen uitvallen. Toen stond hij, stokstijf van ontzetting, met starre ogen naar het kledingstuk te kijken. Hij werd er bleek van en zijn handen trilden.

Het was de zonderlingste broek, die hij nog ooit in zijn leven gezien had. Een lange broek was het en de stof was dik en zwaar. Een brede donkerblauwe streep wisselde af met een licht paarse en daartussen liep nog een grijsbruin lijntje. Op zij zat er een dikke naad opgestikt en aan de knieën waren de pijpen nauwer dan van onderen.

Vol afgrijzen bekeek Kees het vreemdsoortige monster van een broek en hief dan de ogen op naar vader en moeder, in de flauwe hoop, dat ze lachend verklaren zouden, dat het maar een grapje was. Vader echter knikte ernstig en moeder zei verrukt:

„Prachtige broek, hé, Kees?..... En ijzersterk!!..... En gewoon te geef..... bij Pijpers de uitdrager gekocht voor vijftien stuivers..... Haast waren we d'r voorbij gelopen, maar ik zag 'em gelukkig nog net hangen!”

„Hoe vinje-n-em?” vroeg vader belangstellend.

„Hoe vin je-n-em?” vroeg vader belangstellend.

Kees lei de broek op tafel terug en vroeg kleintjes:

„Moet ik die broek dragen?”

Aan zijn toon was duidelijk te horen, dat er maar weinig geestdrift voor de broek in hem ontwaakt was. Ontevreden antwoordde vader:

„Natuurlijk, wat wou je d'r anders mee doen? Is t-ie soms niet naar je zin?”

„Maar 't is een lange!” riep Kees met tranen in z'n stem. „En ik ben de kleinste van de klas!”

„Klets!” besliste moeder. „Je kan toch niet altijd in een korte broek blijven rondlopen? Je ben vijftien, je ben kwekeling, je most waarachtig blij zijn, dat je een lange broek kreeg.”

„Maar d'r zitten zulke gekke strepen in en de pijpen zijn zo raar!”

„Dat is 'et model,” troostte vader deskundig, „je heb meer zulke broeken.”

„De polderjongens dragen ze ook wel zo,” lichtte de oudste broer welwillend in.

„En de scharesliepers,” vulde de jongste ernstig aan. Maar vader stooft op:

„Hou je gezicht jullie..... mot je de jongen z'n mooie nieuwe broek tegen maken?..... Allo!” ging hij daarop tegen Kees voort, „trek 'em es an om te passen.”

Gehoorzaam nam Kees de broek op en ging naar de keuken om hem daar aan te trekken. Toen hij terug kwam, had hij een kleur als vuur en hij liet het hoofd hangen. Hij had een gevoel of de zwaarte van heel de wereld op hem woog. De malle broek slobberde eigen-

wijs om z'n korte beentjes, onder het lopen voelde hij de stof om z'n enkels slaan en hij wist zich eindeloos bespottelijk. Maar niemand lachte. Vaders gezag was onaantastbaar en toen Kees in de keuken was had hij de broers verboden malle fratsen te verkopen..... Zo was de bewondering eenstemmig en als Kees hen had kunnen geloven, zou hij wonder in z'n schik geweest zijn met het buitenkansje een broek te bezitten, die zó uitbundige lof verdiende.

„Hij past presies,” zei vader goedkeurend.

„Of ie an z'n lijf gegoten zit”, bewonderde moeder.

En de oudste broer verklaarde schijnheilig, dat het zijn innige wens was, eenmaal ook zo'n broek te bezitten. Waarop de jongste opmerkte, dat zulke mooie kledingstukken niet voor arbeiders waren bestemd, maar bewaard moesten blijven voor schoolmeesters en andere heren..... Kees had op dat ogenblik met genoeg z'n hele familie kunnen uitmoorden, en toen de jongste broer, die treiter, z'n valse aard niet kon bedwingen en koud weg zei:

„Kijk 'em es blij zijn!”

zou de ongelukkige Kees hem zeker aangevlogen zijn, als vader dat niet overbodig gemaakt had door de judas een klinkende muilpeer toe te dienen, die hem huilend op zij deed tuimelen. Dat deed Kees weer een beetje goed, maar hij kon toch niet verhinderen, dat grote tranen hem over de wangen liepen. Met bevende stem vroeg hij:

„Zou u d'r niet een stuk af kunnen knippen, moeder?”

Doch moeder riep vol ontsteltenis:

„Van die kostelijke broek? Je most je schamen, grose aap van een jongen!”

En vader voegde er beslist bij:

„Dat zou 'et hele model bederven.”

Daarmee was de zaak afgepraat en het vonnis over Kees onherroepelijk geveld: 's Maandags zou hij in de lange broek op de Normaal verschijnen, hij, de kleinste, het eerst van al de jongens in de klas..... En al z'n grootse plannen voor de toekomst, noch ook z'n waardigheid van kwekeling konden deze maal beletten, dat hij 's avonds in bed lange tijd lag te grienen, wanhopig om deze ramp, die hem met schande zou overdekken, en in zijn dromen kwelden hem al bij voorbaat de blikken en het hoongelach van zijn klassegenoten.

's Maandags stapte Kees naar school, zo traag, zo traag. Z'n hoofd hing diep voorover. Hij zou liever gestorven zijn, dan de mensen aan te kijken. Heilig was hij overtuigd, dat iedereen liep te grinniken om zijn malle verschijning en toen plots een schelle jongensstem riep:

„Hé, reuzemeheer..... waar heb je moeder dat broekie toegekregen?”

doorvoer hem een schok en werd ie duizelig van narigheid. Sneller begon hij te lopen en de broek sloeg belachelijk om zijn dunne enkels, hij voelde het geflapper als een belediging van elke vorm van goede smaak en schaamde zich ontzettend.

Bij de deur van de school bleef ie een ogenblik aarzelend staan. Zou hij ooit durven binnen gaan?..... Hij hoorde het gejoel van veel jonge stemmen in de gang..... als ie binnenkwam zouden ze allemaal..... Maar het moest immers!..... En in eens nam ie een kloek besluit en stapte naar binnen. Bij de ingang was het nog al duister, maar verderop, bij het kantoor-tje van de directeur plaste het volle zonlicht door de glazen kap in de zoldering naar omlaag. Overal stonden groepjes jongens en meisjes te praten, de boekentassen

in de hand..... En zo kwam die arme kleine Kees naderbij, de ogen naar de grond gericht, een hoofd dat gloeide als een kool vuur, zwetend van angst en opwinding. Hij wist, dat zo aanstonds het noodlot over zijn ongelukkige hoofd zou losbarsten en zijn hart klopte of het uit zijn borst wou springen.

„Hé, reuzemeheer ... waar heb je moeder dat broekie toegekregen?”

Toen hij in het licht kwam, klonken er een paar verraste uitroepen en daarop werd het een ogenblik muistil. Kees bleef staan, verschrikt door die onverwachte stilte en schuw keek hij even op, met smekende ogen. Maar dan barstte een wilde schaterlach los, een hoog en juichend gejoel, dat Kees in de oren klonk als de bazuinen van het laatste gericht. Van alle kanten drongen de leerlingen op hem aan, omringden hem, stielen elkaar op zij om hem ook te kunnen zien en zij putten zich uit in spottende termen, gedachteloos wreed. Laten we aannemen, dat ze niet vermoedden hoe ze hun kleine makker verscheurden met hun laffe plagerij, hun goedkope geestigheden, hun felle spot. Uit de lokalen keken nieuwsgierige gezichten en leerlingen, die al binnen waren kwamen weer in de gang om mee te genieten van de jool, om hun aandeel te leveren in de stroom van aardigheden, die over de eenzame, kleine jongen werd uitgegoten, de weer-

loze kleine man met zijn onzegbaar belachelijke lange broek.

En zwijgend stond Kees in het midden van de joelende bende. Hij was bleek geworden en hield nog altijd de ogen neergeslagen, strak starend naar de grond. Trillend over heel zijn lijf liet hij gelaten de slagen van dit vreselijke noodlot over zich komen. Hij was niet boos op zijn kwelgeesten. Hij besepte, dat ze gelijk moesten hebben, zoals de menigte immers altijd gelijk heeft tegen de eenling, omdat zij sterker is? Hij wist, dat hij arm en belachelijk was en dat voor dit kwaad geen vergeving op aarde is. Nee, boos was hij niet, maar eindeloos bedroefd. Hij begreep niet, waarom hem dit juist moest overkomen, hem, die zo'n behoefte had aan genegenheid en een steuntje van vriendschap. Als niemand had gelachen, zou hij zich al ongelukkig genoeg gevoeld hebben in zijn malle pantalon..... nu was het voor hem de hel. Hij hoorde niet, wat ze joelden en riepen. Geen woord verstond hij van hun geestigheden. Hij was te diep verbijsterd. Het was duizend maal erger, dan hij het zich had voorgesteld. Het middelpunt van de wereld voelde hij zich en heel de wereld joelde spottend om hem rond. Dikke tranen dropen onder zijn wimpers uit, brandden aan zijn oogleden, liepen dan warm over zijn bleke wangen naar beneden. Het liefst was hij maar plotseling op die plek dood neergevallen.

Toen, boven het gejoel der hoge jongens- en meisjesstemmen uit, kwam ineens een zwaarder geluid, de stem van een leraar, de geweldig grote Versteeg. Die lachte bulderend en riep: „Wel, de kleine Kees is in eens groot geworden..... en wat een juweel van een broek! Ga je voor ketellapper studeren, jongen?”

De vreugde steeg hoger onder de edelmoedige goedkeuring van deze leraar en op dat moment voor het eerst voelde Kees, hoe laf en gemeen deze troep hem vernederde. Hij keek niet op, maar verbeet zijn tranen, perste de lippen op elkaar en beet op de tanden, dat ze knarsten. In machteloze woede neep hij zijn kleine handen tot vuisten en die grote, verwaande leraar haatte hij, diep en waarachtig, en voor goed. Hij had groot en sterk willen zijn om die laaghartige vlegel tegen de grond te kunnen beuken en hem te vernederen op zijn beurt..... Doch hij was maar een kleine jongen, een zielige kleine jongen met een enorm bespottelijke broek aan en al die anderen waren groter en sterker en..... voornameer dan hij.....

Dan werd het in eens stil. In de verwachting van een nieuwe kwelling keek hij schichtig op. Naast hem stond de taalleraar, de man, waar hij meer van hield dan van iemand ter wereld, zijn vader niet uitgezonderd. Het bloed schoot hem naar het hoofd en hij moest zijn hand stijf tegen zijn borst drukken om het kloppen van zijn hart te bedwingen. Hij wist, als die man hem ook bespotten zou, dan was het met zijn zelfbeheersing gedaan, dan zou hij gaan schreeuwen en zich op de grond laten vallen in razend verdriet.....

Maar deze leraar spotte niet. Donker zag hij de terugwijkende spotters aan en met verachting gleed even zijn blik over de rood-gezwollen lachtronie van zijn kollega. Toen keek hij vriendelijk neer op de verslagen kleine jongen, lei zijn warme hand op diens hoofd en zijn heldere, milde stem zei:

„Je hebt een mooi opstel gemaakt, Kees, het mooiste van allemaal. Zo mooi, dat ik een boek voor je apart gelegd heb. Wil je dat vanavond na de les bij me thuis komen halen?”

Sprakeloos zag Kees naar hem op. Snel knikte hij

enige keren achtereen; een brok in zijn keel maakte hem het spreken onmogelijk. Dan boende hij met zijn vuist de laatste tranen uit zijn ogen en liep plotseling hard tussen de leerlingen door, weg naar het leslokaal.

De taalleraar keek minachtend naar de verblufte groep leerlingen, die onder zijn houding plotseling tot het beschamend gevoel van hun lafheid kwamen en de ogen afwendden.

„Ik schaam me over jullie,” zei hij langzaam. „Moeten jullie onderwijzers worden?”

De kollega droop zwijgend af. De jongens en meisjes gingen naar hun lokalen, verlegen met hun figuur.....

Toen Kees 's avonds bij zijn leraar kwam om zijn boek te halen stond deze van achter zijn bureau op. Hij keek naar de kleine jongen en zijn gekke broek en glimlachte. Kees kreeg weer een kleur, maar gekscherend sloeg de leraar hem met het boek om de oren.

Hij keek naar de kleine jongen en zijn gekke broek en glimlachte.

„Malle jongen,” zei hij toen ernstig. „Moet jij je schamen om de laffe spot van een troep onnadenkende jongens en meisjes? Die broek van jou is een eresaluut waard aan je vader en je moeder. Hij bewijst alleen maar, hoeveel ze moeten opofferen om jou te laten studeren. Je moet je niet zo gauw uit het veld laten slaan..... Kom, jongen, wees wijzer!..... Hier is je boek. Ga d'r maar gauw mee naar huis en zeg aan je moeder, dat ze gerust trots mag zijn op 'r knappe Kees. Zeg maar, dat ik 'et gezegd heb..... Dag, broekman!”

En voor Kees hem behoorlijk had kunnen bedanken, was hij de kamer al uitgeduwd, en stond op straat. Honderd pond lichter dan hij thuis de deur was uit-

gegaan, kwam Kees er weer in. Maar diep in zijn gewond zieltje bleef toch de pijn van de vernedering en de bespottelijke broek was al lang versleten, eer hij zelf lachen kon om de trieste historie. En zonder bitterheid was zelfs die lach toen nog niet.

* * *

Het is een ware geschiedenis, die ik jullie verteld heb. Alleen het slot heb ik wat blijder gemaakt, dan het in werkelijkheid was. Om mezelf een beetje te troosten, denk ik. Op de Normaalschool, waarvan ik sprak,

was inderdaad een leraar, zo wijs en goed als die ik liet ingrijpen. Maar tot Kees' ongeluk kwam hij niet opdagen in die grote nood. Alleen, als hij was gekomen, zou hij zeker zo gesproken en gehandeld hebben als ik het hem liet doen. En waarom zou ik, nu ik de loop der gebeurtenissen immers toch in mijn hand heb, hem dan niet juist op tijd laten komen om het leed van die kleine jongen met z'n malle broek wat te verzachten? Zijn we in ons hart niet allemaal een beetje romantiese kleine jongens, die graag willen, dat alles mooi wordt in de wereld?

REMBRANDT.

(1606 - 1669)

DOOR ALB. HAHN JR.

IN de dagen toen ik nog in Amsterdam in de buurt van het Rijksmuseum studeerde, was het zo de gewoonte om in de middagen naar het Museum te gaan en daar een of ander stukje van de grote verzameling schilderijen te gaan bekijken. Als je dat zo'n paar jaartjes gedaan hebt, dan ken je de kollektie wel zowat uit je hoofd, de schilderijen en de bekijkers daarvan. De gewone dagen in de week kreeg je de fijnproevers en de dagdieven. De eerste voor de kunst alleen, de tweede categorie voor de warmte, die ze er gratis met het kunstgenot kregen. Waarschijnlijk was de warmte vooral 's winters, een grotere beweegreden voor hun bezoek dan de kunst, want ik heb ze wel gezien, die zo getroffen waren door een bepaald schilderij, dat de suppoost ze 's middags tegen het sluiten van het Museum moest wakker schudden, anders zouden ze in het donker van de nacht nog naar het bewonderde schilderij zitten kijken.

Zaterdag kwamen de schooljongens. Niet zo heel veel, maar toch altijd genoeg om te weten, dat ze er waren. Er waren er bij, die tot de trouwe klanten behoorden. Ze kenden alle bekende schilderijen. „Daar heb je „Het gebed zonder end;” 't mens bidt al net zolang als het schilderij oud is. Daar is: „Het huishouden van Jan Steen” 'n Zoodje hé! Laten we naar „De slag bij Waterloo” gaan. Daar kan je alles op zien: Napoleon en de Prins van Oranje, alles levensgroot.”

Ze konden ook wel eens hinderlik zijn. Als er een rustige kopieist aan het werk was, kwamen ze wel eens kritiseren. Was het een slechte kopie, dan hadden ze dikwijls bewondering voor de tobber achter het doekje. Dan hoorde je, dat de kleuren wat sterker waren en dus veel mooier dan de bestorven kleuren van het origineel.

En dan naar „De Nachtwacht.” De „Nachtwacht” mocht zich in die dagen in een zeer druk bezoek verheugen. Een rare vent had het in zijn hoofd gehaald, om, door de „Nachtwacht” te willen vernietigen, te tonen, dat hij de Staat der Nederlanden een kwaad hart toedroeg. Zijn toeleg mislukte, het mes schaafde alleen wat vernis af, maar het had dit goede resultaat, dat de mensen zich ineens weer herinnerden, dat er een „Nachtwacht” bestond, door een zekere meneer Rembrandt geschilderd. Toen het doek nog niet beschadigd was, waren ze het bestaan ervan al zowat vergeten. Maar nou moesten ze hem allemaal zien. En zo zag je ze dan binnen komen, eerst héél nieuwsgierig, waar de wond zou zitten. Maar er was niets te zien. Dan maar eens aan de bewaker vragen, waar de scheur dan toch wel was. En elke keer

moest de goede man zijn pruim achter z'n kiezen verschuiven, om te vertellen, dat de kras onzichtbaar was weggemaakt, dat de verf niet beschadigd was, alleen maar de vernislaag. En teleurgesteld gingen de mensen weg, zich een beetje bekocht gevoelend.

Dan had je er de dwepers. Ze kwamen aarzelend binnen; hij met de hoed in de hand, zij schuchter achter hem aan. Op de bank tegenover „het wonder” zetten zij zich neder, arm in arm in stille aanbidding. Langzaam zonk haar kopje op de schouder van haar mede aanbieder van „het wonder;” en zo bleven ze zitten. Je kreeg soms wel eens de indruk, dat ze aan wat anders dachten, maar in aanbidding waren ze, dat staat vast.

En dan kwamen de schooljongens. Hard op pratend komen ze naar de „Nachtwacht” zaal en schrikken even van de rust, die daarbinnen is. Werktuigelijk nemen ze hun petjes af en fluisteren van de weeromstuit. Ze blijven even staan en gaan dan weer verder. Als ze in de Erezaal met de Schuttersstukken terugkomen, verademen ze wat. Het is er niet zo benauwend stil.

„Dat is nou nog eens kunst,” verklaart er één. „Kunst, kunst, wat is kunst?” zegt de ander, waarop prompt het antwoord volgt: „Kunst is wat je niet kan, want als je iets wel kan, nou dan is het geen kunst meer.” Waarmee ik maar zeggen wil, dat die Amsterdamse jongen zich gemakkelijker door zijn taak heensloeg, dan ik met mijn kunstartiekel.

Wij, de redakteur van dit nieuwe tijdschrift en ik, hadden afgesproken, dat er over Rembrandt geschreven zou worden. Dat nou is gemakkelijker afgesproken dan gedaan. Als je aan iemand, die nog nooit een berg gezien heeft, moet vertellen hoe zoiets er nou presies uitziet, dan is dat een hele toer. Je kan hem gaan zeggen, dat de berg zóveel meter hoog is, dat er sneeuw op de top en bossen aan de voet zijn. Dat de kleur....., ja daar heb je het nou al; wat voor kleur heeft een berg? De één ziet hem zus, de ander zo, maar om je hoorder de geweldigheid van zo'n berg te doen gevoelen, daar is wat meer voor nodig, dan die gegevens alleen.

Als we over Rembrandt gaan schrijven, krijgen we lust om de gehele ontwikkeling te behandelen vanaf de Middeleeuwen met de miniaturen en wandschilderingen tot aan de 17e eeuw met zijn, midden in het leven staande schilderkunst. We zouden zien dat, gelijk met de veranderingen in de maatschappij, de kunst veranderde. Dat de kunstenaars die verandering meeleeften en ze tot uitdrukking brachten in hun kunst en hoe uit de middeleeuwen de kunst van de 17e eeuw gegroeid is, voetje

voor voetje uit de geheimzinnige Katedralen naar het uitbundige leven der „Gouden Eeuw.”

En op het hoogste punt van die ontwikkelingsweg zouden we dan de grote figuur zien verrijzen, de kolos, het wonder, dat Rembrandt heet. Rembrandt die *zei*, wat allen voor hem *gestameld* hadden. Hij, die in zich had, geheel de rijke geest van zijn glorievolle tijd en ze tot uiting wist te brengen, ondanks het grote verdriet, dat

DE TERUGKEER VAN DE VERLOREN ZOON (ETS). 1636.

vrijwel zijn hele leven versomberde. Rembrandt, die alles aandurfde, die alles kon. Kijk naar de „Nachtwacht.” Een gewoon gegeven uit die tijd; het uitrukken van een troep soldaten uit de Kloveniers Doelen. Veel van dergelijke schuttersstukken waren al vóór de „Nachtwacht” geschilderd. Alle voorgangers hadden zo'n opdracht opgevat als een serie mooi aangeklede soldaten, die ze zo getrouw mogelijk weergaven. Het zullen dan ook alle wel goedgelijkende portretten zijn. Maar zoals Rembrandt het geschilderd heeft, wordt het wat anders. In zo'n doek van Rembrandt komt tot uiting heel de drang naar vrijheid, die de geesten van zijn tijd beroerde. Hij laat de hand van Banning Cock uit het doek komen; recht vooruit naar de beschouwer. Dat is de werkelijkheid; straatjongens, een hond, alles loopt door en voor elkaar. Zo was het als de schutters van hun Doelen kwamen. En tussen deze groep zet hij een klein meisje, in goudgeel kostuum; vreemd als een koningin uit een sprookje. Maar zie dan ook naar de schaduw, die de hand van Banning Cock werpt op het lichtgele gewaad van luitenant van Ruytenburg. En zie naar de geheimzinnige diepten der achtergronden en vóór al kijk in de ogen van Rembrandts modellen, waarin het leven brandt. En dan de kleuren van zijn werk! Bekijk ze en je zult er weer dezelfde diepte en dezelfde stemming in terug vinden als in de geheimzinnige Middeleeuwse katedralen in het rijke licht van de hoge glas in lood ramen en de warm gele kleur van de kaarsvlammen, die ver weg in de

grijze ruimten der Katedralen een ongekend wonderlicht geven. We kunnen ons best voorstellen, dat er eens schertsend gezegd is, dat Rembrandt over zonnestrallen beschikte.

Rembrandt Harmenszoon van Rijn werd 15 Julie 1606 in Leiden geboren. Zijn vader was molenaar en behoorde tot de gegoede burgers van de stad. De jonge Rembrandt kreeg een voor die tijd goede opleiding. Hij ging naar de Universiteit en werd student in de letteren (1620). Vrij kort schijnt hij op de Universiteit geweest te zijn. Hij komt dan in de leer bij Jacob van Swanenburg, een schilder, die in Leiden woonde. In 1623 gaat Rembrandt naar Amsterdam en komt op het atelier van Pieter Lastman. Na een half jaar gaat hij weer terug naar Leiden en blijft er tot 1631, daarna vertrekt hij weer naar Amsterdam. In die tijd studeerde hij hard. Veel etsen en ook zijn eerste bekende schilderijen zijn in deze periode gemaakt.

De 22ste Junie 1634 trouwt hij met Saskia van Uylenburch, een dochter uit een Fries Patriciërsgezicht. In 1642 sterft Saskia en laat hem de kleine Titus na. In 1656 wordt Rembrandt bankroet verklaard, zijn huis op de Breestraat met de rijke inboedel verkocht, waarbij een verzameling van de meest merkwaardige curiositeiten, door Rembrandt overal gekocht, waar hij ze maar kon vinden. Een tijdgenoot van hem beschrijft ons, hoe hij de markten afliep, om alles wat hier uit het verre Oosten aan vreemde en mooie dingen werd aangevoerd te kopen. Hij moet er een grote kollektie op na gehouden hebben; bij het opmaken van de inventaris van zijn huis in de Breestraat kwamen allerlei vreemde zaken voor.

Zijn huis moet een Museum geweest zijn en wie wel eens aan het Rembrandthuis in Amsterdam een bezoek gebracht heeft en dan de schilderkamer zag, begrijpt niet hoe er nog plaats overbleef om te lopen tussen al die opgestapelde rariteiten.

Zijn laatste levensjaren bracht hij door in een kleine woning op de Rozengracht, bijgestaan door zijn trouwe huishoudster, Hendrickje Stoffels en zijn zoon Titus, die

ZELFPORTRET (ETS) 1639.

hem beiden echter nog vóór zijn dood (de 4de Oktober 1669) ontvielen.

Zeer in het kort zijn dit de feiten van Rembrandts leven. Ook zonder deze gegevens zouden we het leven

van Rembrandt kunnen volgen, door alleen zijn werken rustig te gaan bekijken. In ieder volgend levenstijdperk bracht hij een andere kant van zijn rijké geest naar voren.

In zijn jeugd is hij de levenskrachtige jongeling met de zucht naar Romantiek.

Dan komt zijn huwelijk met Saskia. Hij schildert zichzelf met Saskia op zijn schoot, vol levenslust de beker opheffende. Hij doet zijn modellen uit met prachtige, rijke gewaden, bloemen in het haar of de muts met de zwierige veren op het hoofd, vreemde gesteenten aan snoeren om de hals.

Doch, wanneer Saskia sterft, komt de grote verandering. Zij was het, die zijn finantiën beheerd had, die gezorgd had, dat de grote koopsom van hun mooie huis aan de Sint Antonie Breestraat regelmatig afbetaald werd; die al de schulden van de zeer onpraktiese man zorgvuldig bijhield.

Na haar sterven komen de finantiële zorgen, steeds groter worden de schulden, steeds brutaler de eisers. Het wordt het vechten van deze machtige tegen al de kleine benepen mensjes, tegen de meningen van zijn opdrachtgevers; die zich langzamerhand beginnen te verzetten tegen zijn grote persoonlijkheid. Zwaar komen de slagen achter elkaar, maar telkens richt hij zich weer op, wijzer en groter geworden.

In zijn werken voelt men dat striemen van het lot en hoe hij zich telkens weer opricht, om tegen het einde van zijn leven zichzelf te schilderen als de koning, als de overwinnaar, die met zijn machtige blik al wat klein is en beneden hem wriemelt, met medelijdende ogen beziet. En als slot van dat alles een vreemd zelfportret, met de grote angstige ogen, het hoge voorhoofd. Iemand, die ver boven het leven staande, dat leven achter zich ziet als een schone, lugubere droom, die hij nog eens overziet en overdenkt in al zijn diepte. Het zou ons te ver voeren elk dezer periodes nader te bezien en te volgen hoe zijn werk was in elk van deze phases. Hopelik kunnen we dat nog

REMBRANDT'S MOEDER (ETS).

HENDRIKJE STOFFELS. 1652.

eens een andere keer, als we over de *schilder* Rembrandt schrijven, bekijken.

Nu nog een enkel woord bij onze plaatjes. Niet dat wij een receptje willen geven, hoe je zulke dingen bezien moet! We denken er niet aan. Bekijk ze maar rustig en ik ben overtuigd, dat je ze na veel en ernstig bezien steeds mooier zal gaan vinden. Een kort woordje dus tot toelichting.

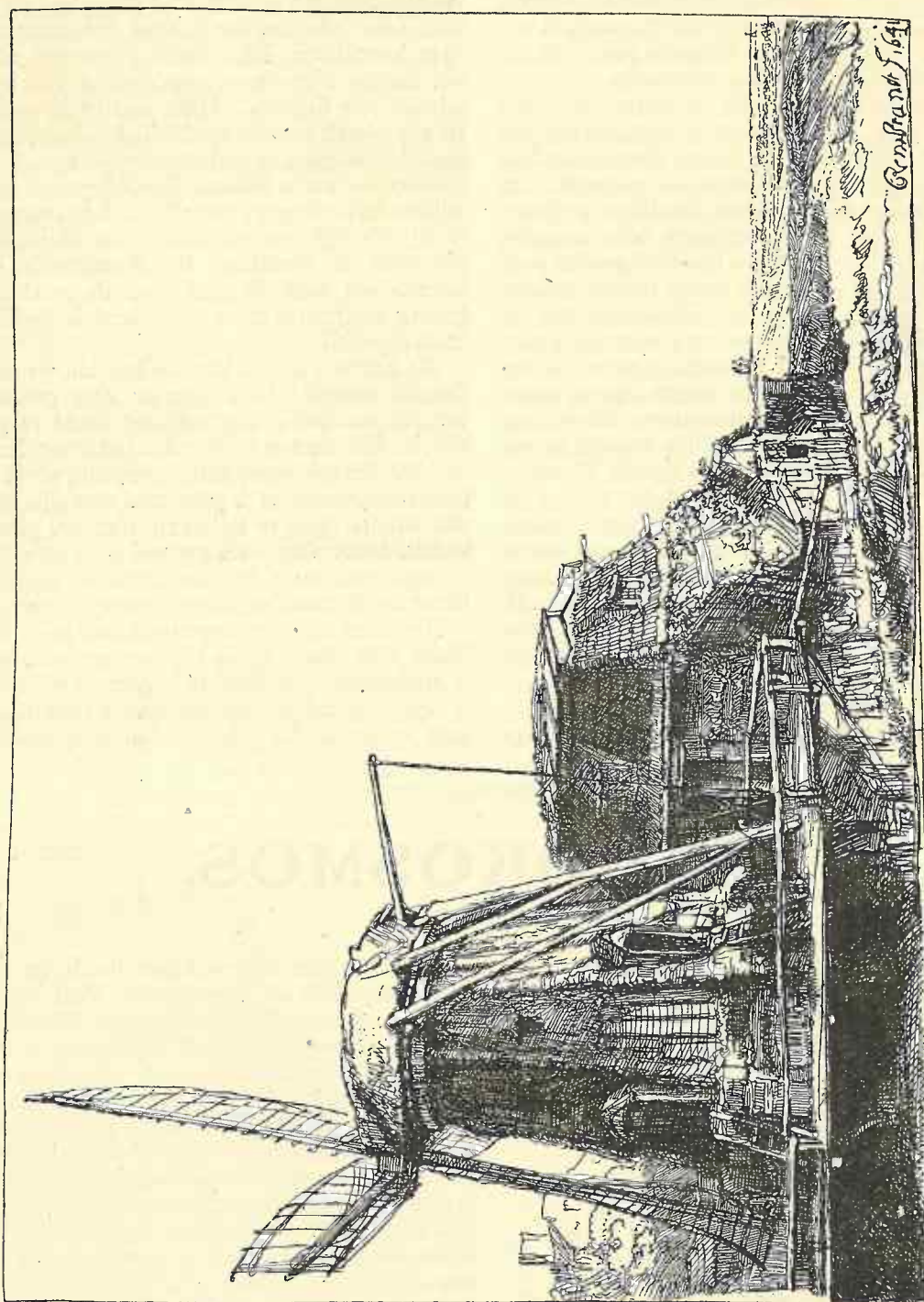
We hebben ons deze keer hoofdzakelijk bepaald tot een paar reproducties van etsen van Rembrandt. We kunnen het etswerk van hem over het algemeen zien als voorstudies voor zijn schilderijen. Zijn grotere etsen zonderen wij natuurlijk uit. Alle problemen, die later in zijn schilderijen verwerkt werden, waren eerst in zijn vele tekeningen en etsen voorbereid.

Enige jaren geleden is er een boek verschenen, waarin de schrijver ons liet zien hoeveel Rembrandt in Amsterdam en de naaste omgeving getekend en geëtsd heeft. „Het landschap met de molen” is daarvan een mooi voorbeeld. Voor een rijke geest als Rembrandt, was zelfs het simpelste dingetje van betekenis. Of hij een Bijbels tafereel maakte, een schelpje, een slapende hond, een portret of een bedelaar, altijd zat er iets in, waardoor het schijnbaar onbelangrijke, belangrijk werd.

Bekijk zo'n plaat eens goed en verwonder je erover, dat uit een zo gewoon gegeven iets zo prachtigs kon groeien. Een oud huis en een oude molen; menig moppe-raar over woningtoestanden een doorn in het oog, maar voor Rembrandt een feest van licht- en schaduwpartijen. De gebouwtjes zijn een deel geworden van heel de wijde natuur er omheen.

Zo zag hij de wallen van Amsterdam uit zijn dagen, de Omval, de zeilende scheepjes op het Diemermeer, een klein eenvoudig bruggetje.

Dan hebben we het „Zelfportret” (1639). Rijk en weelderig van opzet en daartegenover het éénvoudige

LANDSCHAP MET DE MOLEN (ETS).

„Moedertje” van Rembrandt. Hij etste het nog in Leiden en het behoort tot het fijnste van wat hij in die tijd geëtsd heeft. Rembrandt heeft meerdere malen portretjes van zijn moeder gemaakt. Hij wist een zo grote adel daarin te brengen, dat men één der mooiste als een gravin betiteld heeft. Het aantal etsen van Bijbelse taferelen, door Rembrandt gemaakt, is groot. Het verwondert ons niet van een zo religieus mens als hij geweest moet zijn.

BEDELAAR.

Dicht bij mijn werktafel hangt een reproductie van één der grote etsen, de z.g.n. „Honderdguldensprent;” zo genoemd, omdat er in Rembrandts dagen de belangrijke som van honderd gulden voor betaald werd. In het midden staat de Christusfiguur, er omheen een fantastische groep van mensen; zieken, die op een kruiwagen liggen, kreupelen, melaatsen, eenvoudige boeren, allen komen in vol vertrouwen tot de Wonderdoende Mens. En tussen die bonte menigte zitten de mensen, die gekomen zijn om te luisteren. Je moet dat zien, hoe ze vol aandacht elk woordje opvangen en proberen te begrijpen. Ze geven zich geheel, hebben alles om zich heen vergeten.

Wij geven hierbij „De terugkeer van de verloren zoon.” De zoon, die na jaren rondzwerfen als vagebond terug-

keert en dan door zijn vader herkend wordt..... „en deze werd met innerlike ontferming bewogen.”

Tot slot geven we één van de vele bedelaarstypen door Rembrandt getekend en geëtsd. Het zijn fantastische kerels, soms lijken ze meer op een hoop vodden, op gruwelijke monsters. Hij zal er zo talloos velen in Amsterdam ontmoet hebben. Vooral in de eerste jaren, nadat Rembrandt zich in deze stad gevestigd had, was Amsterdam door zijn drukke handel het verzamelpunt van de rijke kooplieden. Men dacht dat zowat alle schatten van het Oosten hier waren opgestapeld. Het was „de Coornschuur van Europa.” Hout was er in overvloed te koop en een twaalf honderd werklieden hadden geregeld werk met de schepen voor het vervoer van al deze waren te bouwen en uit te rusten. Soms lagen er in de haven een vijfhonderd schepen van alle landen komende.

Bij zo'n rijkdom valt allicht een kluijfe af van de rijke dis voor de bedelaar. En Rembrandt op zijn rondzwerfingen door de stad, over de markten en langs de havens ontmoette ze en schetste ze in heel hun fantastische armzaligheid.

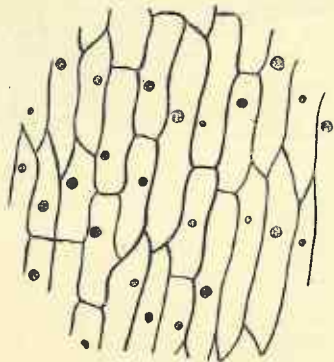
We hebben in het kort zo het één en ander van Rembrandt verteld. Vél zou er nog geschreven moeten worden om jullie een volledig beeld te geven van zijn arbeid. We menen echter dat het voor deze keer genoeg is. Laat het een opwekking zijn, om, als je in de gelegenheid bent, eens iets te gaan zien van zijn werk en het met wat andere ogen te bekijken, dan het gewoonlijk gedaan wordt. In het begin zal het wel eens moeilijk zijn om alles te begrijpen, maar dat hindert niets. Ga tot het werk van Rembrandt, zoals je gaat tot een wijs, groot mens.

Niet alles zal je nu begrijpen, wat hij je te zeggen heeft. Maar elke keer, als je bij hem geweest bent en je hebt je ingespannen om hem te begrijpen en te voelen wat hij je zegt, dan zal je langzamerhand Rembrandts grootheid gaan voelen en dat behou je dan, je leven lang.

MIKROKOSMOS.

DOOR J. DERKSEN.

ALLE levende wezens, mensen, dieren en planten bestaan uit duizenden op zich zelf staande kleine lichaampjes, die wel onderling van vorm kunnen verschillen, maar toch allen een vaste gedaante hebben. Evenals de duizenden stenen het trotse gebouw, de hoogste toren vormen, zo vormen deze duizenden kleine lichaampjes tezamen het dierenlichaam of de plant. Bij de planten zijn deze lichaampjes het eerst, met behulp natuurlijk van een mikroskoop, in de 17de eeuw ontdekt. Zij gelijken heel vaak op de sellen van een honingraat, en daarom gaf de ontdekker (Hooks) ook de naam „sel” aan zo'n lichaampje. De sellen van dierenlichamen (waaronder we in 't vervolg ook het menselijk lichaam rekenen) zijn veel moeilijker te onderscheiden, omdat

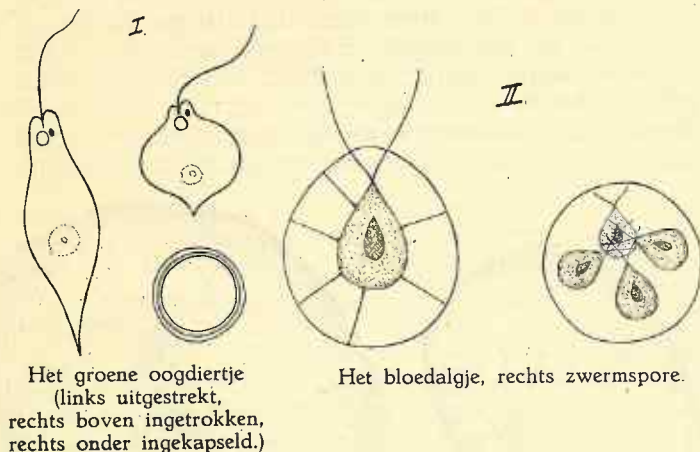

Cellen met kernen van de ui.
Sellen met kernen van de ui.

de wand van een dierensel zeer dun is, en uit dezelfde stof is samengesteld als de sel zelve. Vaak ontbreekt zelfs de wand bij dierensellen. Bij planten bestaat gewoonlijk de selwand uit een aparte stof, de cellulose of houtstof, waarvan, zoals ieder bekend is, tal van voorwerpen gemaakt worden. In het dierenlichaam wordt bijna nooit cellulose aangetroffen. De selwand van de plant is met behulp van een mikroskoop zeer duidelijk te zien; de sel zelve is gewoonlijk zeer klein, enige duizendsten m.M. Soms echter is de sel zo groot, dat we haar met het blote oog goed kunnen zien. De dooier van een ei is slechts één enkele sel. Alle leven, het leven van het dier, zowel als dat van elke plant, begint met een enkele sel. Sommige planten en dieren brengen het nooit verder dan die enkele sel; het zijn dus éénsellige dieren of planten. De enkele sel moet alle levensverrichtingen uitvoeren; organen, zoals zenuwen, spieren enz. bezit zij niet. Brengen we een druppel water, waarin zo'n eensellig wezen zich bevindt, onder het mikroskoop, dan zal het diertje zolang blijven leven, als er voldoende zuurstof in het water aanwezig is; is de zuurstof verbruikt, dan stikt het. De sel haalt dus adem. Krijgt de sel geen voedsel: een korreltje rottend blad of een éénsellig wiertje, dan sterft zij ook. De sel voedt zich dus. Brengt men bijtend vocht onder

het dekglasje van de mikroskoop, dan krimpt de sel samen. De sel heeft dus gevoel. Is er overvloed van voedsel, dan deelt de sel zich in tweeën. De sel plant zich dus voort. Alle levensfunctiën worden alzo door die éne sel verricht. Anthonie van Leeuwenhoek, apoteker te Delft, ontdekte deze wereld van eensellige wezentjes het eerst in het jaar 1675. In zijn aftreksels van geneeskrachtige kruiden ontdekte hij duizenden eensellige diertjes, die hij aftrekseldiertjes of infusoren noemde. Deze naam dragen die wezentjes ook nu nog. Al naar de vorm die deze diertjes hebben noemt men ze Oogdiertjes, Klokdiertjes, Pantoffeldiertjes, Zweepdiertjes, Gaatjesdieren enz. Onder de Gaatjesdieren zijn er, die zich omhullen met een laagje kalk, dat de vorm

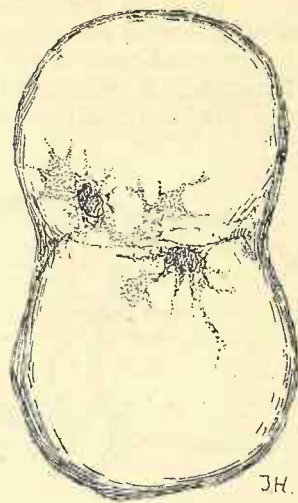
Wie op warme zomeravonden een wandeling langs het strand maakt, zal zeker zich verlustigen in het als vonken uit elkaar spatterend water der golven. Deze vonken worden veroorzaakt door een éénsellig diertje dat gerekend wordt tot de klasse der Zweepdiertjes, omdat deze mikroskopiese wezentjes één of een paar trilharen of zweepharen erop na houden. Het diertje heeft men dan ook de naam van zeevonk gegeven. In het latijn heet het „Noctiluca miliaris,” wat duizendvoudig nachtlichtje betekent. Evenals alle eensellige dieren en plantjes vermenigvuldigt dit nachtlichtje zich door deling. Het bolvormige lichaam van de zeevonk bevat, behalve een waterachtige stof, het protoplasma, een apart rond bolletje, dat de kern genoemd wordt. Zo'n kern is in elke sel aanwezig. Heeft nu een deling van de sel plaats, dan moet de kern zich eerst in tweeën splitsen, omdat in elke nieuwe sel ook weer een nieuwe kern aanwezig moet zijn. Het protoplasma trekt zich om de gesplitste kern samen en wordt enigszins vaster. De inhoud van de kern wordt korrelig, en langzamerhand snoert de kern zich in het midden wat in. Ook het bolvormige, eensellige diertje krijgt in 't midden een insnoering, waardoor het op een halter gelijkt. Geleidelijk gaat die insnoering verder, tot er ten slotte een totale uiteenvalling van de oude sel in tweeën plaats heeft. Deze deling kan bij eensellige dieren hoogstens drie maal in een etmaal plaats hebben. Plantte het diertje zich alleen door deling voort, dan zou het niet mogelijk zijn, dat in enkele warme dagen, millarden van deze wezentjes de oppervlakte van de zeeën zouden bevolken, want in een lieter zeewater komen in de winter slechts enkele, in de zomer vaak duizenden van deze nachtlichtjes voor. Maar het nachtlichtje kan zich ook op snellere wijze voortplanten. Twee lichtjes kunnen samensmelten tot één. Dit noemt men copulatie. De Kernen smelten ook samen, en delen zich in twee nieuwe

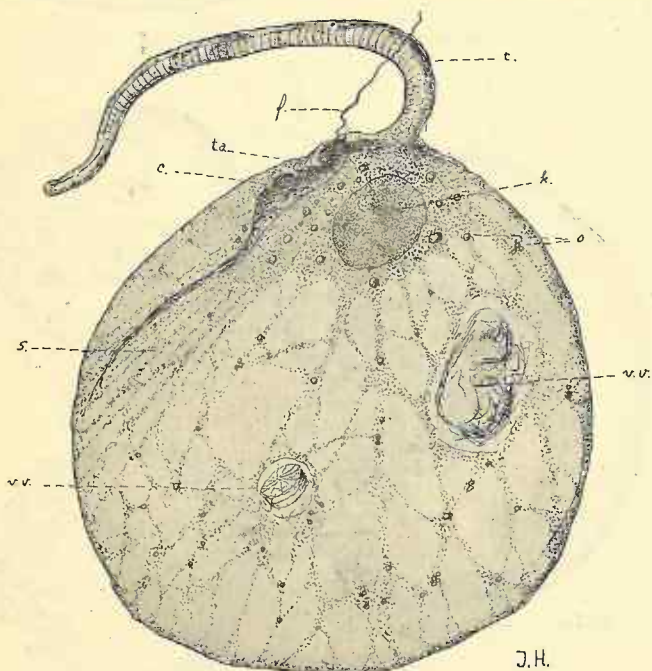
Het groene oogdiertje (links uitgestrekt, rechts boven ingetrokken, rechts onder ingekapseld.)

Het bloedalgje, rechts zwerm spore.

van een schelpje aanneemt. De bodem der zee is met millarden van deze diertjes bedekt. Als we nu bedenken, dat in één milligram vijftig van die schelpjes gaan, en we weten, dat krijtrotsen uit schelpen van deze diertjes zijn opgebouwd, dan krijgen we een beeld van de ontelbare wezentjes, die allen hebben bijgedragen tot dit reuzenwerk in de natuur; dan spreekt voor ons zo duidelijk: de ontzettend grote macht van het kleine.

Begin van insnoering, nadat de kern gedeeld is.

De Zeevonk of het Nachtlichtje.
t.: tentakel; f.: zweephaar of trilhaar; v.v.: voedselholten waarin een eensellig plantje (links) en een diertje (rechtsboven); o.: oliedruppels; k.: kern

Foto van een delend zeevonkje.

kernen, die aan de polen van het eensellige diertje een plaatsje innemen. Daar verdelen zich de nieuwe kernen in tweeën. Uit deze twee ontstaan er vier. Uit de vier, acht enz. tot het getal 256 of 512 (2 x 256) is bereikt. Elk kerntje omhult zich met een beetje protoplasma, en snoert zich ten slotte van de moedersel af. De afgesnoerde kerntjes met protoplasma groeien weer uit tot nieuwe

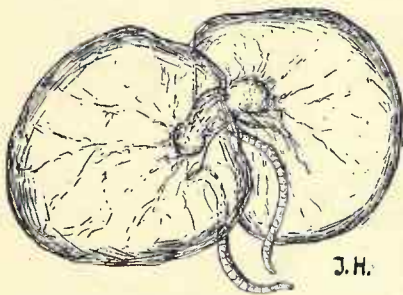
zeevonkjes. Zo ontstaat een legertje van 512 nachtluchtjes uit twee diertjes, in korte tijd. De afgesnoerde zeevonkjes noemt men sporen. Behalve door deling plant zich de Zeevonk dus ook voort door sporenvorming.

De sporenvorming heeft meestal dicht bij de kust plaats. Aanvankelijk schijnen de sporen naar de bodem te zinken, om zich daar tot volkomen nachtluchtjes te ontwikkelen.

Daarna stijgen ze omhoog en helpen in stille zomernachten de zee dat fantasties voorkomen geven, dat ons zo zeer boeit.

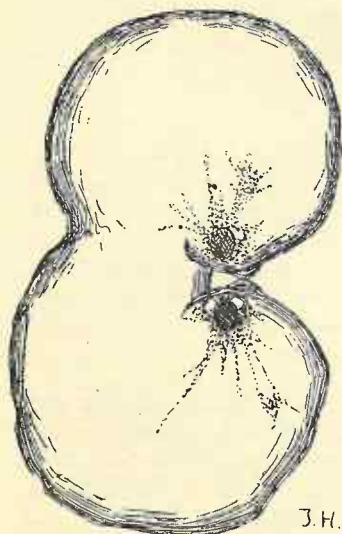
De talrijke soorten van eensellige diertjes vormen voor een goed deel het zogenaamde dierlijke plankton. De naam plankton is door de grote natuurkundige Hensen aan de eensellige dieren en planten der zee gegeven. Zij vormen het oervoedsel voor al het leven der zee, of eigenlijk is het plantaardig plankton het oervoedsel, daar dit weer het dierlijk plankton moet voeden.

* * *

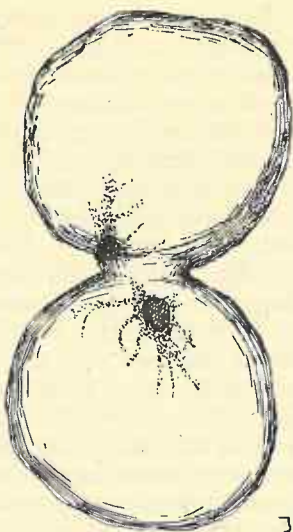

Copulatie (samensmelting) van twee lichtjes.

zeewier, dat in grote massa's in de Zuiderzee voorkomt en waaraan het eiland Wieringen zijn naam te danken heeft. Deze plant behoort niet tot de klasse der Wieren maar tot die der Nimfkruiden.

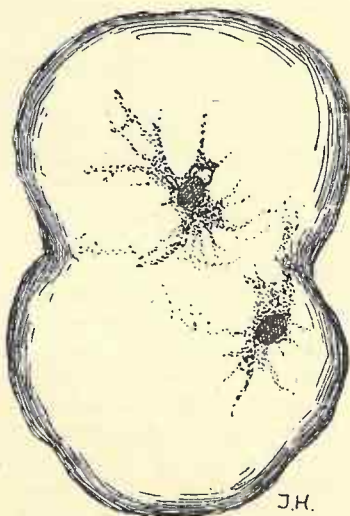
Copulatie (de tentakels zijn ingetrokken).

De sel is bijna doorsgesnoerd.

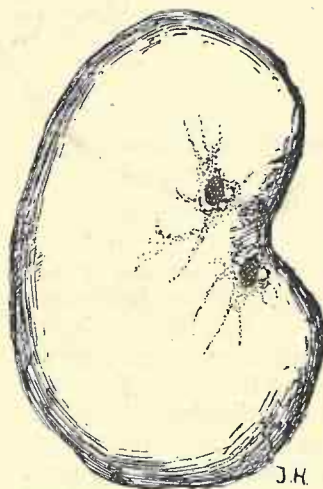
Eensellige planten worden aangetroffen ten eerste in de klasse der Wieren of Algen. De meeste Wieren leven in het water, zowel in zoet als zout water; een enkele komt op vochtige plaatsen op de bodem voor, of op de schors van bomen of op stenen.

Men denke bij de naam Wier niet aan het zogenaamde zeegras of

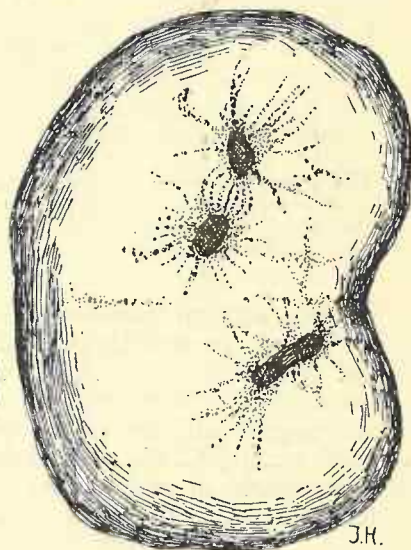

De kernen verwijderen zich.

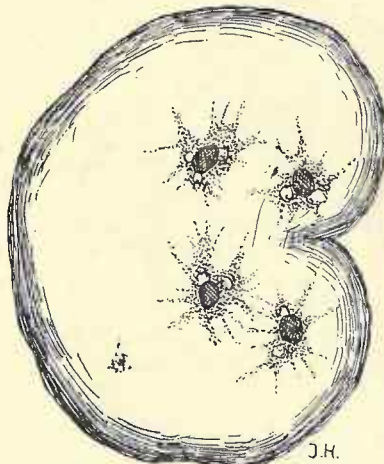
Als men een druppeltje slootwater onder het mikroskoop bekijkt, treft men, als men het water van de bodem geschept heeft, er allicht een éénsellig Wiertje in aan, dat de vorm heeft van een doosje, uit twee dekseltjes gevormd, waarvan het ene deksel over het andere past. De wand van dit éénsellige plantje is doortrokken met kiezelzuur. Soms zijn er prachtige figuurtjes op te zien. Dit Wiertje, dat zowel in de zee als in het zoete water aangetroffen wordt, draagt de naam van Kristalwier of Diátoma. Het protoplasma is bruin; na de dood van het eensellige plantje zinken de „kiezelschaaltjes" naar de bodem, en daar dag in, dag uit, eeuw in, eeuw uit, een voortdurende neerslag van deze mikroskopiese schaaltes plaats heeft, wordt er op de bodem van de zee ten slotte een dikke laag van dit kiezelzuur gevormd. Op plaatsen, waar vroeger zee geweest is treft men soms uitgestrekte banken of lagen van de zogenaamde diatomeeënaarde aan. Deze diatomeeënaarde wordt, vermengd met nitroglycerine, gebruikt bij de vervaardiging van dynamiet. Hier heeft dus het mikroskopiese eensellige plantje een belangrijk aandeel gehad in de vorming van aardlagen; waaruit

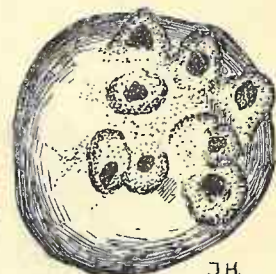
De kernen verwijderen zich met eenzijdige insnoering.

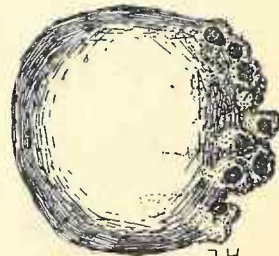
Deling van 2 tot 4.

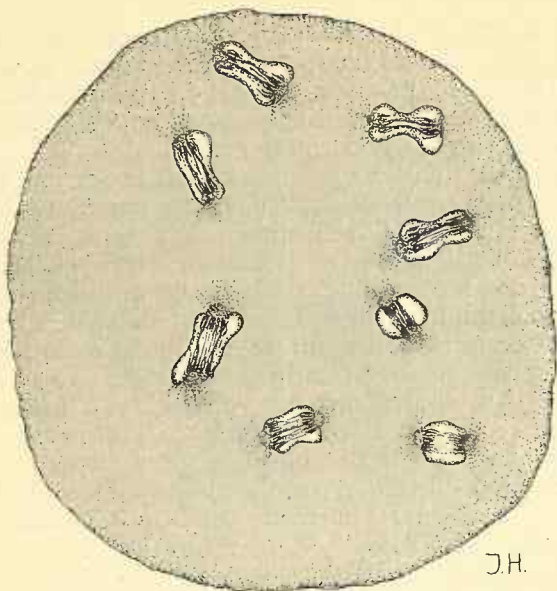
Deling van 2 tot 4 volledig.

Deling tot 8.

Deling tot 8 van terzijde gezien. Elk kerntje omhult zich met een beetje protoplasma.

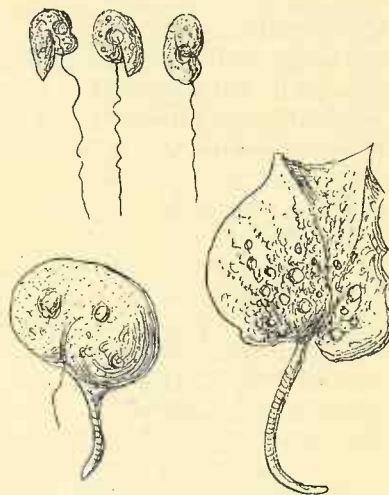

De deling van 8 naar 16.

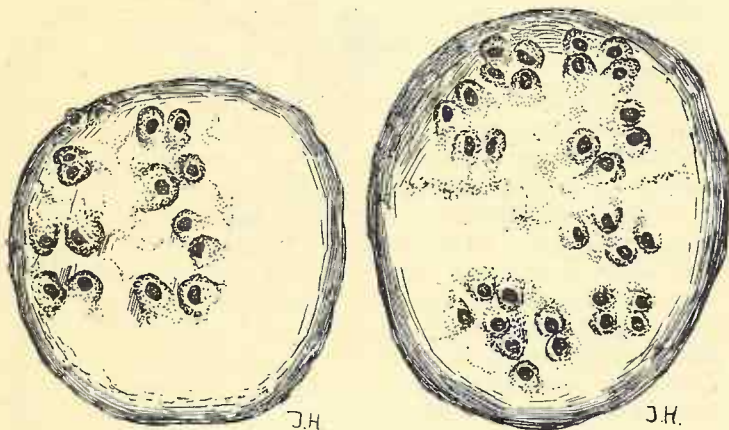
elkaar verbonden; soms ook raken ze geheel los van elkander. Een alleenstaande Diátoma schuift vaak van het ene voorwerp naar het andere; het plantje heeft dus een eigen beweging en komt in dit opzicht het leven van de meeste dieren nabij.

Een ander, ook in zoet water voorkomend Wiertje is de Vaucheria, die soms lange groene draden in het water vormt.

In het uiteinde van de draad wordt soms eenselletje protoplasma door een schotje van de draad afgescheiden. Barst het wandje, dan treedt het protoplasma uit; het zwerft dan een tijdlang in het water rond en beweegt zich voort door middel van een paar uitsteekseltjes, een paar haartjes, die in snelle trilling zijn. Zo'n zwervend protoplasmahoopte noemt men een zwerm-spore. Eindelijk komt de zwerm-spore tot rust; de haartjes worden ingetrokken, en het protoplasma scheidt een wandje af; de selwand. Uit dit selletje ontkiemt weer de nieuwe Vaucheria. Deze voortplanting gelijkt dus bijna volkomen op de deling. Toch plant het zich ook nog op andere wijze voort.

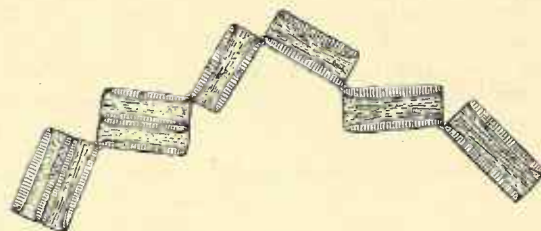

3 vrije sporen en 2 half uitgegroeide individuen.

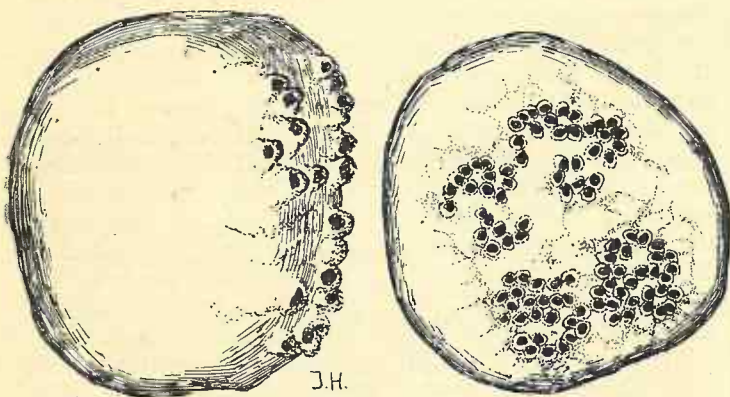

De 16 kernen.

Stadium van 32 kernen.

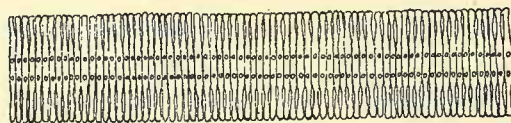

Diátoma of Kristalwier.

Stadium van 32 kernen, van terzijde gezien.

Stadium van 64 op 128 kernen.

Kam-diatoma.

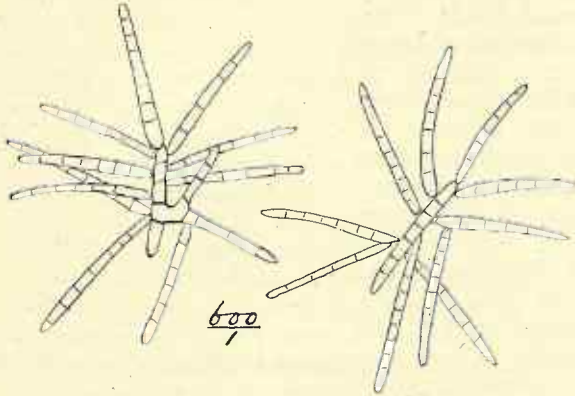
de macht van het kleine weer zoo duidelijk tot ons spreekt. Evenals bij de eensellige diertjes, heeft ook bij dit eensellige plantje de voortplanting door deling plaats. Een enkele maal, als twee plantjes elkander raken, heeft er een overstroming van het protoplasma van de ene sel in de andere plaats, dit noemt men ook weer copulatie. Bij zo'n copulatie wordt er dan een spore, een klein deeltje van de beide plantjes afgescheiden, waaruit zich ook weer een nieuwe Diátoma ontwikkelt. Soms blijven de Diatomeeën aan een der hoeken (zie de plaat) met

Soms vertoont de draad een paar knobbeltjes. Een ervan heeft de vorm van een buisje, de andere die van een half ei.

Als het buisje opengaat dringen kleine lichaampjes zich naar buiten; men noemt ze spermatozoiden. Deze spermatozoiden trachten in de open eivormige knobbeltjes te komen. Lukt dit, dan smelt de spermatozoïde met de inhoud van het open eivormige buisje (de eisel) samen en de bevruchting is geschied. De eisel vormt nu spoedig een selwand en een spore is weer gevormd, die na korte rusttijd weer ontkiemt tot een nieuwe Vaucheria.

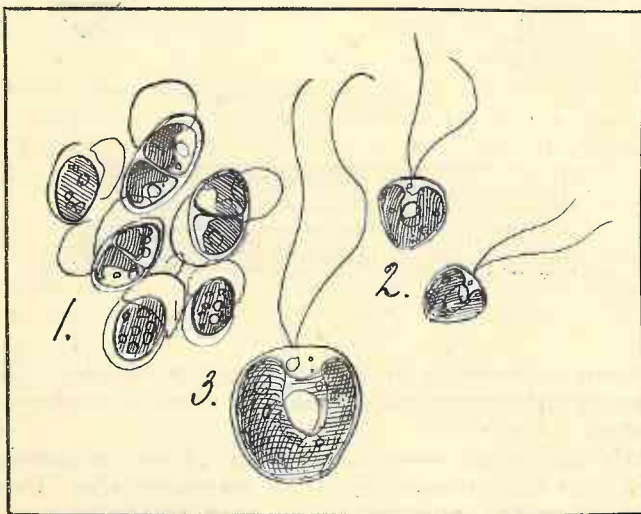
Meer bekende eensellige plantjes zijn de Spleitzwammen of Bakteriën en de Gistzwammen. De Bakteriën vormen de kleinste levende plantjes; de grootste is ongeveer 0.001 m.M. in doorsnee. Zij planten zich ook weer door

deling of splijting voort (daarom noemt men ze ook wel splijtzwammen). Soms worden er echter ook sporen gevormd. Bladgroen vormen (zoals de Wieren dat doen) kunnen ze niet. Door middel van het bladgroen wordt het voedsel door de plant bereid. De Bakteriën kunnen dus zelf geen voedsel maken. Zij ontstelen het daarom aan levende planten en dieren, of tieren vaak op rottende organiese stoffen. Leven ze ten koste van dier of plant, dan zijn het parasieten; leven ze op dode stof dan noemt men ze afvalplanten of saprophyten. Dat Bakteriën of Bacillen de veroorzakers zijn van verschillende

Jonge blauwwiertjes, die in grote hoeveelheden op de bladen van het Levermos voorkomen.

besmettelijke ziekten is bekend. Difterie, cholera, pest, tuberculose, melaatsheid, typhus enz. worden door bakteriën of bacillen veroorzaakt. Gewoonlijk worden de bakteriën die de vorm van staafjes hebben bacillen genoemd; bakterium en bacillus betekent echter beide: staafje. Verscheidene soorten van bacillen leven zowel ten koste van de mens als van het dier. Dierlijke producten, zoals melk en vlees, dienen vóór het gebruik goed gekookt of verhit te zijn, wil men ervan verzekerd zijn, dat men er niet door besmet raakt,

Wiertjes uit een regenton.

want de meeste ziekteverwekkende bacillen sterven bij een temperatuur van 100 graden Celsius. De typhusbacil, die door 't gebruik van rauwe melk zijn weg naar de mens vindt, schijnt nog een taaiër leven te hebben. Doktoren raden aan, de melk minstens acht minuten te laten doorkoken. Eerst dan weet men zeker, dat geen levende typhusbacil zich meer in de melk voordoet.

De bacil, die het miltvuur veroorzaakt, komt zowel in het bloed van de mens, als in dat van tal van dieren, zoals konijnen, paarden, schapen, runderen enz. voor. Komt ze in de spijsverteringsorganen terecht, dan wordt ze door het maag- of darmsap gedood.

Buiten het lichaam van mens of dier groeien de kleine plantjes in verrottende stoffen. Soms vormt het protoplasma van een sel een spore. Zo'n spore heeft een verbazend taai leven; ze is bestand tegen de hevigste kou en de grootste hitte; na herhaald uitdrogen en bevochtigen, blijft ze haar kiemkracht behouden; in het spijsverteringskanaal wordt ze niet gedood, en ze behoudt haar levensvatbaarheid minstens vier jaren. Komen deze sporen met het voedsel in de maag, dan kunnen ze daar ontkiemen, door de maagwand heen dringen en zich in het bloed nestelen, waar ze zich spoedig door deling vermenigvuldigen. De milt zwelt sterk op en wordt vuurrood; vandaar de naam miltvuurbacil, het bloed wordt vergiftigd en de patient bezwijkt weldra. Andere bakteriën zetten suiker om in melkzuur (het zuur worden van melk en zuurkool).

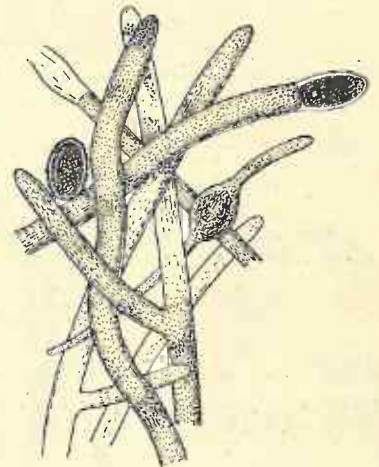
Onder de zwammen is de gist wel het meest bekende éénsellige plantje. De gistzwam is echter veel groter dan een bacil; haar middellijn is ongeveer 0.01 m.M. De gewone bakkersgist heeft een langwerpige vorm. Soms komen er één of twee blaasjes op een sel

voor, die zich met het protoplasma van de moedersel vullen, tot ze dezelfde grootte als de moedersel hebben. Dan ontstaat er een tussenschotje, en zijn de jonge of dochtersellen weer in staat nieuwe blaasjes of selletjes te vormen. Zo ontstaan hele koloniën van gistplantjes. Raakt de voedingsstof op, dan vormen zich in de sel twee tot vier sporen, die een dikkere selwand hebben en verscheidene maanden hun kiemkracht behouden. In stoffen met suikeroplossingen zet het plantje de suiker om in aetylalkohol en koolzuur, en wordt daarom bij de bereiding van bier en spiritus gebruikt. In het deeg, dat gebruikt wordt voor de broodbereiding, veroorzaakt ze door de koolzuurvorming het „rijzen.“ De bakkersgist is een kultuurplantje, dat in verschillende soorten gekweekt wordt, maar niet in het wild wordt aangetroffen.

De wijngist, die het gistingsproces bij de wijnbereiding in het leven roept, komt voor op de huid van de druiven en komt zo bij het uitpersen in de most.

De bakteriën vormen voor een groot deel altans een onmisbare schakel in de kringloop der stof in het huishouden der natuur. Zij, die op dode dieren en planten leven, zetten de stoffen waaruit de lichamen van deze planten of dieren zijn opgebouwd, weer om in eenvoudige stoffen en gassen, die weer rechtstreeks door nieuwe planten worden opgenomen, en deze nieuwe planten vormen weer het voedsel voor de dieren.

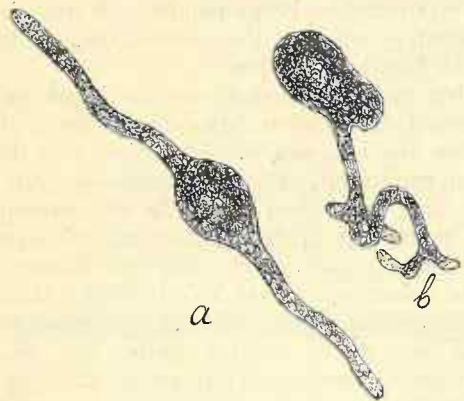
We hebben nu enige eensellige dieren en planten besproken. De grens tussen deze mikroskopiese organismen is vaak zeer moeilijk te trekken. Veelal weten we niet of we met een dier of een plant te doen hebben.

Vaucheriadraden bij geringe vergroting.

Een paar voorbeelden nog.

Brengen we wat hooi in een fles met water, dan blijken na enige tijd in het water tal van diertjes aanwezig te zijn. Er vormt zich een grijs vliesje op het water, waarin onder meer, een slijmerig wezentje voorkomt. Dit wezentje leeft; nu eens steekt het hier, dan weer daar, een draadje of pootje uit het slijm. Het verandert voortdurend

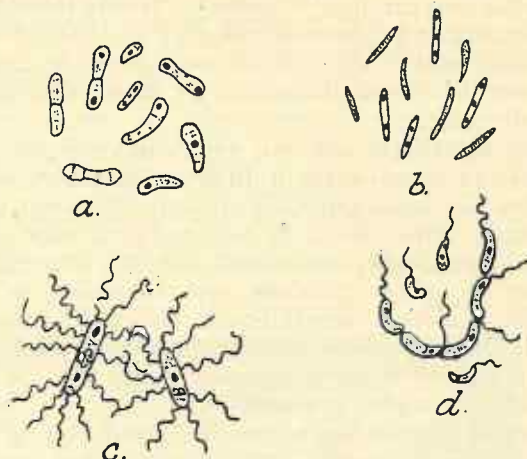
Twee kiemplantjes van Vaucheria ontstaan uit zwerm-spore.

van vorm. Ontmoet het voedsel, dan werkt het slijm-hoopje zich er omheen en zuigt het in. Een mondopening ontbreekt. De onverteerbare resten worden ergens uit het lichaam verwijderd; een speciale plaats of orgaan is hiervoor niet aanwezig; m.a.w. een aarsopening ontbreekt. Men noemt het gewoonlijk het vormloze diertje of met een vreemd woord Amoebe.

De Slijmzwammen, die vaak tot de planten gerekend worden, maar volgens de grote plantkundige De Bary veeleer tot het dierenrijk behoren zijn in hun eerste levensstijdsperk gelijk aan het vormloze diertje of Amoebe; zij nemen ook vaste stoffen als voedsel tot zich.

Later ziet men ze als paddestoelen vastgehecht aan bomen, palen, enz.

Ook de Runbloem, een slijmzwam die in de run voorkomt, is in haar jeugd zo'n Amoeba geweest. De Amoeben bewegen zich zelf voort, veranderen dus voortdurend van plaats en gelijken daarom, en ook door

Bacillen of Spleijzwammen. 2 à 3000 × vergroot.

- a. Diphtheriebacillen. c. Typhusbacillen.
b. Tuberkelbacillen. d. Cholera-bacillen.

't feit, dat ze vaste stoffen als voedsel gebruiken, meer op dieren, dan op planten.

Tans hebben we met een paar voorbeelden aange-toond, dat de enkele sel alle levensfunctiën van plant of dier in zich kan verenigen. Bij deze dieren of planten heeft geen verdeling van arbeid voor de verschillende levensfunctiën plaats. De gehele sel verricht ze alle.

In een volgend artikel hoop ik de arbeid van de sel in hoger georganiseerde wezens te bespreken.

OPGANG.

DOOR KOOS VORRINK.

UIT het duister naar het Licht!

Uit het duister van het verleden door de schemering van het heden, naar het Licht van de Toekomst!

Van slaaf tot strijder, van strijder tot mens! Nog brandt in de ziel onzer klasse het litteken van haar martelaarschap. Het leven der arbeiders was een stom en nutteloos bestaan, als van mensen, die iedere hoop hebben laten varen. Een vloekwaardige hel van moordende, slopende, eentonige arbeidsdagen, dat was hun leven.

Telkens nieuwe uitvindingen en ontdekkingen deden het voortbrengend vermogen der mensheid tot ongekende hoogte stijgen. De maatschappelijke rijkdommen stapelden zich op tot in het ongekende. Nieuwe machines, nieuwe fabrieken, nieuwe vervoermiddelen, veranderden het aanzicht der wereld. De mens werd heerser over de natuur, wroette in de ingewanden der aarde, dook in de diepten der zeeën, veroverde de luchten en verzamelde rijkdommen, rijkdommen en telkens weer nieuwe en grotere rijkdommen, maar dat alles veranderde niets aan het lot van de zwoegende slaaf, die in naam slechts „vrij,” iedere dag weer door de honger gedreven werd in de hel van de fabriek, in de stofhel van de spinnerij, in

de vuurhel van de hoogoven, in de verraderlike muil van de mijnput.

Mensenvlees en -bloed vrat het kapitalisme, dat zijn triomftocht hield over de wereld, nieuwe rijkdommen ontdekte in verre landen, een sluitende band van spoorwegen, stoomboten en telegraafkabels rond de aardbol sloeg en meester was, hard en onmedogend. Mannen, vrouwen en kinderen waren de levende arbeidskrachten van het onverzadigbare monster. Vrouwen en kinderen waren de schrikkelike concurrenten van de mannelike arbeider, die te duur was en die niet zelden tot werkloosheid werd gedoemd door de goedkope arbeid van eigen vrouw en kinderen. In de ellendige krotten huisde het arbeidsvolk, in een verpeste lucht, zonder behoorlijke slaappleaatsen, niet beter dan de varkens in een stal. Schandelijke werkdagen van veertien uren (en meer!) sloopten de lichaamskrachten. Hongerlonen konden alleen dit rampzalige bestaan rekken, als hele gezinnen, de kinderen van vier, vijf jaar er bij gerekend, mee „verdienden.”

Wie zal ooit het leed van deze getrapten en gesmaden kunnen beseffen? Als al te rauw en te schrijnend hun jammer onder de ogen kwam van de volgestopte heersers,

dan was daar de liefdadigheid, om uit kristelijke naastenliefde te geven, te helpen en te steunen. Dan mochten de sloppers hun hand ophouden, om van een of andere dame uit de nette stand een „gave” te ontvangen, die gelijk stond met een zandkorrel in de oceaan van ellende, die gedempt moest worden. Dan was een maal te meer het menserecht op levensonderhoud getrapt en gesmaad, dan was een maal te meer het laatste restje gevoel van eigenwaarde gehoond en beledigd.

In deze wereld van ellende was voor de enkeling ieder geestelijk leven uitgesloten en moest men zedelijk te gronde gaan.

Totdat eindelijk in enkelen, weldra in velen, ten slotte in de massa's de onwil tegen dit slavenbestaan is wakker geworden. Dit is het grote feit uit de geschiedenis van de negentiende eeuw, het is de aankondiging ener nieuwe zedelijke wereldorde, temidden van de razernij van machines en weer machines, van fabrieken en weer fabrieken, temidden van geldhonger en wereldverovering, het is de Opgang van de mensheid uit haar verachtelijke slavernij, naar de vrije arbeidsgemeenschap der Toekomst

De slaaf is strijder geworden!

Dreunend gaan de legers van de Arbeid over de aarde en vechten alom voor de erkenning van het algemeen menselijk recht op levensonderhoud, voedsel, kleding, onderdak, bescherming tegen ziekte, ongeval, ouderdom en werkloosheid.

De vraag van het waarom van alle bittere armoede, honger en ellende, van alle onderdrukking en uitbuiting tegenover de weelde en overdaad van de bezitters, tot als een bevrijdend onweer over de aarde. Waarom, waarom? En waar die vragen rijzen, daar rijzen meteen door dappere handen gedragen, de vanen van de Vrijheid!

Op broeders op, voor menselijkheid en recht. Het kapitalisme zal niet langer verslinden onze vrouwen en kinderen, onze ziel en ons lichaam! Op, voor de vrijheid, op!

Fel is de tegenstand der heersers!

Hun wraak trof die vooraan stonden in de ongelijke strijd.

In kerkers zuchtten zij. In eindeloze rijen werden zij voortgedreven door de woestenijen van het verlaten Sibirië naar een onherbergzaam graf. Verjaagd door de broodheer, werden zij aan de bitterste armoede prijs gegeven. Opgejaagd door politie en justitie, waren zij zwervelingen over de wereld.

Maar het onweer groeide en van alom trokken de massa's op achter de vaandels en de dreun hunner voetstappen klonk als een duistere dreiging in de oren der machthebbers. En door de kracht der organisatie, door de onverzettelijke wil der miljoenen is een eind gemaakt aan de brutale alleenheerschappij der kapitalisten. Nog is het kapitalisme de beheerser der wereld, nog brengt de arbeid aan hem zijn schatting en moet aanzien, hoe de wereldopbrengst het bezit is van een kleine groep geldmannen, die de arbeider niet geeft wat zijn recht is. Maar als het kapitalisme tans rekent, dan rekent het in de allereerste plaats met de kracht van de ontwaakte slaaf, die strijder is geworden, dan rekent het met de kracht der Arbeidersbeweging en de tijden eisen onverbiddelijk stap voor stap toegeven, aan wat door de massa's wordt gevraagd.

En zo groeit met schokken en stoten een nieuwe wereldorganisatie op uit een oude, die ten ondergang neigt.

Ons wenkt het Licht van de Toekomst!

Van slaaf tot strijder. Van strijder tot Mens!

Zwaar heeft op onze klasse gedrukt en zwaar zal in deze duistere tijden op ons drukken de zorg voor het stoffelijk bestaan. Maar de bevrijdingsstrijd voor het

socialisme heeft een licht gebracht in het harde en onzekere lot der arbeidersmannen en vrouwen.

De gloed van het Ideaal heeft de zachtere gevoelens, die in hen verstorven waren tot een nieuw leven gewekt.

De lichamen hunkeren niet langer alleen naar brood en naar slaap, de zielen verlangen naar de hogere dingen des levens, naar schoonheid en naar rustige overdenking. Een vermoeden, dat de wereld een oneindige schat van geestelijke rijkdommen bergt maakt zich meester van de enkele besten — en zij willen weten, kennen, begrijpen. Zij willen Mensen worden.

Wij willen mensen worden, wij de Jeugd, geboren in de schemering der Tijden, staande op het pad, dat de Helden voor ons hieuwen in het duister van de Tijd.

Wij willen veroveren, wat ons de lijdensweg van mensengeslachten lang ontbroken heeft, de Beschaving.

Wat de mensheid in zich draagt aan Schoonheid en Wijsheid, dat was niet anders dan een klassevoorrecht, waaraan de massa geen deel kon hebben. Maar ook in ons leven de verlangens naar muziek en vers en beeldende kunst. Wij kennen er zovelen onder ons, wier leven daardoor rijker en mooier zal zijn en die dan pas zich zelf zullen ontdekken.

Maar wij willen meer.

Wij willen tijd en rust om rond te dwalen in de wijde heerlijkheid van de Natuur — om daar alle zorgen te vergeten van het werk en op te gaan in bewondering voor het wonder van de schepping. Wij willen een bloem liefhebben en een vogel en een boom en een nietig beest op de grond. Wij willen de wereld zien in de morgen en in de avond en wij willen de sterren zien in de nacht. Wij willen onze jonge herten dat heerlijke wereldbeeld inprenten, zodat het ons bijblijft in het ruwe gedaver van de machines, in de rook en de smook van fabrieken en werkplaatsen.

Maar wij willen meer.

Wij willen in het hart van het arbeidersvolk een nieuwe Beschaving stichten.

Want wij zien, dat duizenden en duizenden menen, dat Beschaving betekent, uiterlijke pronkerij en schijnheilige maniertjes. Zij zijn gevangen in de schijn van voornaamheid, die de bourgeoisie gebruikt om haar gebrek aan innerlike geestelijke beschaving te verbergen. Zij geloven inderdaad, dat de kleren de man, nog erger, de vrouw maken en zij bejeveren zich in allerlei onbenulligheden, iets meer te lijken in maatschappelijk opzicht, dan ze zijn.

Deze dwaze ijdeluiterij bedreigt onze arbeidersjeugd, die zich vergaapt aan de uitstalkasten van de moderne modepaleizen en die ondanks alles, wat de ouderen veroverden, een leven van zware strijd voor zich heeft.

Maar een nieuwe geest is opgestaan onder de arbeidersjeugd, die de bedwelmung niet lust van bioskoop, kroeg en danszaal en die daarom geheten is: de Vrije Jeugd. Zij rukt zich de geestelijke slavenketenen af en staat sterk en fier in de Opgang des Levens, vol strijdensmoed en levenskracht, vol levenslust en weetgierigheid. Wekt kameraden, de duizenden tot het nieuwe leven!

Wij weten, dat wij staan halverwege de zware weg. Strijd wacht ons. Hij zal ons vinden offerbereid en niet aangevreten door de zelfzuchtige genotzucht en pronkzucht van deze verwarde tijden. Sterk en sober willen wij zijn — in ons hart de warmte van kameraadschap en het licht van de nieuwe Dageraad, die komende is.

Uit het duister naar het Licht!

Uit het duister van het verleden door de schemering van het heden naar het Licht van de Nieuwe Dag.

Van slaaf tot strijder, van strijder tot Mens!

1^E JAARGANG

No. 2

OPGANG

APRIL

1922

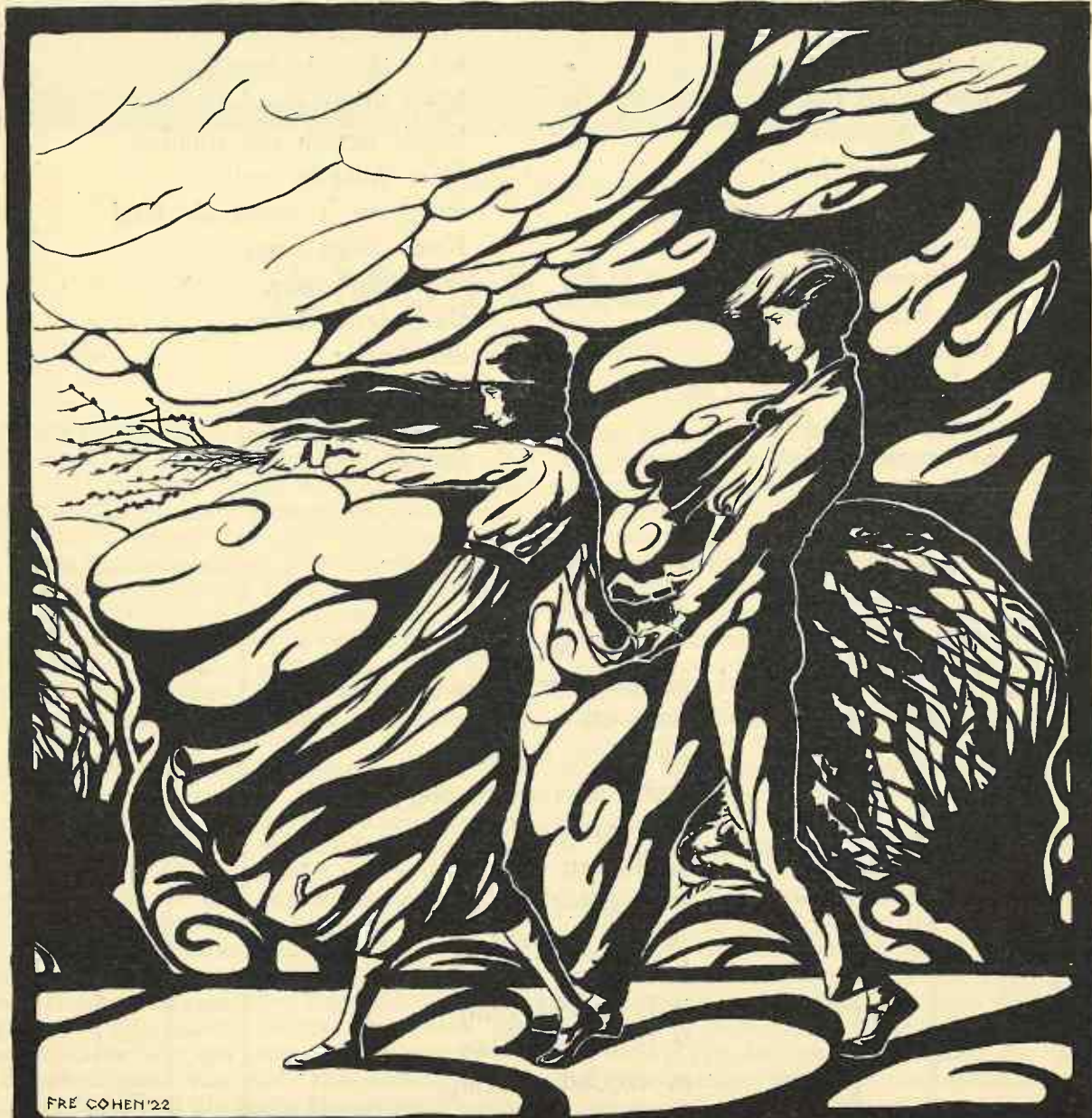
DRIEMAANDELIKS JEUGDTIJDSCRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN ARBEIDERSBEWEGING

REDAKTEUR: KOOS VORRINK

UITGAVE VAN DE CENTRALE VAN ARBEIDERSJEUGDVERENIGINGEN - (A. J. C.)

ABONNEMENTSPRIJS f 1.25 PER JAAR - LOSSE NUMMERS f 0.40

ADRES VAN REDAKTIE EN ADMINISTRATIE: REGULIERSGRACHT 78^{II} AMSTERDAM - TEL. C. 691

FRIE COHEN '22

DAAR STORMT DOOR DE WOLKEN DE NIEUWE LENT!

LENTEDANS.

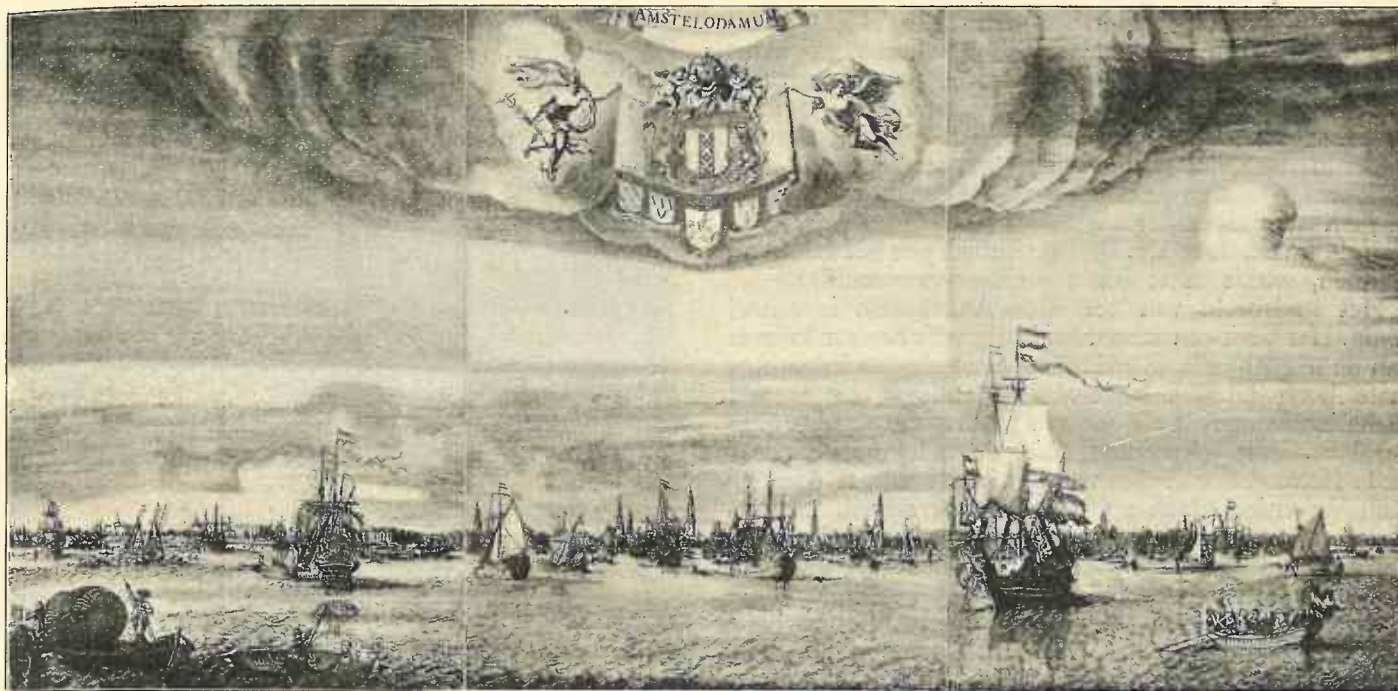
DOOR S. BONN.

Nu kringt maar
 en zingt maar
 in vroolijk'n koor,
 De sneeuw smelt
 en 't groen zwelt
 er sprankelend door.
 Het stormende bloed
 in de aren
 hoe gloeit het,
 en 't ooglicht
 hoe sproeit het.
 De avond zoo geurend;
 fijn rozigen glans
 de heemelen kleurend;
 wat heerlijk genieten
 voor oogen en oor.
 't Is Lente! Zing!
 't Is Lente! Zing
 in vroolijken kring.

Naar 'n Grieksch lied.

Nu wendt u
 en buigt u!
 weer samen de handen,
 de rondten
 verbonden
 tot wiegende banden
 bij 't jolig gevedel
 houdt sierlijk uw standen.
 Wie valt! hij valt
 zacht op 't zwellende land!
 Komt zingt maar
 en kringt maar,
 sluit nieuw weer
 den band;
 't Is Lente! Zing!
 't Is Lente! Zing
 in vroolijken kring.

Geniet maar
 zoo vliedt daar
 't geluk weer voorbij.
 Heel snel gaan de jeugdige dagen
 langs-zij,
 de korte, beleef ze,
 danst heerlijk en blij,
 laat tarten
 de harten
 in 't gelukkige tij!
 Jeugd! dansen!
 bekransen!
 't Is Lente! Zing!
 't Is Lente! Zing
 in vroolijken kring.

Gezicht op Amsterdam in de zeventiende eeuw.

AMSTERDAM.

DOOR HENRI POLAK.

(Spelling De Vries en Te Winkel.)

AMSTERDAM is niet eene oude stad. Dordrecht, Utrecht, Maastricht, bijvoorbeeld, zijn belangrijk ouder. Hetgeen niet zeggen wil, dat zij „van gisteren” is. Haar ouderdom is namelijk tusschen de zes en zeven eeuwen. Precies weet men het niet, evenmin als men weet hoe de stad ontstaan is. Als vrij zeker kan aangenomen worden, dat de eerste huizen gestaan hebben ter plaatse waar nu de Warmoesstraat en de Zeedijk samenkomen. Het verhaal, dat aan den overkant van de rivier (het gedeelte dat thans Damrak heet) een kasteel van de Heeren van Amstel gestaan heeft, schijnt een legende te zijn.

Het gehucht, dat aanvankelijk slechts visschers herbergde, gelegen ter plaatse waar de Amstel in het Y vloeide, nam in omvang en betekenis toe, daar zijn ligging gunstig was voor de scheepvaart en dus voor het drijven van handel. In de tweede helft van de dertiende eeuw wordt het plaatsje dan ook reeds genoemd in officieele stukken. Het droeg toen den naam Aemstelredamme. De inwoners hadden namelijk dwars in den Amstel een dam gelegd (thans de Vijgendam) waardoor een natuurlijke haven ontstond (het Damrak), aan welke afsluiting de stad haar naam ontleent. Omstreeks het jaar 1300 schonk de heer des lands, graaf Floris V, het plaatsje de waardigheid van stad. Het duurde echter zeer lang, voor zij de in die dagen kenmerkende eigenschap eener stad bezat: een gordel van muren en versterkingen. De stad werd aanvankelijk slechts „begraven,” d.w.z. door grachten omringd. De eerste grachtengordel bestond uit den tegenwoordigen O. Z. Voorburgwal, den Grimburgwal, het Spui en den N. Z. Voorburgwal (de beide laatste tegen het einde der negentiende eeuw gedempt). De weldra volgende uitbreiding

gaf het aanzien aan de beide Achterburgwallen (waarvan een, gedempt, thans Spuistraat heet). In de eerste helft der vijftiende eeuw kreeg de stad hare eerste ommuring. Deze begon aan het Y met den nog bestaanden Schreiers-toren; vandaar liep de stadsmuur langs de Gelderschede (de tegenwoordige namen worden hier gebezigd) naar de Nieuwmarkt, waar de groote St. Anthoniespoort stond (thans, eenigszins gewijzigd, nog aanwezig), vandaar langs den Kloveniersburgwal tot den toren Swijcht Utrecht (afgebroken ongeveer 35 jaren geleden, thans Doelen-Hotel), langs den Amstel tot het Rondeel te Water (thans Hotel de l'Europe), dat den rivier-ingang beschermde. Aan den overkant stond de toren Leeuwenburg en een eindje verder de Regulierspoort (welker linkertoren de onderste helft vormt van den tegenwoordigen Munttoren, ongeveer 1620 door Hendrick de Keyser opgetrokken). Dan liep de muur langs het Singel, was voorzien van eenige kleine poorten en eindigde met het Blauw hoofd aan het Y.

De steeds in bloei en groei toenemende stad wong zich echter vrij snel uit het keurslijf van de vesting, zoodat eenige kleine vergrotingen spoedig moesten volgen, totdat tusschen de jaren 1585 en 1663 in drie gedeelten de voornaamste vergrooting plaats had door den aanleg van den grandiozen zwaai der drie groote half-cirkelvormige grachten, omgordeld door een geweldigen wal, voorzien van 22 bolwerken en onderbroken door 8 poorten, met een smalle gracht achter en een breede buiten de muren. Het beloop dezer versterkingen was van het Funen langs de Mauritskade, de Stadhouderskade en de Nassaukade.

Eerst in de tweede helft der negentiende eeuw was het noodig tot een nieuwe vergrooting over te gaan. Toen werd de fraaie halve-maan-vorm der stad verlaten. De

grond- en bouwspeculanten waren de baas geworden, het stadsbestuur was hun gewillige dienaar en aldus konden de ellendige wijken ontstaan buiten de oude grenzen der stad, die, wat aanleg en bebouwing betreft, tot het leelijkste behooren, dat op dit gebied bestaat. Eerst in den allerlaatsten tijd is er eenige verbetering gekomen, vooral in de bouwwijze. De aanleg van straten, pleinen enz. laat echter nog steeds veel te wenschen over. Van de fraaie, door Dr. Berlage ontworpen uitbreidingsplannen, wordt maar bitter weinig verwezenlijkt.

Het stadsbeeld van het oude Amsterdam is geheel eenig. Het bezit een schoonheid, die zelfs het vandalisme van de negentiende en twintigste eeuw slechts in geringe mate heeft kunnen bederven. Geen stad ter wereld (behalve Venetië) heeft een zoo geheel eigen, bijzonder karakter. Alle elementen, die de schoonheid onzer oude Hollandsche steden vormen, vindt men te Amsterdam vereenigd, doch op veel grootere schaal. Het intieme en het grootsche vloeit er zóó harmonisch ineen, dat geen enkele andere stad zulk een bekoring uitoefent op den voor stadsschoon ontvankelijke.

Er is niets te vergelijken met den wijschen boog der drie hoofdgrachten, overhuifd door monumentale olmen, achter welke de statige huizen der oude Amsterdamsche bourgeoisie oprijzen, noch met de intieme dwarsgrachten, die de drie voornaamste met elkander verbinden. Een eigenaardige charme hebben de enge, kromme straten en stegen der oude vestingstad, die, samen met de oorspronkelijke grachten en pleinen, hoeken en perspectieven vormen, typisch, grillig, bekorend en fraai. Uit dat bochtige straten-gewirwar rijzen de vijf prachtige torens op, één (de Oudekerkstoren), de oudste, het werk van den bouwmeester Joost Bilhamer, de vier andere (Zuiderkerkstoren, Westertoren, Munt- en Montelbaanstoren) scheppingen van Hendrick de Keyser. Zij vormen met de grachten, aan welke zij staan, of die zij schijnbaar afsluiten, een geheel, dat zonder weerga is.

De schennende hand van de nazaten der scheppers van al deze schoonheid, heeft veel vernield. Twee fraaie torens (de Jan Roodepoortstoren, op de Torensluijs, en de Haringpakerstoren, aan het Y) werden afgebroken. Van al de oude stadspoorten staat nog alleen de Muiderpoort. De fraaie Beurs aan het Rokin is verdwenen, evenals

Binnen Amstel met de Munttoren.

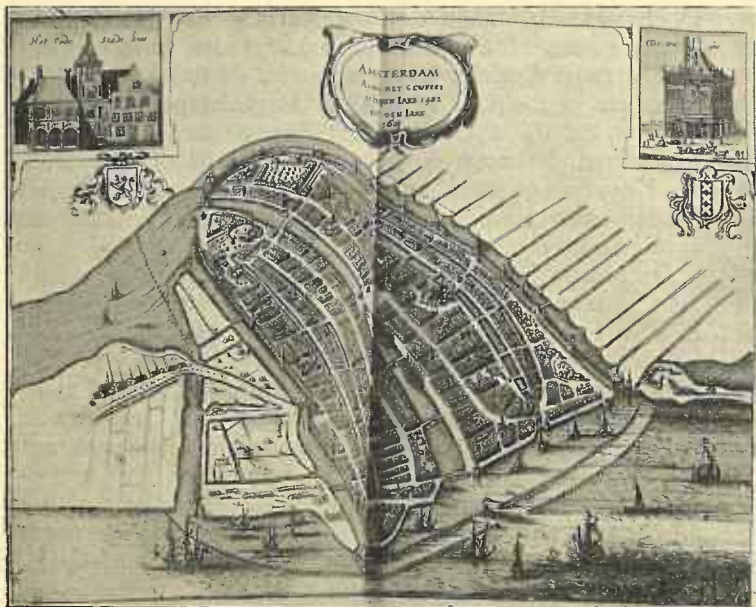
de mooie Korenbeurs van het Damrak, de Waag op den Dam en die op de Westermarkt. Tal van in hun eenvoud zoo fraaie boogbruggen zijn verdwenen, evenals de meeste ophaalbruggen, waarvan de Magere Brug en de brug over de Bickersgracht de eenig overgeblevene zijn. Het fraaie beloop der singels, te danken geweest aan de uitspringende bastions, heeft men vernietigd, door de bolwerken weg te graven en de gracht rechtlijnig te maken. De oude vestingterreinen, die men te Zwolle, te Utrecht en elders tot waarlijk schoone stadsgedeelten heeft weten te verwerken, heeft men hier tot afschuwelijke huizenwoestijnen gemaakt (Marnixstraat en -kade, Witsenkade en Mauritskade), waarin slechts enkele plantsoenen (aan de Marnixstraat en Weteringschans) kleine oases vormen. Het schitterend mooie gezicht op de stad van uit het Y, en omgekeerd van de stad op het Y, heeft men voor alle eeuwen vernietigd door den in alle opzichten waanzinnigen aanleg der stations-eilanden en den bouw van het Centraal Station. Men heeft prachtige grachten gedempt en herschapen in nuchtere keien-straten. Men heeft tal van mooie punten bedorven door den bouw van leelijke, vaak monsterachtige huizen, die vaak, door hunne afmetingen, de geheele omgeving beheerschen en het stadsbeeld hopeloos bederven.

En toch, ondanks dit alles, is Amsterdam een onvergelykelijk schoone stad gebleven, die niemand kan leeren kennen, zonder haar te leeren liefhebben.

Grootsch als de stad zelf is hare geschiedenis.

Zij had een steeds toenemende scheepvaart en een uitgebreiden handel op Engeland en de Oostzee vóór den bevrijdings-oorlog. Zij werd het middenpunt van den handel op Oost- en West-Indië. Het Y was een gewemel van groote en kleine koopvaarders. Hare afgevaardigden in de Staten van Holland gaven daar den toon aan. Hare admiraliteit was de voornaamste van het geheele land. Hare zeevaarders drongen tot onbekende gedeelten der aardbol door en ontdekten er landen en zeeën. Haar Wisselbank werd de bakermat en het voorbeeld van het geheele Europeesche bankwezen. Haar beurs was de voornaamste van Europa. Kunstenaars en schrijvers leefden en tierden binnen hare muren — men denke slechts aan Vondel, Breeroo, Hooft en Rembrandt. Zij was anderhalve eeuw lang in waarheid de stad, die „als Keizerin de kroon draagt van Europe.” Totdat de verworping kwam in den loop [der achttiende eeuw, waarna de Fransche tijd bijna volslagen ondergang bracht.

Lang duurde het, vóór de stad zich herstellen zou

Amsterdam in zijn eersten vestinggordel, met afbeeldingen van Stadhuis en Waag (beide op de Plaetse, nu Dam).

Oude Schans met Montelbaenstoren.

van de slagen, haar onder en door het Napoleontische régime toegebracht. Haar scheepvaart was verlopen, haar nijverheid verschrompeld en verlamd. De toegang uit zee tot haar haven, het Pampus, was verzand, zoodat schepen van eenigen diepgang het Y niet konden bereiken. Wilde de hoofdstad niet vervallen tot de positie van een half-dood provinciestad, dan moesten er ingrijpende maatregelen genomen worden. Men deed het — door toepassing van middelen, die slechts in schijn verbetering konden brengen. Een eindeloos gehannes en gehaspel had plaats, dat schatten gelds verslond, de bezwaren slechts gedeeltelijk uit den weg ruimde, of in het geheel niet, ja, deze soms verergerde. Het begon met het graven van het Noord-Hollandsche Kanaal, van het Y naar Nieuwediep, over hetwelk de schepen met paarden van en naar Amsterdam getrokken werden. Toen het na betrekkelijk weinige jaren geheel onbruikbaar was geworden (het had de scheepvaart slechts in geringe mate bevorderd), duurde het zeer lang en moesten allerlei hinderpalen uit den weg geruimd worden, alvorens overgegaan kon worden tot de eenige redelijke oplossing, het graven van het kanaal door Holland-op-zijn-smalst: het Noordzeekanaal. Het mocht echter geen open waterweg worden, doch een sluizen-kanaal. Dientengevolge kostte het in- en uitvaren tijd en moeite (aanvankelijk ook veel geld). Spoedig was de sluis te klein en moest een tweede, grootere, gebouwd worden, die vele miljoenen kostte. Ook deze voldoet reeds sinds lang niet meer, zoodat een derde sluis in aanbouw is, die nog heel wat meer miljoenen verslinden zal.

Een nieuw, ruim station was op het einde der jaren '60 noodig geworden. Rationeel zou geweest zijn, het te zetten ongeveer ter plaatse waar nu het Rijksmuseum ligt. Doch de heeren in Den Haag wilden, dat er in het Y eilanden gemaakt zouden worden, waarop het station met zijne emplacementen zou komen te staan. Ondanks den heftigen tegenstand van de stad werd dit doorgedreven. Het Y werd hopeloos bedorven, het prachtige breede water versmald, het station met zijne bijgebouwen aangelegd op drie eilanden, verbonden door evenveel bruggen, die, op slappen ondergrond gebouwd, letterlijk wegzakten en binnen betrekkelijk zeer korten tijd door nieuwe vervangen moesten worden, terwijl de veel te kleine rangeerterreinen vergroot moesten worden door nieuwe demping en door den aanleg van een kostbaar emplacement in de Watergraafsmeer, op ettelijke kilometers afstand van het station. De ligging van het station is mede oorzaak dat het Noordzeekanaal op twee plaatsen van een spoor-

brug voorzien moest worden, die geduchte belemmeringen van het scheepvaartverkeer vormen.

Eene goede verbinding met den Rijn was voor de ontwikkeling der Amsterdamsche haven noodig. Aangewezen was het graven van een kanaal door de Geldersche Vallei, dus in de richting van den Rijn bij de Duitsche grens. Maar de heeren in Den Haag beslisten anders en ordonneerden het graven van het Merwedekanaal, dat van Amsterdam loopt tot Vreeswijk en dus allerminst de noodige vlugge verbinding met Duitschland brengt.

Als men dit alles bijeen aanschouwt, dan komt men tot de conclusie, dat de oude Amsterdammers wellicht niet zoo geheel den plank missloegen, als zij beweerden, dat de elkander opvolgende regeeringen er op uit waren Rotterdam te bevoordeelen en vooruit te helpen ten koste en ten nadeele van de hoofdstad.

Toch heeft Amsterdam zich er bovenop weten te werken. Haar haven heeft groote beteekenis gekregen; zij bezit een belangrijke handelsvloot; haar geld- en fondsenmarkt is een van de voornaamste van Europa, haar nijverheid heeft een aanzienlijken omvang.

Voor ons heeft Amsterdam nog bijzondere beteekenis, omdat daar het centrum onzer arbeidersbeweging ligt. Onze S.D.A.P., ons N.V.V., ons I.V.V., onze Jeugd-Centrale zijn er gevestigd, evenals de hoofdbesturen der meeste vakbonden. Bijna een derde van de gemeenteraadszetels wordt door de onzen bezet en drie van de zes wethouders behooren tot onze partij. Nergens in ons land gaat een gemeentebestuur in democratisch opzicht zoo ver als in de hoofdstad, met haar voortreffelijke openbare diensten, hare bad- en waschinrichtingen, haar woningbouw, hare sociale voorzieningen.

Amsterdam mag ook veilig het centrum van het intellectuele en artistieke leven des lands genoemd worden. Hare hoogeschool is voortreffelijk, haar orkest een van de allerbeste ter wereld. Zij vormen de middenpunten van een opgewekte en veelzijdige verstandelijke en artistieke activiteit. Talrijk zijn de kunstenaars, de schrijvers, de geleerden, die in haar midden wonen en werken. Nergens is de belangstelling voor, zijn de bemoeiingen met het openbare leven in al zijne vormen en uitingen zoo groot en zoo intens als hier. Terecht wordt gezegd dat te Amsterdam het hart des lands klopt. Aan dezen indruk ontkomt niemand, die binnen hare muren leeft en werkt, zelfs niet degene, die er slechts kort verblijft. Het bloed, dat leven en groei brengt, het wordt door het groote, warm-kloppende hart van Amsterdam gestuwd door geheel het land.

Heerengracht.

Constantin Meunier.

De Lastdrager.

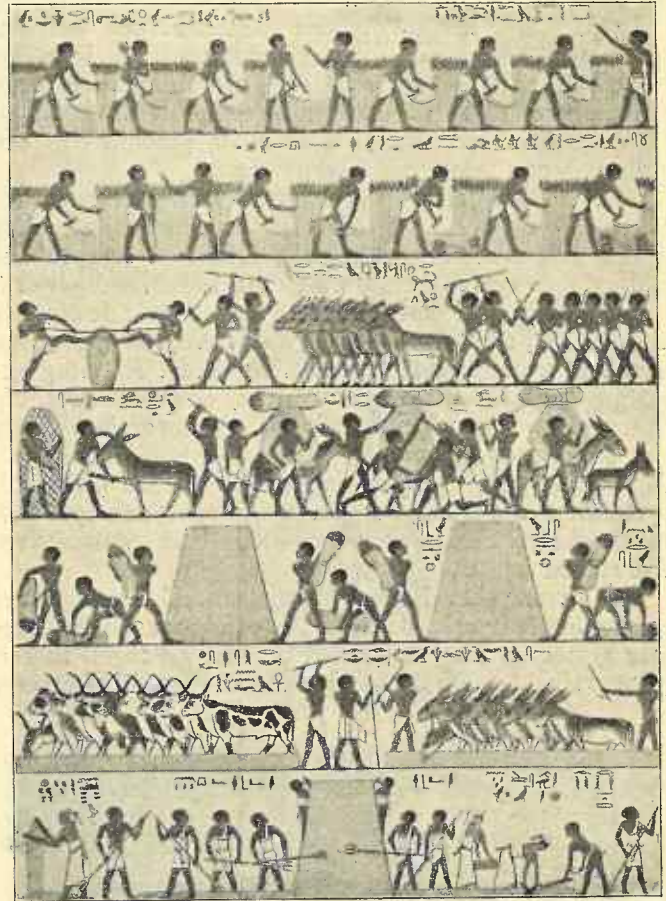
DE ARBEIDSVORSTELLING IN DE KUNST.

DOOR ALB. HAHN JR.

LAAT ik eens beginnen met jullie een kort verhaaltje te vertellen. Er was eens in Rusland, het is lang geleden, een grootvorstin, Catharina II, die veel had horen vertellen over het grote Russiese land en de grote rijkdom daarvan. Op een goede dag kreeg ze het idee om zelf eens die rijkdom te gaan zien en ze liet verschillende hoogwaardigheidsbekleders komen, om alles voor haar reis te regelen. De reis vonden ze nog wel in orde te maken, maar..... al die welvarende dorpen, waarvan ze de grootvorstin verteld hadden..... die waren er niet. Grote verslagenheid! De Grootvorstin zou nu in één klap zien, dat ze voor de gek gehouden was, maar ook hoe droef het gesteld was met de boeren op het land! Maar, als de nood op het hoogst is, dan is de redding nabij, en één der raadgevers, Minister Potemkin, wist een uitweg. Wat er niet is, dat kan komen, als er geen dorpen zijn, dan bouwen we ze! Hij ging naar een timmerman (of hij het zelf deed, weet ik niet) en hij liet deze een reeks silhouetten maken van grote dorpen, zoals je ze wel eens op het toneel ziet staan. Toen de timmerman klaar was, kwam de schilder aan de beurt, die al die dorpen een mooi kleurtje gaf en toen de verf goed droog was, werden de dorpen op een afstand van de spoorweg in het land geplaatst, een paar schoortjes er achter voor het vallen, en Rusland was gered. Toen de vorstin haar reis door Rusland maakte, was zij hoogst tevreden, ze had nu met eigen oogen gezien, dat de dorpen en steden van Rusland goed waren en mooi en zij was er trots op in dat rijke land een zo hoog persoonsnaatje te zijn.

En sedert die gebeurtenis spreken we over Potemkin-dorpen, als we spreken over iets, dat meer schijnt, dan het in werkelijkheid is, want achter die op het oog mooie en welvarende dorpen, was maar een armzalig houten staketseltje.

Zo is het toch eigenlijk ook met de gedachten over de arbeiders op het land en in de fabriek. Herinner je maar eens hoe je b.v. de landarbeiders kon benijden, als je op een mooie frisse lentedag met de A. J. C. naar buiten ging. Als je zag, hoe heel de natuur opleefde

Tafelen uit het boerenleven.
Egyptiese wandschildering uit een graf bij Sakkâra.

in de jonge lentezon, het land één feest van kleuren was, van bloemen in het groene gras, als de vogels in de bomen het eerste liedje zongen! Wat heerlijk moest het werken zijn in zo'n omgeving!

En dan zo'n grote fabriek, als je die ging bekijken.

Ja, zo op het oog in hun omgeving gezien, is het mooi. Maar, als je b.v. zo'n landarbeider eens van wat dichterbij gaat bekijken, dan zie je zijn, o ja prachtig gebruinte kop en zijn sterke handen, maar in zijn ogen is droefheid, is de smart van hem, die ontzettend zwaar moet werken om de héél schrale kost voor zijn gezin te kunnen verdienen.

En in de fabriek voor de grote ovens of bij de machines? Presies als bij de mensen op het land. Die prachtige grote kerels, die de vuren stoken of de machines met één handgreep in beweging zetten, zijn maar heel gewone mensen en heel hun voor ons zo mooie arbeid was voor hen een marteling, die ze konden volhouden, omdat ze het van jongsaf gedaan hadden en niet anders konden. Zij lieten zich niet bruin roosteren omdat ze het zo mooi vonden, de harde noodzaak dwong ze er toe en maakte van hun heroïse gestalten gewone zwogers, die uren achtereen stonden te ploeteren voor de gloeiende ovens.

Griekse vaasversiering.

De Bronsgieterij.

En steeds kwam de geschiedenis van Potemkin me weer in de gedachten, toen ik mijn platen bij elkaar zocht voor een artikeltje over „de arbeidsvoorstelling in de kunst.” We zullen hier en daar maar een greep doen in de geschiedenis en eens zien hoe de arbeid bekeken werd. We beginnen bij de oudheid, bij Egypte en Griekenland en eindigen met de schilders en beeldhouwers uit de nieuwere tijden, om jullie het grote onderscheid te laten zien tussen de verschillende wijzen van zien en voelen ten opzichte van de arbeid.

Egypte! We herinneren ons misschien nog wel, dat we in de school leerden, dat Egypte een land is in het Noord-Oostelijk hoekje van Afrika, doorsneden door een rivier, de Nijl, en dat er Pyramiden of koningsgraven zijn. Datzelfde land is in de geschiedenis een buitengewoon belangrijk land geweest.

Al duizenden jaren voor Christus, toen hier nog alles woest en ledig was in ons hoekje van Europa, was daar al een zeer hoog ontwikkelde beschaving. Egypte was in die dagen een rijk land, waar ontzettend hard gewerkt moest worden. Drie keer per jaar overstroomde de Nijl het land en liet, als zij weer binnen haar oevers teruggevallen was, een vruchtbaar slib achter. Er moest dan vlug geploegd, gezaaid en geoogst worden, opdat alles tijdig binnen zou zijn vóór de nieuwe overstroming. Maar niet enkel met het bewerken van het land hielden zij zich bezig; grote tempels en steden werden gebouwd, pyramiden opgericht, wegen aangelegd, scheepsbouw beoefend enz. Een nijver volk — een volk van slaven. Van slaven vooral.

We geven van Egypte een wandschildering met voorstellingen van landarbeid. Als een voornaam Egyptenaar gestorven was, dan werd de kist geborgen in een grote grafkelder. Op de wanden van de gangen en kamers

Jean F. Millet.

De man met de aks.

werd het bedrijf, door de overledene uitgeoefend, verbeeld. We zien hier dan ook de landarbeid voorgesteld in een hele vertelling op de eigenaardige manier der Egyptische wandschildering.

Je zal misschien op het eerste gezicht de verschillende houdingen der mensjes wat vreemd vinden. De benen zie je van terzijde, de romp van voren en het hoofd weer opzij. Zo is het op vrijwel alle wandschilderingen die in Egypte gevonden zijn. Waarom ze het zo gedaan hebben, weten we nog niet presies. Hoofdzaak is voor ons, dat het een mooi tafereeltje geworden is, want als je het plaatje eens goed bekijkt, dan zal je wel buitengewoon mooie stukjes daarop zien. Bekijk het groepje ezeltjes. Is het niet prachtig? En zie naar het tafereeltje er boven, waar een onwillige ezel bij zijn oor en poot gehouden wordt, anders gaat hij alléén op stap. En zie die lui eens bezig zijn met het opladen der ezels! Het is prachtig dat tafereeltje van rust en soberheid.

Maar als je dit plaatje bekijkt, dan zit er niets in wat je de indruk geeft, dat de mensen, die daar werken, het slecht hadden. Je voelt niet, dat dit tafereeltje gemaakt is door een mens, die meevoelde met de noden van de mensen, die hij uitbeelde, want zo schitterend was het met de arbeid niet gesteld. Wat denk je over de volgende ontboezemingen uit die dagen:

„Ik heb de smid gezien voor de mond van de gloeiende oven. Zijn handen zijn rimpelig alsof zij met krokodillenhuid zijn bedekt. Heeft hij meer rust dan de landbouwer? Des nachts, wanneer hij geacht wordt vrij te zijn, werkt hij, na al wat hij des daags reeds heeft verricht, nog door bij het schijnsel ener fakkel.”

„De metselaar leidt een ziekelijk leven, want hij is aan alle weer en wind blootgesteld. Zijn armen verslijten bij de zware arbeid. Hij wast zich slechts ééns per dag. Als hij met moeite zijn brood heeft verdiend, gaat hij naar huis en slaat hij zijn kinderen. — De wever, die in huis moet zitten, is ongelukkiger dan een vrouw. Nooit geniet hij de vrije lucht. Als hij een enkele dag de voorgeschreven taak niet afwerkt, wordt hij gebonden. Alleen door de wachters bij de deuren met brood om te kopen, kan hij eens de open lucht genieten.”

Zoals je ziet, was het nogal wat anders, dan de man ons liet zien op zijn tafereel van het boerenleven.

Er zou nog veel te vertellen zijn, alleen al over dat stukje muurschilderwerk. We zouden zien dat de maker van dat fijne tafereeltje niets meer was, dan een vrijwel

J. F. Millet.

De Maaier.

Vincent van Goch.

De Aardappeleters.

willoos werktuig, die zelf, als hij de dingen, die hij schilderde, gezien heeft als een meevoelend mens, dat toch niet tot uiting mocht brengen. Hoe hij in al zijn doen en laten gebonden was aan vastgestelde wetten, welker overtreding met de dood werd gestraft. Dezelfde manier, waarop dit tafereel behandeld is, vinden we in al het Egyptiese werk, behalve in het héél oude. Toen was Egypte nog geen koninkrijk en de kunstenaars konden nog vrij uit arbeiden.

We gaan een stukje verderop in de geschiedenis naar Griekenland. We geven hier als plaatje een stuk van een vaasbeschildering. Het stelt voor een bronsgieterij. Links zie je de oven met de stoker ervoor. Daarachter één der arbeiders, die staat te rusten en rechts, wat je misschien op het eerste gezicht voor een moordgeschiedenis zou houden, een arbeider die bezig is een pas gegoten beeld bij te werken. De losse stukken, die tussen de figuren zweven, zijn modellen van maskers, handen en voeten en gereedschappen, die aan de muur van de werkplaats hangen.

Wat een tegenstelling met Egypte. Daar was alles somberheid en ernst. Vrijwel alles wat je onder ogen komt uit Egypte staat in verband met de godsdienstige gedachten over de dood. Alles is zwaarmoedig van opzet. En in Griekenland alles leven en vreugde. De tempels bij de Egyptenaren stug en somber van lijn, worden hier luchtig en vrolijk van licht- en schaduwspeling. Hier komen de blijspeldichters, de beeldhouwers die de hoogste menselijke schoonheid in hun beelden vastleggen. Hier zijn de grote sportfeesten, hier is de kleur en het leven. Hier wordt gewerkt en zien we op de vazen der Grieken de arbeid weer afgebeeld zoals bij de Egyptenaren op de muren hunner grafkelders. Maar hier is de geest zo geheel anders, bekijk het plaatje maar weer eens goed. Wat hier wit is, is in werkelijkheid de zacht bruine kleur van gebakken aardewerk en het zwart is mooi donkergroen of bruin.

Het is een spel van mooie lijnen, van zuivere verdeling van het zwart en wit over het oppervlak van de tekening. Zó zagen de Grieken het leven, zo zagen ze de arbeid. Bij de één als bij de ander is het gegeven decoratief verwerkt. Hoofdzaak bij de Egyptenaren was, dat ieder weten zou hoeveel arbeiders, vee en schepen de overledene in dienst had. Bij de Grieken was de mooie lijn het belangrijkste. We zullen pas veel later zien, dat

men belang ging stellen in de mens, die aan de arbeid is.

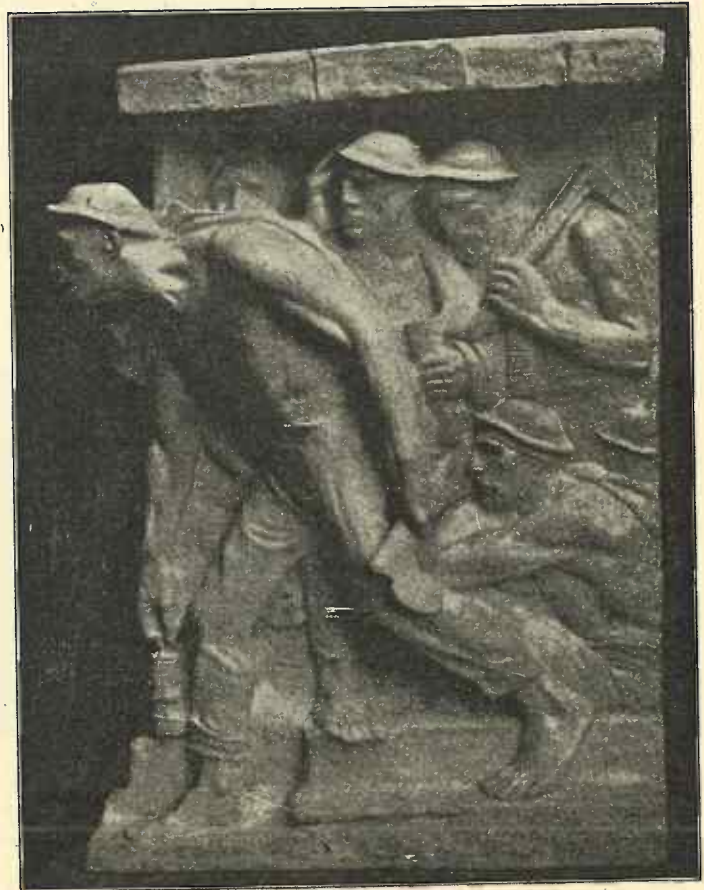
Wat wij in onze twee plaatjes en de beschrijving gaven, was de „handenarbeid.“ Die oude volken kenden nog geen machines, zoals wij ze hebben. En bij alle ellende die de arbeiders in die dagen kenden, zullen ze toch hun tijden van vreugde gehad hebben, als er iets moois uit hun handen kwam. Maar als het moderne kapitalistische systeem komt met zijn geraffineerde werkmethode, waar de arbeider een deeltje wordt van de machine, waarbij hij zelf niet meer denken mag en behoeft, alleen maar een bepaald deeltje van een heel grote machinerie te bedienen heeft, dan lijkt het wel of er geen mensen meer zijn; alleen maar stukjes machine, die 's morgens naar de fabriek gaan, daar lang ingespannen moeten werken, altijd maar één bepaald werk en die 's avonds moe en suf thuis komen en gaan slapen om krachten te verzamelen voor de volgende dag en dagen, die net zo verlopen als deze éne. Zo ging in die ontzettende tredmolen vrijwel alles verloren wat een mens nog aan mooie gedachten met zich droeg. Ze worden werkbeesten, hun geest stompt af en ongevoelig

voor alles wat ze omringt, slepen ze zich door hun zonneloos bestaan.

Er zijn maar weinig kunstenaars, die de arbeid gezien hebben zoals ze werkelijk was en is. Herinner jullie je niet het gedicht van Hubertus Poot:

„Hoe genoeglijk vliedt het leven
Eens gerusten landmans heen.“

Ik heb zo'n flauw vermoeden, dat de landman er zelf wel een beetje anders over gedacht zal hebben. Dergelijke voorbeelden zijn er veel te vinden, denk maar weer aan

Constantin Meunier.

Mijnwerkers.

Potemkin. En als je dan denkt aan één van de geweldigste schilderijen, waarop de arbeid is weergegeven, ik bedoel „De man met de aks” van Millet, dan begrijp je wel dat zo'n dichtregeltje maar wat dichterlike verbeelding is.

Ik noemde daar Millet; we hebben een paar platen van hem. Millet zelf was een boerenzoon. In zijn jeugd bewerkte hij de grond en hoedde de kudde, hij leefde het leven van de veldarbeider mee. Voor hem was de boer een deel van het land, dat hij bearbeidde. Hij zag hem als een oermens, die worstelt met de harde grond, hij zag hem als de arbeider, die een veel te zware dagtaak te vervullen had. Toch zijn de arbeiders van Millet de heersers. Zij geven de aarde het graan, zij zaaien met grote zwier het zaad in de vruchtbare aarde.

Zo maakte hij „De man met de aks.” Groot, als een ontzettend dreigend silhouet staat de arbeider, even opziend van zijn werk. Het is een afgestompte, afgeleefde figuur, die zich moeizaam even verheft en alleen door een glimpje van hoop in zijn droeve ogen zich onderscheidt van het dier. Millet zelf schrijft aan één van zijn vrienden:

„Zij zeggen, dat ik geen oog heb voor het lieflike in de natuur, ik vind haar echter niet alleen bekoorlijk, maar bovenal vol van oneindige majesteit; ook ik kan de tere bloempjes zien en de zon daarboven, die vrolijk over de velden straalt; maar desniettemin zie ik op de vlakke de ploegpaarden dampen en daar, waar de grond hard en stenig is, zie ik een gekromde arbeider, wiens zwoegende ademhaling ik sinds de ochtend gehoord heb; ik zie hem met moeite zich oprichten, om wat adem te scheppen.

Dan „de aardappeleters” van Vincent v. Gogh! De arbeiders bij Millet, waarbij hij wel eens vergeleken wordt, werken; bij v. Gogh strijden ze om hun leven. Zij worstelen met saamgeperste lippen, ze vreten gelijk de dieren, hun ogen zijn verdwaasd en ze zijn aan het dier gelijk geworden. Het leven is bij Van Gogh als een krankzinnige worsteling.

Bij Millet zijn de arbeiders de beheersers van de zware arbeid, bij v. Gogh gaan ze onder in hun werk. Voor een arbeider van Millet hebben we bewondering voor de stoere kracht, die we in hem voelen, voor een arbeider van v. Gogh schrikken we even terug omdat hij de mens en de arbeid in heel hun rauwheid geeft. Denk nu niet,

dat de één mooier is dan de ander. We laten jullie dit verschil maar zien als uiting van twee verschillende beschouwingen van de arbeider.

Bekijk de paar beeldhouwwerken van Meunier, die hier bij staan en je zal gaan begrijpen, dat de man, die ze maakte, meegevoeld heeft met zijn modellen, dat hij de geweldigheid van de moderne arbeid gevoeld heeft in al zijn diepte.

Zie de kop „Anvers” eens op de grote plaat. Het is een deel van een groot beeld „de lastdrager.” Zit hierin iets van wat we bij v. Gogh vertelden? Is dit een man, die door het dragen van zware lasten krom is geworden en versuft is? Integendeel. Rustig en groot staat het beeld even omkijkende naar het gejaag en gezwoeg der mensen. Zijn fiere sterke kop spreekt ons niet van angst en gejaagdheid. Het is het symbool geworden van de arbeid — een mooi symbool.

We moeten eindigen met ons artikeltje. Het was maar een vogelvluchtbeschouwing, want over elk onderdeel afzonderlijk zouden al meerdere artikelen geschreven moeten worden om je de schoonheid en de belangrijkheid ervan duidelijk te maken. Ik heb jullie alleen maar willen laten zien op welke manier de heel oude kunstenaars ons de arbeid gaven en hoe de moderne dat doen.

Ten slotte nog een plaatje van Steinlen, een nog in leven zijnde Frans kunstenaar, die de invloed van onze mooie beweging meegemaakt heeft. Ook hier een symbool. Het is geen zoetelike beschouwing meer van de arbeid, ook geen medelijdend gebaar. Het is de arbeidersklasse, die het nieuwe licht begroet, die weet dat na het sombere heden een lichter dag zal komen, zodat de tekenaar de arbeider in volle overtuiging laat roepen:

„Zij zal komen, zij komt de nieuwe dag!”

VERKLARINGEN:

De Griekse vaasbeschildering is een deel van een vaasversiering uit de 5e eeuw voor Christus.

Jean Francois Millet leefde in Frankrijk van 1814 tot 1875.

Constantin Meunier was een Belgiese beeldhouwer, die leefde van 1831 tot 1905

Vincent v. Gogh, een Nederlands schilder, die hoofdzakelijk in Frankrijk gewerkt heeft. Hij leefde van 1853 tot 1890.

Steinlen, een nog in leven zijnde Frans schilder. Hij werd in 1859 geboren

De cliché's „De Maaier” van J. F. Millet en „De Aardappeleters” van Vincent van Gogh werden ons welwillend door de *Wereldbibliotheek* in bruikleen afgestaan.

„Zij zal komen, zij komt de
nieuwe dag!”

(Steinlen)

HET N. V. V.

ZIJN ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

DOOR S. DE LA BELLA JR.

DE betekenis, welke de oprichting van het N. V. V. in het jaar 1905, voor de verdere ontwikkeling der Nederlandse vakbeweging heeft gehad, kan nauweliks worden overschat. Zij was een uitvloeisel enerzijds van de drang om tot een grotere, hechtere eenheid te komen, anderzijds van de toenemende ontstemming door het optreden van een deel der vakbeweging — het Nationaal Arbeids-Sekretariaat — gewekt.

Veel betekenis had de vakbeweging in die tijd nog niet. Omstreeks 1895 waren er in ons land niet meer dan 30 á 35000 arbeiders in vakverenigingen georganiseerd, welk aantal na 10 jaar, dus in 1905, gestegen was tot ruim 60.000, altans voor zover betreft de organisaties, waarvan het ledental bekend was.

Bij het Nationaal Arbeids-Sekretariaat, dat in 1893 was gesticht, waren in 1895 aangesloten 22 vakbonden en algemene arbeidersverenigingen, met een ledental van 15.728. Het ledensijfer schommelde echter sterk. Het liep in 1897 op tot ruim 17000, een aantal, dat ook in het begin van 1903 werd bereikt. In die tussentijd en ook na 1904 liep het weer sterk terug, zodat in Desember van het laatstgenoemde jaar, het ledental van de 46 aangesloten organisaties, niet meer dan ongeveer 8000 bedroeg en in 1905 nog slechts 5000 arbeiders in het Nationaal Arbeids-Sekretariaat waren verenigd.

Gezien deze cijfers spreekt het vanzelf, dat de organisaties, welke het N. A. S. vormden, voor het overgrote deel zeer onbetekenend waren. In het begin van 1903 b.v., toen het zijn hoogtepunt had bereikt, bestond het Sekretariaat uit 76 bonden en verenigingen, waarvan niet minder dan 55 een ledental hadden, dat ver beneden de 100 bleef. Zelfs waren er onder van 6, 10, 12, 15 leden enz. De meer belangrijke organisaties waren voor het overgrote deel niet bij het N. A. S. aangesloten. Haar ledental in 1905 kan, voor zover ze zich stelden op de bodem van de klassenstrijd, veilig op 20 á 25.000 worden geschat.

De geringe groei-kracht der vakbeweging valt te meer op, wanneer wij weten, dat de vakverenigingen in ons land omstreeks 1860-'70 zijn opgekomen en dus reeds een arbeidstijd van 30 á 40 jaar achter de rug lag. Bij de beoordeling hiervan dient echter in het oog te worden gehouden, dat het onder de toen heersende omstandigheden ontzaglijk moeilijk was, vaste voet te krijgen onder de ongeschoolde massa, die van de beschavende invloed der arbeidersbeweging van de latere jaren gespeend was.

Er waren evenwel ook andere factoren, die oorzaak waren van de onbevredigende toestand, waarin de vakorganisaties verkeerden, factoren, die vooral hun grond vonden in het anarchisme, dat de vakbeweging, in het N.A.S. georganiseerd, beheerste. En ofschoon het N.A.S., zoals gezegd, slechts een zeer klein deel der arbeiders omvatte, had het toch een zekere invloed, welke uitging boven zijn werkelijke betekenis.

Deze invloed werd o. a. vergroot in verband met de bepalingen van het *Internationaal Arbeids-Sekretariaat* (er bestond reeds toen een band tussen de vaksentralen in een aantal landen), waardoor alleen het N. A. S. in het Internationaal verband was opgenomen en de eigenlijke vakbeweging in Nederland daarvan was afgesneden.

Het was vooral de vorm van organisatie en de tactiek,

door het N. A. S. gevolgd, die een noodlottige invloed op de ontwikkeling der vakbeweging uitoefenden. Zijn vasthouden aan allerlei dogma's, de ontkenning van hetgeen de economische ontwikkeling als noodzakelijk voorschreef, waren een hinderpaal op de toch reeds zo moeilijke weg naar de machtsvorming der arbeidersklasse. De federatieve organisatievorm — in tegenstelling met de centralistische — was weinig bevorderlijk aan de eenheid van optreden, die voor succesvolle strijd eerste voorwaarde is. De plaatselijke verenigingen waren geheel vrij in haar doen en laten, met het gevolg, dat de hoofdbesturen, die toch uit de aard der zaak aangewezen waren leiding te geven, iedere bestuurskracht was ontnomen en hun taak tot een van zeer ondergeschikte betekenis werd teruggebracht. Dit geschiedde in een periode, toen zich in het produktie-proses veranderingen voltrokken, die een duidelijke aanwijzing moesten zijn voor de te volgen nieuwe koers. Doch deze aanwijzingen werden, zoals gezegd, uit dogmatiese overwegingen in de wind geslagen.

Zo bijvoorbeeld maakte men zich om de versterking der finansieele weerkracht in de kringen van het N. A. S. niet biezonder druk. Ofschoon de stakingen aan de orde van de dag waren, werd aan dit belangrijke vraagstuk geen aandacht geschonken, doch werd uitsluitend heil gezocht in vrijwillige steunbewegingen, waarvan dan maar moest worden afgewacht, welk resultaat ze zouden opleveren. Inplaats van te streven naar vorming van flinke weerstandskassen door het heffen van behoorlijke kontributies, werden integendeel dergelijke instellingen — als zijnde uit den boze — heftig bestreden.

De aanstelling van bezoldigde bestuurders kon in de ogen van de N. A. S.-mannen evenmin genade vinden. Of de noodzakelijkheid zich daartoe al hoe langer hoe meer opdrong, legde geen gewicht in de schaal.

Het geven van ondersteuning aan de leden — anders dan bij stakingen — was ook al niet naar de geest van hen, die zwoeren bij de zogenaamde onafhankelijkheid van het individu, van de leden. Toch konden de arbeiders in tijden van ziekte, werkloosheid enz., wanneer zij zonder inkomen waren, van die „onafhankelijkheid” moeilijk leven. Maar bovendien sloot men de ogen voor het feit, dat een dusdanige steun de band tussen de organisaties en de leden slechts versterken, de eenheid slechts bevorderen kan.

Bij zijn tactiek legde het N. A. S. dezelfde miskennis der werkelijkheid aan de dag, welke deze richting in de vakbeweging ook nu nog eigen is. De algemene werkstaking, de solidariteitsstaking en wat dies meer zij, waren de middelen bij uitnemendheid, door de arbeidersklasse bij haar strijd aan te wenden. Daarbij kwam een volkomen gemis aan leiding. Ieder groepje van arbeiders besliste zelf over de vraag, of in een bepaald geval al dan niet moest worden gestaakt en kon dan bij voorbaat wel rekenen op de steun van het N. A. S., voor zoverre er altans wat te steunen zou zijn. Dat dit tot een chaotiese toestand moest leiden, behoeft wel niet te worden gezegd.

Bij dit alles sloot zich geheel aan het verzet tegen de kollektieve kontrakten, de kleinering van de betekenis der sociale wetgeving, de vijandige houding tegen de politieke partij der arbeiders, de S. D. A. P. Waarbij

nog kwam, dat tegen degenen, die over de verschillende vraagstukken anders dachten dan de „leiders” in de kringen van het N. A. S., een strijdwijze werd gevoerd, waarvan niet gezegd kon worden, dat zij op bijzonder hoog peil stond en die ten slotte in een ware lasterkampagne ontaardde.

Is het wonder, dat onder deze omstandigheden ieder vertrouwen in de toekomst der vakbeweging werd ondermijnd en dat verdeeldheid haar noodlottige invloed meer en meer deed gevoelen, waar eenheid van optreden voor de positie-verbetering der arbeiders voor alles geboden was?

Is het wonder, dat velen, die buiten de gedachtesfeer van het N. A. S. leefden, zij die de leiding hadden van de voornaamste vakbonden van die tijd, zich met bezorgdheid afvroegen, waar het heen moest, wanneer niet krachtig werd ingegrepen, om te trachten, de organisaties langs nieuwe banen te voeren?

De vraag rijst, waarom niet reeds eerder een poging in die richting was gedaan. Bij een dergelijke stap moest evenwel met grote omzichtigheid worden te werk gegaan en moest het geschikte moment worden afgewacht, waarop men van het slagen der poging vrijwel verzekerd kon zijn, wilde, in stede van meerdere eenheid, niet nog grotere verdeeldheid ontstaan.

Het geschikte ogenblik kwam, nadat het N. A. S. een manifest had uitgevaardigd met de uitgesproken bedoeling, de vakbonden, welke niet bij het Sekretariaat waren aangesloten, te desorganiseren, te vernietigen, in de hoop, daardoor aan eigen kracht te winnen.

Dit destruktieve werk had inderdaad sukses. Bij sommige organisaties kwam de verzwakking, die met het optreden werd beoogd, doordat een aantal leden zich afscheidde en afzonderlijke verenigingen vormden. Toen was langer wachten niet mogelijk. Spoedig en doortastend moest worden opgetreden. Slechts één weg stond open, n.l. de stichting van een nieuwe federatie. In het N. A. S. zelf waren immers de nodige veranderingen niet of uiterst moeilijk door te voeren, vooral omdat de stemmingswijze in dat lichaam zodanig was, dat zij de kleine verenigingen een invloed gaf, geheel onevenredig aan haar betekenis.

De Algemene Nederlandse Diamantbewerkerbond, toenmaals reeds de hechte, sterke bond, die ook in latere jaren in menig opzicht een voorbeeld was voor andere organisaties, heeft tot een zodanig optreden het initiatief genomen. Het zond aan een aantal hoofdbesturen van buiten het N. A. S. staande organisaties een schrijven, waarin een oproep voorkwam tot deelneming aan een vergadering op 26 Februari 1905 te houden. Door 15 bonden werd aan deze oproep gehoor gegeven, die allen hun volle instemming betuigden met het doel der vergadering: de oprichting van een Nationale Federatie van Vakbonden en Vakverenigingen, op de grondslag van vaste, georganiseerde samenwerking voor de industriele en sociale belangen, welke zij met elkaar gemeen hebben.” Hieraan werd uiting gegeven door een resolutie, welke met algemene stemmen werd aangenomen.

De vaststelling der statuten geschiedde op de algemene vergadering van 30 Julie 1905, terwijl de nieuwe landelijke centrale 1 Januari 1906 in werking trad.

* * *

Hiermede was de oprichting van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen, het N. V. V., een feit geworden.

Ontsporen uit de drang, de Nederlandse vakbeweging te trekken uit de sfeer van verdeeldheid, wantrouwen en machteloosheid, haar vrij te houden van

machtsoverschating en desillusie, haar te stuwen niet tegen, maar in de richting door de economische ontwikkeling aangegeven, zag deze jonge organisatie zich een wel heel zware en moeilijke, maar ook dankbare en verheffende taak op de schouders gelegd.

Of zij er in geslaagd is, deze taak in vervulling te brengen? Wat de versterking, de groei der vakbeweging aangaat, geven beter dan iets anders, enkele sifjers omtrent de ledentallen van het N.A.S. en het N.V.V. in de loop der jaren hierop het antwoord:

	N.A.S.	N.V.V.
1895	15728	—
1900	12444	—
1905	5000	—
1906	?	18960
1910	3454	40628
1915	9242	87611
1920	48764	247704
1921	36038	216581

Ze spreken voor zichzelf, deze sifjers. Vrijwel onafgebroken ging het in stijgende richting. Groter en groter werd de stroom van nieuwe leden, die zich tot de „moderne” vakbeweging aangetrokken gevoelden. Immer sterker werd het vertrouwen, dat zij wist te winnen, hechter de eenheid, welke zij vormde. Van het gekrakeel, de muggenzifterij in het N.A.S. waardoor ook het prestige der vakbeweging ernstig werd geschaad, heeft de moderne vakbeweging zich weten vrij te houden. Met haar aantal en haar invloed nam dan ook haar gezag in de kringen der tegenstanders toe en werd zij meer en meer een faktor van grote betekenis in het ekonomies leven van ons land.

Het is de kracht van het N.V.V. dat het van de beginne af ook innerlijk zo gezond en gaaf is geweest, dat meningsverschillen, die natuurlijk in een beweging van deze omvang zich voordoen, geen hinderpaal waren voor vruchtdragende samenwerking, doordat alles beheerst werd door onderling vertrouwen en het waarlijk belang der arbeidersklasse.

Hierbij dient voorop gesteld, dat de bonden, welke het N.V.V. vormen, autonome lichamen zijn, d.w.z. volle vrijheid tot zelfstandig optreden op eigen terrein behouden. De taak van het N.V.V. ligt op het algemeen terrein der vakbeweging, terwijl het bovendien het sentrale punt is, voor het bijeenbrengen en verlenen van steun in al die gevallen, waarin — voor het finansieren van een grote strijd — een beroep op de gehele moderne vakbeweging nodig is.

Reeds kort na de oprichting van het Verbond, heeft ook het Internationaal Sekretariaat ingezien, dat niet langer het N.A.S., maar het N.V.V. als de landelijke sentrale was te beschouwen. Op 15 en 16 September 1907 werd te Christiania een konferentie gehouden van sekretarissen der verschillende landelijke Vakverenigings-Federaties, waar op voorstel van de toenmalige internationale sekretaris Carl Legien, met algemene stemmen besloten werd, het N.A.S. te royeren en het N.V.V. toe te laten.

* * *

De praktijk van het N.V.V., zijn ontwikkeling, zijn werken in de jaren van zijn bestaan, zijn de bevestiging geworden van de juistheid der opvattingen, die tot zijn stichting hebben geleid. Niet alleen de bereikte resultaten wijzen hierop overduidelijk; ook in de geschiedenis van de ontwikkeling der andere Vaksentralen in ons land is onmiskenbaar het bewijs gelegen van de doelmatigheid der taktiek en de voortreffelijkheid van

organisatie-vorm, welke de moderne vakbeweging steeds heeft voorgestaan. Was ze in menig opzicht een voorbeeld voor de later in ons land gestichte Vaksentralen, sterker is, dat ook het Nationaal Arbeids-Sekretariaat allens zijn principes overboord gooide en de voetsporen van het N.V.V. volgde.

De sentralisatie-gedachte won ook in die kring terrein. Zelfs werd in 1918 een besluit genomen, dat plaatselijke verenigingen, bij het N.A.S. aangesloten, hadden toe te treden tot de federaties of bonden van het N.A.S. in hetzelfde bedrijf.

Verstomd is de kritiek op de aanstelling van bezoldigde bestuurders, waarbij men zelfs zo zeer overstag gegaan is, dat verschillende federaties, in verhouding, meer vrijgesteld in dienst namen dan de moderne bonden.

Weerstandskassen worden niet meer als een overbodigheid beschouwd. Wel is waar is het met de financiële weerstand der organisaties van het N.A.S. nog maar droevig gesteld, maar dat ligt hier aan, dat men de leden nog niet tot voldoende, regelmatige offervaardigheid heeft weten te brengen. De noodzakelijkheid van weerstandskassen, als zodanig, heeft men echter leren inzien.

Blijkbaar is het N.A.S. vooral in de oorlog en daarna, eveneens tot het inzicht gekomen, dat de sociale-wetgeving voor de arbeiders toch nog wat meer betekenis heeft, dan aanvankelijk werd voorgesteld. Zonder overdrijving kan geconstateerd worden, dat het N.A.S. ook in dit opzicht zijn oude standpunt heeft prijs gegeven. Het is nog verder gegaan door in 1918 een soort eigen politieke-partij te vormen, die ook vooraanstaanden uit het N.A.S. als kandidaten voor de kamerverkiezing stelde. Van de zwaai ten aanzien van de waardering van dit deel van de parlementaire arbeid door het N.A.S. genomen, is het Tweede Kamerlid Kolthek het levende voorbeeld.

Opmerkelijk is ook, dat meerdere federaties bij het N.A.S. aangesloten, sentrale werklozen-kassen hebben gevormd, die zich aansloten bij de rijks-regeling, precies als de moderne bonden.

Op het gebied van de vakstrijd heeft de economische ontwikkeling evenzeer veranderingen opgedrongen, alle mooie principes ten spijt. Kollektieve kontrakten werden niet alleen prakties, maar ook principieel aanvaard, al geschiedde het met de nodige omhaal van woorden, om de frontverandering zoveel mogelijk te bedekken.

Intussen dient erkend, dat het N.A.S. één eigenschap behouden heeft. De dwaze machtsoverschating heeft het bewaard. Het wapen van de algemene werkstaking hanteert het nog steeds met een gemak en veelvuldigheid, welke verbazingwekkend mag worden genoemd, nog afgescheiden van het feit, dat het N.A.S. in de vitale bedrijven geen, of nagenoeg geen invloed heeft.

Of het N.A.S. ook in dit opzicht niet veranderd zou zijn, wanneer het een grotere betekenis had gehad, en daardoor wellicht meer verantwoordelijkheid, weten wij niet, ofschoon het te betwijfelen valt. Maar wat wij wel weten is dit, dat de Nederlandse Vakbeweging tot hopeloze verzwakking zou zijn gebracht, wanneer de taktiek van het N.A.S., zo gemakkelijk in theorie toe te passen, in werkelijkheid ware aangewend. Dan hadden wij op dit ogenblik niet de kern-gezonde, sterke

moderne Vakbeweging, maar ware de Nederlandse arbeidersklasse de krachtige steun ontvallen, welke zij in het N.V.V. heeft en die zij nooit minder dan in tijden als deze kan ontberen.

* * *

Nieuwe veranderingen hebben zich intussen in de gewone vakstrijd voltrokken, als gevolg van de verdere concentratie der werkgevers. Zij dwongen tot sterker middelen van verweer, waarmede de vakbeweging had rekening te houden. Het N.V.V. deed dit o.m. door tot vorming van een stakingsfonds over te gaan, welks inkomsten in verhouding tot het ledental verre uit gaan boven die der fondsen van de andere vaksentralen. Ook het nauwere contact met de leden der aangesloten organisaties, verkregen door de uitgifte van het wekelijks orgaan „De Strijd” — met een oplage van 200.000 exemplaren — kan voor de inwendige versterking onzer beweging slechts bevorderlijk zijn.

De sentralisatie binnen het N.V.V. heeft zich vooral in de laatste 5 jaren sterk voortgezet. Terwijl het ledental groter werd, verminderde het aantal organisaties door samensmelting van meerdere bonden, zodat tans de ruim 200.000 leden verdeeld zijn over slechts 29 organisaties.

Toch heeft het Verbond met zijn 150 bestuurdersbonden, de ruim 2000 afdelingen der aangesloten bonden, zijn vertakkingen over het gehele land, tot in alle plaatsen, de kleinste dorpen en gehuchten. Een leger van bestuurders, welks aantal zeker de 10.000 verre overtreft, zorgt voor de richtige funktionering dezer reusachtige machine, die onafgebroken werkt aan de positie-verbetering der arbeiders.

Van grote betekenis bij dit alles is de nieuwe band, sedert enige jaren, door de stichting van het Internationaal Verbond van Vakverenigingen (I.V.V.) tussen de voornaamste Vaksentralen in de verschillende landen gelegd, waaraan het N.V.V. een niet onbelangrijk aandeel heeft gehad. Met zijn 23 miljoen leden, zal het I.V.V. meer en meer zijn invloed kunnen doen gelden ten aanzien van al die vraagstukken, welke het arbeidersbelang raken en waarvoor internationale samenwerking noodzakelijk is.

Zo gaat de moderne vakbeweging voort op de ingeslagen weg, waarbij het verleden haar de rustige zekerheid geeft, voor de verder te volgen koers.

De verbreding van het terrein der vakbeweging — Internationaal tot stand gekomen — haar stellingneming tegen het militarisme en haar steeds dringender eis van „socialisatie” geeft haar strijd nieuwe bezieling, opent voor de arbeiders-klasse een wijder en mooier perspectief.

Naar mate het verbond groter wordt in omvang, sterker aan innerlike kracht, zal het met meer sukses de belangen der arbeiders kunnen dienen. Hieraan hebben allen te werken naar beste krachten. De jongeren hebben daarbij tevens de dure plicht zich klaar te maken en gereed te houden voor de functies, die in onze beweging in al groter aantal zijn te vervullen, opdat zonder onderbreking overal waar dit nodig is, kan worden voortgearbeid aan het grote werk: de bevrijding onzer klasse.

GASTON

DE MAN MET HET IJZEREN MASKER.

DOOR P. VOOGD.

WIE in het bovenstaande de aankondiging van een nieuwe film meent te zien, die op een schreeuwerig schel gekleurd biljet met koeien van letters haar magiese aantrekkingskracht op sensatiebeluste ge-
moederen oefent, vergist zich zeer.

Ook is het niet de titel van de spannende prikkelroman, die siddering en tranen met de nodige moorden voor een schijntje geld belooft en zijn smaakbedervend gif in regelmatig afgestemde porties toedient, verpakt in „fraai uitgevoerde“ afleveringen.

Neen!

Gaston, de man met het ijzeren masker — dat is de naam van..... mijn eerste jeugdvereniging.

Een enigszins zonderlinge naam, ik geef het graag toe.

De oorsprong ervan is duister en geheimzinnig evenals het gehele karakter der jeugdvereniging zelf.

Vaag herinner ik mij, dat er in de Franse geschiedenis iemand met bovengenoemd aantrekkelijk visitekaartje rondspookte, maar hoe de stichters der vereniging op het denkbeeld kwamen, speciaal zijn naam aan de organisatie te verbinden, is tot op heden een onopgelost raadsel gebleven.

Voor het naast vermoed ik, dat de romantiese klank een grote bekoring heeft uitgeoefend en voorts speelden maskers in onze vereniging een grote rol.....

Ik zelf ben aan de doop volmaakt onschuldig. Toen ik als kwekeling der Bosse kweekschool werd aangezocht voor het lidmaatschap, kon de vereniging al op de eerbiedwaardige leeftijd van zestien jaren wijzen.

Vreemde geruchten waren over haar in omloop. Niemand kende het doel en de middelen van „Gaston.“ Alles wat op deze vereniging betrekking had, was in een geheimzinnig donker gehuld.

Vreemde geruchten waren over haar in omloop....

Want „Gaston“ was een *geheime* kwekelingen-organisatie.

Er werd verteld, dat directeur en leraren herhaaldelijk hadden getracht, de sluier der geheimzinnigheid op te lichten maar steeds tevergeefs. Ettelike keren waren de leden der geheime vereniging in vergaderingen van het lerarenpersoneel der kweekschool geroepen, waar hun opheldering was verzocht. Maar evenzoveel maal was die geweigerd. Men had beloofd te zwijgen en dus.....

Zelfs als hun het mes op de keel werd gezet, wanneer ze met straffen werden bedreigd, was het toch nooit kunnen gelukken, ook maar de minste mededeling aan de vastgesloten lippen der trouwe Gastonisten te ontwringen.

Door huiszoeking werd nu en dan een aanval op het geheime karakter van „Gaston“ gedaan.

En slechts aan de trouwe hulp en tijdige inlichting van een der leraren, die blijkbaar de dragers der organisatie vertrouwde en vermaak had in het eigenaardig geval, is het te danken, dat ook deze pogingen telkens op niets uitliepen.

Hij waarschuwde bijtijds als er weer een nieuwe huiszoeking op til was. De grote zwartgeschilderde, zorgvuldig met zware hangsloten verzekerde kist, die alle boeken, bescheiden en andere voorwerpen der vereniging bevatte, werd dan 's avonds door allerlei donkere straten naar de kamer van deze vriend van „Gaston“ gedragen en daar bleef zij, — veilig en wel — tot het gevaar van de lucht was, waarna zij weer op dezelfde wijze naar haar vroegere verblijfplaats werd teruggebracht.

De sage ging, dat eenmaal in de katolieke kerken van Den Bos tegen deze raadselachtige en, naar men algemeen geloofde, gevaarlijke vereniging was gepreekt en dat katolieke burgers zelfs was verboden, Gastonisten als kwekelingen in hun huis op te nemen.

Maar niets was in staat gebleken, aan het leven van „Gaston“ een eind te maken. Dat was ook voor een deel hieraan toe te schrijven, dat de vereniging zeer kieskeurig was bij het aannemen van nieuwe leden.

Men kon zich maar niet zo voor het lidmaatschap aanmelden, doch slechts zij werden toegelaten, die tevoren waren aangezocht.

En steeds waren het niet de slechtste elementen, die een dergelijke vererende uitnodiging ontvingen.

* * *

De installatie van nieuwe leden ging steeds met geheimzinnige plechtigheid gepaard.

Als oud-grootmeester (voorzitter) van „Gaston“ mag ik, nu de klub al jaren lang ter ziele is, daarover wel het een en ander vertellen.

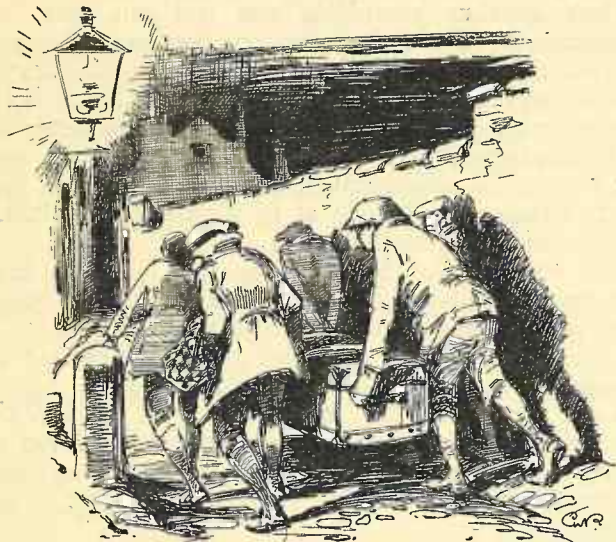
Aan de eigenlike installatie ging een soort van beproeving vooraf. Wie deze niet flink doorstond, werd niet waardig gekeurd in de kring te worden opgenomen. Op onverklaarbare wijze en in vreemdsoortige termen ontving het aspirant-lid een oproeping om te verschijnen op een aangegeven plaats en tijd.

De plaats was eigenaardig gekozen en de tijd eveneens. Gewoonlijk was het donker.

Op het afgesproken uur — meestal iets later —

kwam iemand zich bij hem voegen. Hij sprak de wachtwoorden, in de oproeping vermeld, en beval de nieuweling, hem te volgen.

Langs zonderlinge, eenzame wegen werd deze dan geleid. Zijn opmerkingen werden met een ijskoud stilzwijgen beantwoord, zodat hem niets overbleef dan sprakeloos naast zijn stomme metgezel voort te schrijden. Op eens haalde deze een doek te voorschijn,

De kist werd dan 's avonds door allerlei donkere straten naar de kamer van deze vriend van „Gaston” gedragen.

die hij zijn makker voor de ogen bond, waarna de zwijgende tocht werd voortgezet.

Buiten de stad, in een bos of aan een begroeide berm, werd de blinddoek aigenomen.

En onverwacht kwamen Gastonisten, een voor een, gemaskerd uit een schuilplaats te voorschijn en spraken met sombere stem diepzinnig geformuleerde vragen, waarop slechts met „ja” of „neen” mocht worden geantwoord.

Wie op deze vragen niet het verlangde bescheid gaf, werd geweerd. Hij had de „beproeving” niet doorstaan. Voor hem bleef de poort van „Gaston” gesloten. Doch gewoonlijk was 't vertrouwen in de betrokken personen zó groot, de nieuwsgierigheid naar wat er verder volgde, zó sterk, dat de beproeving naar de eis werd volbracht. Het was een griezelige geschiedenis. Mijn eigen beproeving zal ik nooit vergeten. Toevallig had deze plaats gedurende een hevig onweer. De vragen der gemaskerden werden onderbroken door ratelende donderslagen en felle bliksemstralen verlichtten spookachtig het toch al huiveringwekkende toneel.

De terugreis had op dezelfde wijze plaats als de wandeling erheen. Eerst de blinddoek, zodat de plaats der beproeving niet kon worden teruggevonden, daarna de zwijgende tocht naar de stad.

Na enige tijd kwam dan de eigenlijke installatie.

Daar de vergaderingen steeds in een naburig dorp werden gehouden, was ook hiermede een langdurige wandeling langs omwegen en weinig betreden voetpaden verbonden.

Werd men dan na verschillende formaliteiten te hebben vervuld in de eigenlijke vergaderzaal geleid, dan ontwaarde men in de geheel donker gemaakte ruimte allereerst een blauw spirituslicht, dat op een ronde tafel onder een doodskop met gekruiste beenderen brandde. Bij het zwakke schijnsel kon men flauw de gestalten der gemaskerde leden onderscheiden. Om de

dis geschaard, luisterden zij plechtig naar de grootmeester, die de verraste jongeling nieuwe vragen voorlegde uit het algemeen aannemingsformulier en hem nadat ze naar genoegen waren beantwoord, de eed van trouw en stilzwijgendheid afnam. Eerst daarna verdwenen de maskers, het doodshoofd en het spirituslicht. De luiken werden geopend of de lichten aangestoken, het nieuwe lid werd met zijn intrede hartelijk gelukgewenst en de gewone bijeenkomst nam een aanvang.

* * *

Wie nu van mening is, dat de vereniging zeker een strafbaar doel nastreefde en daarom zo angstvallig in het verborgen arbeidde, beoordeelt haar verkeerd.

Onze bijeenkomsten droegen een doodonschuldig karakter. De leden waren vrienden, die elkaar volkomen vertrouwden en niets voor elkander verborgen hielden. We steunden elkaar op alle mogelijke wijzen. Geen enkele gelegenheid om een kameraad de behulpzame hand te bieden, lieten wij voorbij gaan. Zo ontwikkelde zich tussen de leden van „Gaston” een mooie broederlike geest. Op de bijeenkomsten stortte men zijn hart voor elkaar uit. Men kon gerust zijn mening zeggen en zijn nood klagen, want men wist, dat nooit enig misbruik van vertrouwen het gevolg zou zijn. Een gebiedend voorschrift der vereniging was, dat nooit alcoholiese dranken op de bijeenkomsten werden gebruikt en dit voorschrift gold als een onwrikbare wet.

De samenkomsten werden geregeld iedere maand gehouden. Daar werd gelezen, gedeklaameerd en gesproken, wanneer het gewone vergaderingceremonieel, waaraan angstvallig werd vastgehouden, was afgelopen. Ook eigen werk werd er voorgedragen en gekritiseerd.

Voor vele Gastonisten zijn deze uren van vriendschap en vorming nog zeer waardevolle herinneringen. Voor

De vragen der gemaskerden werden onderbroken door ratelende donderslagen.

sommigen is de vereniging in de moeilijke overgangsjaren zelfs een positieve steun geweest.

Ze hebben er geleerd zich rekenschap te geven van hun daden.

Het was een recht, ja een plicht van elke „Gastonist” om een kameraad van een verkeerde daad terug te houden.

Als een lid iets wilde doen, dat niet door de beugel kon, dan moest zijn medelid trachten hem van de

dwalingen zijns weegs terug te brengen. En als een gemoedelijk of stevig woord niet hielp, dan volgde ten slotte: „Ik verbied je dat in naam van Gaston!”

Wanneer hij dan nog niet gehoorzaamde, werd de zaak in een der volgende bijeenkomsten ter sprake gebracht en moest de aangeklaagde zich verdedigen, waarna ten slotte bij stemming een oordeel over zijn daad werd uitgesproken.

Het geheimzinnige waas, waarin dat alles werd gehuld, was strikt genomen, niet nodig.

Maar wij vonden het allemaal juist fijn, dat niemand wist, wat we precies uitvoerden en dat men er allerlei achter zocht.

Het was zo ^{veel}echt, dat romantiese gevaarlike bestaan van een geheime vereniging en zij zou voor ons zeker lang niet zulk een aantrekkelijk en krachtig bindmiddel geweest zijn, wanneer het geheime karakter was verloren gegaan. Oorspronkelijk zal het wel bittere noodzaak geweest zijn om de vorming van een eigen club voor anderen geheim te houden. Dat directeuren en leraren van onderwijsinrichtingen de stichting van clubs en verenigingen hunner pupillen begunstigen, is niet iets, dat altijd heeft bestaan. Integendeel elke club heeft aanvankelijk voor zijn leven moeten vechten.

En ook „Gaston” heeft de duisternis en ^{de} geheimzinnigheid moeten zoeken om zijn bestaan te beveiligen. De naam grootmeester voor president, verschillende andere uitdrukkingen in onze verenigingstaal benevens de drie puntjes, die elke Gastonist zette in de krul onder zijn handtekening, welke ^{krul} steeds de vorm van een G. aannam, wezen erop, dat bij de stichters iets bekend moet zijn geweest van de gebruiken bij de vrijmetselarij.

Vandaar dan ook de vrees van Katholieke zijde.

Daar kwam nog iets bij.

De tijd der geheime vereniging „Gaston” viel samen met het tijdperk der opkomst van de arbeidersbeweging in ons land.

In mijn kwekelingentijd bestond de S.D.A.P. nog niet, maar de oude beweging bracht Nederland in rep en roer.

Vage klanken uit die veelbewogen tijd drongen zelfs tot ons door en een hoogst enkele keer — herinner

ik mij — werd de naam van Domela Nieuwenhuis in onze bijeenkomsten genoemd.

Wellicht vreesden bezorgde gemoederen, dat we ons met het socialisme bezig hielden, wat in die tijd en in die streek zeker wel ongeveer het vreselijkste was, dat men bedenken kon.

In werkelijkheid vroegen deze dingen nog niet zeer sterk onze belangstelling, afgesloten als we daar waren van het direkte maatschappelijke leven.

Onze geheime vereniging was wel een vorm van revolutionair verzet, doch van een heel ander karakter. Het was een opstand tegen het dorre en eentonige bestaan van de kwekeling. Onze jeugdige zielen hadden behoefte aan iets romanties, avontuurliks, aan warme genegenheid en hechte beproefde vriendschap. Wij rebelleerden tegen het leven op de schoolbanken, tegen de zorgen van huiswerk, examens, tegen de al te schrijnende, bindende regelen, die ons gesteld werden.

Wij voelden, dat in ons leven iets moois ontbrak. Ver van huis en haard onder vreemden misten we bovendien een aangename beschavende omgang, kortom..... we voelden ons innerlijk te kort gedaan en stelden ons schadeloos in onze geheime jeugdvereniging.

Later kon onder de kwekelingen dit onbevredigd verlangen, dit streven naar een hoger en beter leven een uitweg zoeken in de kwekelingengeheelonthoudersbond, waarvan onze vriend Koos Vorrink meer weet te vertellen.

En tegenwoordig is er onze prachtig opbloeiende A.J.C., die ook openstaat voor kwekelingen, die niet meer nodig heeft in het duister te werken, die een hoger, maatschappelijk doel heeft, en over meer en ruimer middelen beschikt. Er is nu zoveel meer vrijheid en armslag voor de jeugdbeweging gekomen, zij heeft direkte aanraking met de grootste beweging van alle tijden, met de diepste problemen, die de mensheid stelt. Daartegenover verschijnt mijn eerste jeugdclub armelik.

Maar in kern en wezen van beide zie ik toch het verwante en bij alle wijsgerig glimlachen over de dwaasheden der jeugd, voel ik toch mijn hart warmer worden als ik terugdenk aan mijn eerste jeugdvereniging: „Gaston, de man met het ijzeren masker.”

DE FABRIEK.

DOOR MR. PUNCH.

Aan Roel Stenhuis en Koos Vorrink.

 OUDERWETSE huiskamer in een vissersstadje. Avond. Het ruime, doch lage vertrek is grotendeels schemerduister; de lamp met donkere kap houdt al het licht op de tafel, die tussen de twee vensters staat. Deze zijn aan de binnenzijde met luiken afgesloten. Tussen de vensters een groot crayon-portret van een jong meisje; het lijdt geen twijfel dat het de herinnering is aan een dode. Links van de tafel zit de Moeder een buisje te verstellen. Zij begint — als de meeste arbeidersvrouwen van boven de veertig — oud te worden; haar zwarte kleed accentueert dat evenals het witte mutsje, dat de haren verbergt.

Rechts van de tafel leest de Vader een krant. Hij is een stoere visser met iets trouwhartig-kinderliks in zijn blauwe ogen en iets breed — als de zee — in zijn diepe stem. Het gezellig warme van het ongewone tuis-zijn zou zijn

houding iets behaagliks geven, als deze half duistere kamer niet vol was van half-duistere gedachten; gedachten, die telkens breken door de sfeer van het koesterend lamplicht en de ziel kwellen met onrustige wisseling van hoop en vrees; gedachten, die men voorzichtig-speurend tracht bevestigd te zien op het gelaat van een ander, zonder dat men ze durft uiten, omdat men de dodende zekerheid nog meer vreest dan de marteling der onzekerheid.

En toch zijn deze beide mensen zeker van hun leed; zij weten beiden hetzelfde en ook dat weten zij; doch zij vrezen het ogenblik dat ze in elkaars ogen zullen zien breken, wat hun wil tracht gaaf te houden.

Moeder zit niet aan tafel, doch evenwijdig met de tafel en haar over 't werk gebogen gelaat is verborgen; Vader zit eveneens naast de tafel en houdt de krant uitgespreid voor zich.

Tussen de brokken gesprek zijn lange, beklemmende stilten.

VADER: Je zee toch, dat Kees na 'n vergaring is..... niet? (*Moeder knikt*). Wat is dat voor een vergaring?

MOEDER: Ik weet 'et heus niet.....

VADER: Weèt je dat niet?..... Heb de jonge 'et dan niet gezegd?

MOEDER: Nee..... of misschien wèl..... dan heb 'k er niet op gelet.....

* * *

VADER: Gaat ie méér na vergaringe..... dat je weet.....

MOEDER: Nee..... niet dikwels.....

VADER: Lid van z'n vakbond is ie toch, hè..... te minste aspirant.....

MOEDER: (*aarzelend*) Ja..... dat gloof ik wel.....

VADER: Hij hebt et me zèlf gezegd..... van 't voorjaar al..... toe ik binnen was van de eerste reis.....

MOEDER: Dan zel 't wel zo weze.....

VADER: Maar jij mot toch wete..... of ie kontributie betaalt..... of zo..... Doet ie dat zèlf.....? of doe jij 't voor 'em.....?

MOEDER: Hij doet 'et zèlf op de febriek..... zeit ie.....

* * *

VADER: Hoeveel hèbt ie nou op die febriek?

MOEDER: Bedoel je geld?

VADER: Netuurlik..... doch-ie, dat ik dividend bedoelde?

MOEDER: Nege gulden.....

VADER: En wat krijg jij daarvan?

MOEDER: Och..... dat is niet vast..... da's ongelijk.....

VADER: Maar hoeveel is 't deur mekaar?

MOEDER: 'k Denk..... ja..... 't is moeielik te zegge..... 'n gulden of vijf.....

VADER: (*verbaasd*) 'n Gulde of vijf?..... Wat doet de jonge dan met de rest?..... Vier gulde per week zakgeld..... weet ie dat allemaal stük te slaan?

MOEDER: Voor z'n klere toch òòk.....

VADER: Dat ken die toch beter an jòu geve..... Jij mot z'n klere toch kopen? Dat ken die zèlf toch niet.....?

MOEDER: Hij spaart zo graag.....

* * *

VADER: (*gedwongen-gul*) Dat vin ik wel lollig in zo'n jonge..... dat ie graag spaart..... Is ie d'r groòs op..... as tie 'n paar gulde bij mekaar heb.....?

MOEDER: (*zenuwachtig*) God, Jan, wat heb je 't toch voordurend over Keès..... Je doet net of je 'm in geen tien jaar zien zel..... Strakkies kòmt ie..... dan ken je zelf met 'em prate..... Wil je nog koffie?

VADER: Ja, da's goed. (*Moeder schenkt stil koffie in; gaat dan weer zitten werken*).

* * *

VADER: Maar 't is toch doodnetuurlik, dat ik over Kees praat..... 't Is toch ons enige kind..... Wou je liever, dat ik over de schipper praatte of over de stuurman..... of misschien over m'n petroon.....

MOEDER: Voor mijn is Kees 't enige kind niet..... Mijn Jansje is nèt zo goed van mijn.....al..... (*huilt*).

(*Vader legt met 'n ruk zijn krant neer en staart lange tijd naar 't portret.*)

VADER: (*neemt z'n krant weer op; ruw*) Over Jansje kèn je niet meer prate..... die is dood.....

MOEDER: As je maar 't gevoel van een moeder had..... ik praat nog zo dikwels met 'er.....

VADER: O..... in je eige..... da's heel wat anders..... (*Moeder zucht diep en werkt weer door.*)

* * *

VADER: (*ziet weer naar 't portret*) Da's nou alweer zès jaar geleje..... Ik kwam binnen van m'n derde reis..... net as vanochend..... en toe stong Kees op 't hoofd..... 'k Zag dalik an de jonge... dat er wat gaànde was..... (*zacht*) Hebt ie veel van z'n zussie gehouwe.....?

MOEDER: O ja..... hij dee àlles voor d'r.....

VADER: Praat ie nog wel es met je.....?

MOEDER: Ik kèn d'r niet over prate.....

VADER: Maar *hij* dan.....?

MOEDER: Hij ziet wel, dat ik d'r niet tege ken.....

* * *

VADER: Hoe laat is 't nou al?

MOEDER: Over negen geloof ik.....

VADER: Gloof ik òòk..... 't zel wel 'n flink end weze.....

MOEDER: Heb ie goed weer gehad op zee?

VADER:] Nee..... beroerd slecht..... Een nacht dochte we..... dat we naar de kelder gonge..... Alle nette wiere deur mekaar heen geslage..... Maar 'k zit weer op m'n stoel.....

MOEDER: Zou de besomming meevalle?

VADER: Reken daàr maar niet op..... Vierduizend gulde op z'n hoogst..... Als ik d'r honderd krijg voor de vier weke dat 'k op zee gezete heb..... dan zel 'k m'n hande dichtknijpe.....

MOEDER: 't Is toch eigelik geen geld.....

VADER: 't Is zèker geen geld..... Zukke jonges as Kees komme heel wat gemakkeliker an d'r nege gulden.....

* * *

VADER: Hoe gaat et nou met 'em op de burgeravondschool?

MOEDER: Die mot nog beginne.....

VADER: Dus hij gaat er weer na toe?

MOEDER: 'k Weet et niet..... Z'n baas zee..... gloof ik..... dat je d'r tòch niks leerde..... en dat je veel verder kwam..... as ie anpakte in de febriek.

VADER: (*hard*) En stoor jij je an zulke liederlike prates.....

MOEDER: God, Jan..... wat win je je op..... praat jij d'r met de jonge over..... die baas ken toch best gelijk hebbe?

VADER: (*ruw*) Die baas gelijk hebbe!..... 't is 'n peststraal..... Kees mot 'n arbeider worden en geen sjouwer.....

* * *

VADER: Dus op de burgeravondschool is 't niks geworden met 'em.....

MOEDER: Wie zègt dat nou.....?

VADER: Ken 'k wel begrije.....

* * *

VADER: Vertelt ie wel es wat van die febriek?

MOEDER: Ja.....

VADER: Is 't een èrge zwijnepan?

- MOEDER: Waarom zou 't een zwijnepan weze..... Wat ben je vanavond toch raar?..... 't Is net een febriek as alle andere..... ze worden d'r een beetje ruw..... maar Kees is ook al zeuventien.
- VADER: Gaat ie veul om met jonges van z'n slag.....
- MOEDER: Doen ze allemaal.....
- VADER: Maar ook met ouweren?..... Met Van Keulen bevoorbeeld..... Die is daar óók op die febriek.
- MOEDER: Van Keulen?..... Ken ik niet.....
- VADER: Hij is penningmeester van de fabrieksarbeidersbond..... 'n degelijke kerel.....
- MOEDER: Dan zel die an hem z'n kontribusie geve.....
- VADER: Ja..... d'as nog al wiedades..... Maar ken je merke..... dat ie met Van Keulen wel es omgaat.....
- MOEDER: Hij zegt niet veul.....
- VADER: (*bitter*) Dan is ie wel erg veranderd.....
- * * *
- MOEDER: Wil je nog 'n kop koffie?
- VADER: Ja..... Praat ie nou nog wel es vertrouwelijk met je.....? Net as vroeger..... Weet je nog wel..... wat 'n lol we gehad hebbe..... same..... toe die jou verteld had..... dat ie met Dirkie van hierover ging trouwe.....?
- MOEDER: Toe was tie twaalf.....
- VADER: Vertelt ie nou nog wel es wat van meissies.....
- MOEDER: Och..... hij hebt de leeftijd..... Ze lope allemaal wel es mit 'n meissie.....
- VADER: En wat zegt ie dan.....
- MOEDER: Niks netuurlik..... Ze schame d'r eige er immers voor.....
- VADER: Dan zel 't wel niet veul nobels weze.....
- * * *
- VADER: 'n Zoèn durft ie je zeker òók niet meer te geve.....
- MOEDER: (*wanhopig*) Jan dan toch..... Jezus, je maakt me zenuwachtig..... Nou ben je al 'n uur bezig..... als maar over 't zelfde..... Die jonge gròeit..... al ben jij op zee..... Hij blijft niet wachte..... tot jij terugkomt..... Jongens van zeventien jaar benne nou eenmaal geen kindere..... dat je dat nou niet begrije ken.....
- * * *
- VADER: Dat vòel jij niet..... dat kèn jij niet voele..... Jij hebt 'em elke dag bij je..... jij ziet 'em elke dag presies net eender..... en zonder dat je 't merkt..... wordt ie 'n ander.....
- * * *
- VADER: *Ik* heb 'em nog vòòr me..... zoas tie was, toe Jansje leefde..... Toe ik ze hier doòd vond..... gesturve zonder dat 'k er bij heb kenne weze... toe benne m'n gedachten stil gaan staan..... en ik ken ze niet meer over die dag heenbrenge..... As 'k 's nachts an dek sta..... en geen hand voor m'n oge zien ken..... dan heb ik hièr de kamer weer vòòr me..... zoas tie toè was..... Jansje zit daar te kijke in d'r prenteboek..... en Kees is bezig met z'n bouwdoos of zo..... Zo zie 'k et altijd.....
- MOEDER: Dat komt noòit weer terug.....
- VADER: (*dof*) Dat komt *altijd* terug..... zo lang as 'k leef.....
- MOEDER: (*smartelik*) Dat mòt je niet doen, Jan..... dat is niet goed..... dat is onrechtvaardig tegen Kees.....
- VADER: Is tie zóveul minder geworde?
- * * *
- VADER: Daar slaat ie half tien.....
- MOEDER: Ja.....
- VADER: Duurt die vergaring tot elf uur?
- MOEDER: Waarom.....
- VADER: Omdat ze dan de kroège sluiten.....
- * * *
- VADER: Kòmt ie nooit in 'n herberg?
- MOEDER: 'k Geloof 'et niet.....
- VADER: Jij gelòoft alles..... 'k wou 'k óók zoveul glove kon.....
- MOEDER: God, Jan, as ie niet ophoudt dan maak je me gek..... Wat ken ik d'r nou an verandere?..... Kees is 'n fabrieksjonge..... Zoas ze allemàal benne.....
- VADER: 'n Schrale troost..... zoas ze allemàal benne...
- MOEDER: Dat bedoèl ik niet..... Begrije me toch is... Kees is nog nèt zo'n goeie jonge as ie altijd geweest is..... maar hij hebt z'n kameraads... Hij is toch zeuventien jaar?..... Je ken toch niet verwachte..... dat ie hier an tafel mit z'n bouwdoos zat te speule.....
- * * *
- VADER: As ie maar wat degeliks uithaalt.....
- MOEDER: Weet jij nog, dat je zeuventien jaar was?
- VADER: (*warm*) Vraag jij dat.....? Je weet toch ève goed as ik..... dat ik toe al drie jaar gevare had..... en dat m'n sente allemaal tuis kwamme..... omdat ze daar nodig ware.....
- MOEDER: De kindere benne tegenwoordig anders.....
- VADER: Zou jij van Keès wille..... dat ie alles òvergaf... Dat wèet ik niet..... dan mos 'k eerst wete... wie Kees is..... *Ik* trek niet elke dag met hem òp..... *ik* zie hem zo eens ène keer in de vier, vijf weke..... en God weet..... òf ik dan wel wat zie.....
- * * *
- VADER: Nou zwijg je.....
- MOEDER: Wat mòt ik zegge.....
- VADER: (*warm*) Weet je wel, dat àl m'n hoop op die jonge is? Om hem wat te late worde, wil ik me ròt werke..... wil 'k m'n pot bier late staan.... wil 'k alleen Sundags 'n segaar roke....
- MOEDER: Dat weet ik wel.....
- VADER: En wat dènk jij nou van Kees?
- MOEDER: Je ben niet redelik.....
- VADER: (*bitter*) Da's òók 'n antwoord.....
- * * *
- VADER: Waarom was 'k niet redelik.....
- MOEDER: (*heftig*) As ie niet òphoudt, Jan, dan ga ik weg... dan doe 'k m'n eige wat..... ik kèn et niet langer anhore..... je maak me afgejakkerd van de zenuwe..... je maak me gek.....
- VADER: Dan is 't ook niet in orde met Kees.....
- * * *
- VADER: Daar slaat ie tien uur.....
- MOEDER: Ja.....
- VADER: Komt ie mèèr zo laat tuis.....?
- MOEDER: Nee.....

VADER: Ben je dan niet ongerust.....?
 MOEDER: Hèb 'k toch al gezegd..... Zanik niet meer...
 VADER: Je hebt niet gezegd dat je daarom ongerust was.....
 MOEDER:zanik.....niet.....meer.....
 VADER: Mag 'k niks meer wete.....?
 MOEDER: (hijgend) Ik zeg..... zanik.....niet meer..... ik..... (draait zich met 'n ruk om, zodat haar rug naar de tafel is gekeerd).

* * *

Rumoer op straat. Uit gore kelen galmt een goor straatlied. Moeder krimpt ineen. Vader slaat haar — van achter zijn krant — gespannen gade.

VADER: Is dat voor hièr? (legt z'n krant neer). Is dat voor hièr.....?
 MOEDER: (haalt de schouders op).
 VADER: Kèn 't voor hier weze.....
 MOEDER: (snikt).
 VADER: Godverdomme... (loopt naar de deur, maar keert terug, grijpt de krant en verbergt zich erachter).

* * *

't Rumoer is nu vlak voor 't huis. Schorre jongensstemmen schreeuwen rauwe scheldwoorden, terwijl andere 'n straatdeun brullen. Boven deze demonstratie uit wordt gegild: „Mot je nou al na je nest, Kees?” 'n Andere stem voegt er grijnzend aan toe: „Je mokkel 'eb anders nachpermissie..... dat weet je..... die is van de nachploeg.....” Een brullend gelach onderstreept dit betoog. Vlak voor de deur wordt iets gefluisterd en daarop klinkt dezelfde stentorstem van zoeven: „Kees mot zoet weze, jonges..... z'n ouwe heer ken elke dag binne komme.” Ook deze vermakelijke tijding wordt met hoongelach ontvangen. Vaders handen trillen — zijn krant ritselt.....

Er wordt buiten luidruchtig en zeer traag afscheid genomen. Dan verenigen zich alle stemmen weer tot een verse straatmop, die zeer geleidelijk minder hoorbaar wordt.

* * *

De buitendeur wordt behoedzaam geopend en gesloten, enig gestommel in 't portaal en dan sluipt Kees binnen. Hij is 't type van een fabrieksjongen, die zich eens mooi heeft willen maken en dat was hem vrijwel gelukt toen hij 'n uur of drie geleden uitging. Tans, na 't straatslenteren, is hij erbarmelijk en de aanwezigheid van z'n vader maakt bovendien dat hij dit zelf nóg scherper voelt dan anders bij de zachte verwijten van z'n moeder.

Deze ontveinst haar leed en gaat weer aan de tafel zitten. Vader blijft onbeweeglijk met de krant vóór zich.

* * *

KEES: (in 't halfduister — zeer schuw) Goeie avond... hé..... dag vader.....
 MOEDER: Dag Kees..... heb de vergaring zo lang geduurd?
 VADER: (legt z'n krant neer en zegt tot z'n vrouw met gedwongen kalmte) Je hoeft me nou niet meer vòòr te liegen moeder.....
 (Kees schrikt en blijft besluiteloos staan).

* * *

VADER: (tot Kees) Durf jij me zó onder me oge te komme.....
 KEES: (met vertoon van branie) 'n Prachtig tuis-komme.....
 VADER: Dat ben ik met je eens..... (met ingehouden woede). Schaàm je je niet?

KEES: (erbarmelijk) Ze doene 'et toch allemaal.....
 VADER: (opstaande, fors) Schaàm je je niet, vraag ik je..... (Kees krimpt ineen).
 MOEDER: (smekend)..... Vader.....
 VADER: (beheerst zich) Kom hier zitte an de tafel..... ik wil je zien..... (Kees aarzelt) Gauw 'n beetje, ik ben maar twee dagen tuis.....
 KEES: (gaat half afgewend en gemaakt onverschillig op 'n stoel hangen) D'r is niks an me te zien anders.....

VADER: Gaat dat zo iedere avond.....?
 KEES: De andere toch ook.....
 VADER: (driftig) Klès toch niet van die andere..... Mot jij je leve wegsmijte..... omdat andere 't òòk doen.....
 KEES: 't Benne allemaal feabrieksjongens.

* * *

Vader staart Kees lange tijd zwijgend aan. Kees wordt zichtbaar ellendiger. Moeder beheerst haar tranen met moeite.

* * *

VADER: Hoe voèl je je nou op 't ogenblik, mannetje... Is t'r nog zòveel van je overgebleve..... dat je beseft wat 'n ellendeling je ben..... as ie je moeder daar ziet zitte..... die je bezig ben om te vermoorde.....?

(Kees bonkt beide knuisten onder z'n hoofd.)

VADER: Wèet je nog wat je van plan was toe je voor 't eerst na de burgeravondschoon ging.....? Weet je nog..... wat je me toe allemaal verteld heb.....? En durf jij daar nou nog met me over te prate.....?

KEES: Dat was allemaal kul.....

VADER: (bitter) Zó, m'n jonge..... ben je dààr al an toe..... Je vindt het al èrg best dat je nooit fesoendelik je wèrk zel lere..... dat je je hele leve lang 'n slampamper zel blijve..... die van 't ene kerwei na 't andere zwallikt..... die eigelik niks ken..... en waar iedere degelike werkman z'n neus voor optrekt.....

KEES: De knechs benne anders net eender.....

VADER: (kort) Je liegt..... Is Van Keulen zo?..... Nou?.....

KEES: Die wil baàs worde.....

VADER: Zo..... is dàt jullie smoesie..... En jij wil landloper worden..... of eigelik nog minder... voetveeg voor je petroon..... verlengstuk van 'n mesjien..... Georganiseerd ben je zeker òòk niet.....

KEES: As ie dat zo graag wil.....

* * *

VADER: (dringender) Geèf jij daar nog wat om..... wat ik graag wil? (Kees wendt zich nog verder af). Kees..... doe die pote weg..... en kijk me an, jongen..... in Godsnaam..... kijk me an... je wèet niet meer wat ik graag zou wille.....

KEES: (gooit beide ellebogen op tafel en bonkt z'n hoofd erop)..... 't Geeft tòch niks..... al dat klesse..... niks an te verandere.....

MOEDER: Kees..... zeg dat toch niet.....

KEES: (bijna huilend) Hadde jullie me maar niet op die feabriek motte doen..... Nou is 't eenmaal zo..... Ze doene 't allemaal..... Eerst wou ik geeneens..... en toe wier 'k gepest..... en toe..... nou toe heb ik 'et oplaast òòk verdomd.....

VADER: (tot Moeder) Wis jij, dat ie gepest wier.....?

MOEDER: (zwak) Dat doen ze óveral..... wier me gezegd..... daar motte ze deurheen.....

VADER: (bitter) Nou is tie d'r deurheen.....

* * *

VADER: Maar je ken nóg van die febriek of..... bestaat er nog iets..... daar je zín in heb..... daar je voor werke wil.....

KEES: Geef tòch niks..... Uwes gaat overmorge weer weg..... en dan blijf ik tòch weer hier.. dan ga ik tòch weer met de jonges mee.....

VADER: (driftig) Heb je dan helemaal geen ruggegraat meer.....

KEES: (zonder 't hoofd op te heffen, grijpt met éne hand z'n vaders mouw) Neem me mee..... vader..... op je logger.....

VADER: (schrikt, trekt z'n arm terug; ruw) Godverdomme.....

* * *

VADER: (staart z'n vrouw lange tijd aan. Dan zegt hij, bijna beschroomd) Wat zeg jij daarvan..... Moeder?

MOEDER: (zacht, vol schaamte) Ik wil wel.....

VADER: (met 'n diepe zucht) Was 't zò erg.....

* * *

KEES: (zich oprichtend, grijpt z'n vader vast en smeekt huilend) Vader..... neem me mee..... doe 't maar..... 't is m'n enige kans..... hiér wordt 'et nòit niks meer..... toe vader...

VADER: (ziet nog altijd naar z'n vrouw) Moeder, moeder, jij wil 'em na zee late gaan..... wat begrijp ik nòu ineens veul..... (tot Kees) 'k Zel d'r over denke..... Ga nou maar uit m'n oge..... je zel wel slaap hebbe.

KEES: (doet nog 'n zwiigende, smekende poging, doch z'n vader wendt zich af) Dan zel ik maar gaan..... Wel te ruste, vader.....

MOEDER: (staat moeizaam op) Mot je niks meer hebbe, Kees? D'r is gebakke vis..... verse haring...

KEES: Nee Moeder..... 'k hoof niks.....

MOEDER: Wacht jonge..... laat ik je helpe..... d'r is geen licht bove.....

(Moeder en Kees gaan naar de keuken, waar de deur is van de zoldertrap).

Vader gaat met beide handen onder 't hoofd aan tafel zitten, zijn starende ogen vol bitterheid. Eindelijk komt Moeder terug, ze gaat in haar stoel zitten, kijkt 'n ogenblik voor zich uit en breekt dan in heftige, doch onderdrukte snikken los.

* * *

VADER: (steunend) Was 't zò erg.....?

MOEDER: Al-meer as 'n jaar..... 'k Heb 'et voor je verborge..... maar nou 't uitgekomme is..... eindelijk..... nou ben ik blij..... nou ben ik opgelucht..... je weet niet..... wat ik geleje heb.....

VADER: (kort) Je had èèr motte spreke.

MOEDER: God, Jan, dat heb ik m'n eige duizend kere verwete..... Maar 'k doch..... dat ik het zelf wel kon..... en 'k wis hoeveel jij van 'em hield..... en daarom was 'k zo bang..... zo bang om d'r over te prate.....

* * *

MOEDER: Ik heb gedaan wat ik kòn..... ik heb geworsteld tege die febriek..... maar 'k verloor elke dag méér..... 'k Had 'em maar 'n paar ure hier..... en die febriek..... daar was tie de hele dag..... ook as tie d'r uit was..... z'n kammeraad's hieùwe 'em d'r in..... Ik heb 'et verlore..... ik kon oplaast niks meer.

VADER: (bitter) En nou is tie vermoord door die febriek..... Nou kenne we zien..... wat er nog van te make valt..... 'n Zeeman..... net as ik..... dàar heb ik voor gewerkt.....

* * *

VADER: (voorover leunend op tafel, staart naar 't portret) Voortaan..... zel de gedachte an jòu..... me niet zo deur m'n ziel snijje..... as.....

MOEDER: (met 'n angstkreet, grijpt haar man bij de polsen) God, Jan..... zeg dat niet..... daar zel je berouw van hebbe..... (zacht) Late we nog hope..... hij is nou buite die febriek.....

VADER: (werktuigelijk) Ja..... hij is nou uit die febriek...

* * *

Doek.

V., 15 Okt. 1921.

HET LEVEN VAN PLANTENSELLEN.

DOOR J. DERKSEN.

IN ons voorgaande artikel bespraken we enige eensellige organismen. Zij zijn de oervormen waaruit de hoger georganiseerde wezens der wereld ontstaan zijn. Bovendien doorloopt elk dier, van af het eensellige eitje tot zijn geboorte, alle stadia van de lagere tot de hogere toestand waarin het geboren wordt. In de verschillende lagen van onze aarde vindt men de versteende overblijfselen der dieren en planten, die in vóór-historiese tijden op onze aarde voorkwamen, waardoor we ons een beeld kunnen vormen van de in verschillende aardperioden bestaande flora en fauna. In de alleroudste aardlagen treffen we versteningen

aan van de eenvoudigst georganiseerde wezens; in de jongere de versteningen van hoger staanden. En tussen de eenvoudigste en de hoogst ontwikkelde loopt een duidelijk aan te wijzen draad. De oerzeeën, die eertijds de gehele aarde bedekten, bevatten alleen het in ons vorig artikel beschreven plankton; de eensellige organismen dus. De meeste vormen van dit plankton zijn in de reeks van millioenen jaren uitgestorven en uit deze hebben zich meer ontwikkelder vormen, in nieuwer aardperioden een bestaan weten te verschaffen.

Het was de grote natuurkundige Darwin (van 1809 tot 1882) die in 1859 door zijn alom bekende

afstammingstheorie de bewijzen leverde voor de leer, dat er een duidelijke bloedverwantschap tussen de laagst en hoogst georganiseerde wezens moest bestaan en dat deze, uit gene waren voortgesproten. Hierdoor werd het aloude en alom geloofde scheppingsverhaal naar het rijk der fabeltjes verwezen, waardoor zijn theoriën op de meest fanatieke en tevens meest belachelijke wijzen werden aangevallen door theologen van allerlei slag. De verschijning van Darwins werk, dat het resultaat is van een twee en twintig jarige arbeid van denken en onderzoeken, deed de gehele gelovige wereld te hoop lopen, en geen middel werd onbepoofd gelaten om de macht van de nieuwe wetenschappelijke theorie, „Over het ontstaan der soorten door natuurlijke teeltkeus of het behoud der begunstigde rassen in de strijd om het bestaan,” in de beginne te fnuiken. 't Mocht evenwel niet baten. Tegen feiten is niet te vechten: op de avond van dezelfde dag waarop zijn boek verscheen, was de eerste oplaag uitverkocht en sindsdien werd het in alle talen der beschaafde wereld overgezet.

Laten we tans de taak der sel eens gaan beschouwen bij meersellige organismen.

Evenals Robinson Crusoe op zijn eiland, de kleermaker, de metselaar, de timmerman, de boer, enz. voor zich zelf moest zijn, zo moet het éénsellige wezen zoals we zagen, alle functiën die er te verrichten zijn, door het enkele selletje laten doen. En evenals in onze maatschappij verdeling van arbeid tot in de kleinste bijzonderheden plaats heeft, zo treedt ook in de hoger georganiseerde wezens een tot in onderdelen doorgevoerde verdeling van werkzaamheden op.

Voor onze kleren hebben we kleermakers nodig, die de grondstoffen weer krijgen van de fabrieksarbeiders; voor onze schoenen zorgt de schoenmaker, die zonder hulp van de leerlooier niets voor zijn medemens kan doen; voor onze ijzeren en stalen huishoudelijke benodigdheden kunnen we de hulp van de smid niet ontberen, die weer afhankelijk is van de fabrieksarbeider in het hoogovenbedrijf en deze weer van de ertsgraver ergens op een of andere plaats van de wereld.

Dezelfde verdeling van arbeid treffen we bij de sellen der hogere planten of dieren aan.

Bij de planten zijn sommige sellen belast met het vormen van wortels, andere met het vormen van bast, bloem of blad, weer andere vormen lange kanalen in de plant, tot vervoer van sappen of lucht.

Bij de dieren vormen sommige het hart, de nieren, de longen, de darmen, de huid, de horens, de hoeven, de vinnen, de kieuwen.

Robinson Crusoe was op zijn eiland heer en meester; hij kon zijn leven vrij uit leven, zonder aan bepaalde wetten of voorschriften gebonden te zijn. De mens

in de maatschappij heeft zich te schikken naar de wetten der samenleving; hij kan niet doen wat hij wil; zijn wil is in vele gevallen ondergeschikt aan de wil der samenleving, die hem zijn aparte plaats en functie aanwijst. De mens in de maatschappij boet een groot deel van zijn vrijheid en zelfstandigheid bij de samenleving in.

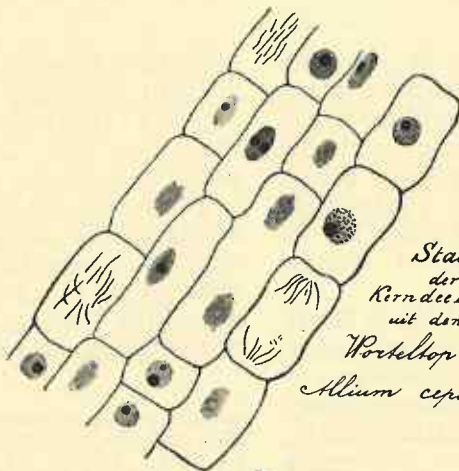
Cellkernen met kernlichaampjes bij

Presies zo is het met de sel in de sellenorganisatie, die dier of plant heet. Ook hier boet de enkele sel een groot deel van zijn zelfstandigheid en vrijheid (van bewegen) in. Ook hier wordt de sel zijn afzonderlijke plaats en functie in de sellenorganisatie aangewezen. Daardoor verliest zo'n sel het vermogen, om voor „Manusje van Alles” te spelen, maar de speciale taak haar in de sellenorganisatie aangewezen, komt het zekerst tot zijn recht. Een sel uit onze huid kan het werk van een sel uit onze hartspier niet verrichten: een sel uit een blad kan de functie van wortsel niet overnemen. Voor alle levensverrichtingen hebben dieren en planten aparte specialiteiten, die harmonies samenwerken ter meerdere volmaking van het gehele organisme. Toch zijn er nog sellen in het lichaam van gewervelde dieren, die in zekere zin een leventje op zich zelf leiden:

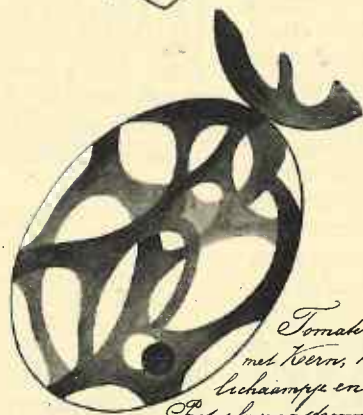
dit zijn de bloedlichaampjes, die evenals de amoeba, het vormloze diertje uit het voorgaande artikel, zich zelf voeden, bewegen en voortplanten.

Waar de enkele sel het oerleven is van alles wat op aarde leeft, verdient het aanbeveling, de studie over de in de natuur voorkomende planten en dieren te beginnen met een nauwkeurige beschouwing van de bouw en het leven dier sel.

Een plantensel is gemakkelijker en beter te zien dan een sel van een dier, omdat de plantensel een duidelijk te onderscheiden wand heeft, die de dierensel mist, of zo die al aanwezig is, dezelfde kleur heeft als de inhoud der sel, en uiterst dun is. We snijden met een scheermes een uiterst dun schijfje van een blad of een wortel van verschillende planten, en bekijken dit door de mikroskoop. Bij een vergroting van honderd à honderdvijftig maal kunnen we duidelijk zien, dat het uiterst dunne schijfje der plant nog uit tientallen selletjes bestaat. Bij de verschillende dier- en plantensoorten hebben de sellen zeer verscheiden vormen, en ook de sellen van een zelfde plant of dier hebben een verschillende

Stadia der kerndeeling uit den worteltop van Allium cepa.

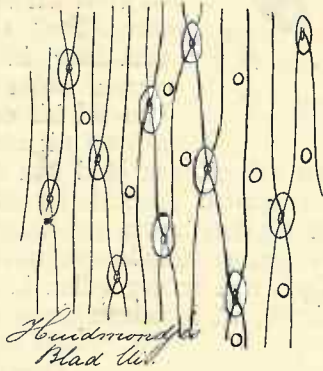
Tomateneel met kern, kernlichaampjes en Protoplasmastruikelnetten.

vorm naar gelang ze dienst doen voor verschillende onderdelen, doch allen hebben een vaste bouw en kunnen zich door deling voortplanten; uit één sel kunnen zich dus twee nieuwe sellen vormen. Ze hebben allen een wand, waar binnen zich het protoplasma bevindt. Deze wand wordt door het protoplasma afgescheiden en bestaat bij planten uit sellulose. Het protoplasma is een enigszins korrelige vloeibare stof. Als de sel een voldoende aantal malen vergroot wordt, zien we duidelijk een stroom en in die stroom worden

soms, bij de groene planten, kleine ovaalvormige, soms ook ronde, groene lichaampjes meegevoerd; dit zijn bladgroenkorrels. De sel leeft dus!

Gewoonlijk vult het protoplasma met de bladgroenkorrels niet de gehele inwendige ruimte der sel, maar er zijn holten waar te nemen. Die holten zijn gevuld met selvocht, een vloeistof waarin allerlei stoffen, zouten, suiker, enz. zijn opgelost. Bij elke levende sel ligt in het protoplasma een rond lichaampje: de selkern. Bij heel wat sellen is die kern niet of zeer moeilijk te zien, omdat ze uit dezelfde stof bestaat als de inhoud der sel en slechts door een zeer dun huidje is omgeven.

Om haar beter zichtbaar te doen zijn, brengt men een druppeltje saffranine onder het dekglasje van het mikroskoop. Deze selkern is verreweg het belangrijkste deel van de sel. Zij bestaat weer uit een aantal kleine lichaampjes, dat voor elke sel van dezelfde plant of hetzelfde dier konstant is. Die lichaampjes heten chromosomen. Zij zijn de dragers van de erfelijke eigenschappen van de plant (of het dier). Wanneer de sellen

zich delen, heeft er ook een deling van de selkernen en dus ook een deling van de chromosomen plaats. Fig. I stelt voor de selkernen met de kernlichaampjes van de ui. Een natuurkundige, Strasburger, heeft het aantal chromosomen voor verschillende planten geteld. Zo heeft een Tomaat vier en twintig, de Nachtschade (een kruidachtige plant van dezelfde familie als de Tomaat, maar met zwarte bessen) twee en zeventig chromosomen in de selkern.

Volgens Dr. D. L. Bakker (grondbeginselen der algemene veeteelt) heeft een muis 24, een hooisprinkhaan 12, de spoelworm twee chromosomen in elke selkern. Bij de bevruchting, en dus bij de voorteling, spelen deze chromosomen een zeer gewichtige rol. Als een sel zich deelt, deelt zich ook de

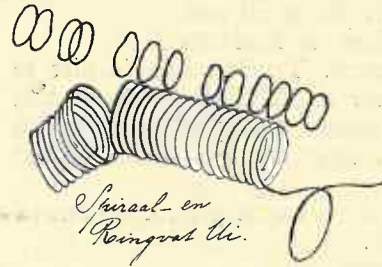
kern in tweeën, langzamerhand ontstaat tussen de beide kernhelften een middenschotje en uit de moedersel ontwikkelen zich de beide dochtersellen. Figuur II stelt de worteltop van een ui voor met verschillende stadia van kerndeling.

Fig. III een Tomatensel met kern, kernlichaampje en protoplasmastroombaan. Als men voorzichtig het bovenste huidje van een blad aftrekt, ziet men behalve de sellen waaruit het vliesje bestaat, ovaalvormige openingetjes; dit zijn de huidmondjes. Ze zijn zeer talrijk; soms 20.000 per vierkante centimeter. Deze huidmondjes dienen voor de ademhaling; dieren en planten ademen op presies gelijke wijze. Niet overal sluiten de sellen presies aan elkaar, er blijven vaak

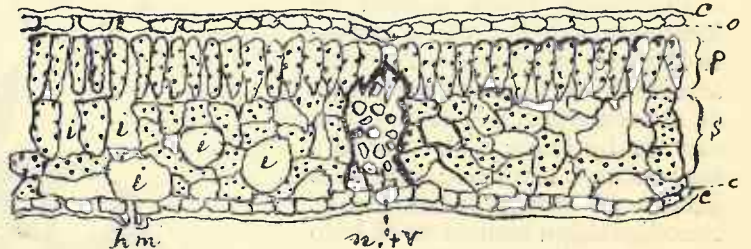
openingen, z.g. intersellulaire ruimten (inter = tussen, cellula = sel) open, die met de huidmondjes in verbinding staan. Door deze tussenselruimten kan de lucht die door de huidmondjes naar binnen dringt, de gehele plant doortrekken. Over de verschillende levensverrichtingen van de plant hopen we later iets mee te delen. Figuur IV stelt een bovenste vliesje van een uienblad voor met sellen, selkernen en huidmondjes.

Een vereniging van sellen heet een weefsel. Het weefsel wordt door een uiterst dun vliesje bedekt; dat is de opperhuid. In figuur V ziet men de opperhuid of cuticula van een uienblad. Lang gerekte sellen noemt men vezels.

Nog dient er bij de beschouwing van een plant gewezen te worden op lange buizen of vaten, die uit de stengel (of stam) door de bladsteel en door de nerven van het blad lopen. Hier vertakken zich die buizen tot uiterst dunne kanaaltjes. Zij dienen tot het vervoer van het door de wortels opgenomen voedsel (water met zouten) naar boven. Maar ook de bladeren nemen voedsel op uit de lucht; dit voedsel wordt door die lange

vaten naar beneden gevoerd en dient tot voeding van de plant en de wortels. Ze zijn weer verschillend van vorm. Figuur VI stelt boven ringvaten, beneden een spiraalvat van de ui voor. De nerven van een blad dienen niet alleen als omhulsel der vaten, maar ook om stevigheid te geven aan het bladmoes. Zonder deze nerven zou het bladmoes slap omlaag hangen en dus niet vlak uitgespreid, waardoor het licht niet in zo ruim mogelijke mate op de sellen zou kunnen inwerken, 't geen een behoorlijke voeding, ademhaling en verdamping (levensverrichtingen die we later nog hopen te bespreken) zou

Dwarse doorsnede van een beukenblad.
c. = caticula. o. = opperhuid. p. = palissadenweefsel.
s. = sponsweefsel. h. m. = huidmondje i. = tussenselruimte.
n. + v. = nef + vaten.

belemmeren. Het water, dat door de vaten uit de grond wordt aangevoerd, dringt door de selwand en komt in het selvocht. Hierdoor zet dit selvocht zich uit; het oefent druk uit op de selwand, waardoor de gehele sel meer gespannen wordt. Dit uitzetten van de sel zal zolang voortgaan tot er evenwicht is tussen de veerkracht van de selwand en de druk van het selvocht. Is dat evenwicht er, dan ziet de gehele sellenorganisatie, de plant, er fris en stevig uit; verliezen de sellen door te sterke verdamping of onvoldoende wateraanvoer die veerkracht, dan hangt de plant slap in elkaar; zij verwelkt. Het water, dat door de sellen bij de vaten hieruit opgenomen is, gaat door de verschillende selwanden en dus door de gehele plant; er is dus een voort-

urende stroom van water door alle sellen. De bladsellen staan het water weer aan de lucht af door verdamping; die damp ontsnapt door de huidmondjes van het blad.

Deze stroom van uit de wortels naar de top wordt transpiratiestroom geheten. De transpiratiestroom is niet alleen een levensbelang voor de plant, maar ook voor het dierlijk en plantaardig leven van een gehele landstreek, 't geen men begrijpen kan, als men weet, dat een flinke boom in de zomer ± honderd liter water per dag „transpireert.”

Als we nu in 't kort even opnoemen wat we aan een blad opmerken, dan zien we bij een dwarse doorsnede onder het mikroskoop: Aan boven- en onderkant de opperhuid, die de sellenmassa van binnen omgeeft. De opperhuid aan de onderzijde heeft openingetjes,

de huidmondjes; de opperhuid aan de bovenkant bestaat uit volkomen aan elkaar sluitende sellen. Tegen de opperhuid van de bovenzijde liggen langwerpige sellen, die rechthoekig, als palissaden tegen de opperhuid aanliggen; deze sellenmassa noemt men dan ook wel eens het palissadenweefsel. Op het palissadenweefsel volgt een sellenmassa uit ronde sellen bestaande; deze noemt men wel het sponsweefsel. Beide soorten van weefsel bezitten bladgroen in de sellen. Het sponsweefsel heeft hier en daar openingen; dit zijn de intersellulaire of tussenselruimten. Dan volgt de opperhuid van de onderzijde. Bij onze dwarse doorsnede hebben we ook een of meer nerven doorgesneden. Binnen in de doorsnede van de nerf zien we dan de vaatbundel, tot vervoer van sap.

DANSEN.

DOOR L. H.

DE dans behoort tot de alleroudste menselijke genoegens, en was een der eerste, waarschijnlijk zelfs de eerste aller schone kunsten. Een sterk sprekende gelaatsuitdrukking en een beweging van het lichaam zijn ook nu nog het eerste onwillekeurige gevolg van een aandoening. Denk er maar eens aan hoe iemand hevig schrikt, en dan met verschrikt gezicht een stap achteruit doet, en met de armen tegen de borst in elkaar krimpt. Hoe iemand vol angst tracht er van door te gaan, het gezicht angstig omgekeerd naar 't geen hem vrees aanjaagt, de armen en handen vooruit, klaar om alles wat hem in de weg komt onderste boven te smijten. Bedenk eens hoe iemand bij een verrassing zijn mond en ogen openspert en de armen opheft, of in hevig verdriet in elkaar gedoken het gezicht in de handen verbergt of van vreugde in de lucht springt en de armen omhoog slaat. Het is dus begrijpelijk, dat men nog voor dat men verschillende klanken op elkaar liet volgen (muziek) of vóór dat men het gesproken woord gebruikte om zijn gevoelens uit te drukken, men de lichaamsbeweging onwillekeurig reeds gebruiken moest om een gemoedstoestand kenbaar te maken. Het kan voorkomen, dat meerdere mensen tegelijkertijd hetzelfde voelen, b.v. rouw — bij een begrafenis; strijd lust — vóór een vechtpartij; vreugde — bij een bruiloft, en dus gelijktijdig dezelfde bewegingen uitvoeren.

In de zeer oude tijd liet men deze aandoeningen opzettelijk zien: ter ere van de dode, om de strijd lust aan te wakkeren, om de bruiloft te vieren. *Men danste.*

Later klapte men daarbij in de handen of gebruikte houten kleppers, metalen bekkens of sloeg op een trommel om de regelmaat duidelijk te laten uitkomen. Zo ontstond dansmuziek.

Dus de dans is een opeenvolging van rythmies (regelmatig) weerkerende bewegingen, die worden uitgevoerd uit puur plezier, of om een andere gemoedsstemming uit te drukken.

Volgens deze verklaring kan alleen de mens dansen. In andere zin, dichterlijk of in beeldspraak, spreekt men ook van dansen door dode voorwerpen, b.v. dansende sneeuwvlokken, dansende bladeren in de herfst, dansende sterren. Ook dieren, paarden, beren of apen laat men dansen, hetgeen betekent, dat hen geleerd is zich op de maat te bewegen, maar van innerlike drang is hier geen sprake.

De overgrote meerderheid der mensen vraagt niet

waarom ze danst, niet of 't nuttig of schadelijk is, maar danst omdat de natuur hen er toe dwingt, alleen omdat ze 't prettig vinden.

Een klein gedeelte beoefent de dans uit gezondheids-oogpunt en op gymnastiese wijze om een sterk en gezond lichaam te houden.

Slechts enkelen beschouwen de dans vanuit het ideale standpunt, als een kunstzinnig opvoedingsmiddel om het lichaam edele vormen en een goede houding te geven en te gebruiken als kunstuiting om ten aanschouwe van anderen innerlike ontroeringen uit te beelden.

Er zijn verschillende soorten van dansen. Ze worden

Indiaanse Skalp-dans.

(In het midden staan de vrouwen met de scalpen der verslagen vijanden op de speren.)

al naar hun aard ingedeeld als religieuze dansen, krijgsvandansen, toneeldansen en gezelschapsdansen.

Religieuze dansen komen bij ons niet meer voor; het enig overblijfsel hiervan vinden we nog in de processies die in 't zuiden van ons land nog altijd gezien worden. Wel worden nog bij wilde negerstammen heilige dansen uitgevoerd om de Godheid te behagen, evenals krijgsvandansen, die bij ons ook niet meer voorkomen. Daarvan is alleen onze schetterende militaire muziek overgebleven om de soldaten op te winden en overmoedig te maken.

Wel echter bestaat nog overal de toneeldans en juist de meest kunstzinnige vorm is in de laatste tien jaren weer tot nieuw leven gewekt door Isidora Duncan.

Vele anderen hebben zich daarna aan deze toneeldans gewijd. In deze hoogste dansvorm wordt de innerlike ontroering weergegeven door het lichaam, dat zo sober mogelijk omhuld wordt, teneinde al de lijnen van uitdrukking duidelijk en vol schoonheid tot de toeschouwers te brengen.

Ook de gezelschapsdans behoort nog steeds en zal

Dalcroze-school te Hellerau.

ten eeuwigen dage blijven behoren tot onze bijna dagelijkse genietingen. Zij is geboren uit de volksdans, die een uiting is van de drang om buiten in de vrije natuur naar hartelust rond te springen. In de danszalen der steden is zij langzamerhand verfijnd en vereenvoudigd of opgesmukt geworden al naar de opvatting der dansers. Ook de tijdgeest veranderde. Het is begrijpelijk, dat in een tijd waarin gebruik van stoom en elektrisiteit tot de mensen doordrong, ook hun begrip van snelheid veranderde en hun leven steeds sneller en drukker scheen te worden. Daarmee veranderde hun geest — veranderde ook hun levensuiting, veranderde ook hun dans.

Het is wel merkwaardig even te weten, dat in de tijd van Napoleon de dans ontaarde in een grove smakeloosheid. In die tijd ontstonden de grote bals; de slechte

gewoonte om danspartijen te organiseren voor een liefdadig doel, en ontstonden de openbare danslokalen. Talrijke karikaturen uit die tijd getuigen ervan, dat de dans algemeen als zinnelijk genotmiddel werd toegepast. Het is eigenaardig hoe men op deze afbeeldingen dezelfde houdingen opmerkt die men tegenwoordig ziet.

Later zien we hoe in de tijd der revolutie de volksdans — die tot nu toe op het platteland bewaard is gebleven — weer een nieuwe en gezonde geest tracht te brengen en alles in het werk stelt om de ontaarde dans te verdringen.

Beide zelfde verschijnselen doen zich nu weer voor in onze moderne maatschappij. Als we nu eens gaan kijken in onze openbare danslokalen of danslessen, waar onze meisjes en jongens zich bewegen in heen en weer geloop, elkaar krampachtig vasthoudend, in een belachelijk heen en weer gewriemel van hun armen en bovenlijf en met benen zo stijf als stokken, dan ontdekken we geen greintje sierlijkheid, geen vreugde, geen uitbundigheid, niets daarvan. Met ernstige gezichten werken ze zich schijnbaar een ongeluk om een paar stappen vooruit te komen om dan alsof ze er spijt van hebben, weer voor de helft terug te kriebelen. En dit wordt gedaan met een ambitie, werkelijk een betere zaak waardig. Ik wil graag erkennen, dat door beroepsdansers die zich speciaal op de moderne dans hebben toegelegd, werkelijk een sierlijk resultaat wordt bereikt. Maar als men daarnaast de grote massa dezelfde dansen ziet doen, zal men beseffen, dat dit niet is voor ons allen.

Dat velen het reeds met deze uitspraak eens zijn bewijst

Volksdansen op de Rijksjeugd dag te Weimar.

wel de nieuwe grote belangstelling in de volksdans. Reeds jaren geleden ontstond plotseling een zeer sterke drang in deze richting in Noorwegen en Zweden. In Zweden waren het de studentenverenigingen die de oude dansen en spelen opsnoeffden en op hun feesten uitvoerden. De Denen volgden hun voorbeeld. Van Denemarken kwam de beweging naar Duitsland en van daar is ze naar ons gekomen.

Het is niet een eerste poging; reeds jaren geleden zamelde Jaap Kunst drie bundels oude volkswijzen en dansen en schreef een boekje over Terschelling, waar nog een sterk eigen volksleven heerst en deze dansen nog steeds worden uitgevoerd, evenals in enkele plaatsen in Noord-Holland, Friesland en de Achterhoek.

Wij, meisjes en jongens, die de Volksdans weer willen — wij moeten nog alles er van maken. Maar dat het voor ons allen een weldaad, voor velen een nieuw leven zal betekenen, is zeker. Het zal jelui na dagen van ingespannen arbeid uren vol vreugde geven, waarin de opgesloten levenskracht en vreugde een middel zal vinden om tot uiting te komen. Ze zal je gemeenschapszin aankweken en jelui leren ongedwongener met elkaar om te gaan en vrolijk, alleen maar vrolijk, te zijn.

De dans is voor ons een spel van levenslust en levenskracht.

1^E JAARGANG

No. 3

OPGANG

DRIEMAANDELIKS JEUGDTIJDSCRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN ARBEIDERSBEWEGING

REDAKTEUR: KOOS VORRINK

JULIE

1922

UITGAVE VAN DE CENTRALE VAN ARBEIDERSJEUGDVERENIGINGEN - (A. J. C.)
ABONNEMENTSPRIJS f 1.25 PER JAAR - LOSSE NUMMERS f 0.40
ADRES VAN REDAKTIE EN ADMINISTRATIE: REGULIERSGRACHT 78^{II} AMSTERDAM - TEL. C. 691

KARL MARX.

DOOR P. VOOGD.

VER weinig grote mannen in de geschiedenis is zo verschillend geoordeeld als over Karl Marx.

De reaktionaire pers in alle landen heeft hem voorgesteld als een fanatiek aanmatigend man, die niets liever deed dan de goede bedoelingen van anderen miskennen, hen bespotten en beledigen. Er is een tijd geweest, dat de naam van Marx, die „bloedige revolutionair,” die „internationale samenzweerder,” in burgerkringen niet kon worden genoemd zonder dat eerzame burgermensen kippevel kregen.

In werkelijkheid was Marx een beminnelik man met een buitengewoon groot gevoel voor humor. Zijn scherp verstand maakte, dat hij de fouten in de redeneringen van anderen gemakkelijk ontdekte en het is waar, dat hij in zijn polemieken met zijn tegenstanders buitengewoon scherp, ja, vernietigend kon zijn. Maar dat was een uitvloeisel van zijn beledigd rechtsgevoel en van zijn liefde voor de arbeidersklasse, van wier verheven taak in de geschiedenis hij de grote profeet is geworden.

Hij ging daarbij niet fanatiek te werk, werd niet geleid door hoogmoed en aanmatiging, maar hij strafte de bourgeoisie, de anarchisten, de burgerlike democraten gevoelig af, wanneer ze de belangen en de eer van het proletariaat, tot welks verdediger hij zich had opgeworpen, te na kwamen.

Voor we zijn betekenis voor de ontwikkelingsgang der mensheid aanduiden, een enkel woord over zijn persoon en de omstandigheden, waaronder zijn geniaal leerstelsel is ontstaan.

Hij leefde van 1818 tot 1883. Het hoogtepunt van zijn werkzaamheid ligt dus in het begin van de tweede helft der negentiende eeuw, de tijd, dat het kapitalisme zijn triomfen vierde en de arbeidersbeweging nog zwak was.

Ofschoon in Duitsland geboren en opgevoed, bracht hij de grootste tijd van zijn leven in Engeland door.

Dat deed hij niet uit vrije verkiezing.

Nadat de zoon van de Joodse advocaat in Trier het gymnasium had afgelopen, in Bonn en Berlijn had gestudeerd, in welke laatste plaats hij in 1841 tot doktor der wijsbegeerte werd bevorderd, was zijn denkwijze reeds te stout, dan dat hij kans gehad zou hebben om aan een Pruisiese universiteit als professor benoemd te worden, waarvoor zijn grote geleerdheid hem geschikt had gemaakt. Zijn betrekking als hoofdredakteur der „Rheinische Zeitung” te Keulen, een burgerlik vooruit-

strevende krant, moet hij als man van karakter neerleggen, wanneer de aandeelhouders zijn artikelen tegen de heersende feodale machten van die tijd te kras vinden en matiging verlangen.

In 1843 vertrekt hij naar Parijs; in de omgang met Bakounine, Proudhon, Heine, Cabet en anderen, na de lektuur van de grote utopiese socialisten Fourier en Saint Simon, rijpt zijn socialistiese overtuiging. De Pruisiese regering weet te bewerken, dat hij Frankrijk wordt uitgezet. In Brussel, waarheen hij de wijk nam, werd hij eerst gearresteerd, daarna volgde ook zijn verbanning uit België. Nergens voelt hij zich meer veilig — een vogelvrij verklaarde politieke vluchteling.

De burgerlike revolutie van 1848 veroorlooft hem de terugkeer naar zijn vaderland. Maar het is slechts voor korte tijd. Zijn krant, de „Neue Rheinische Zeitung” te Keulen streed dapper voor het welslagen der burgerlike revolutie in Duitsland, maar toen ondanks het vergoten arbeidersbloed door de slappe houding der burgerij de vruchten der revolutie verloren gingen en de reactie opnieuw haar intrede deed, moest Marx weer het land verlaten.

In Engeland, in Londen, vond de arme vervolgd eindelik een toevluchtsoord, waar hij — dikwijls door ziekte en armoede tot vertwijfeling gebracht — met artikelen schrijven in buitenlandse tijdschriften ternauwernood in de behoeften van zijn gezin kon voorzien. Hij zou een schitterende positie hebben gekregen, als hij in de dienst was getreden van zijn tegenstanders, maar hij zou dit als een schande gevoeld hebben. En evenzo zijn ten deze moedige vrouw Jenny, de dochter van de hooggeplaatste adelike regeringsambtenaar Von Westphalen. Liever leed zij armoede met hem en haar kinderen, dan haar man aan te sporen tot handelingen, die hem in haar ogen verachtelik zouden hebben gemaakt.

Het is verbazingwekkend, hoe onder zulke ellendige omstandigheden wetenschappelijke werken konden worden geschreven, die het fundament zijn geworden van de later mede door Marx' onvermoeide arbeid zich ontwikkelende arbeidersbeweging, werken, die door vriend en vijand worden erkend als de produkten van een geniaal denker.

Dat Marx en zijn gezin niet onder zijn gegaan onder de last van vervolging, ziekte en nood, is voor een goed deel te danken aan de opofferingsgezindheid van Marx' trouwe vriend Friedrich Engels, die de lasten en moeiten van een hem onsympathiek beroep op zich nam, alleen

om in staat te zijn, zijn vriend „Mohr,” zoals hij zijn zwartgelokte kameraad gaarne noemde, financieel te steunen en het hem aldus mogelijk te maken, de wetenschappelijke arbeid te verrichten, die van zo hoge waarde voor de opgang der arbeidersklasse zou zijn.

Waarin ligt nu de hoge betekenis van Marx' geestesarbeid?

Bibliotheken zijn al volgeschreven door vriend en tegenstander over de denker Marx en nog steeds rijst de stroom der Marx-literatuur.

En het eigenaardige geval doet zich voor, dat de geleerde koppen uit burgerlijke kringen, die jarenlang studie maakten van het Marxisme, er ten slotte minder van snappen dan de gemiddelde arbeider, al heeft deze nooit een blik in Marx' hoofdwerk „Het Kapitaal” geslagen.

In de grond der zaak behoeft ons dat volstrekt niet te verwonderen.

De arbeider ziet om zich heen een zich steeds uitbreidende techniek, die het mogelijk maakt, het leven te voorzien van allerlei nuttige en gemakkelijke dingen. Maar hij, die ze voortbrengt, blijft ervan verstoken. Hij ziet met het aangroeien van de rijkdom en weelde voor anderen, zich zelf en zijn gezin gebonden aan zijn machine, aan zijn ongezellige en armelijke woning, aan zijn eentonig lot, zijn afhankelijke en vernederende positie zonder uitzicht op een hoopvoller bestaan. Hij begrijpt dat niet, hij voelt alleen, dat er een macht is, die hem in die toestand houden wil en alle pogingen tot verzet met honger of dood straft.

Ieder voelt, dat we spreken van de arbeider, die alleen de neerdrukkende tendenzen van het kapitalisme ervaart, zonder nog het wezen ervan te doorzien.

Wanneer dan iemand opstaat, die licht werpt in die duistere maatschappelijke verhoudingen, die de krachten, welke in de maatschappij werken, opspoort en aantoon hoe deze zich ontwikkelt; wanneer hij niet door het uitspreken van dogma's, maar door een nauwkeurige studie der maatschappij zelf, de wetten ontdekt, die de groei van onze maatschappelijke ontwikkeling beheersen, hoe anders moet dan de proletariër daartegenover staan dan de man uit burgerlijke kringen! Vooral als blijkt, hoe het juist het proletariaat is, dat als drager is uitverkoren om die maatschappelijke ontwikkeling *bewust* te bevorderen en het socialisme verschijnt als het noodzakelijk uitvloeisel van de verzetaktie der tot klassegevoel ontwaakte proletariërs!

Zij, die alles van de toekomst te hopen hebben, grijpen de verklaring en betekenis van hun positie anders aan dan degenen, die hun voorrechten moeten verdedigen en de toekomst in dit opzicht slechts hebben te vrezen.

Hoe moest het op de arbeidersklasse werken, zodra zij haar verzet, haar strijd zag als een middel om de ontwikkelingsgang der maatschappij, die gericht bleek op de vorming van een waarlike gemeenschap, slechts te bespoedigen! Welk een gevoel van onoverwinnelijke zekerheid moest de gedachte haar schenken, dat haar klassestrijd een historische schakel was in de keten van de vooruitgang der mensheid!

Ziende, hoezeer in burgerlijke kringen de denkbeelden afweken van wat de arbeider zelf met zijn makkers had leren beschouwen als rechtvaardig en goed, was hij voorbestemd om te leren, welk een doorslaggevend invloed ieders plaats in het voortbrengingsproces had op de denkwijze der mensen.

Ook zonder een bestudering der waardeleer erkende hij in de meerarbeid en de meerwaarde de oorzaak der uitbuiting. In fabrieken en werkplaatsen zag hij de bevestiging van de vreselijke waarheid, dat hij voor *zich* slechts het arbeidsloon produceerde en dat zijn voortbrengselen

Karl Marx.

het eigendom werden van degenen, die door hun bezit aan arbeidsmiddelen hem konden afschepen met een karige verdienste, de arbeid zelf konden verlagen van een middel ter bevrediging van behoeften tot een instrument ter verrijking ener kleine klasse bevoorrecht.

Behalve een helder begrip van zijn toestand gaf Marx de arbeider ook het middel om er verbetering in te brengen.

Naast de theorie de praktijk.

Niet langer behoefde hij te volstaan met een kritiek op de bestaande en een schildering der komende maatschappij. Niet meer was het nodig het heil te verwachten van het juiste inzicht en de welwillende daden van sommige personen uit de burgerklasse. Marx gaf niet slechts een leerstelsel, maar ook een program. Hij toonde niet slechts het doel, maar wees ook de weg om er te komen.

„Het Communisties Manifest,” waaraan ook Engels heeft medegewerkt, verscheen in Februarije 1848 en werd het program van de „Kommunistiese Bond,” die het tot de officieële leidraad van zijn werkzaamheid verhief.

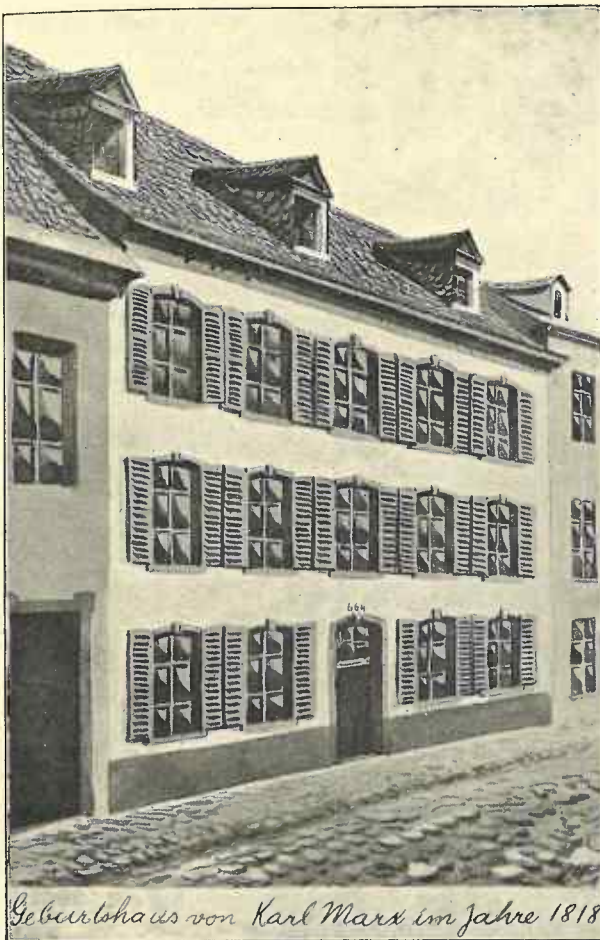
In dit stuk werd niet alleen de klassenstrijd aangewezen als het noodzakelijke middel ter bereiking van het socialisme, maar ook de internationale solidariteit van alle arbeiders nodig geacht. Het eindigde met de beroemd geworden woorden: „Proletariërs van alle landen verenigt u!” Dit manifest was het begin van een doelbewuste georganiseerde samenvatting der arbeiders over de gehele wereld. Een steeds sterker wordend leger van socialistiese strijders zou zich gaan vormen om de wereld voor het socialisme te veroveren.....

In de eerste organisatiepogingen was het Marx, die de leiding gaf. Hij bepaalde zich niet tot wetenschappelijke arbeid, maar nam ook deel aan de praktische strijd der arbeiders. Bij hem reikten leer en leven elkaar de hand.

* * *

Over de inhoud van Marx' werken kan in dit verband slechts vluchtig gesproken worden.

De konklusies, waartoe hij kwam, waren het uitvloeisel van het feitenmateriaal, dat hij bestudeerde. Hij kende alleen de maatschappij van toen en het is dus niet te verwonderen, dat enkele van zijn leerstellingen niet meer passen op de maatschappij van nu, die in som-

Geboortehuis van Karl Marx te Trier.

mige opzichten een ander beeld vertoont dan Marx heeft verondersteld. Hij zelf zou — had hij deze ontwikkeling kunnen nagaan — zijn mening hebben herzien. Zij, die zijn woorden gebruiken als een strenge kalvinist de bijbel en zweren op het woord van de Meester, zouden zijn spot hebben gewekt.

Want Marx was alles behalve een dogmatiese geest. Boven zeiden we reeds, dat hij leefde in een tijd, dat het kapitalisme de arbeiders hoe langer hoe meer verarmde, terwijl de kracht der organisatie nog niet sterk genoeg was om een tegenwicht te leveren.

Onder die omstandigheden is het verklaarbaar, dat hij meende, hoe de toestand voor de arbeidersklasse met het voortbestaan van de kapitalistische produktiewijze steeds slechter zou worden. De zogenaamde „Verelendungstheorie.”

Later heeft Marx die opvatting van het „Kommunisties Manifest” zelf in zover hersteld, dat hij de waarde van de vakbeweging en de sociale politiek voor de arbeidersklasse met nadruk heeft betoogd, wat vreemd zou zijn, indien hij van mening zou zijn gebleven, dat de praktische arbeid der organisatie toch het proses van algemene verarming niet zou kunnen tegenhouden.

De vakverenigingen werden zelfs in de resolutie van 1866 (Genève) de organisatiemiddenpunten der arbeidersklasse genoemd.

Marx rekende op een spoedige ineenstorting van het kapitalisme. Maar dat heeft hem niet verhinderd om ook tegenover de sociale politiek een vriendelijke, tegemoetkomende houding aan te nemen. Vooral toen de zegenrijke gevolgen van de ro-urenwet in Engeland aan de dag getreden waren. Hij noemde deze wet „een groot prakties sukses, zij was de overwinning van een be-

ginsel; voor de eerste maal moest op klaarlichte dag de staathuishoudkunde van de bourgeoisie, die alleen de onbelemmerde wet van vraag en aanbod voor juist hield, het afleggen voor de ekonomie der arbeidersklasse. In „Het Kapitaal” noemde Marx de vakverenigingsleiders, die met nadruk voor de totstandkoming van de wet geijverd hadden, de prijsvechters van het proletariaat en zei van de wet, dat zij een fysieke en morele wedergeboorte der fabrieksarbeiders tengevolge had.

Dat klinkt anders dan de vroegere Verelendungstheorie.

We zien uit het bovenstaande, dat Marx niet schroomde, zijn opvattingen te herzien, wanneer de feiten daartoe aanleiding gaven.

Niets belacheliker, niets on-Marxistieser, dan wanneer men met een beroep op Marx een uitspraak wil verdedigen, die door de maatschappelijke feiten is weerlegd.

Leefde Marx in onze dagen — geen twijfel — hij zou met zijn zin voor de realiteit, voor de werkelijkheid, zijn opvattingen in overeenstemming brengen met de veranderde maatschappelijke omstandigheden.

* * *

Maar al mogen de leerstellingen van Marx op enkele punten verouderd zijn; wat de kern, het wezen van zijn theorie betreft, heeft de ontwikkeling der maatschappij volkomen aan zijn verwachtingen beantwoord en blijven zijn konklusies van kracht.

Voor het jonge geslacht bieden leven en leer van Marx een onuitputtelijke bron van lering en vorming. Verschillende van zijn belangrijkste geschriften zijn in het Hollands vertaald, zodat ook zij, die geen Duits verstaan, onder leiding ingewijd kunnen worden in de gedachtengang van de koene profeet, meegesleept kunnen worden op de stoute vlucht van zijn verheven denkbeelden.

Gedachten van Lassalle.

GRONDWETTIGE kwesties zijn oorspronkelijk geen rechts- maar machtsvragen; de werkelijke konstitutie (grondwet) van een land is slechts te vinden in de feitelijk in een land bestaande machtsverhoudingen; geschreven grondwetten zijn alleen dan duurzaam en van waarde, als ze de nauwkeurige uitdrukking van de werkelijke in de maatschappij bestaande machtsverhoudingen zijn.

LASSALLE (over het wezen van een grondwet. 1862).

Een revolutie te willen *maken*, is de dwaasheid van onrijpe mensen, die van de wetten der geschiedenis geen benul hebben. Juist daarom is het even onrijp en kinderachtig een revolutie, die zich reeds in de ingewanden der maatschappij heeft voltrokken, te willen terugdringen en zich tegen haar rechterlijke sanktie (goedkeuring, bevestiging) te verzetten of zulk een maatschappij of wel personen, die bij de geboorte ener nieuwe maatschappij behulpzaam zijn, te verwijten, dat ze revolutionair zijn. Is de revolutie in de maatschappij, in haar feitelijke verhoudingen, dan moet ze — daar helpt niets aan — ook er uit komen en in de wetten overgaan.

LASSALLE (Arbeidersprogram. 1862).

BIELEFELD.

DOOR MARIE W. VOS.

NAAR DE SPARENBURG.

Door smalle geul, die moeizaam stijgt
Stort langs verbrokte rijen
Van gevels, scheef dooreengenijsd
De stoet omhoog, in 't Vrije!

En sparregroen feston bespant
De steeg van end tot ende
En fel in onze harten brandt
Dat Welkom der ellende.

Dit is ons eigen Volk's onthaal
Die simple blijdschapsbogen
Dringen met woordloos vreugverhaal
De tranen in de oogen.

„AUSGESPERRT.“

Wij zagen de stoet in het midden der stad
Zwaar traden z'in donkere lanen
En boven hun hoofd als een bloedroode schat
Voerden ze statig de Vanen.

Dan sprong daar een knaap uit zoo'n kleurige troep
Een der onzen — met heldere kele
Riep hij de vuurge verbroederingsroep
En geestdriftig antwoordden de velen.

Als een duivenzwerm honderden handen ten groet
En voorbij ons — terzij op de bane
Trok hun strijdbare Liefde en staalharde Moed
Met de majestatische Vanen.

ONTMOETING.

Ergens in de vreemde stad
Onverwacht verzworven,
Rijke huizen in schaduwbad
Koel en uitgestorven.

Zang en klank van voetstap vleugt
In de draai verschenen
Zwenkt een vendel wakkre Jeugd.
Schuinshoog voor hen henen

Vliegt de smal-driekante vaan,
Kleine, roode, dappre,
Die de wind en 't snelle gaan
In de lucht doen wappren.

Hoofden bloot en voeten baar
Donkerbronsde knapen,
Meiskes, oog- en stemme-klaar
Bloemen om de slapen.

Rijke huizen, rings in rust,
Schrikken uit hun stilte
En een bui van levenslust
Klettert op hun kilte.

DEMONEN.

DOOR J. HEMELRIJK.

DE barbaarse mens is een heiden. Pas op, keer dit niet om! Want een heiden is lang niet altijd een barbaar. In de beste tijd (der Griekse beschaving 5e-4e eeuw vóór Chr.), de tijd van fierheid en zelfbewustzijn, noemden de Grieken alle niet-Grieken, maar toch mede-heidenen, bārbaren. Wat is dan een heiden en wat is een barbaar? Heiden is het Germaanse woord voor het Latijnse „paganus” — plattelandsbewoner of „he”-knuppel. De Romeinse keizer Konstantijn hielp n.l. het Christendom verbreiden ± 350. Dat was een goeie hulp. In de steden schoot hij er hard mee op. Maar op het land hield men vast aan het oude. Daar woonden de paganisten, wat in Christenmond de betekenis kreeg van heiden. *Heiden is iemand, die niet aan één God gelooft.*

Barbaar is de mens, die bezeten is door angst voor alle geheimzinnige machten, die hem kwaad kunnen doen, de mens in zijn zwakheid en hulpeloosheid, de mens voor wie elke ramp en elk ongeluk, elke ziekte en dood een opzettelijke kwaadaardigheid is van..... ja hij weet niet van wie, maar in ieder geval van iemand, die zich schuil houdt. en overal in kan kruipen, doordat hij onzichtbaar is. Hij wapent zich tegen deze „demonen,” tracht ze te paaien met beloften en offers, probeert ze te dwingen met hokus-pokus en als hij kans ziet, zal hij ze verlakken, omdat ze het hem voortdurend doen. Hij is altijd op zijn hoede voor al wat hij niet begrijpt. Tegen de grotere kracht en vlugheid van dieren is hij niet opgewassen. Hij wantrouwt ze en als hij ze niet baas kan, weert hij het kwaad af met godsdienstige middelen. Zoals hij tegen ziekte optreedt met lawaai en dreigementen of met het uitroepen van de hulp van een goede demon (bezwingingen, gebeden) om de boze geest uit te drijven, zo gebruikt hij allerlei poespas tegen het weer, dat hem schaadt, tegen de dieren, waarvoor hij angst of bewondering heeft, tegen zijn dode familieleden, die Godweet-waarheen verhuisd zijn en tegen de natuurkrachten, waaraan hij zich overgeleverd voelt.

Al wat beweegt, leeft voor hem (als voor 'n kind). *En in al wat leeft, zit een wil*, die hem goed of kwaad kan doen. Maar hij heeft nog geen of zwakke wapens, leeft van de hand in de tand, kent geen beveiliging tegen ongeluk, ziekte, pijn of overmacht van een ander. Zijn lichaamskracht is zijn enigste toeverlaat en, als hij oud is, zijn „wijsheid,” die bestaat in de kennis van foefjes en trukjes — zogenaamde godsdienstige ceremonies en formules. Als 't hem goed gaat, zijn allen, zichtbare en onzichtbare wezens, jaloers. Hij geeft hun mee van wat hij heeft en offert aan de gevaarlijkste en aan hen, wier bescherming hij het meest nodig heeft. Vóór de oogst natuurlijk en nà de oogst, bij huwelijk, geboorte, dood, bij iedere gebeurtenis, waarvan het

Afb. 1.
Afgodsbeeld van de Oostereilanden.

Afb. 2. Demon van de Storm.
Oud-Babylonië (± 800 voor Chr.)

mengd, opdat de ziel blijft leven en de oogst dus goed wordt.

Het bijgeloof dat nog heerst bij achterlijke volken en op het platteland is het geloof van de angst.

Wanneer kun je iemand baas? Als je hem bij de lurven hebt.

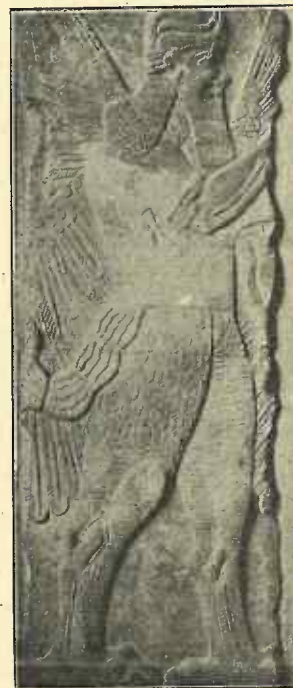
Hoe krijg je iemand bij de lurven, die je niet ziet, of die vlugger en sterker is? Door hem ergens in te lokken.

Waar lok je een kwaje rekel 't makkelijkst in? In een stenen of houten „lichaam,” waarin hij zich lekker voelt, dat net zo grijnst, als hij het stiekem doet, dat zo kwaadaardig kijkt, dat 't hem sympatiek is. En de barbaar, de neger, de Indiaan, de oude Egyptenaar, Babyloniër, Germaan overtrof zichzelf in het uitdenken van de ergste afzietelikheden. Wij noemen ze „idolen” of „afgodsbeeldjes.”

Afb. 1 is een afgodsbeeld van de Oostereilanden, dat nog dienst doet. Hoe „lelik” het ook is, het is een treffende uitbeelding van menselijk gevoel, (angst) en daarom een kunstwerk. Zo is ook de kunst uit angst geboren.

Afb. 2 is een demon van de storm, vandaar zijn vleugels

verloop buiten zijn machtsbereik ligt. Als zijn buurman méér sukses heeft, zijn diens middel-tjes beter en kan die ze tegen hem gebruiken. Zo kennen we prosessen uit de Romeinse tijd, waarbij de ene boer de ander aanklaagt de oogst door bezwering naar zijn land te hebben gehaald. De „korenziel” zit n.l. in de laatste schoof, die ook nu nog als pop „graan moeder” wordt opgetuigd en een behandeling krijgt, waarvan de diepere zin vaak niet meer begrepen wordt. In ieder geval worden van deze schoof korreltjes onder het zaakoren ver-

Afb. 3.
Oud-Babyloniëse goede demon.

Afb. 4.
Totempaal.

en verwaaiide tronie. Zijn klauwen grijpen alles aan en sleuren mee, wat hij krijgen kan. Het is een bronzen beeldje uit de oud-Babyloniese tijd (\pm 800 voor Chr.). Zie je het ringetje op zijn kop? Daar werd het aan opgehangen, misschien wel gedragen bij wijze van medaillon.

Afb. 3 is een oud-Babyloniese demon met 4 vleugels (macht en vlugheid), een scorpionstaart en beestenpoten. Het bovenlijf is menselijk en het gezicht vriendelijk. Dus een goede demon of genius. Want bij zijn geboorte kreeg de Babyloniër een goede beschermgeest en een slechte, die 't natuurlijk altijd met elkaar aan de stok hadden.

Als de mens zich sterker en dus veiliger gaat voelen, worden de afbeeldingen milder. Het bezit van zo'n beestje, dat op geen mens of dier geleek en toch van allebei wát had, gaf de barbaar tenminste éinig gevoel van veiligheid. Zijn demon werd met alle eerbied behandeld, kreeg al wat men dacht, dat hij wenste. En als de mens zich sterk gevoelde, gebruikte hij bedreigingen of straf om zijn hulp af te persen. Want ook een andere dienst bewees het monstertje. 't Hield alle zwakkere monstertjes op een afstand. Als je er een aan je lijf had (amulet), een boven je deur, een boven je bed, kon je wat geruster zijn. Toch bleef de doorlopende kans, dat een sterkere of sluwere demon je te pakken kreeg of iets van je bezit vernielde.

Bepaalde edelstenen hadden later vooral bijzonder afwerende kracht.

Ieder weet uit ondervinding, hoe hardnekkig de vormen voortleven, ook al is het geloof verzwakt of verdwenen. Het hoefijzer brengt geluk, doordat het kwade demonen afschrikt. Het kruis doet dezelfde dienst. De opperdemon, die er niet tegen kan, is de duivel, die met zijn hele gevolg ervoor aan de haal gaat.

Op het platteland worden de gekste, vooral griezelige dingen boven de deur van huis en stal gehangen.

Het „afkloppen” moest oorspronkelijk afgangstige demonen verjagen, evenals nog het slaan van een kruis. Al die middelen zijn geboren uit het instinct van de angst voor het onzichtbare. Die angst kan in drieën onderscheiden worden: de angst voor dieren, voor geesten der doden en voor natuurdemonen.

Ten eerste: de angst voor de dieren leidde tot dierenvergoding. En zoals iedere menselijke „stamboom” Joods, Christelik, heidens per slot bij een God terecht kwam, omdat hij toch ergens moest beginnen, zo begint de stamboom van de Haida-Indianen in N. Amerika bij een diergod. Zelf hebben ze de naam van dieren en dragen het portret van hun stamvader bij wijze van familiewapen, geboorteakte en visitekaartje op hun borst getatouëerd. Voor de hut staat de stamboom van de familie (totempaal). Je ziet er een op afb. 4. van de familie „uil.”

Nuttige en gevaarlijke dieren werden „vereerd.” Overal op aarde vinden we deze dierenvereering of de sporen ervan. Op afb. 5 knielt een Egyptenaar voor een koegod (Apis) met een zonnescijf tussen zijn horens. 't Is de uitbeelding van de vruchtbaar makende zon.

Op afb. 6 staat een Egypties godenbeeldje uit de oudheid. De godheid is al gedeeltelijk mens geworden. Dat is een teken, dat de mens zijn overmacht begint te voelen.

Bij de Germanen is de draak de gevreesde demon. De duivel heeft nog zijn paardepoot, de stedemaagd Athene, eerst waarschijnlijk zelf een uil, had steeds een uil bij zich, toen ze zelf een vrouw was geworden en Zeus zijn adelaar.

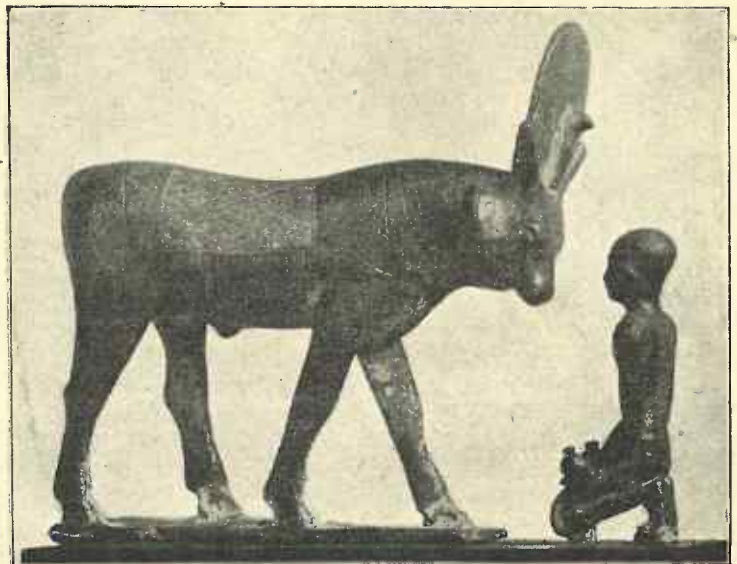
En al onze uithangborden „In de vergulde os,” „Het Zwaantje” hebben een veel dieper achtergrond en langer verleden dan je oorspronkelijk gedacht had. Meer nog: zo hardnekkig houden oude vormen stand, dat een heel volk zich veilig voelt onder de hoede van een adelaar, een leeuw of ander beest, dat zijn overmacht over de mens allang verspeeld heeft.

In de leer van de zielsverhuizing, volgens welke de geest van een dode in het lichaam van een dier overging, lag dus eigenlijk de idee van opklimming tot een hoger wezen.

Ten tweede: de angst voor de geesten der doden, als demonen of spoken gevreesd. Vandaar van ouds de „heiligheid” van het graf, de gebruiken bij begrafenissen, de jaarlijkse herdenking en de zorg voor en verering van een dode. De dode, zoals ieder machtiger wezen, kon immers goed en kwaad doen. Dan doe je ook al je best om hem te vriend te houden en spaart zelfs geen mensenlevens. 't Offer van slaven bij de begrafenissen van heer en meester was heel gewoon, zelfs dat van een vrouw. Na een gewonnen zeeslag in 406 vóór Chr. werden in Athene de 10 generaals ter dood veroordeeld, omdat ze de lijken der gesneuvelden niet hadden opgevist voor een eerlijke begrafenissen, maar de vijanden hadden vervolgd. Stom hè? Maar de angst voor de gevolgen van het overtreden van een godsdienstig gebod was groter dan de blijdschap en dankbaarheid voor de overwinning. Bijna op ieder graf lezen we: „rust in vrede” en weten niet dat het eigenlijk is ter geruststelling van de levenden. Want de ziel, die geen rust vond, b.v. door gemis aan

Afb. 6.
Egypties
godenbeeldje.

Afb. 5. Egyptenaar knielende voor een Koegod.

Afb. 7.
Oud altaar van het
eiland Kreta.

nog een kanaal gemaakt tot aan de mond van de dode, waardoor het maandeliks offer vloeit.

De jaarlijkse herdenking met gebed en kaars is nog een overblijfsel. Op afb. 7 zie je een oud altaar van het eiland Kreta. De tafel is gedekt: een schaal voor offers is er n.l. op gebeeldhouwd: De slang stelt voor de schim (ziel), die zich naar het eten omhoog kronkelt.

Als je bang bent, doe je al wat je kunt. Welnu, dan geef je de dode ook alles mee, waaraan hij behoefte kan hebben. En als je 't niet hebt, dan teken je het. Dat is bovendien duurzaam. De Egyptenaren deden het, en met getekende of gebeeldhouwde heerlijkheden waren ze dan ook heel royaal. Zelfs leverden ze er een strijke en danseressen bij, voor de gezelligheid. Graven met schatten van goud en zilver zijn pas geleden gevonden, ouder dan 3000 jaar. Alles diende om de schim van de dode niet afgangstig en daardoor boosaardig te maken.

Ten derde is de natuur een reuze-kollektie van allerlei demonen. Zelfs de rots leeft, bibbert nu en dan of barst van nijd in een vuur- en asregen uit en stenen, geweldige, vallen soms zo maar uit de lucht (meteoren). Zo'n steen werd als dondersteen 200 jaar na Chr. ergens in Midden-Griekenland (Delphi) nog vereerd en met olie begoten. Zoals een kind medelijden heeft met een pop, die valt of kou heeft gevat; een tafel of deur terugslaat, als het zich stoot, zo doet de mensheid in haar kindertijd ook. Niet alleen zon, maan, winden, planten, rivieren, zeeën, maar ook de aarde en haar schijnbare dooie bestanddelen leefden of brachten leven voort.

Een kaffer sloeg van het anker van een gestrand schip een stuk af en stierf kort daarop. Sindsdien geloven de kaffers, dat in het anker een geest woont en vereren die in 't voorbijgaan om zijn toorn te ontgaan.

En nu kun jullie ook het volgend verhaaltje begrijpen.

Een ontdekkingsreiziger, die „achterlike" volken bestudeerde om de geschiedenis van de mensheid te leren kennen, wou een groep Indianen fotograferen. Hij had ze geen groter schrik kunnen aanjagen. Ze waren woedend van angst en wantrouwen. Toen gaf de fotograaf een kiekje van zichzelf aan het opperhoofd. Nu was 't zaakje gezond. Alle benauwdheid was verdwenen. Ze hadden hem te pakken. Dus zou hij hun geen kwaad doen. En waarom voelen wij ons gekrenkt, wanneer

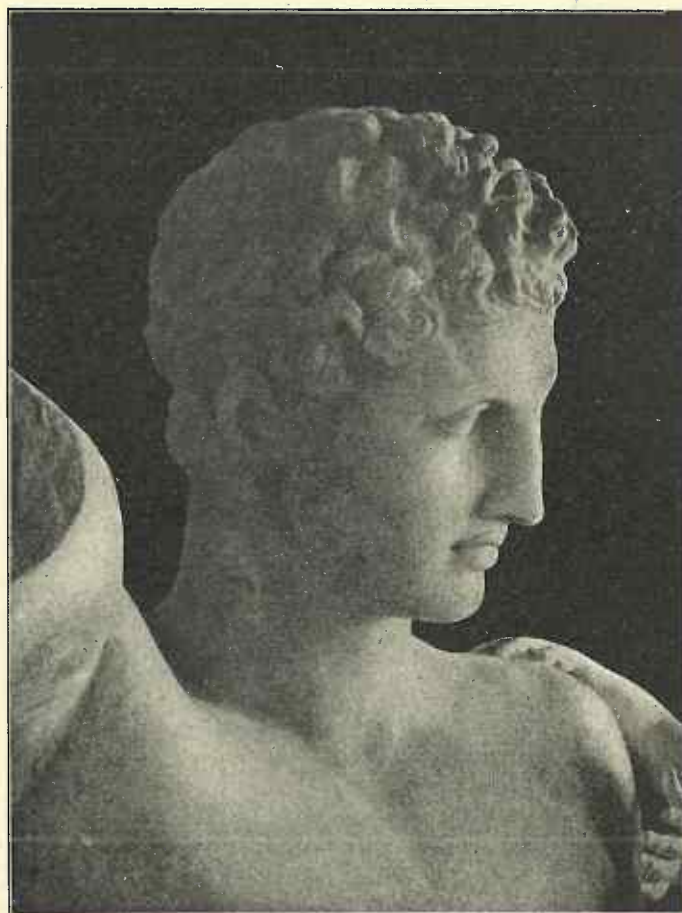
iemand een portret of beeld van een ander, die ons dierbaar is, opzettelijk verminkt? En waarom moet een gelovig mens vasten of bidden, als een heilig boek of beeld valt of op een andere manier ontheiligd wordt?

Het stuk steen, papier of hout krijgt iets van de ziel mee. De gelovige kent er een geheimzinnige macht aan toe, evenals de heiden. Het heidendom is aanvaankel met al zijn angsten en bijgeloof naar het Christendom verhuisd. In een bezweringsformulier, waar eerst een serie heidense demonen aangeropen worden, staat een tijd later de naam van Jezus en zijn apostelen.

Onder al deze lagere en hogere demonen en goden waren goede en kwade. Maar je was nooit zeker van hun bui. En als het leven van een hele stam bedreigd werd door droogte moest er regen komen, moest de regengod vermurwd worden en werd zelfs het liefste bezit, n.l. kinderen, geofferd. Bijna overal zijn hiervan sporen te vinden. Soms, als de kinderooffers verdwenen waren, werden misdadigers opgespaard voor dergelijke offers. Dan sneed het mes aan twee kanten. Of een god werd eenvoudig met sekure middelen tot regen gedwongen door een machtig priester of tovenaer. Want ieder begrijpt nu al, hoe de priester ontstaat en welke overmacht hij heeft, de eerste geestelijke overmacht over medemens. En ook, dat die macht volkomen is. Die priester was als regel geen bedrieger, evenmin als nu.

Maar hij maakte wel misbruik van de macht, die hij had. Dat doet ieder mens, die macht heeft over een ander, in zijn zwakke ogenblikken. Een mens, die macht heeft, moet innerlijk veel sterker zijn dan een ander. En als hij met al zijn macht een gewoon karakter heeft, handelt hij vaak als een schurk — doordat hij het ongestraft kan doen.

De priester helpt de bange mens in zijn strijd tegen de

Afb. 8. Hermes van Praxiteles.

demonen en hogere goden. En een verzwakking van de macht van een priester is het ergste gevaar. Verzet of wantrouwen tegen hem wordt meedogenloos gestraft door de andere leden van een stam uit zelfbehoud. De priesterstand heeft een volstrekt onderdanige, gehoorzame kudde, die elk verzet smooert, elke twijfel onderdrukt — uit angst. 't Zal nu niemand verwonderen, dat de machtigste: de opperpriester tevens koning was — „de heiligste” — en ook nu nog zelf heilig is of „bij de gratie Gods” de macht heeft. Het woord „heilig” is in 't Grieks oorspronkelijk hetzelfde als „machtig.”

Er is één volk in de oudheid, dat die ban gebroken heeft. Aan zijn priesterstand was het al vroeg ontgroeid, de wijsheid heeft het in zich zelf ontdekt; een grootse kultuur heeft het opgebouwd; wijsbegeerte en wetenschap zijn uit dit volk geboren; de almachtige Romeinen erkenden het als hun meester; hoewel ze het tot slaaf maakten: Het *Griekse* volk. In de geschiedenis der Grieken zien we de strijd van de mens tegen zijn angst én — de overwinning. De Griek schiep zijn goden aan zichzelf gelijk. De mens schiep een god naar zijn evenbeeld. Hij haalde de hemel op aarde. De hoogste god (Zeus) was een mens met eeuwige jeugd, met alle aandoeningen, verlangens en hartstochten van de mens. Maar beheerst door het hoogste: de *rede*, de *zelfbeheersing*, de *wijsheid*. — Reeds in de oudste literatuur, de heldendichten van Homerus (\pm 1000 vóór Chr.) is deze godenfamilie compleet.

Maar ook tegen deze godenwereld, met zijn orakels en voortekenen, werd de strijd aangebonden door de filosofen. Het heidendom is verdraagzaam en kent geen godsdienstoorlogen of bekering van anderen. En het Griekse heidendom had wel priesters, maar geen priesterstand of kaste. De priesters waren meer dienaren dan meesters en bekleedden maar tijdelijk hun ambt. Kommanderen liet een Griek zich door niemand. Een woord voor „gehoorzamen” had hij niet. Daarvoor had hij „zich laten overtuigen of overreden!” Dus kon b.v. Xenophanes

Afb. 9. Gotiese beeldhouwwerken.

Afb. 10. Griekse tempel te Girgenti.

(spreek uit: Ksenofanes) \pm 500 vóór Chr. gerust spreken als volgt: „De Aetiopiërs (negers) maken goden met een stompe neus en zwarte huid, de Thraciërs (ten N. van Griekenland) maken ze blond met blauwe ogen; de ossen, als ze een god hebben, maken er een os van en de paarden een paard.” En hoor hoe een ander in de 4e eeuw vóór Chr. zei: „wat het nuttigst is voor de mens heeft hij tot god verheven. Door sluwe mensen is dit uitgevonden om het volk eerbied voor wet en recht in te prenten.” En: „wijs is hij, wiens levenswijze niet zou veranderen, als alle wetten verdwenen.”

„Ken u zelf,” „'t moeilijkst en hoogste is zelfoverwinning.” „Geen slaaf van een ander, maar ook niet van jezelf,” dat was hun ideaal.

En van deze geest spreekt hun literatuur, hun beeldende kunst, hun tempel. Grievend en krenkend was voor hen en voor de Romeinen, die hun beschaving hadden overgenomen (voor zover ze konden) de prediking van het Christendom.

Al hun fierheid en zelfbewustzijn, hun scheppingsdrang en trots gevoel van mens-zijn kwam in opstand tegen het beginsel: „als men u op de ene wang slaat, biedt dan ook uw andere aan!” Dat was goed voor slaven. Daartegenover had de Romein zijn leuze: „Romanussum” (ik ben een Romein). 't Werd een strijd op leven en dood. En de partij, die verloor, moest vernietigd worden en is vernietigd. Hoe is het mogelijk, dat de fierheid de nederlaag geleden heeft (voor zover ze altans geen holle verwatenheid was geworden)! Dat is niet zo maar te zeggen. Een vage verklaring kan ik wel geven. De mensheid van het Romeinse wereldrijk had die fierheid niet, maar nog de zwakheid en de angst — naast de hoop op hogere zaligheid. Slechts de uiterlike vormen der beschaving waren verbreid, de Griekse geest zelf bleef het kleinood van een kleine groep. Het geweld heeft ten slotte beslist. De laatste filosofenschool werd op keizerlijk bevel gesloten. Een veel taaier tegenstander, het „bijgeloof” heeft het Christendom met veel meer moeite en vaak slechts in schijn overwonnen. En na de invallen der barbaren nam de katolieke mens van de Middeleeuwen de plaats in van de klassieke mens van de oudheid. Zijn wezen en levensopvatting, zijn beelden en bouwwerken vergroerden langzaam tot het zuivere tegendeel. En je moet dat begrijpen, om door de meest verschillende uitingen van het menselijk gemoed, dat nog spreekt uit de krachtigste kunstwerken van beide tijden, geroerd te kunnen worden.

Door tegenstelling word je pas iets duidelijk. Daarom tot slot de twee werelden in beeld. Zie naast elkaar fig. 8: een godenbeeld uit de 5e eeuw vóór Chr., het Griekse ideaal (klassieke kunst) en fig. 9, twee houten heiligenbeelden uit de katolieke Middeleeuwen (Gotiese kunst).

Afb. 11. Katedraal te Ulm.

Absolute tegenstellingen. Zie de Griekse kop: evenwicht van lijnen (harmonie), rustige kracht en zelfbeheersing. Géén aandoening is te zien, alle gevoelens zijn in evenwicht, géén ervan overheerst. De volle vreugde in het

aardse leven, door de rede beheerst. Zie de heiligen. Weg is dat alles. Verbroken het evenwicht van lijnen (en gevoelens), verdwenen de zelfbewustheid met de vreugde in het leven. De aardse vreugde is van de duivel. Het leven is slecht. Het lichaam een gruwel, een vat vol ongerechtigheden. Genot is zonde. Levensdoel: de hogere zaligheid na dit leven, verkregen door een heilig leven vol boete en penitentie. Dat geeft lijdzaamheid en verrukking, tezamen in hun tegenstelling vaak ontroerend in de gelaten-smachtende blik uitgedrukt. Alles hunkert omhoog en wil los van het aardse.

Nòg sterker spreken afb. 10 en 11. De massieve rust van de Griekse tempel; het harmoniese evenwicht van lijnen ook hier. Teken maar sommige lijnen iets langer of korter. Dat kan evenmin als in de afgebeelde kop. Denk erom, binnen de zuilen staat de dichte tempel. Geen wijzen naar omhoog; met de ijle bovenlucht heeft de tempel niets te maken. Hij is volledig afgedekt en is één met de aarde. De zuilen zijn stenen bomen, iets gezwollen in het midden, door de druk van boven. De *stompe* gevelhoek leidt de blikken naar beneden. De steen blijft steen. Daartegenover de katoliek-middeleeuwse dom. Voor een Griek (en Romein) eenvoudig een waanzinnig, redeloos gebouw. Alle lijnen trekken de blikken omhoog, los van de aarde. Inplaats van een ronde Romaanse boog, die neerwijst, de spitse Gotiese. In plaats van de dragende zuil, de hoog oprijzende spits-toelopende. Geen steen blijft steen. Alles is versiering, bloemen, ter meerdere ere Gods, alle beeldhouwwerk spreekt van het ideaal van een heilig leven. Geen massieve rust, maar een duizelingwekkende verrukking uit verlangen naar hemelse zaligheid. Geen druk omlaag, maar de vlucht omhoog. De gedachte aan het aardse materiaal met haar noodwendig gevolg: een druk omlaag door de zwaartekracht, moet weg: gaten, lucht, de zwevende lichtheid van de hemel moet gevoeld worden.

Voor ons zijn beide wereldbeschouwingen overleefd. Aan jullie de taak mee te bouwen, ieder naar eigen krachten, aan de nieuwe.

Gedachten van Lassalle.

Gij zijt in de gelukkige positie, dat datgene, wat uw waar, persoonlijk belang vormt, samenvalt met de trillende polsslag van de geschiedenis, met het bewegende levensbeginsel van de zedelijke ontwikkeling.

LASSALLE (Arbeidersprogram. 1862).

Een staat, die onder de macht van de idee der arbeidersklasse gesteld wordt, zou niet meer uit vrije beweging en met volkomen konsekwentie volbrengen, wat tot dusverre slechts fragmentarisch (bij stukjes en beetjes) en gebrekkig ontworsteld is aan het verzet en hij zou juist hierdoor noodzakelijk een opbloei van de geest, een vermeerdering en ontwikkeling van geluk, beschaving, welvaart en vrijheid veroorzaken, die haar weerga in de wereldgeschiedenis niet kan vinden en waarbij vergeleken zelfs de meest geprezen toestanden in vroeger tijden in het niet zullen verzinken.

LASSALLE (Arbeidersprogram. 1862.)

De hoge zedelijke ernst van deze gedachte (de taak der arbeidersklasse) is het, die uitsluitend zich van uw geest moet meester maken, die uw ziel moet vervullen en uw gehele leven richting geven als een leven overeenkomstig het hoge doel. De zedelijke ernst van deze gedachte is het, die zonder u ooit te verlaten, u voor de geest moet staan in uw werkplaats gedurende de arbeid, in uw vrije uren, op uw wandelingen, uw samenkomsten en zelfs als ge u op uw harde legerstede ter ruste legt, is het deze gedachte, die uw gemoed vervulle en bezighoude, tot gij in de armen van de slaap glijdt.

Hoe meer gij u alleen in de zedelijke ernst van deze gedachte verdiept, hoe meer gij u alleen aan deze gloed overgeeft, des te meer — weest daarvan verzekerd, — zult ge de tijd verhaasten, waarin onze huidige geschiedkundige periode haar taak heeft te vervullen, des te sneller zult gij de vervulling van die taak brengen.

LASSALLE (Arbeidersprogram. 1862.)

Delphiese Sibylle.

Michel Angelo.

De schepping van Adam.

MICHEL ANGELO.

DOOR ALB. HAHN JR.

Mjullie de grootheid van Michel Angelo, een der machtigste geniën in het rijk der kunst, wat duidelijk te maken, zullen we eerst eens een klein uitstapje maken naar de tijd, waarin hij leefde en wat daaraan vooraf ging, de Middeleeuwen, want elke kunst is gegroeid uit wat daarvóór was. Als we over de kunst van de Middeleeuwen spreken, denken we in de eerste plaats aan de katedralen. De kerk beheerste in die tijd het gehele geestelike leven. Om het kerkgebouw groeperen zich de verschillende kunsten, de beeldhouw- en schilderkunst. Zo zien we, dat uit de rustige, ernstige gebouwen uit de z.g.n. Romaanse tijd de katedraal groeide in al zijn weidsheid en grootsheid. Wanneer de kerkelike overheid samen met het stadsbestuur besloten had om een groot gemeenschapshuis te laten bouwen, dan werd een bekend bouwmeester uitgenodigd een ontwerp te maken. Werd dit goedgekeurd, dan nodigde de bouwmeester de verschillende handwerkslieden uit om hem te komen helpen en kon er met de bouw worden begonnen. Vroeger, in de Romaanse tijd, waren dit de kloosterlingen, later, in de Middeleeuwen, waren het de vrije handwerkers, die wel grotendeels hun opleiding in de kloosters kregen, maar nu toch vrij uit werkten. De handwerkslieden vormden een goed georganiseerde groep mensen aan wier hoofd de bouwmeester stond. Van hem ontvingen zij de bevelen en ieder zorgde, dat zijn deel zo goed mogelijk werd uitgevoerd. Zo werkte daar dus een heel leger van mensen mee aan het grote gemeenschapshuis.

Want dat was de katedraal, in de beginjaren tenminste, zeker. In het schip van de kerk, het lange voorgedeelte, werden vergaderingen gehouden en om de grote pilaren stonden kooplieden hun waren aan de man te brengen. Later heeft de geestelijkheid de gehele

kerk tot zich getrokken en zij stoorde er zich niet aan, dat de gehele gemeente eraan meebetaald en meegewerkt had. Dit was niet een gebouw voor een bepaalde groep mensen, neen, het was voor ieder, het was het gemeenschapshuis in de ware zin des woords. En vreugde moet er bij de makers geweest zijn. Ieder toch verkondigde op zijn manier het hoogste en beste, wat hij in zich had, maar nooit zo, dat zijn werk er uit viel, dat het evenwicht van het geheel werd verstoord. Eén verlangden beheerste allen, een mooi huis te maken voor allen. En al kunnen de kenners wel gedeelten aanwijzen, die van bepaalde kunstenaars afkomstig zijn, we weten grotendeels hun namen niet eens. Alles is één geheel geworden. Ga eens na wat dat zeggen wil. Aan de katedraal van Rheims staan 2000 beelden langs de muren, ongeacht de bloemen en dierversieringen. Maar door de eensgezinde, ordenende geest die heerste, wordt dit hele leger van figuren tot één grote familie.

En of het de glasschilders en -branders waren, die de meters hoge vensters lieten stralen van licht en majestueuze kleurfonkeling, of de muurschilders, die de muren bedekten met hun rijkgekleurde schilderijen „opdat degenen, die het geschrevene niet verstaan, altans op de muren mogen zien en lezen, wat zij in boeken niet leren kunnen,” of de goud-, zilver- en kopersmeden met hun verschillende kerksieraden, miskelken, monstransen, lichtkronen enz., of de wevers en borduurders, die de prachtgewaden der priesters maakten, een sprookje gelijk, of de beeldhouwers, die de koorstoelen sierden met geestig gesneden beeldjes en de beelden schiepen, waarvoor de gelovigen eerbiedig knielden, zij allen werkten met enthousiasme, met geestdrift om hun huis tot een sieraad van hun stad te maken. En het resultaat is geworden als een stuk bloeiend, levend steen, waaruit aan alle kanten de knoppen openbarsten, als het midden-

punt van de stad, het dominerende gebouw, van verre op het land al te zien en heel het stadssilhouet beheersend.

Zo was de Middeleeuwse burger als deeltje van de grote massa, als een persoonlijkheid, die zich onderworpen gevoelt aan de grote gemeenschapsidee van zijn dagen. Het leven vond zijn middenpunt in de grijze schemerige ruimten van het kerkgebouw.

Totdat dan de maatschappelijke verruiming komt. De steden zijn belangrijke delen van het land geworden, de handel groeit sterk en de burgers gaan hun waarde voelen. Het middeleeuwse gedachtenleven wordt hun te eng, te benauwd en uit de kerken trekken ze de vrije natuur in. Nieuwe landen worden ontdekt door moedige zeevaarders, nieuwe afzetgebieden worden verworven en trots en zelfbewust worden de grote kooplieden, die zich sterk weten door hun mooie handelsvloot en door hun rijkdom. Belangrijke ontdekkingen op wetenschappelijk gebied verruimen de geestelijke horizon.

In Noord-Italië toonde zich die nieuwe beweging reeds, toen in Noord- en Midden-Europa nog de heerschappij der kerk gold. Daar waar de Gotiek, de Middeleeuwse kunst, nooit sterk geleefd had bij de mensen, waar altijd nog, onbewust misschien, de bewondering was gebleven voor de overblijfselen van de Griekse en Romeinse cultuur, daar begint het nieuwe leven. Met grote zorg en inspanning worden de oud-Romeinse schatten opgegraven en vreugde is er en klokgelui als een klassiek beeld weer op zijn voetstuk verrijst. IJverig worden de klassieke schrijvers weer bestudeerd, de „Renaissance,” de „wedergeboorte” der klassieken is ingeluid.

Later, als de geesten daarvoor rijp geworden zijn, verspreidt zich de beweging over Europa. Elk volk naar eigen aard en omstandigheden zoekt een hem passende vorm voor de nieuwe geest en sterk en groot groeit hier b.v. in Nederland deze beweging uit in onze 17e eeuw, onze „Gouden eeuw.”

De Italiaan uit die tijd voelde zich vrij en sterk. Hij ziet de schoonheid van het leven en vindt zich groot en voornaam in deze tijd van opkomend individualisme. De hoven der edelen werden de sentrums, waar alle grote geesten, kunstenaars en geleerden, elkaar ontmoeten. Het gedachtenleven wordt niet langer beheerst door de levensverachting en het verlangen naar de hemelse zaligheid der Middeleeuwen, maar een sterk gevoel van eigenwaarde wordt wakker, een trots besfeffen van de macht van de menselijke geest. Midden in het leven staan deze mensen. Zelf ontwerpen ze

gebouwen en helpen de kunstenaars mee in het uitvoeren van de opdrachten. Sterk en opbruissend is het leven, vol daadkracht en hartstocht.

Als een schilder van zijn beste vriend een nieuw recept voor olieverfschilderen krijgt, laat hij deze vriend laaghartig vermoorden, bang als hij is, dat hij het geheim ook weer aan anderen zal vertellen. En als je de levensbeschrijving leest van één der grootste goudsmiden der Renaissance, van Benvenuto Cellini, dan krijg je de indruk, dat de ergste sensatieroman uit onze tijd niet haalt bij wat hij schrijft over zijn leven, werken en..... vechten. Hij schrijft meermalen, dat zijn werk zo goed en verheven is, dat het zijn weerga niet vond en niet vinden zal en als hij een zilver beeld voltooid heeft,

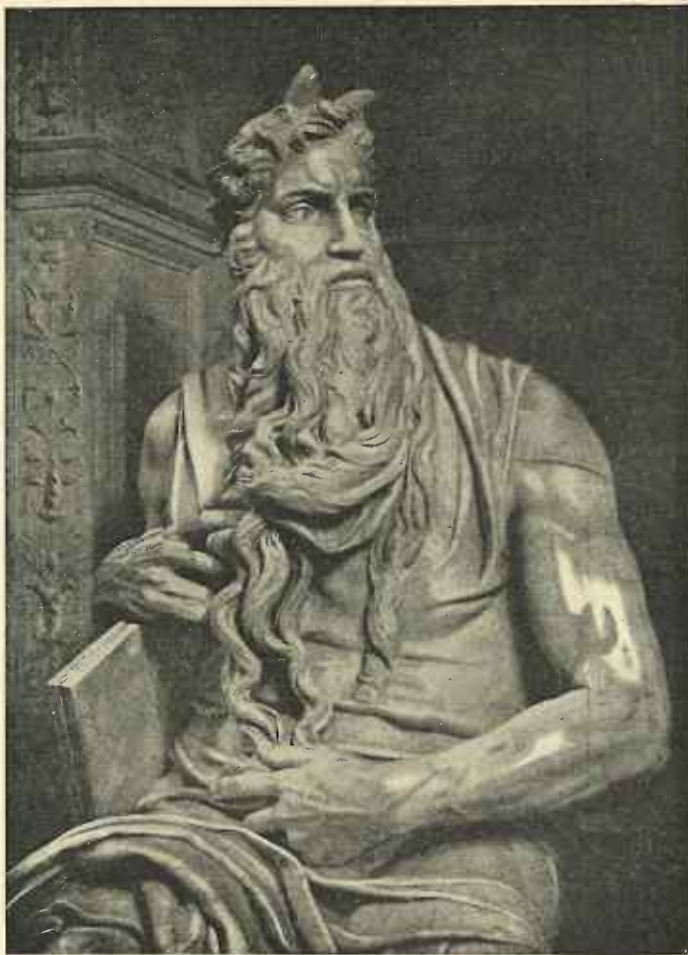
dan houdt hij 's nachts de degen bij zich en vraagt een paar vrienden met hem gewapend de wacht te houden, opdat het 's nachts niet vernietigd zou worden door één of andere kollega-artiest. De grote kooplieden namen kunstenaars in hun dienst om de roem van hun huis te vergroten. Geen beroemder geslacht in dit opzicht dan het geslacht van de Medicis in Florence. Zij stichtten kerken, musea, biblioteken, paleizen en overal kwam hun wapen in de gevel te staan. Haast over geheel Europa strekte zijn hulp zich uit aan wetenschap en kunst en toen de betaalmeester van Cosima de Medici hem eens onder de ogen bracht, dat hij in één jaar zeven duizend gulden voor de bouw van een gebouw te Fiesole en vijfduizend voor een kerk te Florence had uitgegeven, toen kreeg de betaalmeester een stevige uitbrander, daar de laatste som te klein was. Was er voldoende gewerkt, dan had het meer gekost, dus was het werk niet genoeg

gevorderd, en de betaalmeester moest maar wat beter toezicht houden.

Zijn kleinzoon, Lorenzo de Medici, ging nog verder; „il magnifico” (de schitterende) was zijn bijnaam, en onder zijn bewind worden dolle carnaval-optochten gehouden en luisterrijke intochten. Mooi en rijk moest alles zijn wat de mensen omringde.

Tegen het einde der XVe eeuw bereikt dit Italiaanse leven het hoogtepunt van verfijning. Kostbaarder worden de gewaden, grootser de feesten en vol kleur en fleur bewegen de burgers zich door de rijk versierde straten der stad Florence, waar ze hun gouden sieraden, hun borduursels, hun degens en ringen laten bewonderen.

De schilders schilderen dit zelfbewuste volk in al hun pracht en ze zullen wel zorgen dat het kostbare pelswerk en de fonkelende sieraden met evenveel zorg worden afgebeeld als de trotse fiere koppen van hun modellen.

Mozes.

Totdat de terugslag komt. Groter en dreigender wordt de afstand tussen de arbeiders en de weelderig levende hogere standen. Ontzettende epidemiën sluipen door het land en tasten allen aan — rijken en armen. En midden in die roes van kleur, rijkdom en zingenot en te midden van de angst voor het levensbehoud doemt de sombere, dreigende gestalte op van de monnik Savonarola. Dreigend verheft hij de vuist tegen de wild levenden en met zijn woorden, die als zweepslagen striemen, maant hij de bevolking van Florence aan tot inkeer te komen. En al wat nog juichte en leefde in dolle overmoed kromp ineen onder zijn felle slagen. Inplaats van de luisterrijke optochten kwamen de stille processie's en voor de feestliederen, de vrome gebeden. Fel ging de monnik te keer tegen de kunst dier dagen: „alleen de schoonheid der ziel mag voor u bestaan, die van het lichaam is uit den Boze.” En hetzelfde volk, dat gister nog in dolle overmoed zingend door het leven ging, richtte nu een brandstapel op en verbrandde de prachtigste kunstwerken onder het zingen van vrome psalmen (1495).

Ook in het werk van de schilders en beeldhouwers, die onder zijn gehoor waren, komt een plotselinge verandering. Alle levens-overmoed verdwijnt en droefheid en weemoed komen ervoor in de plaats.

Totdat ook tegen Savonarola de tegenstand komt en in 1498 na moeilijke jaren vol strijd, verbrandt hem hetzelfde volk, dat hem in den beginne toejuichte en aanzag als een van God gezonden prediker, en zwijgend ging de grote boetprediker de brandstapel tegemoet.

Als Florence in verval geraakt ¹⁾ en de durvende kooplieden van weleer tot kleine angstig doende zakenmensen geworden zijn, wordt Rome het middenpunt van het geestelijk en wereldlik leven. De Paus neemt dan de plaats in van de kooplieden en zoals vroeger de kunstenaars in Florence de kunstenaars tot zich trokken tot meerdere glorie van hun handelshuis, zo komen nu de kunstenaars bij de Paus in dienst,

opdat hun naam met die der kunstenaars zal blijven leven, iets van hun grootheid ook op hen zal afstralen.

In deze veelbewogen tijd leefde en werkte Michel Angelo de Buonarroti. Hij werd geboren in Caprese op 6 Maart 1475 en was de tweede zoon van Ludovico di Leonardo Simone Buonarroti, een hoog staatsbeambte in Florence.

Direkt na de geboorte van Michel Angelo vertrok de familie naar Florence en daar kreeg hij zijn eerste opleiding als schilder en beeldhouwer.

Trots waren de Florentijnen op hun afkomst. „Ik ben niet de beeldhouwer Michel Angelo — ik ben Michel Angelo de Buonarroti.” „De kunst moet door de adelliken beoefend worden, niet door de Plebejers,” zo schrijft hij. Opbruisend en scherp was zijn natuur en zijn scherpe kritiek richtte zich tegen alles en allen. Vijandig stond hij tussen zijn medeleerlingen en één van hen, de beeldhouwer Torrigiano, gaf hem als antwoord op een scherpe opmerking een vuistslag op de neus, waardoor hij zijn leven lang geschonden is geweest.

Hij wantrouwde zijn omgeving, hij meende dat tegen hem samengespannen werd en een angstige droom is reden voor hem om Florence te ontvluchten. In zijn werk vindt hij soms afleiding, maar lang niet altijd is hij in staat te arbeiden. Heeft hij éénmaal een werk onderhanden, dan werkt hij als een razende, in één wilde ontombare scheppingshartstocht, bezeten als het ware door zijn kunstenaarsvisioenen. Als hij in Bologna bezig is aan het bronzen beeld van Paus Julius II is er één bed voor hem en zijn drie helpers en geheel gekleed legt hij zich een paar uur per dag ter ruste.

Eens waren zijn benen zo gezwollen, dat men zijn schoenen moest opensnijden en toen men ze uittrok ging de huid mee. Koortsachtig was hij. In zijn brieven schrijft hij over veertien of vijftien zware ziekten, die hij gehad heeft. Zijn ogen, gebit, zijn hoofd en hart waren niet in orde en slapen was voor hem een kwelling. Vroeg was hij oud.

Hij zelf zei, dat hij voortdurend leefde in „een toestand van zwaarmoedigheid of beter van dolheid.” Hij haatte en werd gehaat. Alleen stond hij en eenzaam is hij door het leven gegaan. Door de wijde vlucht van zijn machtig

De stervende slaaf.

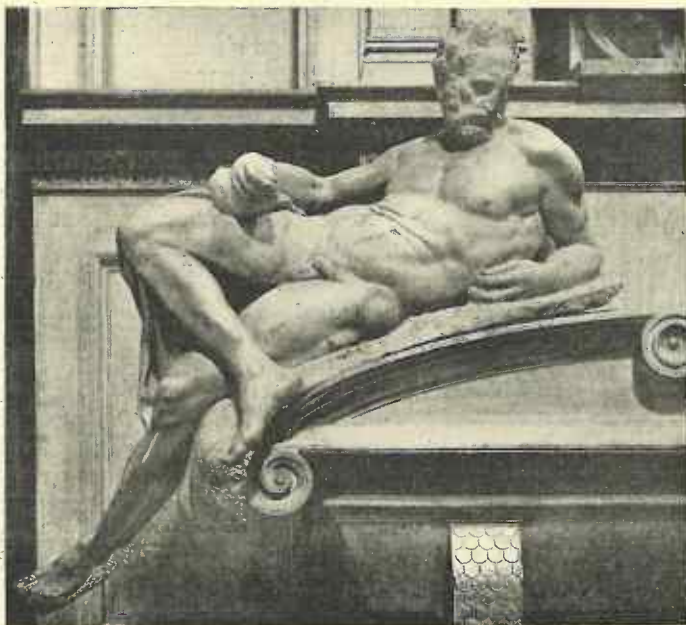
¹⁾ Door de ontdekking van de zeeweg naar Indië en de ontdekking van Amerika verplaatst de handel zich naar de havenplaatsen aan de kust van de Atlantische Oceaan.

geestesleven, hoog uitstekend boven zijn tijdgenoten. worstelde hij als een eenzame met alle grote levensproblemen, worstelde hij met zijn onverwoestbare geestkracht tegen zijn sombere levenstwijfel.

Al op school toonde hij zich eigenzinnig. Als een leermeester hem een tekening voorschetste, keerde hij het papier om en met een paar pennestroken verbeterde hij de tekening.

Hij werd de gunsteling van Lorenzo de Medici en bleef een paar jaar bij hem in huis wonen en werken. Als Lorenzo sterft, gaat hij weer naar zijn ouderlijk huis. Dan door angstige voorgevoelens gedreven, vlucht hij naar Venetië en van daar naar Bologna. In de rustige mooie natuur komt hij tot rust. Het werk wat hij in die tijd maakte is vol leven en beweging. In 1501 keert hij terug naar Florence, na in Rome een grote Piëta (Maria en het kind Jezus) gebeeldhouwd te hebben. Hij had gehoord, dat een beeldhouwer een ontzaglijk stuk marmer wilde hebben, een stuk, dat een veertigtal jaren terug door een ander beeldhouwer bedorven was. Al in zijn eerste Florentijner jaren had hij er een oog op geslagen. Na het stuk bemachtigd te hebben, maakt hij er in korte tijd een beeld uit \pm 6 M. hoog, een Davidfiguur, van grote verheven kracht. Dat de sombere zwaarmoedige Michel Angelo een fijn gevoel voor humor had, blijkt uit het volgende. Toen degene, die het werk besteld had, bij Michel Angelo kwam om te zien hoever het beeld gevorderd was, veroorloofde hij zich de opmerking, dat voor zijn gevoel de neus wat te dik was. Michel Angelo beklom de stelling, die om het beeld gebouwd was, nam wat marmarafval en een beitel mee, maakte wat bewegingen bij de neus en liet ondertussen het gruis langzaam vallen, zodat de opdrachtgever dacht, dat de neus wat bijgewerkt werd. Hij paste echter wel op, dat hij niets aan zijn beeld veranderde. Toen het spelletje even geduurd had, draaide de beeldhouwer zich om en vroeg hoe de opdrachtgever het werk nu vond, of het niet veel verbeterd was, waarop het antwoord luidde: „Het is nu veel beter. Nu heeft u er het leven ingebracht.” Michel Angelo lachte in stilte over zijn welgeslaagde grap.

In Maart 1505 wordt hij door Paus Julius II uitgenodigd om naar Rome te komen. Beiden zijn opbruisende heftige naturen. Hij kreeg de opdracht een grafteken

Avondschemering.

voor Julius II te bouwen. Het ontwerp is van een buitengewone fantasie, meer dan veertig beelden zouden erin verwerkt worden van grote afmetingen. Zelf ging hij naar de marmergroeven van Carrara om de blokken uit te zoeken, benodigd voor het reuzenwerk. Meer dan acht maanden bleef hij daar. Hij voelde zich door die opdracht als een heerser, geroepen tot grote en roemvolle daden. Als hij te paard het land door trekt, ziet hij een grote berg, die de kust beheerst. Hij wil die hele berg tot één stuk beeldhouwwerk maken, zodat de zeevaarders het van veraf kunnen zien. In Rome teruggekomen, laat hij al het marmer opstapelen bij zijn werkplaats. Hij begint te werken maar krijgt ruzie met de Paus. Hij vlucht, na een hooghartige brief tot afscheid geschreven te hebben. De Paus laat hem op zijn vlucht inhalen door een paar bedienden, maar Michel Angelo ging weg. Na veel geschrijf en gedreig wordt hij in 1506 weer door de Paus begenadigd. In Rome terug, krijgt hij de opdracht in de Sixtijnse kapel fresco's (muurschilderingen) te maken. Hij had nog nooit zulk werk gedaan en vreesde eerst er mee te beginnen. Hij krijgt als hulp een paar Florentijnse schilders. Na een paar dagen jaagt hij ze de deur uit en met enige helpers begint hij alleen deze reuzenarbeid. 10 Mei 1508 begint hij. De brieven die hij schrijft aan zijn vader en broeders zijn van een ontstellende zwaarmoedigheid. Als hij een deel van het werk gereed heeft, begint het te schimmelen. Ontmoedigd is hij, sluit zich alleen op in de kapel en werkt door, steeds door de Paus vernederd, omdat het werk niet vlug genoeg opschiet. Eindelijk in 1512 is het werk klaar en op Allerheiligendag wordt het ingewijd. Het is het werk geworden van één der allergrootsten. Het is als van een God, die over leven en dood te gebieden heeft, als een orkaan — al de visioenen van zijn vurige ziel, zijn grote en tedere dromen heeft hij geopenbaard in de schilderingen aan het hoge gewelf van de kapel en we kunnen ons voorstellen dat een tijdgenoot schreef, dat, toen de kapel geopend werd, de gehele mensheid samenstroomde en allen — verstomden.....

Toen de Paus daarna een opmerking maakte, dat er wat weinig goud in gebruikt was, zei Michel Angelo: „Heilige vader, in de tijden waarop mijn werk doelt, toiden de mensen zich nog niet met goud en die welke ik schilderde waren niet al te rijk, alléén maar heilige mensen, die alle pronk versmaadden.”

Roemvol maar gebroken komt hij van de reuzenarbeid terug. Zijn ogen zijn bedorven. Hij gaat weer verder aan het graf van Julius II en maakt de Mozes en de twee slaven. Dan sterft Julius II en van zijn opvolger Leo X krijgt hij de opdracht, om de gevel van de St. Lorenzo kerk te Florence te maken. Hij maakt een ontwerp en gaat weer naar de marmergroeven. Na een driejarig verblijf aldaar is het marmer eindelijk gearriveerd en als hij aan de arbeid zal gaan, ontheft de Paus, opgestoot door afgunstigen, hem van zijn opdracht. Verbitterd trekt hij zich terug. Als Paus Clemens VII op de troon komt, is er weer een vriend van hem opgestaan. Door hem krijgt hij de opdracht de graftekens te maken voor het geslacht der Medici. Zo leeft hij door, steeds opdrachten krijgend, die hij niet ten uitvoer kan brengen en waardoor hij zich toch gebonden acht. Steeds groter werd zijn moedeloosheid, angst in en voor het leven, angst voor zijn opdrachtgevers. Bergen van bezwaren stapelen zich voor hem op, zonder rust jaagt hij voort.

In 1534 krijgt hij de opdracht een grote muur in de Sixtijnse kapel te schilderen. „Het laatste oordeel” moest het verbeelden. Tot 1541 werkt hij hieraan, een

titanenwerk als er nog niet gemaakt was en niet meer gemaakt is. Een werk van een sterk gelovend mens, die met hoge zuivere gevoelens zichzelf geeft en haast geen zijner tijdgenoten stond hoog genoeg om hem te volgen op zijn hoge vlucht. Kleinzielig en miserig stonden ze op het werk te fitten. Toen het werk nog niet klaar was, kwam Paus Paul III het werk bekijken. Met hem was zijn ceremoniemeester Biaggio da Cerana. Deze, in zijn bekrompenheid, maakte de opmerking, dat het niet fatsoenlijk was, in een kerk zoveel naakte mensen te hebben, als hier geschilderd waren. Michel Angelo hoorde dat en schilderde het goedgelijkend portret van deze heer als één der verdoemden in de hel. Ten overvloed gaf hij hem nog een paar ezelsoren. Toen de ceremoniemeester nog eens kwam, herkende hij zichzelf, aldus afgebeeld en ging zich dadelijk bij de Paus beklagen. Deze gaf Michel Angelo in de grond van zijn hart gelijk en antwoordde de diep beledigde Biaggio, dat er niets aan te doen was. „Had Michel Angelo u in het vagevuur gestopt, dan had ik voor u kunnen bidden en misschien was u eruit gekomen, maar uit de hel is geen verlossing mogelijk.” En Biaggio was niet de enige. Alles wat klein en bekrompen dacht, verhief zich, zodat de Paus een schilder haalde om een paar der „ergste” figuren een broekje aan te schilderen. Michel Angelo werd er niet meer boos om. Denk nog eens aan wat we over Rembrandts laatste levensjaren schreven. Het enigste wat hij zei, was: „Zeg aan de Paus, dat het heel gemakkelijk te doen is. Laat zijn Heiligheid zich bemoeien met wat orde in de wereld te brengen — een schildering in orde maken kost heel weinig moeite.”

Eenzamer, zwaarder nog werd het leven. Eén lichtstraaltje was zijn vriendschap voor een buitengewoon begaafde vrouw, Vittoria Colonna.

Veel werkt hij nog en als hij zijn laatste grote opgave krijgt, is het een stil en in zichzelf gekeerd mens geworden die met de wereld afgedaan heeft. De koepel van de grote St. Pieterskerk moet nog ontworpen worden en als hij er in 1557 aan begint is hij aan het einde van zijn krachten. Hij heeft hem niet meer voltooid gezien, want in 1592 pas is hij geheel klaar. Tot 1564 ziet hij zijn laatste werk groeien — dan komt de dood op 89-jarige leeftijd, waarop hij zolang hoopte en die zolang weg bleef, de dood, die rust zou geven aan dit tragiese, onrustige leven van de man, die een titaniese daadkracht in zich voelde branden, maar nooit zijn grootse ontwerpen tot voltooiing bracht.

En als we zo, na dit zéér korte overzicht nog eens het boek doorzien, waarin het grootste deel van zijn werk is afgebeeld en we bekijken stuk voor stuk nog eens al het haast ongelooflijk schone werk wat hij ons gaf, dan vervult ons grote dankbaarheid over al het schoons, maar ook een grote droefheid en we kunnen ons voorstellen, dat één zijner levensbeschrijvers als motto boven zijn werk zette, een regel uit een gedicht van die andere grote Italiaan, Dante: „Wij denken niet meer aan het bloed, hiervoor vergoten.....”

Bij de afbeeldingen behoeven we niet veel meer te zeggen. Probeer ze te plaatsen in het raam van de beschouwing, die we hierboven gaven, denk je eens het ontstaan in en langzamerhand zal je de grootheid wel gaan voelen. Van zijn schilderwerk hebben we genomen de „Delphiese Sibylle” (Profetes) en de „Schepping van Adam,” beide uit de zolderbeschildering van de Sixtijnse kapel. Bij de „Delphica” behoeft niets gezegd te worden. Ieder voelt de grote schoonheid van die vrouwenkop. En de „Schepping van Adam”: als een wolk zweeft de schepper langs de pas geschapen aarde en raakt de

vinger aan van Adam, de nieuwe mens. In het Oude-Testament staat dit enkele zinnetje: „En God schiep de mens naar zijn beeld, naar het beeld van God schiep hij hem,.....” en die paar simpele woorden waren voor Michel Angelo voldoende om dit werk te maken. Dat kan alleen hij, die eerst het licht en duister zelf gescheiden heeft en dan weer de mens gaat scheppen naar zijn beeld. Ziet de Schepper, de nobele, haast menselijke figuur. Even later is Hij de Geweldige, die zon en maan creëert ieder op zijn plaats. Zo beleven we het prachtige scheppingsverhaal, we begrijpen de grootheid van de kunstenaar als we ons even indenken, hoe gauw een dergelijk gegeven belachelijk opgelost had kunnen worden.

Van zijn beeldhouwwerken geven we de „Mozes,” een „stervende slaaf,” de „avondschemering” en „de hurkende jongeling.”

De „Mozes” en „de slaaf” zijn afkomstig van het grafteken van Paus Julius II. De wetgever en leider van het Joodse volk, Mozes, met de tafelen der wet verstoord ziende naar het volk, dat zingend het gouden kalf aanbidt.

Bekijk de kop van de stervende slaaf en het matte gebaar van zich nog los willen rukken van de knellende banden.

Deze twee beelden zijn uit de rustigste bezonken tijd van zijn leven.

„De avondschemering,” één van de figuren van het graf van Lorenzo de Medici, als pendant van „de morgenschemering.” In 1531 werden ze voltooid. Ze zijn uit de tijd, dat Michel Angelo zich ontzettend vernederd voelde en al zijn leed en verachting gaf hij in deze beelden terug. Ze zijn geworden tot een „onsterfelijk symbool van menselijkheid, van menselijke vertwijfeling” en geen zijner tijdgenoten begreep ze. Als één der dichters uit zijn dagen over „de nacht”

Hurkende jongeling.

één der figuren, zegt, dat zij „nu slaapt, maar als ze gewekt wordt, zal ze met u spreken,” dan antwoordt Michel Angelo met een gedicht dat inhoudt: „Ik slaap graag, maar liever nog was ik van steen, wek me niet, spreek wat zacht, 't is zacht te slapen en niets meer te horen van al de slechtheid rondom.”

„De hurkende jongeling” zou van een modern meester kunnen zijn. De prachtige levendige manier, waarop dit figuurtje behandeld is, toont ons zijn geweldige beheersing der techniek.

We zijn aan het einde van onze beschrijving. We hopen dat jullie iets begrepen zult hebben van de tragiese grootheid van deze figuur. Na Michel Angelo stort de Renaissance ineen. Hij kon nog door zijn reuzenkracht

de ideeën van zijn veelbewogen tijd hoog houden, wat na hem komt is slap. Met hem is de Renaissance in Italië afgelopen. Hij stond boven allen, als zijn koepel van de St. Pieter, die Rome beheerst. Want in al zijn haat, zijn leed, zijn vertwijfeling en eenzaamheid heeft hij ons werk geschonken, dat nog levend is en levend zal blijven, omdat het hoogste en mooiste wat de mens in zich heeft door hem gegeven is aan heel de mensheid. „Eénmaal per jaar, zegt één van zijn levensbeschrijvers, moet men een bedevaart naar hem houden. Op zijn geestes hoogte zal de adem van de longen en het bloed in de aderen vernieuwd worden. Men zal zich nader bij de Eeuwigheid voelen. En teruggekeerd in het dagelijkse leven zal het hart gestaald zijn voor de dagelijkse strijd.”

ANDREAS LATZKO EN ZIJN OORLOGSBOEKEN.

DOOR A. M. DE JONG.

ALS je de potretbuste, waarvan een afbeelding hier onder staat, nauwkeurig bekijkt, zul je daaruit Andreas Latzko geheel en al leren kennen. Naar het uiterlijk, maar veel zui- verder naar de ziel en de geest.

Dit is het gelaat van iemand, die veel geleden heeft, maar die door dit lijden niet verbitterd is, die het geestelijk heeft verwerkt en begrepen, dat ook het lijden voor het leven grote betekenis hebben kan. De scherpe lijnen, die het leed op dit merkwaardige gelaat gegroefd heeft, worden wonderbaar verzacht door de tederheid van het wijze inzicht, door de stille vlam van de liefde, die brandt in dit grote hart en zijn goede glans legt over de trekken van een, die weet, hoe de liefde machtiger is dan al het andere op de wereld.

Dit is het gelaat van een man, die door grote smarten gelouderd werd tot mens, van een, die ongebroken opstond na vele zware slagen, van een, die schreed langs zwarte afgronden van wanhoop en vertwijfeling en die toch nooit de moed verloor, omdat de hoop nooit doofde in zijn veerkrachtige ziel.

Het is een *sterk* gelaat, waarop evenwel de goedheid domineert. Het is het gelaat van een denker en een dichter, maar vóór alles dat van een goed en diep *mens*. Een die je hart onweerstaanbaar naar zijn hart trekt door de vreemde macht van zijn strijdbare goedheid.

Toen Koos mij vroeg, voor „Opgang” een artikel over Andreas Latzko te schrijven, heb ik dadelik en blij toegestemd. Juist omdat het voor „Opgang” was en ik wist, dat het mij gemakkelijk zou vallen bij jullie bewondering en genegenheid te wekken voor deze grote kunstenaar, die ongetwijfeld, nog groter mens is en een zo trouw en toegewijd kameraad.

Jeugd is uitermate gevoelig voor moed en edelmoedigheid en Latzko's eerste en beste eigenschap is deze wondere, dappere edelmoedigheid van een sterk en groot hart, dat spontaan en zonder naar de gevolgen te vragen, altijd opnieuw bereid is, zich te openen voor hen, die lijden en zich niet verweren kunnen. Hij is een van deze zeldzame „verdwaasden”, die het lijden over zich afroepen, omdat ze het niet kunnen aanzien, dat

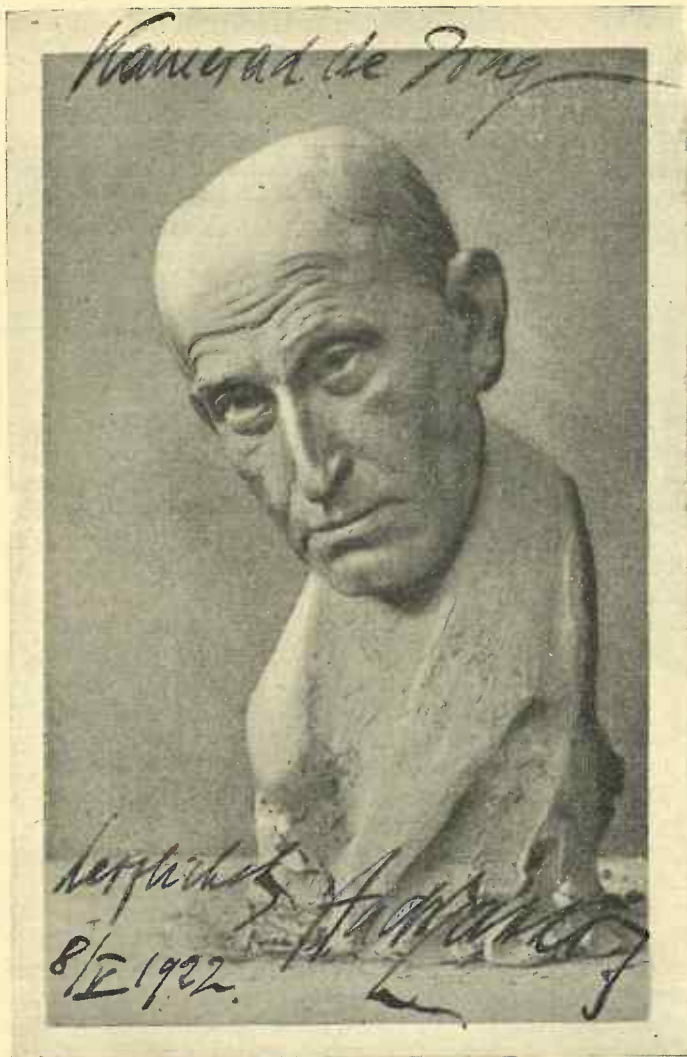
anderen lijden. Een van deze noodlottige vertederden, die een eindeloze behoefte hebben aan warmte en liefde, en die door hun vreemd-opstandig hart immer uitgaan in de kille wereld en de harde strijd aanbinden met alles wat ruw en wreed is en hun rust en veiligheid roof. Omdat hun hart niet rustig kloppen kan, omdat hun zachtmoedige ziel niet droomverloren mijmeren kan, zolang er nog onrecht te weren, zolang er nog één arm, gefolterd mensenhart te bevrijden valt..... Dat het leven voor zulke mensen niet licht is, vertelt u het gezicht van deze zes-en-veertigjarige, waarop het leed en de mensenliefde zó diep hun tekenen kerfden.

Andreas Latzko, de man met zijn stille en tedere aard, werd als zo vele duizenden anderen in de bloedige razernij van de wereldoorlog geslingerd. Als artillerie-officier voerde hij in het Oostenrijks-Hongaarse leger het bevel over een afdeling Italiaans sprekende Tirolers, die de opdracht hadden andere Italiaans-sprekende mensen te vernietigen. Hij, die een zachtmoedige was en een mensenvriend in de breedste zin des woords, moest doden en laten doden, en als een ziekte vrat de afschuw aan zijn hart, tot het brak en hij neersloeg als een gewonde vogel, ten einde gestreden, volkomen beroofd van alle kracht en energie.

Als een gehavend wrak, al een hoopje krachteloos en hevig trillend vlees werd hij voor een jaar vrijgesteld en doorgelaten naar Zwitserland op voorwaarde — dat hij afstand zou doen van zijn officiersinkomen. Zó edelmoedig is „het vaderland” voor zijn geestdriftig bejubelde „zonen”, die alles offeren in de „heilige” krijgsveld. In een wagentje voortgeduwd, bevend als een stokoud mannetje, met zeven-en-dertig kilo lichaamsgewicht kwam hij in Zwitserland aan en de geneesheren keken nauweliks naar hem, overtuigd, dat hij spoedig rust zou vinden onder de groene zoden.

Maar in dit broze, bijna vernietigde lichaam leefde een sterke ziel en een geest, die niet te breken was.

Allengs herstelde hij en lang voor hij zelf de pen kon vasthouden dikteerde hij de eerste hoofdstukken van zijn wereldberoemd boek: „Mensen in den oorlog.” Een boek, waarin het afgrijzen van het bloedige handwerk, de krankzinnigmakende angst voor deze

mensenhel spoken, niet nochtans de angst van een lafaard, maar de angst van een mens, die de verdwazing heeft doorschouwd, de opperste schrik, die de geest bevangt als hij de mens ziet terugvallen tot de beestelijkheid van het oerdier, dat doodt en bloed slurpt en onderwijl loert naar nieuwe prooi.

De schrik, de angst waren zó sterk, dat ze Latzko de moed gaven tot zijn vreselijk boek. Of daar dan moed voor nodig was, dat boek te schrijven?

In tweeërlei opzicht was daar moed voor nodig.

Allereerst moest de in afschuw gebroken geest, ziek van het zien der bloed- en moordorgiën, zichzelf overwinnen in de mate die nodig is om weer af te dalen in de donkere schachten der verschrikking, waaruit hij pas verlost was. En om er in af te dalen, geheel alleen, zonder de geweldige steun van de menigte. Van voren af moest hij de schriktonelen beleven, die hem vernietigd hadden en in de eenzaamheid van zijn kamer moest hij het afschuwelijke rond zich heen roepen, het langzaam, woord voor woord, beschrijven, het zorgvuldig bestuderen in zijn weerzinwekkendste vormen, het ordenen en rangschikken om het zodoende tot een wapen te smeden tegen die bloedgierige razernij zelf. Wie enig idee heeft van de geestesarbeid van een schrijver, vermoedt, hoe deze fijnzinnige, stille man geleden moet hebben onder dit werk van bloed en verschrikking.

Maar nog om een andere reden was er moed nodig voor het schrijven van dat boek: nog was het oorlog; nog regeerde de waanzin van de bloeddorstige „vaderlandsliefde” de wereld; nog eiste de openbare mening geestdrift voor de heilige krijg en wees de mensen, die

de oorlog verafschuwden en tegen de verdierliking van het moorden predikten, aan als verraders. Het was direkt levensgevaarlijk de oorlog aan de oorlog te verklaren. Wie dat deed, viel zijn land in de rug, pleegde verraad en had de dood door de strop of kogel ruimschoots verdiend. Men vond de term „défaitiste” uit voor deze afschuwelijke misdadigers, gehaat als tegen-natuurlijke boosdoeners, als moedermoordenaars veracht.

Andreas Latzko ging voor al deze dreigingen niet op zij. Hij schreef en publiceerde zijn werk, dat vlamde van onblusbare haat tegen de zinloze oorlog, dat brandde tegelijk, diep en hevig, van mensenliefde.

En de gevolgen bleven niet uit: hij werd in zijn land onmiddellijk gedegradeerd tot gewoon soldaat en voor de krijgsraad gedaagd. Maar hij was in Zwitserland en verscheen natuurlijk niet. Het boek wekte geweldig opzien en de wijze Oostenrijkse gezant in Zwitserland oordeelde het verstandiger, hem zo veel mogelijk met rust te laten en te verhinderen, dat de militaire machthebbers hem toch door slinkse streken in handen kregen.

Terug naar zijn land kon hij natuurlijk niet, en na de oorlog wist men hem de naam te bezorgen een bloedgierig bolsjewiek te zijn, waarom Zwitserland hem verschrikt en haastig uitwees. En nog steeds vervolgt men deze overtuigde vijand van alle geweldpolitiek als een propagandist van de gewelddadige revolutie, van de bloedige „diktatuur van het proletariaat” naar Russies model. En de misdadigerspers van de Duits-nationalen schrijft: „zolang men individuen, als Andreas Latzko de schedel nog niet ingeslagen heeft, kan het Duitse vaderland niet gerust zijn”.....

Na „Menschen in den Oorlog” ¹⁾, schreef Latzko dadelik een tweede boek over de gruwel van de krijg. Het heet „Friedensgericht”, d.i. „De Vredesraad”, in tegenstelling met de krijgsraad, die immers het recht had iedereen voor zijn bloedrechtbank te sleuren en hem te vonnissen naar de wrede wetten van de oorlog. In dit boek sleept Latzko de oorlog zelf en zijn aanhangers voor de „vredesraad” en vonnist hen naar de wetten van de menselijkheid en het opperste, zuivere recht.

Ik geloof, dat dit laatste boek het eerste verre in waarde overtreft. „Menschen in den Oorlog” toch is ten slotte niet meer dan een reeks oorlogstaferelen, geweldig geschreven en enorm bewogen door de er onder woelende gedachten van vrede en menselijkheid, maar dan toch in hoofdzaak aangrijpend door de meegedeelde feiten. Deze feiten zijn in „Friedensgericht” vaak niet minder schrikwekkend, maar zijn grote belangrijkheid ontleent het boek voornamelijk aan de rijkdom van uitgewerkte gedachten over de mens en zijn verhouding tot oorlog en vrede, over de zielkundige beweging van de mens als soldaat, over al de dingen, die de mens in krijgsdienst vernederen en bedrukken, bedroeven en verbazen, ontwaarden en te gronde richten. Zo wordt het boek in waarheid een gericht, een zwaar vonnis, door de geest des vredes uitgesproken over de oorlog, en over hen, die de oorlog veroorzaken en hem prijzen.

Zijn hoogtepunt bereikt het boek in het hoofdstuk „Achterhoede”, dat ook apart verschenen is onder de titel: „De laatste man”. Daar is een afdeling manschappen achtergelaten in de voorste loopgraven als dekking van de terugtrekkende hoofdmacht. Langzamerhand dringt het begrip van de toestand tot de ten dode gewijde mannen door en ontzettend wordt de doodsangst

¹⁾ In Hollandse vertaling verschenen bij de Maatschappij voor Goede en Goedkope Lectuur (Wereldbibliotheek) te Amsterdam.

onder deze reddeloos veroordeelden, de doodsangst in allerlei vormen, onder allerlei gedaanten en alleen de krankzinnige gedachte: „allen zullen omkomen, behalve ik”, houdt ze nog op de been. Tot de schrikkel'ke stormaanval komt en de ganse bezetting wordt uitgeroeid tot de laatste man toe. Dit hoofdstuk is een klein meesterwerk op zichzelf en zo beangstigend suggestief geschreven, dat je als het ware heel de zwaarte van de ramp dezer verpletterde levens op je voelt drukken, al de angsten van de achtergeblevenen door je ziel jagen en de schrik voor de onweerstaanbaar aanstormende golven vijanden je de haren te berge doet rijzen.

In het laatste hoofdstuk van het boek bevinden wij ons in een krankzinnigengesticht onder de vernietigden, die de schrik en de angst van de helse oorlog met waanzin sloeg. Onder de krankzinnigen is ook de zachtmoedige dichter Weiler, die gek geworden is bij een stormaanval, waarbij hij struikelde en zo zijn bajonet in de borst stiet van een angstig-verwonderd kijkende kleine Fransman, die enkel „Mijn God” riep en ineenzakte. Eeuwig foltert de herinnering deze onwillekeurige moordenaar, die door zijn kapitein met de revolver in het vuur gedreven werd en aldoor is voor de ogen van zijn zieke geest de kleine Fransman, die droevig verwonderd kijkt en zijn doods-zucht slaakt: „Mijn God!”..... En de bajonet steekt nog immer in de borst en Weiler kan die er niet uittrekken.....

Dan luiden de klokken voor een overwinning en in het gesticht dringt de tijd door, dat de vrede gesloten is. Daarop lopen de gekken te hoop en ze spelen „vredesraad” en de dichter klaagt zijn kapitein aan, die hem nooit begrijpen wou, die hem een „slappe kerel” noemde, omdat hij niet doden kon, die hem met de revolver in het vuur joeg en hem tot een moordenaar maakte. 't Was oorlog en dus moest de dichter het handwerk van de kapitein, van de soldaat verstaan..... Nu is het vrede en de kapitein, de soldaat, zal het handwerk van de dichter moeten verstaan: binnen een uur moet de kapitein een goed gedicht maken en als er ook maar één regel aan ontbreekt, zal hij door de vredesraad ter dood veroordeeld worden en afgemaakt als een hond..... Wellicht dat de kleine Fransman dan bevredigd zijn zal en eindelijk gaan rusten.

Dit alles gebeurt in een gekkenhuis en het is een krankzinnige, die deze onmogelijke-vredes eis stelt. Iedereen begrijpt, dat deze man krankzinnig zijn moet..... Maar als in de wereld der verstandigen de oorlog uitbreekt, stelt men dagelijks dezelfde krankzinnige eisen aan duizenden bij duizenden en onder dezelfde woeste bedreiging met de dood..... En niemand schreeuwt van waanzin, niemand draagt het dwangbuis aan, alles bijvert zich om de rechters gelijk te geven en te spuwen op de analfabeet, die geen schoon gedicht kon maken: ter dood met de slappeling, de lafaard, de verrader!

In heel dit boek is deze grimmige satire. Een gehoonde en diep vernederde menselijkheid schreit er in om recht en redelijkheid, zwaait er de zweep over de waanzin van de oorlog en het militarisme, dat onder allerlei schone leuzen de mens neerhaalt tot minder dan een roofdier. Het is een boek vol opstand, vol woedend verzet..... En merkwaardig is, dat deze scherp-ziende mens Latzko, die veel van zijn vertrouwen verloren had, in dit boek, dat voor het sluiten van de „vrede” gereed was, ondanks zijn geringe verwachtingen van de naaste toekomst, toch nog een beeld zag van die na oorlogse tijd, dat veel lichter en blijder was dan deze duistere, doffe werkelijkheid, die wij kennen.

En hierin steekt de les, die wij uit deze vreselijke oorlogsboeken leren moeten.....

Men zegt: „waarom je nog te verdiepen in boeken als die van Latzko, als „Het Vuur” van Barbusse? De gruwel is voorbij, laten wij er niet meer aan denken”....

Dat zou juist zijn; als Latzko's optimisme en het onze juist geweest waren. Hoeveel honderden malen hebben wij het elkaar niet gezegd in die afschuwelijke oorlogstijd: „o, als het eenmaal weer vrede is, dan is het met de oorlog voor goed gedaan. Nu weet men eerst, hoe ontzettend die moderne krijg woedt, hoe hij alles vernietigt en ontwricht. Nee..... hoe vreselijk deze tijd ook is, hij zal altans deze ontzagelijke verlossing brengen: dat de oorlog voortaan onmogelijk zijn zal.

De tijd leert anders.

Met ontstellende gemakkelikheden vergeet men de gruwelen van de oorlog, de verwoesting van de ganse wereld. Overal gromt en grolt het beest opnieuw en laat de tanden zien. Als was de ontzettende les niet geleerd, neemt men rustig zijn maatregelen voor een volgende krijg. Verbeterde vliegmachines worden geconstrueerd, schrikkeliker gifgassen samengesteld, waartegen geen maskers baten, die de lichamen kapot vreten door de kleren heen, nieuwe granaten, nieuwe kanonnen..... Overal klettert men met de wapens en als kinderen smeedt men weer plannen om dit of dat na te laten..... als het weer eens tot een oorlog mocht komen..... Bedaarde lieden houden rekening met een nieuwe uitbarsting en zeggen: „in de volgende oorlog zal het raak zijn”..... Het is onbegrijpelijk, het is afschuweliker wellicht dan de oorlog zelf, deze noodlottige vergeetachtigheid, waaruit de bereidheid groeit, weer het zwaard te trekken als „het uur daar is”.....

Wij hebben gezworen, dat dit uur van verschrikking nooit weer komen zal. Tegen het woedegehuil der chauvinisten in Duitsland klinkt de kreet onze kameraden: „Nie wieder Krieg.” In Holland staat de algehele ontwapening in ons vaandel geschreven.

Maar nooit zullen wij zoveel kracht uitoefenen, dan als wij er in slagen, de afschuw van de bloedige werkelijkheid levendig te houden in de geest en de ziel van de mensen. Ook in de ziel van de meest onverschillige staat huiverend de schrik op, als hij de helse visioenen van „Achterhoede” ondergaat, ook zijn trots, zijn menselijkheid komt in opstand als hij zich in de persoon van Latzko's helden vernederd en getrapt voelt, gehoond en geslagen omdat die menselijkheid te groot en te nobel is voor de atmosfeer van de mensenslachterij, te fijn en te edel voor de grove boeien van de kadaverdiscipline.

En daarom, vrienden, moeten deze boeken niet vergeten worden, maar veel en ijverig gelezen. Van hand tot hand moeten ze gaan, tot de schriktonelen van deze afschuwelijke tijd gebrand staan in onze zielen, onuitwisbaar, als immer schrijnende littekens en de wil in ons levend blijft: „nooit weer oorlog.”

Dan eerst zal deze gruwelkrijg werkelijk vruchten dragen. Dan eerst ook zal het lijden en de vervolging van mensen als Andreas Latzko hun ten volle vergoed zijn en zij zullen al hun leed en hun offers zegenen in het besef, dat al wat ze verloren gaven de mensheid ten goede kwam.

En eens zal men Andreas Latzko, de als verrader vogelvrij verklaarde, eren als een held..... wanneer de mensheid eindelijk zichzelf herkend zal hebben in haar waardigheid en zich diep zal verbazen, dat er ooit zo iets als oorlog ter wereld mogelijk is geweest.

Die tijd moeten wij helpen voorbereiden. Andreas Latzko heeft meer dan zijn deel van het werk gedaan. Lees zijn boeken.

Gezicht op Middelburg in het midden der zeventiende eeuw.

MIDDELBURG EN VEERE.

DOOR DR. W. S. UNGER.

Spelling De Vries en Te Winkel.

DE omstandigheid, dat deze derde aflevering van Opgang een artikel over Middelburg bevat, moge aan het toeval van de persoonlijke genegenheid voor en bekendheid van den redakteur van dit tijdschrift met Zeeland's hoofdstad zijn toe te schrijven, in den grond heeft de volgorde Dordrecht-Amsterdam-Middelburg een dieper beteekenis. Want terwijl Dordrecht (zie afl. 1) Holland's oudste stad is geweest — als herinnering hieraan stemde haar deputatie nog gedurende de Republiek in de Staten van Holland het eerst — en Amsterdam niet alleen van de zeeprovinciën, maar van geheel Nederland door haar bijzondere ontwikkeling sinds de zeventiende eeuw de belangrijkste stad is geworden, was Middelburg op het eind der zestiende en het begin der zeventiende eeuw, totdat het door Rotterdam overvleugeld begon te worden, na de IJstad op handelsgebied de tweede stad des lands. Vreemdeling zoowel als ingezetene zullen moeite hebben, zich hier in te denken, wanneer zij aan het tegenwoordige Middelburg, een economisch niet bijzonder belangrijke provinciestad van nog niet eens twintig duizend inwoners, gedachtig zijn. En toch is het zoo geweest! Gedurende de Middeleeuwen reeds zeer belangrijk, bereikte omstreeks 1600 de handelsbeweging der stad een hoogte, die slechts door die van Amsterdam werd overtroffen. Hoewel sinds het midden der zeventiende eeuw in verhouding tot andere steden achteruit gegaan, wist zij gedurende de achttiende eeuw toch zekere beteekenis te handhaven, totdat in de negentiende eeuw een periode van verval aanbrak. Maar de bloeiperiode der stad heeft een groot aantal openbare gebouwen en particuliere huizen doen ontstaan, die Middelburg ook nu nog tot een der belangrijkste der kleinere steden van ons land maken. Een beknopt overzicht van haar geschiedenis en van hetgeen er thans nog te bewonderen valt, moge daarom hier volgen.

Zooals uit het bekijken van de hierboven gereproduceerde fraaie gravure, die een gezicht op Middelburg en zijn haven omstreeks het midden der zeventiende eeuw voorstelt, duidelijk blijkt, wemelde het er toen van handelsschepen. Bezielt men vervolgens de tweede afbeelding, ongeveer in dezelfde richting genomen, en den tegenwoordigen toestand voorstellend, dan treft het verschil. Thans geen schepen meer in het toen zoodruk van schepen voorziene havenbassin, dat nu tot droogdok is veranderd en slechts van tijd tot tijd als zoodanig wordt gebruikt. Inplaats van aardige trapgevels en

levendigheid brengende scheepsmasten, slechts stille deftigheid! Vanwaar dat grootte verschil? Voornamelijk verkeersverhoudingen zijn oorzaak van deze verandering. Zooals één blik op de kaart leert is Middelburg thans, hoewel het er langs loopende kanaal door Walcheren een verbinding met de zee geeft, een landstad; men heeft, vergetend dat het vroeger heel anders gesteld was, zelfs wel gemeend de zoo eenvoudig schijnende, maar toch onverklaarde naam te kunnen afleiden uit haar ligging, als een spin in haar web, in het midden van het schoone

Het Binnenplein der Abdij te Middelburg.

eiland Walcheren. Maar niets is minder juist. In de Middeleeuwen lag de stad niet in het midden van het eiland, dat toen aan de Zuid-Oostelijken kant veel kleiner was, maar veel dichter bij de open zee dan thans. Gelijk elders in Zeeland het land door de zee is verzwolgen, is hier nml. het oudtijds bestaande water in de zeventiende eeuw in vruchtbaar polderland veranderd. De thans geheel verdwenen Arne, de rivier waaraan Middelburg toen gelegen was, vormde oudtijds de natuurlijke haven voor het toen uiteraard weinig diepgang eischende scheepsverkeer. Reeds in de dertiende eeuw als handelsstad niet zonder beteekenis, nam Middelburg in de daarop volgende eeuwen een groote vlucht; als voorhaven van het belangrijke Antwerpen, als marktplaats voor den aanvoer van de in Engeland vervaardigde wollen stoffen en van de uit Frankrijk in grote massa's aangevoerde wijnen, was het in de vijftiende en zestiende eeuw een belangrijke schakel in het Europeesche handelsverkeer. Toen in de zestiende eeuw de oude Arne door verzanding — verlanding noemde men dat met een

De Haven te Veere.

Het Stadhuis te Veere.

eigenaardig woord in Zeeland — onbruikbaar begon te worden, werd een nieuw havenkanaal gegraven, lijnrecht naar zee, dat gedurende de bloeiperiode der zeventiende eeuw is gebruikt. Wel is waar was de Engelsche lakenstapel naar Holland overgebracht, en was de beteekenis van den wijnhandel verminderd, maar nieuwe paden werden betreden. De handel op Oosten vooral op West-Indië, georganiseerd in de bekende Oost- en West-Indische Compagniën, werd hier druk beoefend; de slavenhandel b.v., die de negerslaven van Afrika naar Amerika verhandelde, heeft naast de vooral te Vlissingen druk beoefende kaapvaart in de zeventiende en achttiende eeuw de grondslag van heel wat Zeeuwsche fortuinen gelegd! Op het eind der achttiende eeuw kreeg het economische leven echter hier, evenals in geheel Nederland, een geweldigen knak. En toen na de lange oorlogsperiode onder Napoleon ons land langzamerhand herrees, ging de fortuin aan het oude Middelburg voorbij. Wel was inplaats van haar in den loop der achttiende eeuw meer en meer verzande haven een nieuw kanaal gegraven, thans bij Veere in zee uitmondend, maar de het verkeer in enkele goed toegeruste havens samentrekkende negentiende eeuw — denk aan de geweldige veranderingen in de scheepvaart door de toepassing van den stoom, en het steeds grooter worden der schepen, gepaard gaande met een enorme stijging der eischen aan de haveninrichtingen, als te Rotterdam en Amsterdam — gaf aan Middelburg geen kans. De oude bloei kwam niet meer terug en zal ook nooit meer terug komen. Toch is Middelburg niet wat men noemt een „doode” stad. Al komen thans bijna geen zeeschepen meer aan zijn kaden — en dan alleen nog maar kleine — in den laatsten tijd bracht de vestiging van enkele industriën eenig leven in de economische brouwerij. De belangrijkste daarvan is „The Vitrite Works,” waar, totdat voor kort de bekende malaise intrad, een kleine vierhonderd arbeiders bezig waren met het vervaardigen van de koperen onderdeelen van elektrische lampjes. Daarnaast heeft Middelburg als hoofdplaats van de provincie Zeeland en als markt voor het eiland Walcheren zekere beteekenis. Vooral die marktdag, de Donderdag, brengt bijzondere levendigheid. Van alle kanten komen des morgens de schilderachtige Walchersche huifwagens „naar stad,” zooals de boeren het noemen; de mannelijke dorpsbevolking bezoekt dan de graanbeurs en doet daarna zijn zaken af, terwijl de boerinnen, na de eiermarkt te hebben gehouden, haar inkoopen gaan doen. Geen dag is meer geschikt om studie te maken van het aardige Zeeuwsche

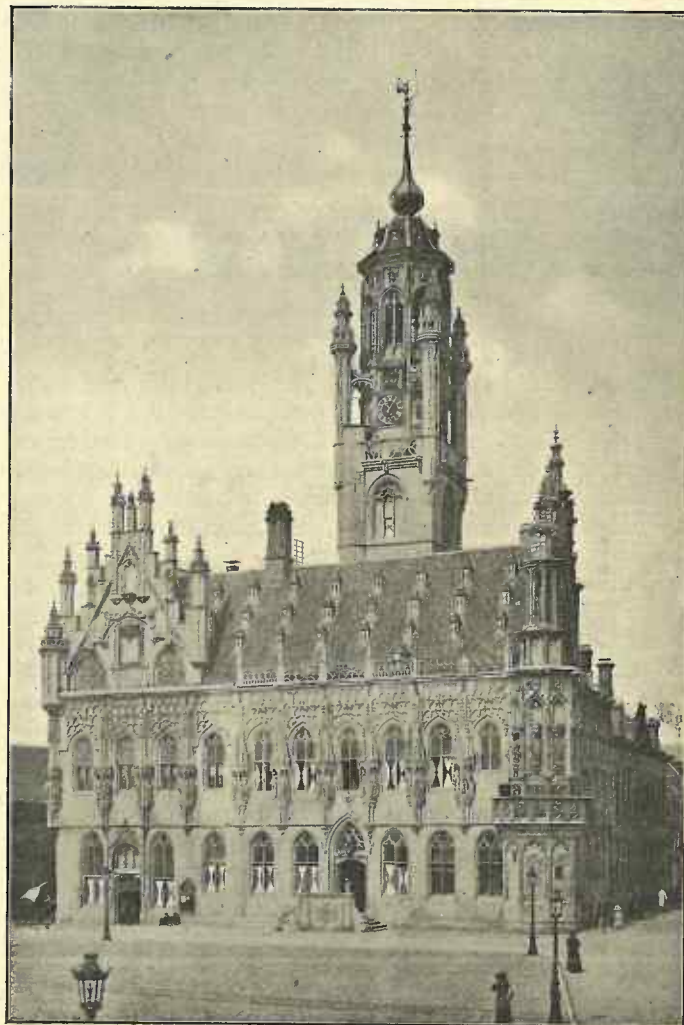
Middelburg. Gezicht op Droogdok en Dam.

costuum; niet alleen alle variatie's van de Walchersche dracht, maar ook die uit Zuid-Beveland en den „Overkant," zooals wij hier Zeeuwsch-Vlaanderen noemen, krijgt men dan te zien. Ook het juist op die dag gewoonlijk drukke vreemdelingenbezoek vanuit Engeland en de Belgische badplaatsen brengt gedurende de zomermaanden heel wat levendigheid aan Middelburg anders wel eens stille straten.

Het is evenwel niet alleen om de drukte van de markt-dag, dat de reislustige vreemdeling Middelburg komt bezoeken; ook de stad zelf biedt hem, als erfenis van haar roemrijk verleden, ook daarbuiten genoeg te bewonderen. Jammer genoeg, zijn de lezers van Opgang maar weinig in de gelegenheid, op reis te gaan, en dan nog wel naar een zoo buiten het centrum van het land gelegen provincie. Maar misschien wordt er later nog wel eens een congres der Jeugdclubs naar Zeeland georganiseerd; onze duinen bieden uitstekende gelegenheid tot kampeeren! In afwachting daarvan moeten onze lezers zich dus maar tevreden stellen met de hierbij gereproduceerde afbeeldingen, waarbij ik thans wat over de bezienswaardigheden der stad zal vertellen.

Twee dingen zijn het, die te Middelburg boven alle andere de aandacht verdienen; en die in heel ons land hun weerga niet vinden, de Abdijgebouwen en het Stadhuis. Nergens in ons land vindt men meer een zoo goed onderhouden abdij, als hier. Aan haar dankt de stad vermoedelijk haar oorsprong; reeds in de vroege Middeleeuwen is er van de Middelburgsche abdij sprake. Rondom een ongeveer cirkelvormig plein, met fraaie boomen beplant, liggen de verschillende gebouwen, uit verschillende perioden dagteekend, in een grilligen en toch harmonieusen kring. Daarachter vindt men de, thans aan de Ned. Hervormde gemeente behorende, kerk der abdij, met haar 86 M. hoogen, slanken toren, de zgn. Lange Jan; het loont de moeite die te beklimmen, want vandaar heeft men een schitterend uitzicht over stad en eiland tot ver in den omtrek. In de Middeleeuwen waren al die gebouwen in gebruik bij de toenmalige bewoners van het klooster, de monniken en kanunniken; toen in de zestiende eeuw de Hervorming daaraan een einde maakte, nam het landsbestuur bezit van de abdijgebouwen, die sindsdien voor verschillende wereldlijke doeleinden werden ingericht. Zoo is nu een deel als ambtswoning voor den Commissaris der Koningin in gebruik, terwijl een ander deel de bureaux der provinciale griffie bevat; de Noordelijke vleugel herbergt thans het Rijksarchief. Van dit gedeelte is een reproductie hierbij gevoegd; plaatsruimte verhindert ons, tot onzen grooten spijt, er meerdere op te nemen, ten einde een beteren indruk te geven van de bouwkundige verscheidenheid, die dit abdij-complex te zien geeft.

Het stadhuis, aan de Markt gelegen, is wat later gebouwd dan de abdij. Hoewel veel oudere deelen daarvan aanwezig zijn, dateert deze grootendeels uit de vijftiende eeuw, terwijl het raadhuys in het begin der zestiende eeuw werd opgetrokken. Dit verschil in leeftijd blijkt ten duidelijkste uit den stijl, waarin beide zijn gebouwd. Terwijl de abdij gebouwd is in den meer eenvoudigen stijl werden opgetrokken, die de oudere Gothiek, de bouwvorm der latere Middeleeuwen kenmerkte, is het stadhuis gebouwd in de drukke vormen der latere Gothiek. Onze afbeelding geeft, door haar kleinheid, slechts een gebrekkig beeld van den machtigen indruk, die dit bouwwerk op den aandachtigen beschouwer maakt. De voor-gevel, geheel uit witte bergsteen opgetrokken, is van onderen zeer rustig gehouden, waardoor de rijke versiering van het bovenste gedeelte des te meer opvalt. Op de eerste verdieping ziet men aan de vensters de vijf en twintig bijna levensgrooten beelden — in onzen tijd vernieuwd — der graven en gravinnen, die over Zeeland hebben geregeerd; de oudste is de een of andere Dirk, de jongste Karel de Vijfde, je weet wel, „in wiens rijk de zon nooit onderging." Hoewel aan den Oostelijken gevel nog eenige nissen beschikbaar zijn, heeft men na Karel den Vijfden geen vorsten meer in den gevel geplaatst; in 1910 echter is in den topgevel aan de linkerzijde in de nis, waarin oudtijds de Heilige Maagd prijkte, maar die bij de doorvoering der Hervorming was verdwenen, de koningin met haar dochtertje op schoot aangebracht.¹⁾ Of ook thans nog een dergelijk Byzantinisme zou kunnen plaats vinden, staat te bezien.

Het Stadhuis te Middelburg.

Het fraaie uiterlijk van het Middelburgsche raadhuis wordt niet weinig vermeerderd door den kloeken toren, die zich in het midden verheft; hij herinnert ons aan de „belfroot,” symbool der Middeleeuwsche burgerzin, die de Vlaamsche raadhuisen siert. Ook dit stadhuis, gebouwd door de uit Mechelen afkomstige architectenfamilie Keldermans, vertoont evenals vele andere oude gebouwen in Zeeland, de sporen van den invloed, die de kultuur van Zuid-Nederland in den ouderen tijd hier heeft uitgeoefend. Dat is echter niet het geval met het achterste deel van het stadhuis, rechts op onze afbeelding nog juist zichtbaar, en dat bij gebleken behoefte aan vergrooing in de tweede helft der achttiende eeuw in den stijl van dien tijd is bijgebouwd. Over het inwendige zou veel zijn te vertellen; raadszaal (zeventiende eeuw), oude vierschaar (vijftiende-zeventiende eeuw), enz., zijn de moeite van bezichtiging ten volle waard. Maar wij kunnen in een beknopt artikel als dit daar niet diep op ingaan. Ook de verdere bezienswaardigheden, waaronder naast een aantal fraaie woonhuizen uit zeventiende en achttiende eeuw de eveneens onder Vlaamschen invloed opgetrokken Doelens der oude schutterijen zijn te noemen, gaan wij nu met stilzwijgen voorbij.

* * *

Veere! Welk een herinnering aan vervallen grootheid roept dit stadje in ons wakker. Middelburg moge zijn groot verleden niet meer gelijken, het heeft, zooals wij zagen, ook nu nog toch zekere beteekenis en uiterlijke welvaart. Veere daarentegen is een „doode” stad; het gras groeit er tusschen de straatstenen en de huizen vallen er bijwijlen zoo maar in elkaar! Men moet inderdaad met zekere ontvankelijkheid voor schoonheid en historie zijn toegerust, om voor Veere zooveel te kunnen voelen, als het vereischt. De meesten vinden het er maar

doodsch en leeg. De moderne „kultuur” heeft immers in de meeste menschen den zin voor het waarachtig schoone gedood; men vergaapt zich aan den schoonen schijn en jaagt goedkoop en gemakkelijk te verwerken verstrooïing na. Zij die gevoel voor natuurschoon hebben, kunnen echter ook te Veere terecht; schier nergens in Zeeland heeft men zoo’n prachtig uitzicht over de breede Zeeuwsche wateren met mooie wolkenluchten er boven, als op deze punt van Walcheren.

Toch is ook Veere’s geschiedenis belangrijk genoeg. In de vijftiende en zestiende eeuw ligt haar bloeitijd. Toen wemelde het langs haar haven van vreemde kooplieden. Eeuwenlang was de zgn. Schotsche stapel, de officiële zetel van den Schotschen handel in de Nederlanden, hier gevestigd; in het midden der zestiende eeuw werden hiervoor de beide fraaie huizen op de Kaai gebouwd, die nog een der belangrijkste bezienswaardigheden van het oude stadje uitmaken. Van belang is ook het aardige stadhuis, dat denken doet aan het Middelburgsche, maar toch veel eenvoudiger is — zie de afbeelding — en dat in de tweede helft der vijftiende eeuw werd gebouwd. De beelden in den gevel stellen verschillende heeren en vrouwen van Veere voor. Ten slotte de reusachtige kerk, opgetrokken in een tijd, toen Veere’s bloei geen grenzen scheen te kennen, thans niet meer dan een met moeite onderhouden machtig symbool van Veere’s verval. Want van de oude glorie is niets meer over; thans herbergt, zooals onze afbeelding doet zien, haar haven, waar eens de produkten van aller heeren landen waren opgestapeld, niets dan een bescheiden vissersschvoot.

¹⁾ De reproductie hierbij is gemaakt naar een foto van vóór 1910, toen deze verandering nog niet had plaats gevonden. De onder de nis aanwezige zonnewijzer is er nu niet meer; daarvoor is een raam in de plaats gekomen.

DE ADEMHALING VAN DE PLANTEN.

DOOR J. DERKSEN.

IN het artikel, in het vorig nummer voorkomend, waarin we spraken over het leven van plantensellen, is terloops gewezen op de door sommige sellen gevormde huidmondjes. Het zijn mikroskopische kleine openingen, voorkomende op de bladeren of op de stam en die de plant dienen als ademhalings- en als uitdampingsinrichtingen. Zoals gezegd, kunnen er wel 20.000 op 1 c.M². voorkomen. Door een bewonderenswaardige inrichting kunnen die huidmondjes meer of minder geopend of gesloten worden. Naast het huidmondje liggen namelijk twee boonvormige sellen, die de opening omsluiten. Bij nacht en als door te sterke verdamping de plant zou verwelken, wordt door de spanning der andere sellen de opening dicht gedrukt.

Ook in de stam van de bomen komen die openingen voor en zijn met het ongewapende oog vaak te zien. Het buitenste deel der schors is een meer of minder dikke kurklaag. Bij de kurkeik en de kurkiep is die laag zeer dik. Bij de kurkeik zo dik, dat men er kurken van snijdt voor flessen en kruiken, of de kurklaag gebruikt voor bloemenbakken enz. Om nu de plant ondanks die kurklaag in direkte verbinding met de lucht te brengen, zijn er openingen in de kurklaag. ’t Zijn dezelfde openingetjes als de huidmondjes, maar heten hier lenti-

sellen. In de kurk zijn ze duidelijk te zien en gewoonlijk gevuld met een bruin poeder. Bij de kerseboom, maar vooral ook bij de berk zijn die lenticellen eveneens duidelijk waarneembaar voor het ongewapende oog en vertonen ze zich als bruine heuveltjes op de witte schors. ’s Winters worden die lenticellen gesloten.

De huidmondjes der bladeren liggen gewoonlijk allemaal of voor het grootste deel aan de onderzijde van het blad. Dit is van het grootste belang voor de plant. Lagen ze aan de bovenoppervlakte, dan zouden ze wel eens verstopt kunnen raken door vuil of water. Bij drijvende waterplanten moeten ze echter aan de bovenzijde voorkomen. Dompelt men een afgesneden waterlelieblad onder water, en blaast men in de stengel, dan ziet men de talrijke luchtbelletjes aan de bovenzijde van het blad ontsnappen. Daarmee is de aanwezigheid der huidmondjes bewezen, en tevens het voorkomen van die openingetjes aan de bovenzijde van het blad. De huidmondjes van de waterplanten staan in verbinding met luchtkanalen, die op de doorsnede van de stengel der waterlelie duidelijk zijn waar te nemen, en die dienen om ook de wortels, die in de modder staan, van lucht te voorzien. De ondergedoken waterplanten hebben zeer fijn verdeelde bladeren, waardoor het oppervlak verbaazend wordt vergroot of ze zijn uiterst dun waardoor

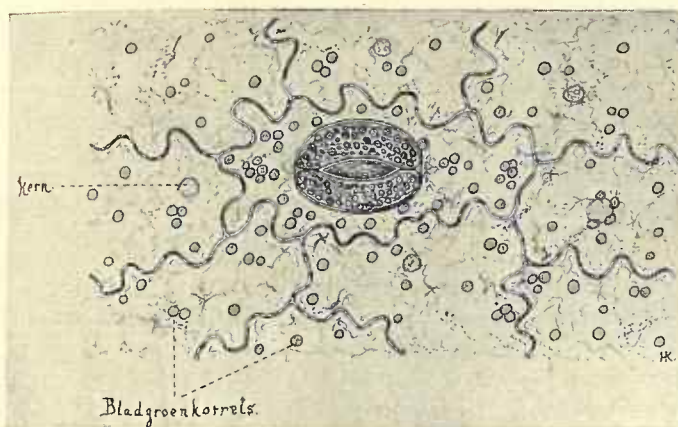

Fig. I.

de in het water aanwezige lucht toch in voldoende mate in de plant kan doordringen. De vorm van het huidmondje in de sluitsellen is bij onderscheiden planten zeer verschillend, evenzo de plaats die zij in het blad innemen. In fig. I ligt het huidmondje b.v. in het midden der sel. In fig. II, dat de opperhuid van een varenblad voorstelt, ligt het op de grens van twee sellen.

Bij de Vlotvaren, fig. III, zijn de gewone sellen groot en blaasvormig; de sluitsellen van het huidmondje uiterst klein en hoekig.

Figuur IV is een vergroting van figuur II, dus weer het huidmondje van een varenplant. De sluitsellen zijn stevig opgevuld met Chlorophyl; de kernen schemeren door het Chlorophyl heen.

Figuur V stelt de huidmondjes van een klimopblad voor.

Figuur VI de huidmondjes van een hangplantje.

De Mais heeft huidmondjes die uit vier selletjes bestaan.

Als verdampingsinrichtingen zijn de huidmondjes ook een levensbelang voor de plant.

Met de wortels neemt de plant de zouten uit de bodem op. Deze zouten kan zij echter alleen in opgeloste toestand tot zich nemen. Het overtollige water wordt nu door de huidmondjes afgevoerd en verdampt daar.

Dat dit werkelijk zo is, kunt ge waarnemen, door een plant met het blad tegen het koude vensterglas te plaatsen. Op de plaats waar het blad het glas raakt, is dit spoedig beslagen, vooral als het glas goed koud is. Plaats anders maar een omgekeerd drinkglas op een blad. Binnen korte tijd is ook dit glas van binnen bewasemd.

Maar bovendien beschermt de verdamping de plant tegen al te sterke verwarming waardoor het protoplasma zou kunnen gedood worden. Door de verdamping wordt immers warmte verbruikt, en wordt het dus koeler. In hete lokalen besproeit men immers vaak de

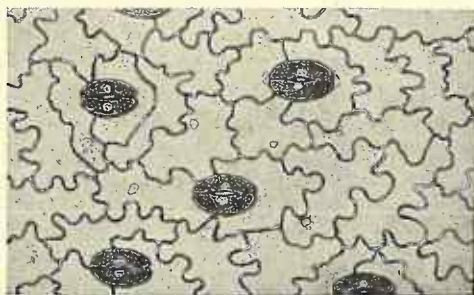

Fig. II.

vloer, en mensen die flink transpireren hebben weinig last van de hitte! Voor de verdamping van een vloeistof wordt warmte verbruikt.

Niet minder belangrijk zijn de huidmondjes als ademhalingsinrichtingen. Achter de openingetjes liggen luchtkamers, die weer in verbinding staan met de tussen de sellen gelegen intersellulaire ruimten, en daardoor kunnen de gassen zich in de gehele plant verspreiden. Bij de ademhaling der planten wordt evenzeer als bij die der dieren zuurstof verbruikt en koolzuur afgescheiden. Als men zaden laat ontkiemen heeft er een groot verbruik van zuurstof plaats. Neemt men bijvoorbeeld een cilinderglas en vult dit voor $\pm \frac{1}{3}$ deel met erwten, die een nacht in het water gestaan hebben, en sluit men de opening met een deksel af, dan kan men na 12 à 24 uur duidelijk waarnemen, dat de zuurstof uit de lucht in het glas door de erwten is verbruikt en dat er koolzuur voor in de plaats is gekomen. Bij het maken van koolzuur, bij het natuurkundig onderwijs op school, hebben we gezien, dat een vlam in koolzuur onmiddellijk wordt gedoofd, omdat bij verbranding zuurstof nodig is. (Het gebruik van met koolzuur gevulde glazen bollen bij de brandweer; koolzuurspuiten!) Brengt men na 12 à 24 uur een brandend

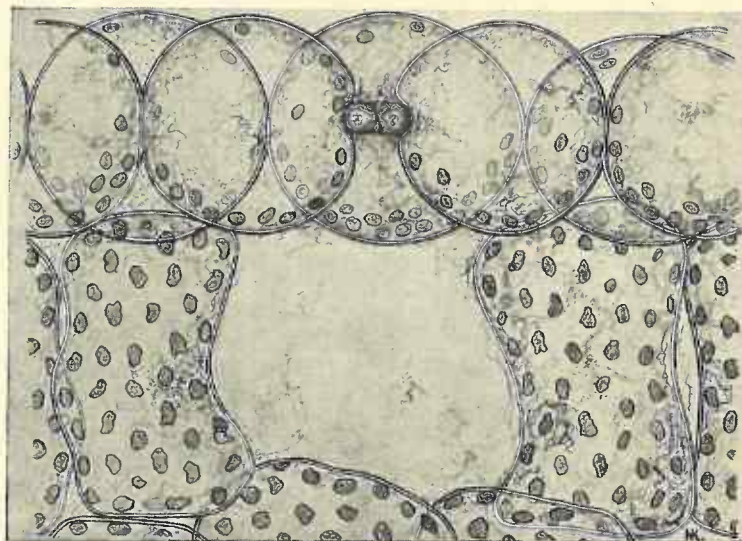

Fig. III.

kaarsje, dat aan een ijzerdraadje bevestigd is, voorzichtig in de opening van het glas, boven de ontkiemende erwten, dan dooft de vlam onmiddellijk uit. Hiermee is de aanwezigheid van koolzuur aangetoond.

Bovendien leerden we op school reeds, dat koolzuur (dat prikkelend gas, dat in spuitwater en bier voorkomt) zwaarder is dan lucht, en dat we dit gas in een ander vat kunnen „overgieten”. Dit kan men ook met het gas dat boven onze erwten is ontstaan. Verder leerden we vroeger, dat koolzuur kalkwater troebel maakt, omdat er calciumcarbonaat gevormd werd. Brengen we nu op een horlogeglasje, dat aan een draad is bevestigd een beetje kalkwater en houden we dit in de opening boven onze erwten, dan zien we het kalkwater onmiddellijk troebel worden. Bewijzen zijn er dus genoeg om aan te tonen, dat de ontkiemende zaden de zuurstof hebben verbruikt en koolzuur hebben afgegeven.

In plaats van erwten kan men ook andere kiemende zaden, jonge paddenstoelen, bloemhoofdjes enz. nemen.

Dat er zuurstof verbruikt is, kan men ook aantonen door de warmte tussen de ontkiemende erwten te vergelijken met de warmte der omringende lucht. Als

men twee volkomen gelijke termometers neemt, en men steekt de ene met het kwikbolletje tussen de erwten en men hangt de andere er boven, dan zal na enige tijd het kwik in de eerste termometer merkbaar hoger staan dan in de laatste. De verbruikte zuurstof heeft warmte ontwikkeld. In het dierlijk lichaam heeft presies hetzelfde bij de ademhaling plaats. Door het opnemen van zuurstof blijft het lichaam der dieren warm; er heeft bij planten en dieren door opneming der zuurstof verbranding plaats. Ademhalen is een oxydatie-proses.

Door ademhaling ontstaat echter niet alleen warmte, maar ook het vermogen om levensverrichtingen bij planten en dieren mogelijk te maken. Bij planten om de sappen te vervoeren en zich te bewegen.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat er geen verschil bestaat tussen de ademhaling der dieren en die der planten. Zonder ademhaling zijn plant en dier gedoemd de verstikkingsdood te ondergaan en hieruit

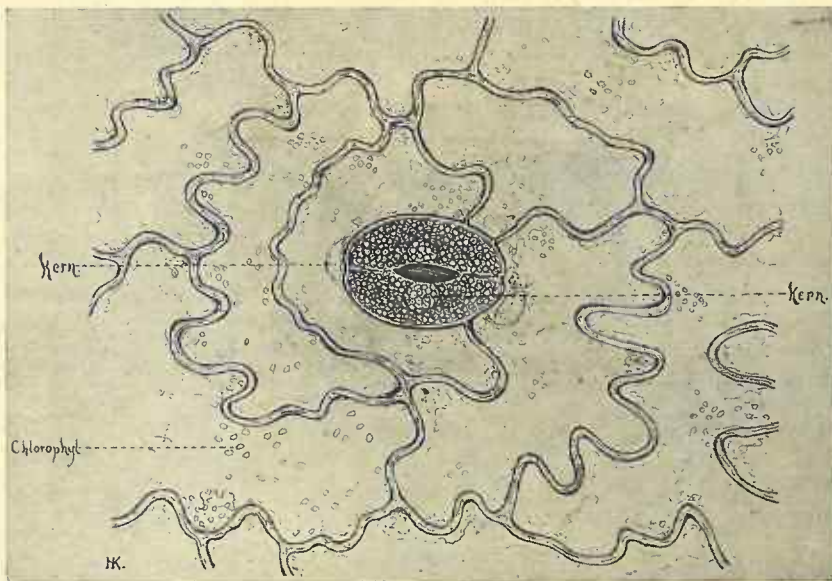

Fig. IV.

blijkt dan ook de grote noodzakelijkheid bij planten de huidmondjes vrij van stof of vuil te houden door de bladeren van tijd tot tijd flink af te sponsen.

Niet alleen de bladeren en de stam (door de lentisellen) maar alle delen van de plant dus ook de wortels nemen aan de ademhaling deel. Van groot belang is het daarom, dat de wortels in aanraking kunnen komen met de lucht. Aanhoudende regens kunnen de bodem zo dichtslaan, dat de lucht zeer moeilijk in de aarde kan dringen, ook smeltende sneeuw kan de grond ontoegankelijk maken voor lucht. Vorst maakt de aarde los of zoals de boeren het kernachtiger uitdrukken „rul.”

Aardwormen bevorderen in hoge mate de plantengroei, doordat ze gangen maken die onmiddellijk met de buitenlucht in verbinding staan. Ook als humusvormers zijn ze van niet te schatten waarde.

Waterplanten, die in de bodem wortelen, krijgen lucht in de wortels, door de lucht, die door de bladeren opgenomen wordt, in lange kanalen (duidelijk zichtbaar op de doorsnede van de waterleliestengel) naar de wortels te voeren. Van groot belang is het dus de grond boven de wortels „los” te houden, waarvoor men de ploeg, de schoffel of de hak in de landbouw gebruikt. Als door drainering of afvoerkanalen het water uit moerassen wordt weggevoerd, zodat lucht in de bodem kan dringen, kan een moeras een vruchtbaar bouwland worden.

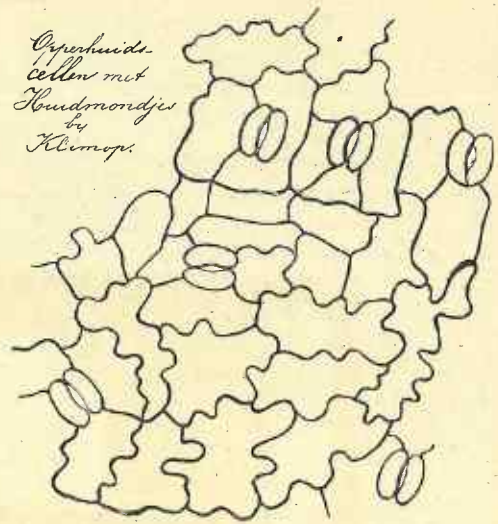

Fig. V.

Gedachten van Lassalle.

De geschiedenis is een strijd met de natuur, met de ellende, de onwetendheid, de armoede, de machteloosheid en dus van elk soort onvrijheid, waarin wij ons bevonden, toen het menselijk geslacht zijn intrede deed in de historie.

De voortdurende overwinning van die machteloosheid, dat is de ontwikkeling van de vrijheid, die de geschiedenis ons te aanschouwen geeft.

In deze strijd zouden wij nooit een stap voorwaarts gedaan hebben, of ooit verder doen, als wij hem als enkelingen — ieder voor zich — gevoerd hadden of voeren wilden.

De Staat is het, die de functie heeft, deze ontwikkeling van het menselijk geslacht tot de vrijheid te volbrengen.

LASSALLE (Arbeidersprogram. 1862).

Het algemene en direkte kiesrecht is niet alleen uw politiek, maar ook uw sociaal grondbeginsel, de eerste voorwaarde van alle sociale hulp.

LASSALLE (Open Antwoordschrijven. 1863).

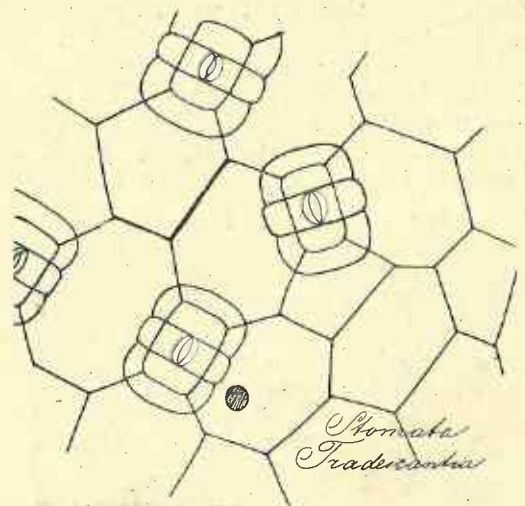
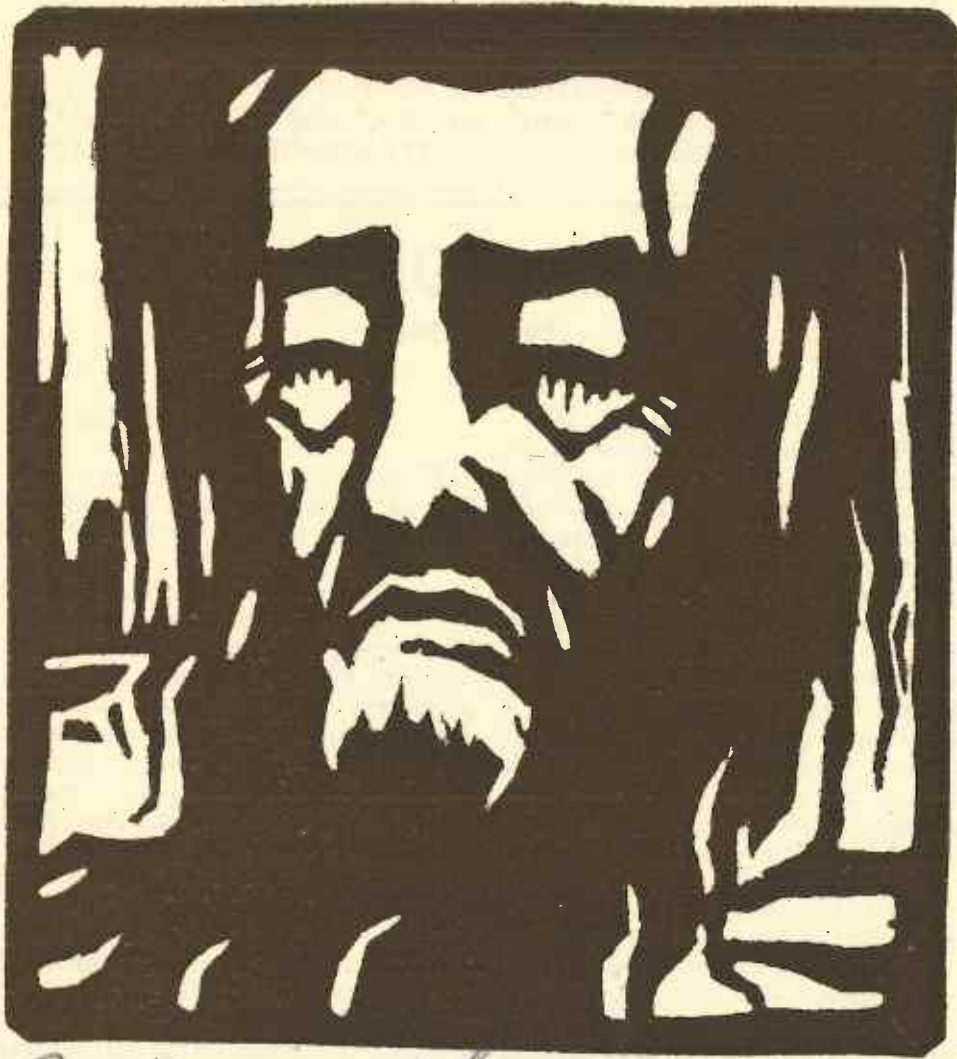

Fig. VI.

OPGANG

Aug. 22

Jacajohns

1^E JAARGANG

No. 4

OPGANG

DRIEMAANDELIKS JEUGDTIJDSCHRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN ARBEIDERSBEWEGING

REDAKTEUR: KOOS VORRINK

OKTOBER

1922

UITGAVE VAN DE CENTRALE VAN ARBEIDERSJEUGDVERENIGINGEN - (A. J. C.)
ABONNEMENTSPRIJS f 1.25 PER JAAR - LOSSE NUMMERS f 0.40
ADRES VAN REDAKTIE EN ADMINISTRATIE: REGULIERSGRACHT 78^{II} AMSTERDAM - TEL. C. 691

FRIEDRICH ENGELS.

1820—1895.

DOOR P. VOOGD.

Engels' Jeugd.

RUIM honderd jaar geleden — de 28ste November 1820 — werd Friedrich Engels als zoon van een fabrikant te Barmen geboren.

Deze plaats en deze tijd geven reeds enige verklaring van zijn ontwikkelingsgang.

Het Rijns-Westfaalse gebied van het Wupperdal, waarin Barmen is gelegen, was wegens zijn rijkdom aan grondstoffen al in de tweede helft der achttiende eeuw voor de kapitalistische exploitatie geopend. Tal van bloeiende industrieën ontstonden er. Ook de textielzaak der familie Engels, door Friedrichs grootvader gesticht, en door zijn vader voortgezet en uitgebreid, floreerde, zodat de levensomstandigheden van de jonge Friedrich gunstig waren.

Na de lagere school te Barmen te hebben afgelegen, kon hij het gymnasium te Elberfeld bezoeken.

Uit een briefwisseling tussen vader en moeder weten wij, dat de jonge gymnasiast bij zijn vader grote bezorgdheid wekte. Deze vreest voor de toekomst van zijn zoon en hij slaakt de verzuchting, dat God hem toch moge beschermen, „opdat zijn gemoed niet bedorven worde.”

In het oog van de streng kalvinistische vader was het al zonde, dat zijn zoon, — hoewel er op zijn vorderingen geen aanmerkingen waren te maken — zich aan dichtkunst te buiten ging en een zekere zelfstandigheid in zijn opvattingen vertoonde.

Het was in het jaar 1837, toen Friedrich van het gymnasium werd afgenomen en naar het kantoor van een bevriend koopman in Bremen werd gestuurd.

Deze man, — konsul Leupold, evenals Engels' vader zeer konservatief en streng gelovig, zou er wel voor waken, dat de jonge Friedrich op het rechte pad bleef. Vier jaar bracht deze te Bremen op de kantoorruk door; daarna diende hij te Berlijn een jaar bij de artillerie.

Deze vijf jaar zijn van de grootste betekenis geweest voor de ontwikkeling van de jonge Engels. Laat ik het maar dadelijk zeggen: op het „rechte” pad bleef hij niet, ten minste niet naar het oordeel van zijn ouders.

Hij ontworstelde zich met veel moeite aan de streng kerkelijk-godsdienstige en maatschappelijke opvattingen van zijn omgeving.

Wie de prachtige levensbeschrijving van Gustav Mayer leest over de jeugd van Friedrich Engels, wie de opstellen, brieven en gedichten doorziet, die in de jaren 1838-1844 door hem zijn geschreven, — pas een paar jaar geleden voor het eerst gepubliceerd ¹⁾, wordt gepakt door de ernst, waarmee deze achttien- tot vier en twintigjarige jonge man denkt en zwoegt, om zich een wereld- en levensbeschouwing te veroveren, die hem bevredigt.

De toestanden in Duitsland.

Het was een tijd van zwarte reactie, van dogmatiese bekrompenheid en star konservatisme in Duitsland, die tijd na de Napoleontiese vrijheidsoorlogen van het begin der eeuw. In 1813 was er een stroom van democratische opleving door het Duitse volk gegaan.

Men had Napoleon verslagen en de vreemde Franse overweldiger uit het land geworpen in de verwachting, dat er daarna een nieuwe tijd zou aanbreken, een tijd, waarin de rechten der burgerij op politieke medezeggenschap zouden worden erkend.

Toen echter het volk met zijn bloed de onafhankelijkheid van het land had bevochten, moest het ervaren, hoe het zelf in politieke knechtschap werd gehouden. De vorsten verenigden zich tot een „heilige alliantie” om hun alleenheerschappij tegen de opkomende burgerlike democratie te verdedigen.

De politie bewaakte de „patriotten der vrijheidsoorlogen.” De adel triumfeert over de boeren, die bij massa's onteigend worden. Studenten, die het wagen, te protesteren tegen de absolutistische politiestaat, worden vervolgd en in de gevangenis geworpen, kranten en boeken onder een strenge censuur gesteld; van de universiteiten worden de professoren geweerd, die „gevaarlike leringen” verkondigen.

Na de Julie-revolutie in Parijs in 1830 wordt echter de tegenstand in het volk tegen deze bekrompen regeringsmaatregelen sterker. De schrijver Börne geselt in zijn „brieven uit Parijs” (1830-1833) de politieke wantoestanden en ontplooit de vaan der democratie. Het ene boek voor, het andere na verschijnt en verkondigt nieuwe denkbeelden op elk levensgebied.

Het moedigst treden op de schrijvers, die zich om

¹⁾ Friedrich Engels Schriften der Frühzeit. Verzameld en uitgegeven door Gustav Mayer. Berlijn, Julius Springer 1920.

Friedrich Engels.

Gutzkow en Heine hebben geschaard, welke groep bekend is geworden onder de naam van „Het Jonge Duitsland.”

De regering weert zich wanhopig tegen de nieuwe geest. Alle verschenen of nog te verschijnen boeken van enige met name genoemde schrijvers, worden verboden. Op die manier hoopt zij „deze slechte litteratuur,” die antikristelik en godslasterlik is en alle goede zeden, schaamte en eerbaarheid bewust met voeten treedt,” tegen te gaan. Zelfs beoordelingen der geschriften van „het Jonge Duitsland,” ja het noemen van hun naam werd al met straf bedreigd. De schrijvers werden genoodzaakt het land te verlaten.

Och arme! Alsof men een opkomende vloed van nieuwe denkbeelden met wetten kan bezweren!

Als dan in 1835 David Friedrich Strauss „Het leven van Jezus” publiceert en in 1841 „Het wezen van het Kristendom” van Ludwig Feuerbach verschijnt, is het autoriteitsgeloof door deze en andere boeken reeds sterk aangetast. Er zijn nieuwe geestelijke wapenen gesmeed, waartegen een overleefd konservatisme, een verstarde orthodoxie het moeten afleggen.

Dit is de tijd, waarin de jonge Engels opgroeit.

Een geestelijke worsteling.

In zijn ontwikkelingsgang vindt men dezelfde opgaande lijn, die in deze geestelik sterk bewogen tijd uit de bekrompenheid van het overgeleverde gezag voert tot de zelfstandigheid van de zichzelf bevrijdende mensengeest.

Op het gymnasium gloeide hij al voor de verboden Duitse kleuren zwart-rood-goud. In Bremen voelt hij zich vrijer dan in zijn geboortestad. Hij snuffelt naar de boeken, die men zo zorgvuldig voor hem verborgen houdt. Hij leert Gutzkow en Börne kennen en uit de brieven aan zijn vrienden blijkt de grote invloed, die vooral Börne op hem oefende. „De reuzenstrijder voor

vrijheid en recht” noemt hij hem. De democratische gedachten maken, dat hij 's nachts niet slapen kan. Hij peinst erover, hoe hij kan meehelpen om in het donkere Wupperdal wat meer licht te verspreiden en heeft weldra het middel gevonden: op allerlei wijzen smokkelt hij verboden boeken binnen, waarvan hij hoopt, dat zij in de orthodoxe, konservatieve omgeving een nieuwe geest zullen brengen.

Hoe moeilijk het voor hem was, zich los te maken uit de boeien, waarin een enghartige, kerkelijke opvoeding hem had geslagen, blijkt uit verschillende van zijn brieven.

Eerst „het leven van Jezus” van Strauss leerde hem, dat de bijbelboeken niet als onmiddellike, goddelijke uitspraken moeten worden beschouwd, maar als historische overleveringen. Zijn bijbelgeloof viel, maar zijn oorspronkelijk godsdienstig gevoel voerde een taaie strijd met de eisen van zijn steeds stelliger wordende verstandelijke overtuiging. Had hij nog in April 1839 zijn vriend Gräber geschreven: „Ik bid dagelijks, ja bijna de hele dag om waarheid, heb het gedaan, zodra ik begon te twifelen, maar kon niet tot je geloof terugkeren”, na de lezing van Strauss in Oktober van hetzelfde jaar roept hij vol zelfbewustzijn uit: „Kom nu maar op, nu heb ik wapens, schild en helm”..... Als ze Strauss kunnen weerleggen — nu, dan zal hij zich gewonnen geven.

Van Strauss komt hij tot Hegel, welks wijsgerig stelsel hij een „kolossaal systeem” noemt. Evenals bij Marx is de grandiose ontwikkelingsgedachte, die uit Hegels wijsgerige opvattingen spreekt, ook bij Engels op uiterst vruchtbare bodem gevallen.

Op zijn verdere wijsgerige ontwikkeling heeft dan Feuerbach met zijn boek „Het wezen van het Kristendom” een grote invloed gehad. Meer in socialistische richting werd hij beïnvloed door Mozes Hess. Deze landgenoot van Engels had een studie gemaakt van de Franse utopist Saint-Simon. Volgens Hess had Hegel het verleden begrepen, maar Saint-Simon had de toekomst als bij ingeving gevoeld.

De fabrikantenzoon Engels had reeds in Barmen bij het zien van het ongelukkig lot der fabrieksarbeiders de opmerking gemaakt, dat de fabrieken „op een onzinnige manier” werden geëxploiteerd en had zich al verwonderd over „het ruime geweten,” dat de fabrikanten moesten hebben.

In Engeland.

De tijd, die nu volgde, bracht Engels verder op de baan naar het socialisme. Na zijn verblijf in Berlijn vertrekt hij naar Barmen, om spoedig daarop de reis naar Engeland te aanvaarden. Zijn vader is mede-eigenaar van een spinnerij in Manchester en in deze zaak brengt nu de jonge Engels de beide volgende jaren door. Ze worden van de grootste betekenis voor zijn verder leven.

Manchester was het middenpunt van het Engelse kapitalistische bedrijfsleven. Hier zag hij, tot welke ont-aarding de ongebreidelde winsthonger der fabrikanten de arbeidende bevolking had gebracht. Hij zag echter tevens, dat deze gruwelijke uitbuiting, die niets en niemand ontzag, verzet had gewekt onder het minst onbewuste deel der arbeidersklasse. Op de economische beweging der vakorganisaties was een radikaal-politieke klassenstrijd gevolgd, die vooral van de fabrieksarbeiders uitging.

Het was de tijd van het Chartisme (1838-1843), die zo genoemd wordt, omdat de eisen der arbeiders in een soort van volksgrondwet (the people's charter) waren samengevat. Inziende, dat de sociale verbeteringen, die de arbeiders wensten, eerst met behulp van politieke invloed konden worden veroverd, hadden zij een demo-

kraties kiesrecht als eerste punt op hun program geplaatst.

Het was een veelbewogen tijd, die Engels daar in Engeland meemaakte.

Stakingen, demonstraties, bloedige onderdrukking van het verzet — zij waren aan de orde van de dag. In de kookhitte van deze tijd rijpte Engels' politiek-ekonomiese overtuiging. Met zijn hart staat hij aan de zijde der verdrukte loonslaven. In zijn avonduren bestudeert hij lijvige rapporten. Hij verwerkt de diepe indrukken, die hij in de vuile, ellendige fabriekswijken van Manchester heeft opgedaan, hij neemt kennis van de werken, die de Engelse organisator Robert Owen en de Franse ekonomiese theoretikus Proudhon hebben geschreven.

En nauwelijks vier en twintig jaar oud, publiceert hij in 1844 enkele opstellen, die reeds duidelijk de socialist verraden. Vooral de „schets voor een kritiek der staathuishoudkunde” bevat een gloeiende veroordeling van het konkurrentiestelsel. Zijn wijsgerige inzichten, zowel als zijn nieuwe ervaringen brengen hem tot het besluit, dat er zich een algehele omwenteling in de levensvoorwaarden der maatschappij voltrekt. De ontwikkeling der industrie in Engeland vertoont zich aan hem als de drijvende kracht, die enerzijds het land verrijkt, maar tevens een klasse van niet-bezitters, van absoluut armen schept. Door het persoonlijk bezit van produktiemiddelen wordt de mensheid verdeeld in kapitalisten en arbeiders niet alleen, maar worden ook de konkurrenten gemaakt tot „een troep wilde beesten.”

De konkurrentie, die de maatschappelijke tegenstellingen met haar gevolg van ellende en onzedelijkheid in 't leven roept, de mens tot een koopwaar verlaagt, het aanzijn geeft aan de verwoestende krisissen, zal eerst met de opheffing van het persoonlijk bezit der voortbrengingsmiddelen verdwijnen. Dan zal het socialisme komen, waarin de mensen zullen produceren niet als onbewuste, versplinterde delen zonder samenhang, maar met bewustheid, — georganiseerd, — als *mensen*.

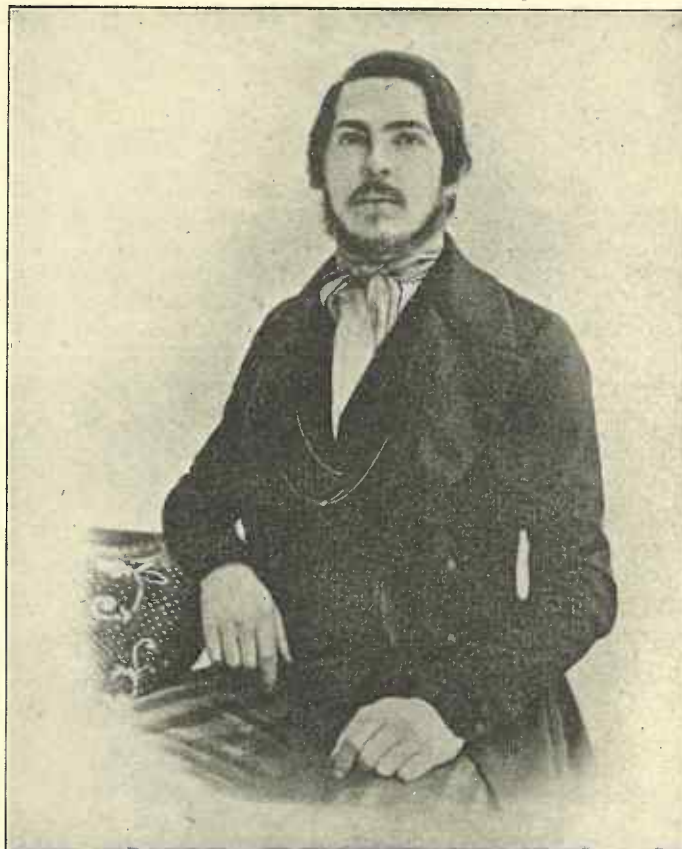
Zo was Engels reeds vóór de persoonlijke kennismaking met Marx zelfstandig tot gevolgtrekkingen gekomen, waartoe deze op grond van de studie van de Franse revolutie en de Franse socialisten was geraakt.

Tegelijkertijd verzamelde Engels gedurende de een en twintig maanden, dat hij te Manchester leefde en werkte, de bouwstoffen voor het in 1845 verschenen beroemde boek „De toestand der arbeidende klassen in Engeland,” een felle aanklacht tegen het wrede, meedogenloze vroeg-kapitalisme, die door de opsomming van droeve, onwraakbare gegevens de harten ontroert en de vuisten doet ballen...

Marx en Engels.

Als Engels in 1844 van Manchester over Parijs naar Barmen reist, ontmoet hij in de Franse hoofdstad Marx. De beide mannen sluiten vriendschap en in hun gesprekken blijkt, hoe zij, van verschillend standpunt uitgegaan, tot dezelfde opvattingen zijn gekomen. In Marx bewonderde Engels de monumentale denkkraft, de diepzinnigheid, de breedheid van opvatting, het omvangrijke historische weten, in Engels waardeerde Marx de uitgebreide feitenkennis, de wijsgerige scholing en de vlugge combinatiegave.

Zij vulden elkaar — ook als karakters — op een voortreffelijke wijze aan. Toen Marx, uit Parijs verdreven, zich te Brussel vestigde, voegde Engels zich bij hem en beiden begonnen in een reeks geschriften een frisse strijd tegen allerlei verkeerde opvattingen, die een goed begrip van de maatschappijbeschouwing in de weg stonden. Het was, alsof zij eerst de baan schoon wilden vegen.

Friedrich Engels.

In deze geschriften treedt steeds helderder de maatschappelijke geschiedenisbeschouwing van Marx en Engels aan de dag, die ook bekend is onder de naam van histories materialisme.

Volgens deze theorie is de gehele geschiedenis een geschiedenis van klasseworstelingen; op grond van het voortbrengingsstelsel van alle tijdperken vormen zich klassen met tegenovergestelde belangen en diensten-gevolge uiteenlopende inzichten. In verband met de ontwikkeling der produktieve krachten komen in de loop der geschiedenis eertijds onderdrukte klassen achtereenvolgens tot de macht. Nu is het onderdrukte proletariaat aan de beurt om zijn bevrijding na te streven.

De ontwikkeling der voortbrenging heeft echter een hoogte bereikt, waarop het proletariaat de ekonomies en politiek belangrijkste klasse is geworden, en door zich van de heerschappij der bourgeoisie te bevrijden, tevens een einde aan *alle* ekonomiese verdrukking maakt.

Met deze zienswijze was tevens de weg gevonden tot verwezenlijking van het socialisme. Het proletariaat zelf was door de geschiedenis aangewezen om zijn eigen bevrijder en daardoor de redder der nu nog verscheurde mensheid te zijn. Het kwam er slechts op aan, het te organiseren en van het bewijstzijn zijner hoge roeping te doordringen.

Deze politieke, organisatoriese taak, werd nu door de beide vrienden ter hand genomen.

De pogingen van Engels, om te Parijs aanhangers voor de nieuwe ideeën te winnen, zijn aanwezigheid op het Londense congres van de Bond der Rechtvaardigen, die op zijn voorstel naam en organisatievorm wijzigde, het ontwerp voor een program van de nieuwe bond, dat alles is Engels' aandeel in de totstandkoming van het vermaarde „Kommunisties Manifest,” dat in 1848 de proletariërs aller landen opriep, zich te verenigen om de rode vaan van het socialisme.

Friedrich Engels.

Het uitbreken der revolutie in hetzelfde jaar voert de beide vrienden naar Duitsland, waar zij de democratie verdedigen in de redactie der „Neue Rheinische Zeitung.“ Een jaar later worden zij door de overwinning der tegenrevolutie genoodzaakt het land hunner geboorte weer te verlaten.

Weer terug in Engeland.

Marx vestigt zich te Londen, Engels gaat weer in de zaak te Manchester. Het moet wel een hard gelag voor hem geweest zijn, zijn gewoon beroep weer op te moeten vatten. Ongetwijfeld lachte hem een schrijversloopbaan veel meer toe.

Maar hij bracht dit offer gaarne voor zijn vriend Marx, wie hij een grote verering toedroeg. Marx moest zonder broodzorgen kunnen leven om zijn levenswerk, het schrijven van „Het Kapitaal“ te volbrengen. Door de zelfopofferende steun van Engels is het Marx pas mogelijk geworden, dit te doen.

De arbeiders mogen nooit vergeten, dat zij bij slot van rekening het aan dit roerende blijk van vriendschap en opofferingsgezindheid te danken hebben, dat het standaardwerk van het socialisme het licht heeft kunnen zien.

Gelukkig heeft Engels zich toch een vrij groot deel

van zijn leven geheel aan de studie en de verbreiding van het socialisme kunnen geven. Wat hebben de beide vrienden niet samen te Londen gestudeerd en gewerkt voor de grote zaak van het proletariaat.

Een van de belangrijkste werken, die Engels in 't licht gaf, was een verzameling van tegen de privaatsdocent Dühring gerichte artikelen „Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft,“ meer bekend onder de naam van Anti-Dühring. Een drietal hoofdstukken uit dit werk zijn onder de titel „De ontwikkeling van het socialisme van utopie tot wetenschap“ afzonderlijk uitgegeven en o. a. ook in het Hollands vertaald. Eveneens bezitten wij in het Hollands Engels' beroemd en leerzaam werkje: Het ontstaan van de familie, van het privaat eigendom en van de Staat (1884).

Marx stierf in 1883. Engels overleefde hem nog twaalf jaar. In die tijd geeft hij de delen 2 en 3 van „Het Kapitaal“ uit en doet nog een studie over Feuerbach verschijnen.

Naast zijn theoretische arbeid was hij prakties onvermoeid voor de arbeidersbeweging werkzaam. Men zou hem de internationale raadsman en scheidsrechter van het proletariaat kunnen noemen. Vooral zijn stukken in „Die Neue Zeit,“ het wetenschappelijk tijdschrift der Duitse sociaaldemokratie, hebben veel tot de uitbreiding en de verdieping van het socialisme bijgedragen. Hij kon daarbij putten uit zijn omvangrijk fonds van kennis op het gebied van geschiedenis, economie, politiek, krijgswetenschap, taal- en letterkunde, natuurwetenschap en wijsbegeerte. In 1895 sloot hij de ogen voor altijd.

Engels heeft nog de schitterende opgang der arbeidersklasse kunnen zien in de verschillende landen. Hij heeft er zich over kunnen verheugen, hoe de opvattingen van hem en Marx wortel hadden geschoten in het proletariaat en hij is er gelukkig voor gespaard gebleven, de verwoestingen van de wereldoorlog, die hij heeft voorzien, zelf te aanschouwen.

In zijn eerste jeugd dacht Engels, dat de verovering der politieke macht door het proletariaat niet ver meer af kon zijn. Evenals Marx heeft hij de tijd, die het proletariaat nodig zou hebben voor zijn organisatie en politieke machtsvorming onderschat.

Ook is het niet te ontkennen, dat hij in het laatst van zijn lange leven sommige opvattingen uit zijn jeugd heeft gekorrigeerd.

Men bewijst de grote denker meer eer, dit rondweg te erkennen, dan hem vast te leggen op sommige uitingen, die geen volledig beeld geven van zijn ontwikkelingsgang en zijn wetenschappelijke uitkomsten.

Evenmin als Marx heeft Engels de staat geheel en onder alle omstandigheden als een onderdrukkingsorganisme opgevat; evenmin als hij heeft hij het geweld steeds als uitsluitend doeltreffend middel ten troon verheven; evenals Marx heeft hij volledige verwezenlijking van de democratische gedachte een noodzakelijke voorwaarde geacht voor de overgang naar de economische democratie en een sociale revolutie eerst dan noodzakelijk beschouwd, als de produktiekrachten der oude maatschappij ver genoeg ontwikkeld waren.

Maar afgezien van de wijziging in de beoordeling der methoden en vooruitzicht van de klassenstrijd, vast staat, dat ook bij Engels de grondgedachte van het revolutionaire doel de basis bleef van zijn systeem en dat hij in de proletariërs het uitverkoren volk zag, dat de mensheid een nieuwe wereld, de wereld een nieuwe mensheid zal brengen.

Ere zij de gedachtenis van deze edele voorganger!

LUDWIG VAN BEETHOVEN.

(1770—1827)

DOOR PETR. JOH. TIGGERS.

WANNEER wij ons verdiepen in de bladen, waarop de geschiedenis van zijn leven neergeschreven is als een aaneenschakeling van de meest tragiese gebeurtenissen, waartoe elk mens-geworden genie blijkbaar gedoemd is, dan is het of wij tans op zo grote afstand van zijn geboorte, zijn leven en zijn dood het koud, het hard en medogenloos getuigenis ervaren van de klemmende en onstuimige aanklacht jegens de mensheid, die Beethoven tot uitdrukking bracht in zijn komposities.

En wanneer wij, gewone stervelingen, ons leven vullen of pogen te vullen met enig idealisme, gebaseerd op de geschiedenis der menselijke samenleving en op het geloof-in-de-toekomst; wanneer wij in de dagelijkse strijd met eigen of eens anders lusten, een strijd dus tegen duistere, knechtende machten, ons de moed voelen ontzinken om het zwaard verder te voeren, dan gevoelen wij ons gedrongen krachten te putten uit de bronnen des geestes, welke de grote Geesten der Mensheid hebben aangeboord.

Het smartelijke verhaal-van-leed, gekruid bijwijlen als schrijnende ironie met de zachte vreugden ener fijne vrouwenliefde, dit relaas van gewond zielelijden geven de denkende mens-van-nu en de juichende mens-van-straks die krachtige en steeds jeugdige gloed, het blanke vrouwen en de blijde wil om de eigen zending in deze wereld te voleinden, onze *eigen* zending, die elk mens en vooral elk jong mens steeds als doel van het sterke leven voor ogen moet houden. Wat een Michel Angelo, een Leonardo da Vinci, een Rembrandt, een Van Gogh waren in de beeldende kunsten, een Goethe, een Flaubert, een Dostojevsky in de letteren en een Shakespeare in het drama was, dat was Beethoven als komponist. En wij mogen wel goed beseffen bij het lezen en begrijpen van deze regelen, wat het werk is geweest van Romain Rolland, deze diepzinnige peiler van het menselijk gemoed, toen hij zich tot taak stelde het leven van drie der grootsten te beschrijven, van Beethoven, Michel Angelo en van Tolstoi.

Rolland schreef in 1903.

„Ik noem niet helden, zij die door gedachte of kracht zegevierden. Ik noem helden, alleen zij, die door het hart groot waren. Zoals een der allergrootsten onder hen, hij wiens leven wij juist gaan beschrijven,¹⁾ heeft gezegd: „Ik erken geen ander teken van superioriteit dan goedheid.” Zonder groot karakter geen groot man, zelfs geen kunstenaar of man van de daad; er zijn slechts holle afgodsbeelden voor de lage meerderheid: de tijd verwoest alle te zamen. Op het succes komt het weinig aan. Het komt er op aan groot te zijn, niet te schijnen. Het leven van hen, wier geschiedenis wij hier trachten te geven, was bijna altijd een lang martelaarschap. Hetzij dat een tragies lot hun ziel heeft willen smeden op het aanbeeld van lichamelijke en zedelijke smart, van gebrek en ziekte; hetzij dat hun leven verwoest werd, hun hart verscheurd door het zien van de nameloze kwellingen en schanden waardoor hun broederen werden gepijnigd, zij aten het dagelijks brood der beproeving en indien zij groot waren door energie, zij waren het ook door het ongeluk. Zij die ongelukkig zijn mogen zich dan ook

niet te veel beklagen: de besten onder de mensen zijn aan hun zijde. Sterken wij ons met hun dapperheid en wanneer wij te zwak zijn, laat ons dan even met het hoofd op hun knieën rusten. Zij zullen ons troosten. Uit deze gewijde zieken stroomt een vloed van kalme kracht en machtige goedheid. Zelfs zonder dat het nodig is hun werken te raadplegen en naar hun stemmen te luisteren, zullen wij in hun ogen, in de geschiedenis van hun leven lezen, dat het leven nimmer groter, vruchtbaarder is — en gelukkiger — dan wanneer het moeiteloos is.”

Beethovens leven begint aan de fijne wazige dreven van Bonn aan de Rijn onder de meest treurige omstandigheden. Hij wordt door zijn vader ruw geëxploiteerd als wonderkind en moet, als hij elf jaar wordt, in een orkest medespelen. Uren aan een moet hij voor de piano zitten studeren en hem wordt dikwijls de nodige kinderlike nachtrust niet gegund. Op zeventienjarige leeftijd staat hij aan het hoofd van het gezin als oudste zoon, want zijn moeder, het enigste wezen in zijn onmiddellike nabijheid dat hij waarlijk liefheeft, sterft aan de tering en hij moet voor zijn vader, die in hevige mate drankzuchtig is, ontslag vragen uit de keurvorstelike betrekking van zanger¹⁾.

Beethoven gaat met steun van de vorst naar Weenen, het middelpunt van aristokratie, diplomatie en verfijnde, modieuze muziekbeoefening en komt voortdurend in konflikten met zijn omgeving. Van zo'n konflikt krijgen wij een beeld, wanneer we lezen in een van zijn vele brieven:

„Koningen en vorsten kunnen wel professoren maken en geheimraden²⁾; zij kunnen hen met titels en ridderorden overladen, maar zij kunnen geen grote mannen maken, geesten die zich verheffen boven het slijk der wereld; en wanneer twee mannen als Goethe en ik samen zijn, moeten die heren onze grootheid beseffen. Gisteren ontmoetten wij op onze wandeling naar huis de keizerlike familie. Wij zagen haar uit de verte aankomen. Goethe maakte zich los van mijn arm om zich aan de kant van de weg op te stellen. Al wat ik zeide baatte niet, ik kon hem geen stap verder krijgen. Toen zette ik mijn hoed wat dieper in de ogen, knoopte mijn jas dicht en met de armen op de rug drong ik dwars door de dichtste groepen. Vorsten en hovelingen gingen voor mij uit de weg; hertog Rudolf nam voor mij de hoed af en mevrouw de Keizerin groette mij het eerst. De groten kennen mij.

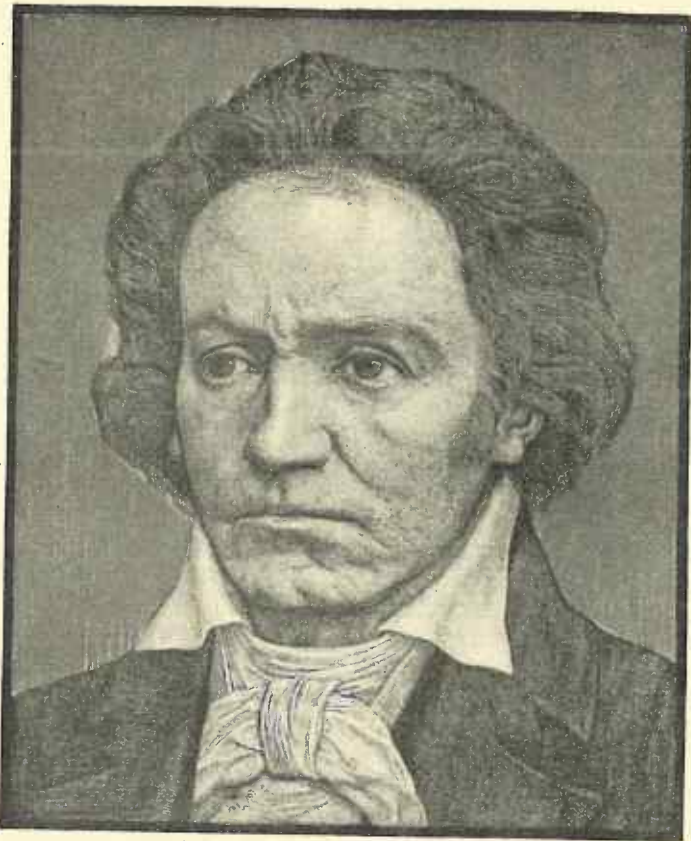
Tot mijn vermaak zag ik de stoet Goethe voorbij trekken. Hij stond aan de kant van de weg, diepgebogen, de hoed in de hand. Ik heb hem later doorgehaald, en ik heb hem niets geschonken.....”

Omstreeks 1796, dus op 26-jarige leeftijd beginnen de tekenen van een later zeer hevige hardhorigheid. Het is een ziekte, die hij voor ieder tracht te verbergen, doch in 1801 ten slotte aan zijn vrienden bekend moest maken. Wat betekent dit voor een komponist! Voor iemand,

¹⁾ In deze tijd zijn de vorsten de kunstbeschermers, niet uit fijne artistieke aanleg, maar omdat het zo „behoorde.” Vele aanzienliken houden er een eigen orkest op na, dat de gasten moet vermaken. Wanneer er een kaartje gelegd wordt. Stel je Beethoven eens voor in een rood apenjasje, goud gegaloneerd!

²⁾ Ambtelike betrekking.

¹⁾ R. Roland, Het leven van Beethoven. Wereld-Bibliotheek.

Beethoven.

Naar een tekening van Prof. A. J. Derkinderen, met diens welwillende toestemming gereproduceerd.

die de werkelijkheid en het bestaan van zijn zieleleven in klanken boetseert! En nog wel voor het *genie*, hetwelk dus de kracht tot scheppen, tot grootse scheppingen in zich voelt branden en schroeien! Wat betekent het voor zo'n mens zijn eigen klankenmonument nooit meer te horen en alleen maar te zien, te zien in notenschrift!

Denk eens aan de beeldhouwer, die nimmer zijn werken kan zien, die alleen maar *tastend* een gewaarwording van zijn arbeid, waarmede zijn innigste wezen is saamgesmolten, verkrijgen kan. Hetzelfde geldt voor de toonkunstenaar — dezelfde smartelijke emoties van tenslotte alleen maar te kunnen berusten. „Gelatenheid” zegt Beethoven, „welk een droeve toevlucht! Toch is zij het enige wat mij overblijft.” En verwondert het ons nu, na doorzicht te hebben wat een man als Beethoven door moest maken vóór hij zijn doffe berusting niet eerder wilde aanvaarden dan bij zijn dood, verwondert het ons als hij aan zijn vrienden schrijft „..... ik ben diep ongelukkig, weet dan, dat het edelste deel van mijzelf, mijn gehoor, aanmerkelijk is verzwakt.” „Ik mag zeggen,” schrijft hij aan een andere vriend, „dat ik een rampzalig leven leidt. Sedert twee jaren vermijd ik alle gezelschappen omdat ik niet aan de mensen kan zeggen: „Ik ben doof!” Wanneer ik een ander beroep had, zou het nog gaan, maar in het mijne is het een vreselijke toestand. Heel dikwijls heb ik mijn leven en de Schepper verwenst.”

De smartelijkheid van deze grandiose ziel, de rode passie van verzet tegen het dwingende noodlot is verborgen in het klankenweefsel der *sonate pathétique*¹⁾ voor piano. En de fellé stuwung, de oplaaing van ongebreidelde levensdrang, geschakeerd met de meest reine en verheven liefdesargeloosheid, welke men zich denken

¹⁾ „Hartroerende sonate” — een klankstuk voor een of ander instrument, in dit geval voor piano. Men heeft ze ook voor viool, cello, clarinet, hoorn, orgel enz.

kan komt ons tegemoet uit de zogenaamde „Mondscheinsonate”¹⁾ voor piano, als wij weten, dat Giulietta Giucciardi's beeltenis in deze periode (1802) hem voor de geest zweeft.

Giulietta Giucciardi is Beethovens eerste werkelijke liefde geweest: „zij bemint mij en ik bemin haar,” schrijft hij eenvoudig aan zijn vriend Wegeler. Maar Giulietta, de vrouw met de zuidelijke naam heeft ook het zuidelijk doch onbetrouwbaar karakter; zij is schoon, maar coquet, egoïsties, kinderachtig en benepen van gedachtengang. Zij pijnigt de oprechte mens Beethoven in diens van nature hevig beminnen door haar onvergeeflike speelsheid en trouwt in 1803 naar men zegt om te plagen met een graaf. „Zulke passies,” zegt Romain Rolland, „teisteren de ziel; is deze al door ziekte verzwakt, zoals die van Beethoven het was, dan loopt ze gevaar daardoor te worden verwoest. Dit was het enige moment in het leven van Beethoven, dat hij op het punt schijnt gestaan te hebben te bezwijken.” Deze geweldige crisis kwam tot een gedeeltelijke oplossing in het zogenaamde „Testament van Heiligenstadt,” feitelijk niet veel anders dan een brief aan zijn broeders gericht. „Voor mijn broeders Carl en na mijn dood te lezen en te voltrekken,”²⁾ schrijft hij en het is door plaatsgebrek, dat ik het gehele stuk niet kan afdrukken; het is een van de merkwaardigste uit zijn leven. Feitelijk is dit testament niet veel anders dan een brief, zeide ik reeds, want Beethoven heeft bitter weinig te vergeven; doch de stijl van dit stuk is een afspiegeling van het geschokt leven van de grote komponist in die dagen. Hij schrijft met sprongen en zet veel aandachtstrepen of beter ruststrepen; het is het moeizaam schrift, het zijn de van overstelpend leed bezwangerde stamelingen van een gewonde ziel.

„Heiligenstadt 10. Oktober 1802. Zo neem ik dan afscheid van U — en wel treurig — ja de geliefde hoop — die ik hierheen mee nam — altans enigermate genezen te zijn — zij mij nu geheel verlaten, zoals de bladeren in de herfst afvallen, verwelkt zijn, zo is — ook zij voor mij dor geworden, bijna zoals ik hierkwam — ga ik heen — zelfs de hoge moed — die mij dikwijls in zomerdagen staande hield — is verdwenen. O voorzienigheid — laat nog eenmaal een reine dag van vreugde voor mij dagen — zolang reeds is de innige weerklink der ware vreugde voor mij vreemd — O wanneer — o wanneer o Godheid — kan ik die in de tempel der natuur en der mensen weer gevoelen — nimmer? neen — o, dat zou te hard zijn.”

De pianosonate opus 26³⁾ met de schrijnende treurmars „op de dood van een held,” de geweldige sonate opus 31 No. 2, de vioolsonate opus 30, de onstuimige Kreutzersonate verklanken uit deze tijd veel van de zware folteringen, waaraan Beethoven zich onderworpen gevoelde. En waaraan kunnen wij het anders toeschrijven dan aan de overwinning van zijn onverzettelijke wil op de zware druk van de sombere geest, die zijn leven angstig doorschaduwte, dat de 1e en de 2e symphonie⁴⁾ (1800 en 1803) zo verrassend jeugdig, zo argeloos natuurlijk, zo onweerstaanbaar glimlachend door de fijne weelde der wereld schrijden?

Het jaar 1804 brengt Beethoven tot een hoogst intensieve arbeid, n.l. de derde symphonie. De geschiedenis

¹⁾ Maneschijnsone.

²⁾ „Voor mijn broeders Carl en (Johan).” Beethoven haatte zijn tweede broer zo fel, dat hij niet eens diens naam wilde schrijven. Een grootse haat is hetzelfde als een grootse liefde.

³⁾ Het werk van een komponist nummert deze naar de volgorde van het ontstaan. Opus 26 is het 26ste werk; opus 31 is in drieën verdeeld, n.l. 1, 2 en 3.

⁴⁾ Een symphonie is een orkeststuk in de vorm van een sonate.

van het ontstaan dezer Eroïca, dezer Heldensymphonie, heeft meer perspectieven dan het enkel-anekdotes van het geval. Beethoven toch, die in 1796 van Bonn naar Weenen reisde en toen dwars door de Hessiese legers trok, die tegen Napoleon ten strijde gingen, maakte in die tijd uit jeugdig en onbezonnen vaderlandsliefderig gevoel een lied: „Afscheidszang aan de Weense Burgerij” en een koorwerk „Een groot Duits volk zijn wij.” Aldus verheerlikte hij de vijanden van de grote Franse Revolutie.

Dit was in 1797 vermoedelijk.

Maar in 1804 is Beethoven zelve veroverd door de revolutie zoals bijkans geheel Europa. (Het zou feitelijk andersom moeten zijn, doch in ons verhaal is dit niet zo. Beethoven liet zich overweldigen, niet omdat geheel Europa onder de vuist van Napoleon stond, maar uit innerlike overtuiging). Hij spreekt met de gloed van het enthousiasme over de nieuwe idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap, idealen die hij in zijn laatste werk zou verwezenlijken, hij legt in gesprekken over politiek een grote schranderheid aan de dag en geeft zich spoedig geheel en al over aan zijn revolutionaire denkbeelden. De vurige blijdschap over deze nieuwe boodschap, die Europa het besef van de heiligheid der mensheid bracht, ontketende bij Beethoven de kracht tot het scheppen van de machtige Eroïca-symphonie.

„Aan Bonaparte,” luidde aanvankelijk de opdracht op de titelpagina dezer symphonie aan gelouterde heldhaftigheid. „Aan Bonaparte,” de man die geroepen was de juist verworven rechten der mensheid te huldigen en te verbreiden. „Aan Bonaparte,” stralende zon van Frankrijk, verdediger van de heerlijke nieuwe vrijheid, drager van het kinderlik en onbeperkt vertrouwen van de vrije mens.

De konsul Bonaparte laat zich inmiddels verheffen tot keizer en kan men tans gezien de omstandigheden beseffen hoe die daad Beethoven in een duivelse woede doet ontgloeien? In hevige verontwaardiging verscheurt hij het titelblad zijner symphonie: „Is hij dan ook niet meer dan een gewoon mens! Wil hij nu ook alle rechten der mensen met voeten vertreden!” En naast de felopkomende haat, die hem tot een ontkenning van de grootheid der Napoleontiese figuur dwingt, bezit de grote Mens Beethoven de wonderfijne kracht en beheersing zijn ideaal niet te vertrappen doch hoog te houden door de opdracht te wijzigen in: „Heroïse symphonie; gekomponeed ter herinnering van een groot man.”

Het is niet doenlik in één enkel artikel alle zijden, alle aangezichten van deze held der toonkunst te belichten; over Beethoven zijn dikke boeken geschreven, is veel en meer dan veel gepraat. De Beethoven van de 18e eeuw, de eerste representerende figuur was haast de verpersoonliking zou ik willen zeggen van de nieuwe opstandige menselijke geest der 19e eeuw; de Beethoven van het zelf ontdolven zieleleven, waarvan de diepe grondslagen van innige menselijkheid kwamen bloot te liggen, deze Beethoven is beschreven zoals de nalatenschap van een rijk en vermogend man. Geen bijzonderheid is weggelaten, geen verhandeling, die zijn beslag heeft gekregen, bleef verhuuld voor de scherpzinnige medogenloze speurders, die men gaarne „Beethovenkenners” noemt. Het genie-Beethoven is tans reeds privaat-bezit der rijke of goeude burgerij; Beethoven prijkt in beeld — akelig wit — en in pracht-uitgave zijner werken in het salon van menig minnaar van muziek. Maar: „velen hebben omgang met de muziek, doch bezitten zij wel hare openbaring?” vroeg Beethoven. Het is voor velen

Beethoven's werkkamer in het Schwarz-Spanierhaus.
Sterfhuis van Beethoven te Weenen.

van de denkende en werkende maatschappij niet nodig te weten, dat Beethoven les heeft gehad van Neefe, Haydn, Schenk, Albrechtsberger en Salieri; dat hij door graaf van Waldstein beschermd werd en in de kring van adelijke kunstminnaars opgenomen werd; wanneer de eerste opvoeringen van zijn opera Fidelio plaats had, en onder welke omstandigheden, of Beethoven gierig dan wel gul was, of de 5e symphonie belangrijker is dan de 6e of de 7e of de 9e. Het gaat er niet om presies het aantal zijner sonates voor viool of piano of cello te weten en de data van hun ontstaan; het gaat er niet om op de man af het aantal, de namen van en de verhouding tussen zijn vrienden te weten — zeker, het is mooi, heel mooi en fraai zelfs dit te weten, maar dan moet men een Shakespeare, een Michel Angelo, een Rembrandt, een Dostojevsky en Flaubert evenzo kennen. Neen, het is bijna waanzinnig dit te verlangen; en zeker is het te dol om los te lopen om het leven van de groten alleen te kennen uit biografiese bijzonderheden met jaartallen en data zonder meer; of een volledige biografiese kennis te bezitten van het aantal en zelfs van de inhoud hunner werken.

Hoofdzak is, dat de grote Mens, het Genie voor ons opstaat en gaat leven, desnoos alleen opleeft in betrekkelijk eenzijdige levensomstandigheden, zoals wij Angelo, Beethoven, Van Gogh, Dostojevsky, Tolstoi zien: smartelik, hartstochtelik, wreed gestriemd door het grote knechtende lot, hetwelk ons allen drukt; doch waarmede het Genie worstelt en strijdt om eindelijk de bazuin der triumpf te steken, fier en stralend, feestelik schijnend in hare klare klankenweelde, maar bezwangerd met de geheimzinnige, de schrijnende melancholie der oneindigheid.

De hedendaagse mens moet een beeld hebben van de zielkundige betekenis van de grote denkers, de grote mystieken, de grote kunstenaars in hun tijd en door hun tijd heen.

De hedendaagse mens moet hiervan het *levende* beeld bezitten; het *levend* *wezen* moet zich op de voorgrond plaatsen voor hem, die zoekt naar steun en naar voorbeeld; het levend wezen in zijn heerlijk levende hartstochtelijkheid; de moderne mens moet hem voor, naast, om en in zich voelen, brandend-warm en het levende genie moet lichtend voorgaan en sterk de hand reiken daàr, waarin de verwarrende tumulten van de zware strijd des levens de enkeling vermorzeling dreigt.

Van uit deze gezichtshoek gezien krijgen schijnbaar minderwaardige gevallen uit het leven van Beethoven belangrijke psychologische betekenis. Een eenvoudig vertellen van Therese von Brunswick, de vrouw, wellicht de enige vrouw, die hij oprecht en bewonderend heeft liefgehad, over een avond, waarop Beethoven speelde: „Mijn moeder en de pastoor waren in slaap gevallen; mijn broeder keek ernstig voor zich en ik, wie zijn spel en zijn blik door alles heen gingen, ik begreep het leven in zijn volheid..... Het was in de maand Mei 1806, dat ik zijn verloofde werd, met medeweten alleen van mijn geliefde broeder Franz.” Dit eenvoudig relaas heeft een oneindig verstrekkende betekenis voor het werk van Beethoven en voor zijn verder doen en laten. Het is de kalmste periode van zijn leven. Hij componeert de 4e symphonie in één stuk door (een arbeid van weken en weken!) en deze ademt alle fijnzinnigheid, alle tederheid en zachte verdieping, welke in zijn ongetemde ziel mogelijk waren te leven. Een verzoenende geest spreekt uit deze symphonie, een vervoering van vele tegenstellingen uit zijn innerlijk leven en zijn manieren zijn opgewekt, vrolijk, beleefd en hij gaat met zorg gekleed. (En dat is iets zeer bijzonders!)

Ondanks de zonnige vreugde schijnt er toch in deze forse liefde (B. was toen al 36 jaar) een geheimzinnige oorzaak het geluk tussen Therese en Ludwig in de weg te treden. Geen van beiden heeft ooit zijn liefde vergeten en toch wordt de band verbroken. Misschien zet zijn ziekte, zijn doofheid en zijn grimmige natuur veel rustig geluk de voet dwars, doch zulke emoties pijnigen de ziel heftig en deze kerven wonden, die bloedend opengereten blijven tot de dood de zachte verkoestering en verzoening met alle menselijke leed brengt en zegenend haar werk verricht.....

Beethoven zelf noemt haar later zijn „verre geliefde” en het is onbegrijpelijk hoe deze mens zich zelf zo duldeloos kastijdt of door andere machten gekneusd wordt als wij weten, dat Therese von Brunswick eerst in 1861 sterft en geheel haar leven Beethoven innig heeft lief gehad. Wij staan hier voor een dier duizendmaal versluisde raadselen van het menselijk leven, van het menselijk *liefde*leven, dat pijnen brengt en passie aan de peinzende, de delvende mens en de gewone sterveling slechts het zedelijk-laag genot der zinnen. „Arme Beethoven,” zegt hij van zichzelf „er is voor U geen geluk in deze wereld. Alleen in de sferen van het ideaal zult gij vrienden vinden.”

Beethoven staat na 1810 weer geheel alleen in al zijn ongebreidelde heftigheid — het is de tijd waarin hij met Goethe kennis maakt en die in de beginne lang niet mals over hem oordeelt, en hij geniet in Weenen een opmerkelijkheid en verering, die gelijk staat aan die der vorsten. Het is de tijd van zijn „gedurfde” uitspraken, hij voelt zich vaststaan in zijn onbepaalde wil te regeren over het leger der tonen; hij kan zeggen over Napoleon na de slag bij Jena (waar Napoleon de verbonden legers een zware nederlaag toebrengt): „Hoe jammer dat ik niet evenveel verstand heb van oorlog voeren als van muziek! Ik zou hem verslaan.”

Wij zien hem dan bedreigd door de snijdende adem van gebrek en enige rijke vorsten redden de sterke man nog enige tijd; maar er komt langzamerhand een stroming tegen hem, een stroming geleid door Italiaanse komponisten en Beethoven geeft moedeloos en lam gestreden tegen het laffe Weenen zijn laatste concert in 1814, na nog eerst bij een graaf al fantaserende de helft van de snaren der piano stuk te slaan: een treffend en pijnlijk gevolg van hardhorigheid en titaniese grimmigheid. Als hij zacht piano wil spelen dan zit de gebroken dove kunstenaar naar de eigen magiese zang te luisteren van zijn diepverborgen ik met verwrongen gelaat en gekromde vingers; maar geen geluid komt uit de piano; hij hoort de werkelijkheid niet meer! En hij houdt tans meer van een boom dan van een mens! O, dit langzaam slopend leven van een kunstenaar der klanken; welke wrede redenen dwingen hem te gaan in de grof kille stilte van de doofheid?

Rampspoed, ellende, armoede schroeien hun brandend merk diep in tot in het hart van zijn werken en niets ontkwam aan de handen van de meester zonder dit uitdrukkelijk geplaatste kenmerk van leed.

Temidden van dit hevig en groots lijden ontstaat de 9e symphonie, een orkeststuk met slotkoor op Schillers Ode „An die Freude,” een werk wat ieder mens gehoord moet hebben. En na deze gigantiese arbeid leeft hij nog te Weenen in nukkige teruggetrokkenheid, geld, aristocratie, politie en regering verachtende, gebukt onder een strenge censuur, welke een uitvloeisel was van de juist intredende reactie. Hij acht zijn kunst een middel om de komende mensheid goed te doen, haar wakker te schudden, haar te geselen. In 1827, het jaar van zijn dood wordt van hem gezegd, dat hij zich steeds vrij en scherp uitspreekt over regering, politie en adel, zelfs in het publiek. De politie weet het, maar zij duldt zijn aanvallen van spot als onschadelijke dromerijen en zij laat de man met rust, wiens genie zo'n buitengewone luister heeft.

Hij verwijt de regering de trage rechterlijke organisatie, die willekeurig en slaafs is; de dwaze en dure bureaucratie, die alle persoonlijk initiatief doodt en de gang van zaken belemmert, de kinderlike politie-maatregelen, de voorrechten ener ontaarde adel, die zich de hoogste betrekkingen aanmatigt. Wij zien dus: een modern mens en toch is sinds zijn dood bijkans 100 jaar verlopen!

In 1827 wordt hij ernstig ziek en een complicatie van longaandoening en waterzucht zijn de voorboden van de dood. Hij wordt kalm en rustig en zegt „alle kwaads voert iets goeds met zich” en het goede was het einde van deze tragedie. „Hij stierf terwijl het onweerde — er was een sneeuwstorm — onder een donderslag”, zegt Romain Rolland. „Een vreemde hand sloot hem de ogen. Dierbare Beethoven! Genoeg anderen hebben zijn grootheid als kunstenaar geprezen. Maar hij is veel meer dan de eerste der toonkunstenaars. Hij is de helfdhartigste kracht van de moderne kunst. Hij is de grootste en beste vriend van hen die lijden en worstelen. Wanneer de ellenden der wereld ons bedroeven, is hij het die tot ons komt, zoals hij ging zitten aan het klavier van een treurende moeder en, zonder een woord te spreken, de schreiende troostte met zijn weemoedige tonen. En wanneer wij het eindeloze gevecht moede worden, nutteloos gevoerd tegen de middelmatigheid van ondeugden en deugden, doet het onnoemelijk goed zich te sterken in deze oceaan van wilskracht en geloof. Er gaat van hem uit het aanstekelijke van de dapperheid, genot in het strijden, het zaligmakende van een geweten dat een God in zich voelt.”

SATIRIEKE PRENTKUNST.

DOOR ALBERT HAHN JR.

ALS je ver weg ergens op een heel mooi stukje van Europa hoog in de bergen zit, dan ben je voor een ogenblik geneigd de wereld met al haar misère te vergeten. Je mijmert dan over de ontzaglijke natuurkrachten, die hier de bergen in al hun majestueuze schoonheid opstapelden. Je geniet van de milde kleur van het dal, dat zich heel diep en ver beneden je ontplooit tot in onzichtbare verte. En je moet je even inspannen om te geloven, dat enige uren verder, dáár waar het schone dal zich oplost in het trillend blauw der lucht, een stad ligt, die sterft, waar mensen wonen, die ploeteren en zwoegen en toch dagelijks een stukje brood minder op de plank krijgen.

En wanneer je dan, op de terugweg naar huis, een paar dagen in de stervende stad moet zijn, om van goede vrienden en bekenden afscheid te nemen, dan moet je moeite doen, om je weer de ongelooflijke schoonheid en rust voor de geest te halen, ver daarboven in de bergen, die zich aan de horizon oplossen in de ijle kleur der lucht.

Zó, in het centrum der stad, vlak bij de eerbiedwaardige middeleeuwse kathedraal, waarin de mensen bidden voor de ziel der afgestorvenen — en dat zijn er véél, héél veel in dit schone jammerland — en waar ze in het schemerige grijs bidden voor hun eigen zieleheil, dan zie je in een klein bestek de schrikwekkende misère van heel onze mensheid. Zagen we niet zoeven op onze wandeling door een klein stukje van de reuzenstad al die oorlogsinvaliden in hun ontzettende misvormdheid, zoals die ene met een diep lidteken over zijn gezicht, als een monster geworden, stil tegen een muur staande, en ons met zijn houten arm wat lucifers aanbiedende? En vertelde onze vriend en leider niet, dat de stad vol is met zulke menselijke wrakken, en..... dat het nog de besten zijn; want die helemaal niet meer kunnen lopen, geen armen, benen en ogen meer hebben, die zijn maar achter slot en grendel gezet, opdat de mensen niet al te duidelijk zullen zien wat op het slagveld een granaat kan maken van een jonge sterke kerel.

En tijdens een rustpauze in een café in de schaduw van de grote Dom, toen we rustig de mensen voorbij konden zien trekken, was het niet een bizarre optocht? De buitenlanders en de O.W.-ers in hun volle welgedaanheid en dat soort rustige zekerheid in hun doen en laten, van mensen voor wie niets te duur is, levende tussen de inwoners dezer stad, die elke dag meer papier als loon ontvangen en met het vermeerderen van hun papier steeds minder voedsel krijgen. Hun versleten kleren en hun moede afgeleefde trekken zeggen genoeg; groot en hol zijn hun ogen, schuchter hun bewegingen. Elk van deze mensen is het symbool van menselijk leed. En dan weer plots een kerel, zoals Rembrandt ze tekende, maar zoals wij ze nog nooit zagen, een vormloze hoop vodden, die zich langzaam voortbeweegt. Een paar ogen, als van een stervend dier en een bloot been duiden aan, dat een mens de hoop vodden voortbeweegt. Het is als een nachtmerrie, een ontzettend schrikbeeld — en niemand bekommert zich erom. Hun eigen misère is al groot genoeg. Een enkele vreemdeling blijft staan, verwonderd dat zoiets mogelijk is en gaat weer door om te informeren hoe vandaag de valuta staat. En immer voort gaat de optocht van leed en jammer.

Wat verder weg bij de mooie rivier, die langs de stad stroomt, schiet me weer te binnen wat ik voor kort zag in dat dromend stadje aan de overkant, waar we de lijkjes zagen van arbeiderskinderen, die van honger gestorven waren en waar een wanhopige moeder getroost werd met de vermaning om zich wat kalm te houden, ze wist toch wel dat zoiets iedere dag, ieder uur en iedere minuut voorkwam.

En in diezelfde stad joegen de luxe auto's en speelden de beste gezelschappen in de opera's en teaters, en kon je als vreemdeling uit een land met hoge valuta leven en zwelgen als de Prinsen uit de verhalen van 1001 Nacht.

Als je dan nog eens nadacht over je heenreis naar dit land en deze stad, dan kwamen weer als helse visioenen de beelden voor je opdoemen, die je zag toen je 's nachts uit de trein keek. 't Was midden in een beroemde industriestreek. Overal om je heen ontzaglijke vuurbergen, schoorstenen, waar vlamvend vuur uitlaaide, fantastiese spoken van fabrieken, die tot in de donkere hemel schenen te reiken. Een verschrikking. Als ik me de hel voorstel, denk ik aan die streek en de mensen, die daar „leven.”

En als je dan thuisgekomen de krant weer eens inziet, is er weer een oorlog in het Oosten, worden weer mensen verminkt, sneuvelen weer mensen, die niet weten waarom of waarvoor ze moeten vechten; dan lees je dat de hongersnood in één deel van de wereld steeds groter omvang krijgt en dat op een ander deel onzer gezegende aarde het graan verbrandt, de groenten in het water gegooid worden, anders dalen de prijzen en het is beter dat de wereld vergaat, dan dat de prijzen vallen.

Er is iets niet pluis in deze wereld, dat voelen wij; anderen hebben het al vóór ons gevoeld. Zij zijn begonnen met de grootse kamp om de mensen vrij te maken, ze meer licht en schoonheid in het leven te brengen.

Het is een zware strijd, waarbij alle hulpstroepen nodig zijn, waarbij ieder naar zijn aanleg mee moet helpen. Hebben we niet onze sprekers, schrijvers en tekenaars?

Over deze laatsten zullen we hier eens een paar woordjes zeggen. We hebben ons terrein sterk beperkt. Alleen een paar 19e eeuwse en een enkele uit onze dagen zullen we bespreken. 't Is jammer dat we niet veel meer ruimte hebben, want de geschiedenis van de Satirieke prentkunst is de geschiedenis van de opstandigheid. Alles wat er aan haat tegen bepaalde toestanden leefde in de mensheid is in de satirieke prenten en verzen tot uiting gekomen. En dat zijn vaak niet de slechtste uitingen.

Waarom we dan juist met de 19e eeuw beginnen? Omdat met het opkomen en het verder ontwikkelen van het moderne kapitalisme de karikatuur een andere inhoud krijgt, die direkt aansluit aan onze tegenwoordige beschouwingen van de verschillende maatschappelijke vraagstukken.

We zullen geen zware boom opzetten over de betekenis van het woord „Karikatuur.” Het wordt vaak misverstaan, zoals we zovele woorden gebruiken, die iedereen op zijn eigen houtje uitlegt. En ook de karikatuurtekeningen worden zo vaak misverstaan; omdat ze niet in een vergulden lijst op een tentoonstelling opgehangen en niet met veel poespas „onthuld” worden, hebben ze de naam, nou ja, van iets minderwaardigs. Een groot misverstand, waarmee zelfs de schrijvers van dikke boeken over deze soort kunst, worstelen.

□
□
□

□

Oproer

□
□
□

□

Käthe
Kollwitz

Francisco Goya.

Wie weet waarom?

De karikatuur ontstaat uit een opstandige geest, die uit het volk opkomt, zoals we boven reeds zeiden, maar daarom is ze nog niet minderwaardig aan het werk van de één of andere dromer, die met een breed en dramaties gebaar van de slechte, hem minderwaardige wereld afscheid neemt en ergens op een stukje heide, met een oude schuur erop en een schaapje erbij, gaat zitten dromen over de eeuwige schoonheid van de bruine hei en de gammele schuur, waar uit alle bouwvallige voegen de „goddelijke geest” spreekt. Wanneer er dan nog wat inspiratie bij komt en een beetje droefgeestige lucht erachter, dan is aan de „eeuwigheid” weer een stuk werk geschonken van blijvende waarde — en ginds donderen de treinen, suizen de machines in grote zwaaien in de fabriekshallen en wordt het gloeiend ijzer weer in vormen gegoten voor kanonnen om in een naburig land de mensen bij massa's neer te schieten en rouw en ellende rondom te verspreiden.

Maar dat is de slechte wereld, waar onze dromerige artiest niets mee te maken wil hebben. Hij moppert wel op de beroerde toestanden, als hij in zijn eenzaamheid weer meer geld moet betalen voor zijn huishuur of voor z'n levensmiddelen, maar om zich midden in het razende leven te gooien en mee te helpen het op te bouwen — ho maar, dat is minderwaardig.

Wij denken er niet zo over. Elke tijd heeft zijn eigen gevoelsleven en zijn eigen kunst. En in tijden van sterk bewegen leven als wij nu ondergaan, kunnen we ons niet meer in ons zelf opsluiten en de wereld om ons laten worstelen. Wij moeten meevechten, ons midden in het leven gooien en op onze manier de massa aanvuren tot volhouden en in dit werk kan evenveel groot menselijk gevoel zitten, kan ook een stukje „eeuwige schoonheid” zitten, het hangt er maar vanaf wie en hoe de mens is, die dit werk maakt.

De vormen, waarin de karikaturale gedachte zich kan kleden zijn vele. Zo zullen b.v. in onze tijd van sterke reaktie de ironie en de opstandige karikatuur het sterkst zijn. De ironie is dan aan de twee kanten in gebruik; van de kant van de reaktionairen zal ze toegepast worden om de vooruitstrevenden zo nu en dan onder het mes te nemen als ze weer een voorgeschoven stelling hebben moeten laten vallen, aan de kant van de vooruitgang zal ze gebruikt worden als hulpmiddel en aanvulling voor de opstandige karikatuur.

Maar de opstandige, revolutionaire karikatuur behoort bij ons! Wij hebben wat te veroveren en als aanvuring van onze troepen hebben ze een niet te onder-

schatten betekenis. Eén rake prent doet meer dan vele redevoeringen! Hoe groot de angst der heersers is voor de scherpe, aanvallende prent bewijst wel de felle vervolging, die de verschillende karikaturisten hebben moeten verduren. Betaalde en inspireerde Napoleon geen tekenaars, die bereid waren om karikaturen tegen zijn grote vijand, Engeland, te maken? En heeft de karikatuur in de oorlogstijd niet meegeholpen om de strijdenden nog meer op te zwepen?

Als je dag aan dag platen ziet met de ex-keizer Wilhelm II als „Hun,” als barbaar, of je ziet alléén maar Clemenceau als tijger of Lloyd George als een ander wild beest, dan begin je aan die voorstelling te geloven of je wilt of niet. Het middeleeuwse folterwerktuig, om elke minuut een drupje water op hetzelfde plekje van het hoofd van de veroordeelde te laten vallen, is hetzelfde. in een enigszins andere vorm toegepast.

En lang als de kleinere gebeurtenissen van de oorlog vergeten zullen zijn, zal nog voor onze geest komen de plaat, die Hermann Paul, een Frans karikaturist, in een Frans blad tekende: een grove, ruwe Duitse soldaat te midden van puinhopen in het bezette gebied op een oude stoel zittende. Op zijn schoot een klein Frans meisje met een popje in haar arm, angstig kijkend. De soldaat snauwt haar toe: „Lach, of ik schiet je dood,” en hij doet het als ze niet gehoorzaamt, dat zie je aan zijn tronie..... vóór het groepje staat een fotograaf, die van de soldaat en het..... lachende? meisje een mooie foto zal maken, die naar alle Duitse bladen zal worden gezonden om te laten zien wat engelen de soldaten zijn en dat alle praatjes over wreedheden onwaar zijn en de verhoudingen niets te wensen overlaten!

Zo zijn er vele voorbeelden op te noemen. We zullen nog wel bij de verschillende kunstenaars, die we behandelen op heel wat uitingen kunnen wijzen.

We beginnen onze reeks met de Spanjaard Francisco de Goya (1746-1828), een geniale schilder en tekenaar. In hem zien we de figuur van de satiricus. Geen partijen verdedigde hij; hij was in het laatst van zijn leven een

H. Daumier.

Mijn velden vertrapt, mijn paarden geroofd, mijn geld gestolen, dat noemt men vaderlandsliefde.

vijand van allen en alles. Niets ontzag zijn bijtende spot. Tot 1791 had hij pittoreske tafereeltjes geschilderd. Dan, als hij van een zware ziekte is genezen, komt de verandering in zijn werk. Een grenzeloos pessimisme is over hem gekomen en angstvisioenen jagen om hem. Hij tekent zichzelf, slapende, terwijl allerlei groteske duiveltjes en uilachtige spoken uit de duistere achtergrond komen aanvliegen en om hem dansen en fladderen. Hij maakt een bundel etsen, Capricio's, waarin hij de gehele ontredde van zijn tijd scherp belicht. Een rij gedegeneerde mensen volgen we in deze bladen, een reeks van ontzettende gebeurtenissen die ons de mens tonen in al zijn kleinheid, zoals Goya ze in zijn zwaarmoedigheid zag. Daar is dat ongelooflijk lelijk oud wijf (een heks is daar nog een Venus bij) dat zich voor de spiegel zit op te dirken, alsof ze nog een jonge deern was. „Tot de dood,” zet Goya als onderschrift bij zijn plaat en ze toont ons duidelijk hoe hij over de vrouw dacht. Een andere plaat stelt voor een man, die zich opgehangen heeft. Als een spook hangt hij, door de maan beschenen in de nacht. Voor hem staat een jonge vrouw, met het hoofd enigszins afgewend, die met de hand de tanden uit de mond van de dode trekt. „Op jacht naar tanden,” staat er onder. Als een gruwelijk visioen blijft zo'n plaat in je gedachte hangen en wel diep moet de afkeer voor de mensen geweest zijn bij de maker om de mens zo rauw te zien en te tekenen. Een andere prachtige, felle prent is die, waar twee Spanjaarden diep gebukt gaan onder de last van een ezel, die zij op de rug dragen. Het moet volgens overlevering een plaat zijn met een politiek karakter. „Totdat je niet meer kan,” luidt het onderschrift. Als we even verschillende heersers van nu als ezels voor zouden willen stellen, en waarom zouden we niet? dan zou deze plaat ook nu nog een scherpe aanklacht zijn voor de ezels en meer nog... voor de dragers.

Dan maakt hij een reeks platen op de oorlogsgruwelen.

Th. Th. Heine.

Voorjaar (uit Simplissimus).

H. Daumier.

De Advokaat.

Verschrikkelijke prenten, waaruit heel zijn verachting voor de mensen spreekt. Zijn soldaten zijn monsters, geen mensen meer. De plaat, die we hierbij reproduceren, de opgehangen man met de soldaat ervoor, zegt genoeg. „Wie weet waarom?” en we denken weer een ogenblik aan de ontzettende gebeurtenissen in België in het begin van de oorlog, toen daar om allerlei nietigheden de mensen tegen een muur gezet werden om doodgeschoten te worden en hoe „voorbeelden” gesteld werden aan de burgers van een bezette stad. „Wie weet waarom?”

We zullen niet alle platen beschrijven die Goya maakte in zijn „Oorlogsgruwelen.” Als ze je interesseren, en dat doen ze je zeker, zoek ze dan maar eens op in verschillende boeken. Je zult ze bekijken met een verbitterd gevoel in je, je zal de rauwe waarheid ervan sterk voelen, maar het werk zal je geen aanknopingspunten geven voor een betere kijk op de mensen. Goya zag niet in de mens de drang naar het goede, integendeel; de mens verwoest zijn eigen levensgeluk, hij is slecht en daardoor komt de ellende in de wereld. Zo zag hij het. Tegen het einde van zijn leven, als hij zich ziek, als een gebroken mens terugtrekt op zijn landhuis, schildert hij op de wanden verschillende tafelen, alle even zwaarmoedig van inhoud. Zo b.v. het voor hem zo karakteristieke tafereel van twee boeren, die des avonds in een moeras verdwaald zijn en reeds half daarin verzonden, elkaar met knuppels bewerken, elkaar de schuld gevende van hun ongeluk. Tot in de doodsstrijd zullen de mensen elkaar te lijf gaan. Dat was de levensbeschouwing van deze geniale tekenaar, die zijn medemensen met haast onnavolgbare scherpte doorzag en ze met een gebaar van grote minachting voor altijd aan de schandpaal nagelde.

Een geheel ander mens was de Fransman Honoré Daumier (1808-1879), de grootste karikaturist van de 19e eeuw, geen kwaadaardig schimper tegen alles, maar een warm, hartelijk voelend mens.

Met Louis Philippe, de demokratenvorst, was de kleine benepen geest in het land gekomen, de pers werd onder strenge censuur gehouden, de politieke prent werd gemuilkorfd. Scherp ging Daumier te keer tegen de advokaten, de politieke geldprotsen uit zijn dagen. Hij, die de grootheid van de Franse revolutiegeest in zich had, had geen genade voor al het peuterige gedoe van de hooggezetenen. Zulke mensen moesten die leiding geven aan het volk?! Het was de Mammon, die heerste, die had zijn helpers in de koning, de advokaten, de politiciers, de bankiers. Het geld vermoordde de menselijkheid en dáártegen vocht hij en verdedigde hij het volk met heel zijn opstandige ziel en zijn groot technies kunnen. Hoe fel zijn prenten waren en hoe dom

Steinlen. De kinderen van de arme en de hond der rijken.

de reaktie was (is ze ooit anders?) blijkt wel uit het feit, dat Daumier enige keren voor de rechter moest verschijnen en zwaar gestraft werd.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat hij de rechters en advocaten ziet, niet als vertegenwoordigers van de gerechtigheid, maar als de sluwelingen, die onderling bekankelen, wie veroordeeld zal worden. Zijn minachting voor de gelukzoekers heeft hij scherp getekend in een door hem geschapen figuur, Robert Macaire. Het is de personifikatie van de man, die zonder bepaalde grote eigenschappen zich in allerlei baantjes weet te dringen en overal succes heeft. Hij is advocaat, lijkbidder, notaris, apoteker enz. Alle menselijke beroepen loopt hij door en weet geld te kloppen uit alles en nog wat. Zo heeft hij eens een verzekering tegen diefstal in elkaar gezet. Als een dame bij hem komt en zegt: „Mijnheer, men heeft mij 1000 francs ontstolen,” dan antwoordt Macaire: „Goed Mevrouw, ik ken de dief, het is een vriend van mij. Geef mij 1500 francs voor mijn moeite, dan zal de dief u het geld terugbrengen met zijn naamkaartje erbij.”

Daumier illustreerde de oude geschiedenis. Al de verheven heldenfiguren liet hij op zijn manier weer leven.

Agamemnon, Apelles, Helena, Pygmalion..... hij liet ze leven als de groentevrouwtjes, de apotekertjes, de ambtenaren van zijn tijd. Hij geeft ze sierlijke Griekse en Romeinse gewaden aan, maar ze weten ze niet te dragen. Ze doen heldhaftig, maar ze zijn kleinburgerlijk en benepen. En zijn prachtige prenten zijn vol gezonde humor en satiere.

Het is ondoenlijk om uit zijn rijke kollektie prenten wat te gaan beschrijven, het is te veel. Hij wist met een enkel krijtstreepje, een penseelveegje volkomen een gemoedsstemming weer te geven. Dat moet je zien en voelen, want elke beschrijving vermindert de kracht daarvan. En bij het doorzien van zijn geweldig werk, klinkt je de gulle lach tegen, maar daarachter voel je de brandende haat, de grote minachting voor de groten van toen. Hij heeft gevochten tegen de kleinburgerlijke opvattingen van zijn tijd. Zonder aarzelen en zonder

vrees heeft hij gevochten voor zijn ideaal: een vrij Frankrijk, en we kunnen ons zijn smart voorstellen toen hij na de nederlaag van zijn land tegen Duitsland in 1870 zijn geweldige prent maakte van de afgeknapte boom, Frankrijk, en eronder zette: „Arm Frankrijk, je stam is verwoest, maar je wortels houden nog goed.”

Anders weer werkt Thomas Theodoor Heine, een Duitser. Ook bij hem zien we de opstandige uitingen tegen het „van God gegeven Gezag.” Heine werkt in Munchen, de stad van de gemoedelijke humor. We zien die humor soms in zijn prenten, maar meer nog de bijtende spot. Zijn platen, die hij voor de oorlog maakte tegen de Keizer en de Kroonprins werden in de oorlog graag door de Engelse en Franse regeringen verspreid om te laten zien hoe de Duitsers zelf over hun Keizerlijke familie dachten. 't Was niet netjes, maar in de oorlog gebeuren er wel meer dingen, die niet presies in de haak zijn. Maar de prenten? Heine laat een jong Duits prinsje aan zijn zusjes en broertjes vertellen, terwijl ze op een terras van een paleis in een prachtige sterrennacht staan, dat al die mooie flonkerende sterretjes de ordersterren zijn, die de lieve God verleend heeft aan het Huis Hohenzollern, wegens zijn grote verdiensten. Heine is boosaardig in zijn werk. Hij, die de lelikheid van het Duitse slavenvolk zag in al zijn armzaligheid, die de kilheid doorvoelde van de Duitse vermilitariseerde geest, kon niet lachen als een Daumier. Hij geselt het lelike kleinburgerlike leven, evenals zijn grote Franse voorganger. Maar bij Heine voel je de wrange ondertoon; zo zijn de mensen geworden, daar is geen ont-komen meer aan. Dit is geen toevallige afwijking, neen, door de lelike vermachinalisering van ons leven is de schoonheid verbannen en zonder hoop op verbetering striemt hij ze, alleen om zijn gepijnigd gevoel lucht te geven.

Zelfs in een plaat, als wij hier van hem reproduceren „Voorjaar,” geen medelijden met de stakkers, die daar met verbaasde ogen het nieuwe leven zien groeien. Kil

Steinlen.

Ontslagen.

en koud zijn de ruïnes van de fabrieken op de achtergrond, verdierlijkt de menselijke wezens, die daartussen rondkruipen. Scherp en klaar in heel hun jammer zijn ze er neer gezet.

Sterk valt ons zijn cynisme op, als we een ogenblik stilstaan bij het werk van de Duitse vrouw Käthe Kollwitz (1867—). Bij haar geen cyniese afwijzing van het leven. Zij ziet de ellende van een gemarteld volk van slaven, zij ziet de mensen, die afgebeeld worden en uitgemergeld, die tot beesten worden, door de ontzettende omstandigheden, waarin ze leven. En ze voelt mee de uitbarstingen van opstandigheid, die woest zijn en zonder rede. Als een lawine jagen ze voort over de straatweg. Op de achtergrond een in brand gestoken fabriek en boven hun hoofden de geest van verzet, die ze aanvuurt. Als een golf komen ze aanjagen, dom en wanhopig hun koppen vooruitgestrekt, de zeis, de bijl of het mes in de sterke poot geklemd, en vóór ze staat een arbeidersvrouw die ze ophitst; wraak en haat, ze zullen alles verpletteren wat ze tegenstaat, ze zijn te lang geknecht geweest, te lang als beest en minderwaardige behandeld, dan dat er van rede sprake kan zijn. Redeloos is deze opstandigheid, maar we voelen haar toch als een grote uiting van het onuitroeibaar verlangen naar vrijheid, dat zelfs leven blijft in het gepijnigde hart van het verdierlijkte volk.

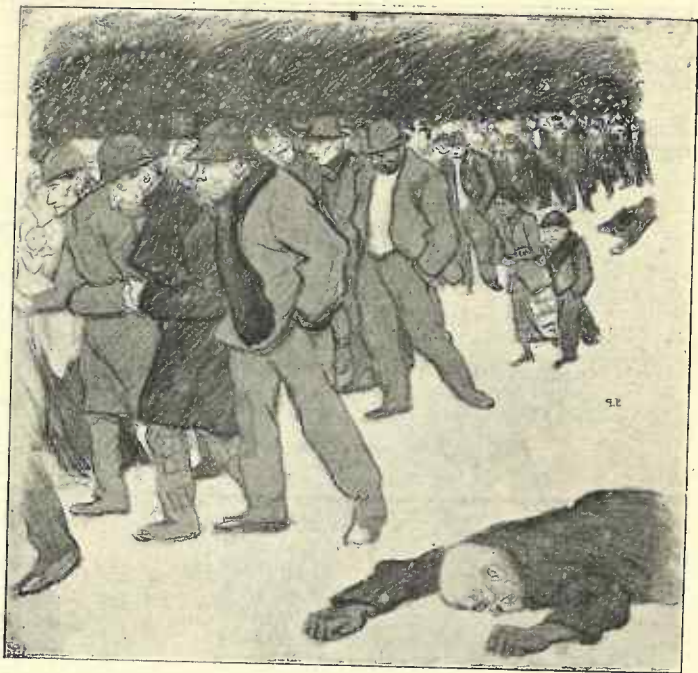
Kollwitz tekent de vrouw, de moeder, die in ontzettende wanhoop strijdt met de dood om haar kind. Sterk en als een demon is de vrouw, kil en grijnzend de dood, die weet dat zijn prooi hem toch niet ontgaat.

Of ze tekent de arbeidersvrouw met een kind op de arm en in die stoere harde kop komt iets liefs en teers, wat de harde trekken verzacht. Zij voelt, hoe onder alle leed en ruwheid altijd nog de goede mens verborgen is, die in heel ernstige tijden naar voren komt en het leven dan voor één enkel ogenblik mooi maakt. Käthe Kollwitz is een zuiver sociaal voelende vrouw. Zij kent de schrij-

Steinlen.

De Opstandigheid.

Steinlen.

De optocht der werklozen.

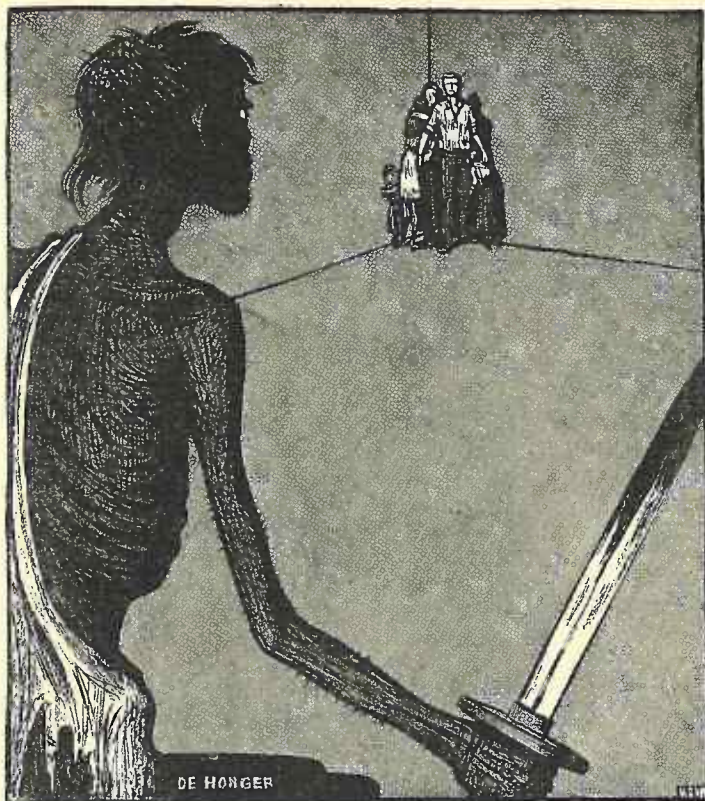
nende tegenstellingen en diep is haar warm voelend medelijden met hen die worstelen om vrij te komen van de moordende greep van boven.

Zó is ook Steinlen, de Franse tekenaar (1859—). Midden in het drukke overstelpende leven van Parijs heeft hij zijn modellen gevonden. Op de grote Boulevards zag hij de paupers van de wereldstad zich schuw tussen hun medemensen bewegen, zag hij de tragiese figuurtjes van de vroeg uitgeleefde loopmeisjes van de modemagazijnen, zag hij de kindertjes van de armen de vuilnisvaten van de rijken omkeren om wat voedsel te zoeken voor de altijd hongerige maag. En daarnaast zet hij dan het hondje van de rijke, sierlijk op zijn elegante pootjes met een warm jasje om het welverzorgde lijfje. Elke prent van Steinlen is een aanklacht tegen onze misdadig ingerichte maatschappij, elk van zijn prenten is een brok meegevoel van de grote mens met deze uitgestotenen. Soms ziet hij ze in een drom door de sneeuw trekken, somber de lucht, somber de optocht. Als in stom verzet trekken ze voort, toonbeeld van zwijgende jammer en leed.

Maar daarnaast tekent hij de prent van de bevrijding van de arbeidersklasse. Donker, als in silhouet zijn onderaan op de plaat de figuren van de arbeiders getekend. Zij wringen zich los uit hun ketenen en verwonderd zien hun wijdgeopende ogen naar de lichtende toekomst. Boven hen de Mariannafiguur, die juichend de ontwaakte slaven naar de lichtende toekomst voert. Een zang van blijde hoop is deze plaat, ook van verzet en bemoedigend vertrouwen.

„Ontwaakt, verworpenen der aarde,” hebt moed, de zege is ons!

Zó zullen we ook het werk van Albert Hahn Sr. (1877—1918) blijven voelen. Ook bij hem het grote medelijden met de arbeiders, die dag aan dag moeten vechten voor een menswaardig bestaan. Ook bij hem de opstandige revolutionaire geest, die zonder aarzelen de misstanden aan de kaak stelt en ook bij hem het zeker vertrouwen in de toekomst. Hij behoorde tot een politieke partij. Dit was een reden voor de gewichtige critici om zijn werk als te „tendentieus,” als te veel van een bepaalde strekking, met een enigszins hooghartig gebaar te behandelen. Maar de arbeiders voor wie hij gewerkt heeft,

Hahn.

De Honger.

wisten wat ze aan hem hadden. Voor hen was hij de mens, die meeleeft met hun grote leed, die meestreed hun grote bevrijdingskamp.

Toen in het begin van de oorlog een vertegenwoordiger van een grote buitenlandse krant bij hem kwam, om te vragen of hij wekelijks een plaat wilde maken tegen hun vijand en erbij verteld werd „dat er op geld niet gezien werd,” weigerde hij zéér positief elke arbeid in die richting. Hij was sociaal-demokraat. Na de oorlog moesten de arbeiders van alle landen weer tot elkaar komen om samen te werken voor vrede en geluk en hij wilde niet meehelpen de verschrikkelijke verwijdering tussen de natie's nog groter te maken. De Phariseërs en geldwolven hebben het hem kwalik genomen. Maar hij heeft zijn ideaal niet verloochend in die zware tijden en dat is meer waard dan alle blinkende rijksdaalders.

Van Hahn Sr. brengen we twee prenten. Het zijn geen opwekkende voorstellingen. Ze zijn dan ook direkt voortgekomen uit de diepe ellende van de oorlogstijd.

„Verdun” staat onder de grijnzende doodskop, die rond de beenderige slapen een lauwerkrans draagt. Verdun! Dat woord was in de afgrijselijke oorlogsjaren geworden tot een kreet waarin alle afschuw over het bloedige mensen slachten tot uiting kwam.

Ziet de Dood van Verdun, vol hoon en verachting voor het leed der gemartelden, als een dreiging staan tegen de vlammeende oorlogshemel.

Hoe sterk spreekt hier de diepe afschuw van de kunstenaar voor de mensonterende oorlog.

De andere prent verhaalt van het nijpend gebrek, van de dreigende ondergang der arbeidersgezinnen door tekort aan voedsel, door de honger.

Altijd leeft in deze kapitalistische maatschappij de arbeider onder de moordende druk van de zorg voor het naakte levensonderhoud. Ook in tijden van betrekkelijke welstand dreigen immer armoede en gebrek door werkloosheid, ziekte of andere tegenspoeden. De eeuwige bestaansonzekerheid van de arbeider en het arbeidersgezin is het noodlottig uitvloeisel van een

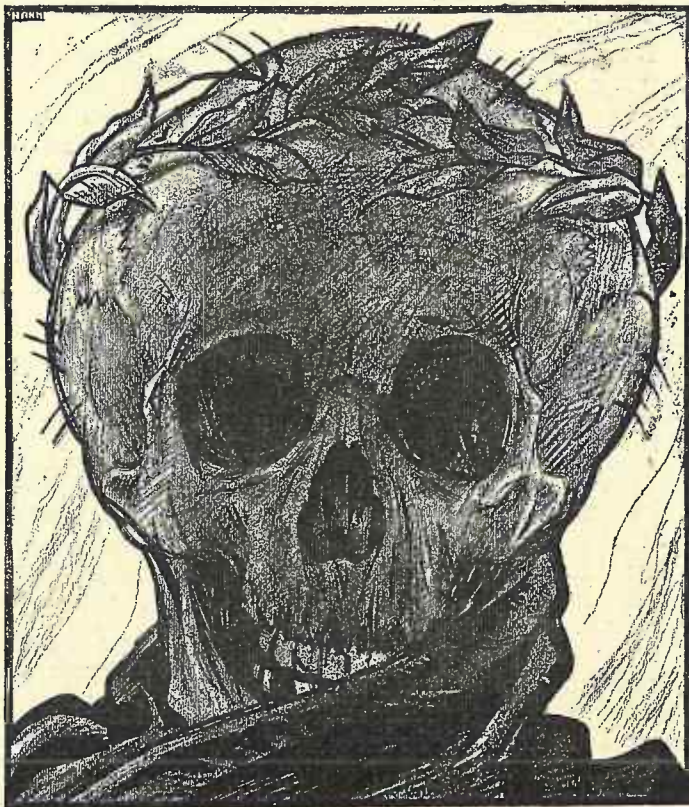
samenleving die huldigt het ieder voor zich en God voor ons allen. En in deze wereld waar niemand zich verantwoordelijk acht voor het geluk van zijn evenmens, waar integendeel ieder poogt eigen lasten af te wentelen op anderen, betalen de zwakkeren het gelag voor de zonden van de machtigen.

Ook in deze prent een doodsbedreiging, maar niet de grijnzende, heerszuchtige gelauwerde Meester van Verdun — hier sluipt een spooksel aan met koortsige ogen, een zwaard als het mes van een sluipmoordenaar in de dorre hand.

O, het monster heeft geen haast. Geen kogel of granaatscherf zal een plotseling einde maken aan de bittere levensstrijd. Maar van dag tot dag, met de regelmaat van een uurwerk zal het spooksel met het wrede zwaard naderen en dan eindelijk, dan zal het kiezen, langzaam wikkende en wegende waar het aanvangen zal en de zwakste is het eerste offer, en zo zullen de zielen en harten der anderen gemarteld worden vóór dat hun beurt gekomen is en misschien is hun menselijkheid reeds lang gestorven, vóór het scherpe zwaard ook hen doorboort.

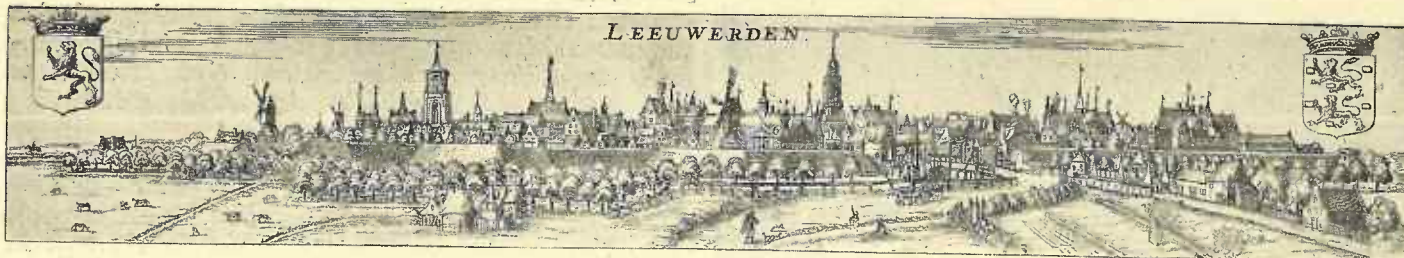
In deze eenvoudige prent staat gans de wanhopige levensstrijd van de arbeidersklasse tegen het immer dreigend gebrek uitgebeeld en helaas is dit geen uitsluitende oorlogsplaat, maar een symbool ook voor de duistere tijd van vandaag de dag, nu de werkloosheid brede scharen teistert.

We zijn aan het einde van ons overzicht. Helaas. Veel meer dan we beschreven hebben, moesten we laten liggen. Laat het alleen maar een opwekking geweest zijn om dergelijke prenten eens goed te bekijken. Je zal er door worden gesterkt in de strijd en dat is in dagen van reactie dubbel nodig. Vél karikaturen zullen nog gemaakt moeten worden vóór we daar zijn, waar we wezen moeten. En als de karikatuur zich gerugsteund voelt door een meelevende arbeidersklasse, zal hij feller slaan en bijtender zal zijn spot zijn tot sterking in de strijd.

Hahn.

Verdun

Leeuwarden in het midden der 17de eeuw.

DE FRIESE STEDEN.

DOOR M. BRAAKSMA.

ONDER ons uit te spreken in hoeverre het huidige Friesland verband houdt met de oude woonplaats der Friezen, kan toch worden gezegd, dat Friesland een der oudste gewesten is van ons land, waarin de oude taal, zeden en gebruiken, benevens het nationaal bewustzijn, zeer sterk bewaard zijn gebleven.

De loop der economische geschiedenis van Friesland verschilt met die van de overige provinciën, deels door de hier heersende oudere toestanden, deels door de eigenaardige karaktertrekken der Friezen. Komen in de 9e eeuw ook in Friesland 4 standen, n.l. Aheling (adel), frehling (vrijen), lita (horigen) en scalk (slaven) voor, in de 12e en 13e eeuw zijn deze beide laatste groepen reeds verdwenen en spreekt men alleen nog maar van nobilis (adel) en liberis (vrijen).

Het karakter van de adel verschilt evenwel geheel met die in andere gewesten. De adel bezat een heerde, voerde een geslachtsnaam, zonder verdere voorrechten. Wel hadden sommigen door groot grondbezit veel invloed op het land, maar door het niet invoeren van het leenstelsel, was hun macht niet zo groot als in de andere provinciën.

Tengevolge van de hier heersende vrijheid was de behoefte aan het stichten van steden minder groot dan elders, daar immers elk zijn persoonlijke vrijheid bezat en men deze vrijheid niet door poortersrechten behoefde te beschermen.

Het oude stedenrecht is in Friesland dan ook niet een recht van de soeverein dat aan de steden werd voorgeschreven, maar het ontstond hier buiten vreemde invloed uit de boezem van het volk, zodat we in deze oude Friese stedenrechten een weerspiegeling vinden van de toentertijd heersende toestanden.

Daar zoals boven is vermeld de steden zichzelf hebben gevormd is aangaande de juistheid van het ontstaan der Friese steden merendeels weinig positiefs te zeggen en berusten de gegevens meest op mededelingen van oude kroniekschrijvers. Toch kunnen we met vrij grote zekerheid zeggen, dat de gunstige ligging voor de zeehandel hierbij waarschijnlijk een niet onbelangrijke rol heeft gespeeld. Hierbij dienen we te overwegen, dat het Friesland van tans veel verschilt met het oude Friesland. Was vóór de 12e eeuw de Zuiderzee van veel geringer omvang dan tegenwoordig, de Middellzee daarentegen drong diep in het land en liep zoals op het kaartje is aangegeven tot voorbij Bolsward. Slibde aanvankelijk het zuidelijk gedeelte dicht, langzamerhand werd ook het andere deel ondiep en kwamen in 1398 reeds in het Noorden hoogten, „Bilten” voor, terwijl in 1515 door bedijking de Middellzee geheel verdween.

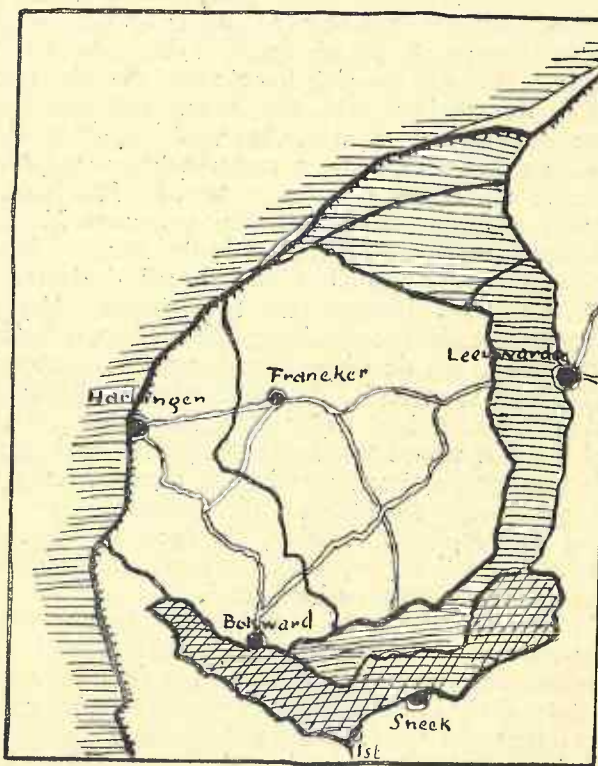
De stichting der Friese steden heeft zeer zeker ver-

band gehouden met het gehele economische leven van Friesland en aangezien de visvangst in het waterrijke Friesland één der hoofdbestaansmiddelen was, is het zeer verklaarbaar, dat het aantal vissers groot was. Evenals elders, kwamen hier uit de vissers de scheepvaarders voort, en waren de Friezen reeds vroeg ervaren schippers en was hun koopvaardijvloot van grote betekenis.

Als oude koopvaardijsteden nemen Stavoren, Hindeloopen, Workum, Harlingen en Dokkum een eerste plaats in, terwijl ook Sneek en Leeuwarden hun ontstaan aan de scheepvaart te danken hebben.

Leeuwarden, waarschijnlijk een der jongste der Friese steden, vindt haar oorsprong in het plaatsje Nijehove of „Old Liowert,” dat gelegen was bij de uitmonding van het Vliet en de Ee, aan de Middellzee, op twee hoogten, terpen of wierden. Door de beide genoemde wateren

MIDDELZEE

- ≡ Eigenlyke Middellzee
- /// uitbreiding der zuidelyke krom der Middellzee
- Tegenwoordige buitendyken
- Voormalige buitendyken

Leeuwarden.

Oldehove.

was zij de verbindingsschakel tussen de Lauwers en het Oosten van de provincie met de Middellzee. Enigszins westelijk van Nijehove was Oldehove gelegen. Beide plaatsjes ontwikkelden zich al meer en meer en toen door dichtslibbing de haven van Nijehove als zeehaven geen betekenis meer had, werd het alleen de schakel tussen de twee „goën” (delen) Oostergo en Westergo. Vanaf die tijd is ook de buitenvaart van Nijehove geheel verdwenen.

Over de oorsprong der stedelijke rechten van Leeuwarden valt weinig op te merken. In de 14e eeuw ontvangt Gerrolt van Cammingha als leengoed van Albracht van Beieren, voor de diensten bewezen in diens strijd tegen de Friezen, de plaatsen Oldehove en Nijehove. Deze heer van Cammingha was in het bezit van het dorpje Hoek, dat enigszins oostwaarts was gelegen. In de staten van Oostergo en Westergo werd in 1424 besloten tot samenvoeging van Nijehove, Oldehove en Hoek tot een stad Leeuwarden. Oldehove bleef zich gedurende 11 jaren tegen dit besluit verzetten, maar gaf eindelijk toe op voorwaarde dat geen Hollander ooit burgerrechten zou verkrijgen en dat geen vreemd bier mocht worden ingevoerd, zonder dat daarvoor hoge belasting was betaald.

Door haar ligging had Leeuwarden voor de krijgskunde geen bijzondere betekenis en bleef van oorlogsgeweld dan ook vrijwel gespaard, wat zeer bijdroeg tot haar bloei. Maar om tot hoofdstad der provincie te komen, had het in Franeker een ernstige mededinger en pas nadat het Saksies bewind zijn blokhuis liet bouwen en naderhand hier het gerechtshof en de munt stichtte, en nadat de Saksiese stadhouders hier hun residentie vestigden,

was Leeuwarden definitief de hoofdplaats van het gewest, waartoe de ligging haar feitelijk had voorbestemd. Midden in het gewest, door allerlei waterwegen met alle delen der provincie verbonden, moest dit wel de marktplaats van de provincie worden. Met de meerdere ontwikkeling van de Friese kultuur nam ook Leeuwarden in belangrijkheid toe en is zo van vissersplaatsje gegroeid tot een stad van betekenis.

Wanneer we het huidige Leeuwarden van de buitenkant zien, valt direkt de brede toren, de „Oldehoof” op. Deze toren speelt in het Friese volksleven een grote rol en vele legenden zijn hieromtrent in omloop. Toen het stadsbestuur in 1529 aan Jacob van Aaken opdroeg deze toren te bouwen, had men reeds jaren te voren bijgedragen tot een torenfonds; gedeeltelijk werd dit gevormd uit de accijns op het vreemd bier, wijn en laken, terwijl de geestelijkheid steun verleende door het opleggen van „steenboeten,” d.w.z. boeten wegens overtredingen, waarvoor enige duizenden stenen of een hoeveelheid kalk werd gekocht. Toen de 28e Mei 1529 met de bouw begonnen werd, werd met de bouwmeester de overeenkomst aangegaan dat hij een loon zou verdienen van „8 stuivers per dag,” vrij wonen en alle jaren een „eerlijk nieuw kleed”; de arbeiders kregen een braspenning (\pm 6 cent) per dag. Men was nog maar tot 10 M. gevorderd, toen er reeds verzakkingen werden ontdekt, en dit heeft de bouwmeester zodanig verdriet, dat hij in het 3e jaar „van chagrin” stierf.

De bouwmeester Cornelis Frederik van Gouda zette de bouw nog vier jaren voort tot de tegenwoordige hoogte bereikt was; waarschijnlijk zijn door de toenemende hervormingsgezindheid van de Friezen de fondsen langzamerhand uitgeput geraakt; de geestelijkheid kon de benodigde gelden niet meer bekomen.

De traptoren in de Oldehove heeft 127 zandstenen treden. De klokken, die in 1633 en 1637 door Falck en Noteman gegoten zijn, hebben een fraaie klank en de klokkestem van de Oldehove is in menig Fries lied bezongen.

Buiten de Oldehove treffen we in Leeuwarden nog enkele fraaie bouwwerken aan, waarvan we allereerst willen wijzen op de Oude Waag, gesticht in 1595 ter vervanging van de bestaande, die 20 M. oostelijker

Leeuwarden.

Waag.

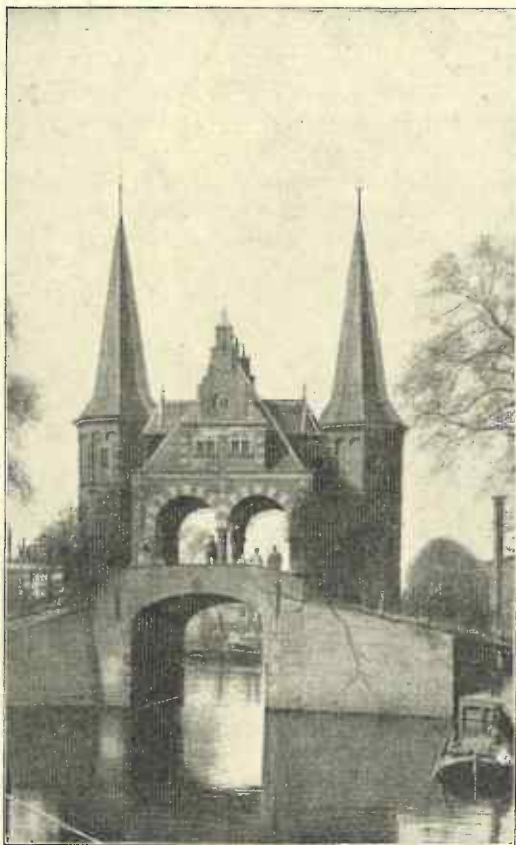
bij de „Tontjepijp” (stenen boogbrug) stond. Hier werd voorheen de boter verhandeld, totdat in 1880 de Nieuwe Waag werd geopend, omdat de Oude Waag te klein bleek om de steeds toenemende zuivelproduktie een behoorlijke marktplaats te waarborgen.

Noemen we verder het Kanselarijgebouw, door Bartholomeus Janszoon gebouwd in opdracht van Koning Philips II in de jaren 1561-1571. Aanvankelijk bestemd voor „Hof van Friesland,” is het dit tot 1811 gebleven, waarna het hospitaal voor de Franse troepen is geweest en daarna tot 1892 heeft gediend als huis van bewaring; sedert de restauratie in 1897 is het de huisvesting van het Rijksarchief en de Provinciale en Buma bibliotheken.

In het voorbijgaan noemen we slechts als belangrijke bouwwerken het Prinsessehof, Grote Kerkstraat, waarin tans de verzameling van Indonesiese kunst is ondergebracht, het Stadhuis, de Jacobijner kerk, een oude kloosterkerk, terwijl ook aan bezoekers van Leeuwarden het Fries Museum kan worden aanbevolen, waarin alles, Friesland's historie betreffende, is bijeengebracht.

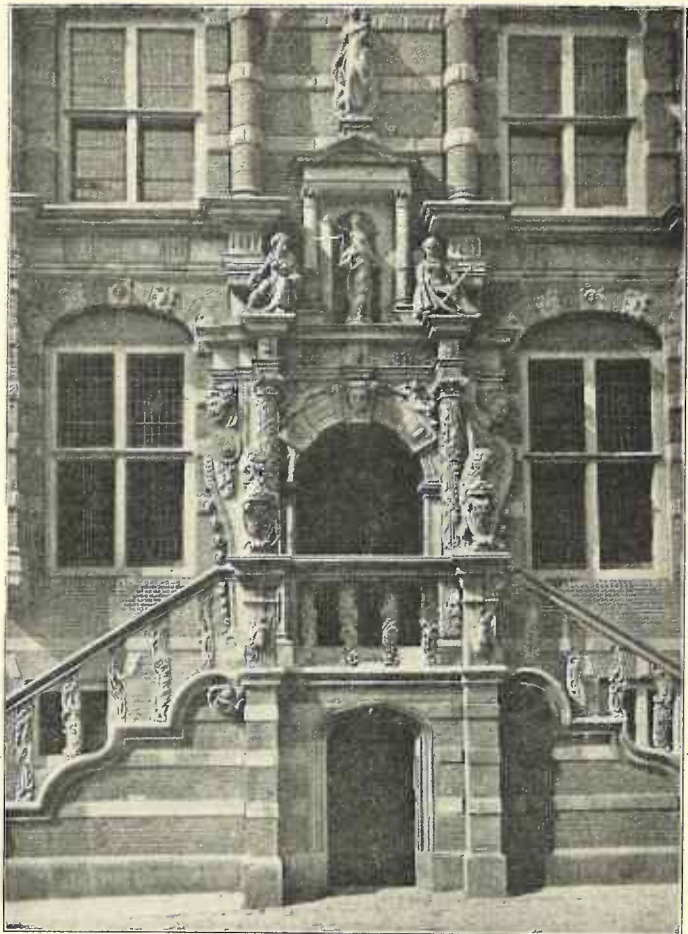
Al van ouds is de Vrijdag voor Leeuwarden de markt-dag. De veemarkt, een der grootste van ons land, biedt plaats voor duizenden stuks vee; in 1920 werden hier niet minder dan 209.972 stuks groot en klein vee verhandeld en beliep de omzet vele miljoenen guldens.

De tweede stad van Friesland, Sneek, is eveneens een der jongere steden van het gewest. In 1294 wordt het als stad vermeld; langzamerhand heeft het zich ontwikkeld. Het werd in 1490 van wallen en muren voorzien en was enige jaren de zetel van de Gelderse hertog, toen deze de Friezen bijstond in hun strijd tegen Karel V. In tegenstelling met de overige Friese steden is het aantal oude gebouwen zeer gering. Van de bouwwerken is wel de Waterpoort het meest belangrijke.

Sneek.

Waterpoort.

Bolsward.

Ingang Stadhuis.

Gesticht in 1613, is zij in 1758 gerestaureerd en waarschijnlijk is bij deze restauratie het wachtershuisje op de boog aangebracht.

Sneek is evenals Leeuwarden een belangrijke marktplaats en de afzetplaats voor de Friese zuidwesthoek, terwijl haar ligging te midden der Friese meren het als plaats voor watersport grote bekendheid geeft.

Nemen we de steden in volgorde, dan is de derde stad *Harlingen*, de enige Friese havenplaats van enige betekenis. Deze plaats vindt haar oorsprong in de nederzetting *Almenum*, waar in 777 de eerste *Kristenkerk* in Friesland werd gesticht. Hier lagen in de omtrek enkele adellijke stinsen, o.a. *Harns* en *Harlingen*, waartussen zich langzamerhand een buurtschap vormde. Langs deze buurtschappen liepen waterwegen naar *Vlieland*, *Texel* en *Griend*, welke plaats gelegen was tussen *Vlieland* en de Friese kust. Vóór het ontstaan der *Zuiderzee* was het reeds een belangrijke nederzetting — in 1287 werd het door een watervloed geheel verwoest. Door deze vloed kwam *Harlingen* aan zee te liggen en kreeg het meer uitbreiding. Wanneer *Harlingen* stad is geworden is niet met juistheid aan te geven, maar in 1543, 1579 en 1580 werden de vestingwerken uitgebreid en ook *Almenum* binnen *Harlingens* veste opgenomen, terwijl in 1597 wederom de stad werd uitgelegd; de handel op de Oost- en Noordzee breidde zich zodanig uit, dat de stad *Harlingen* bijna geheel *Friesland* en ook *Stad* en *Lande* (*Groningen*) voorzag, terwijl ook de handel op *Frankrijk* belangrijk was. Nadat de *Middelzee* was dichtgeslibt, verkreeg *Harlingen* het monopolie en werd door de trekvaart naar *Leeuwarden*, gegraven in 1507, een verkeersweg met het achterland verkregen.

In vereniging met *Stavoren* nam *Harlingen* in de 17e eeuw deel in de *Noorse Compagnie* voor de

walvisvangst en hadden ze hun aandeel in het land en de zee van Spitsbergen.

Verschillende takken van nijverheid kwamen op, o.m. van zeildoek, trijp, geweven stoffen, bombazijn e.a., terwijl naast scheepswerven, steen- en plateelbakkerijen, zoutketen, houtzaagmolens veelvuldig voorkwamen.

Vele dezer bedrijven verdwenen reeds spoedig. De vestiging van het admiraliteitskollege, dat in 1644 van Dokkum naar Harlingen werd overgebracht, was voor de nijverheid van groot belang, daar hierdoor het aantal schepen belangrijk toenam; van de \pm 2000 Friese schepen, die in het einde der 18e eeuw in binnenlandse vrachtvaart voeren, had een belangrijk deel Harlingen als havenplaats.

Toen Leeuwarden door gebrek aan verkeerswegen bijna geen verbinding met het Oosten had, was Harlingen de plaats van verzending der Leeuwarder marktprodukten, maar toen hierin verbetering kwam en bovendien de havenwerken van Delfzijl werden uitgebreid, verminderde de doorvoer dezer produkten. Evenwel is Harlingen ook tans nog een uitvoerhaven van de Friese zuivelprodukten, vee en vlees, terwijl de houthaven nog zeer omvangrijk is. Vele oude huizen getuigen nog van de voormalige bloei dezer plaats.

Het dichtbijgelegen *Franeker* was eertijds een wijkplaats voor de aanvallen der Noormannen. Vele adellijke geslachten hadden hier hun verblijf; hier woonden de Sjaardema's, Martena's, Bolnia's, Hollinga's en Dekema's. Tijdens de strijd tusschen de Schieringers en Vetkopers moest het menigmaal een belegering der Vetkopers doorstaan.

De stedelijke rechten dateren van 1192. Vele jaren was het de zetel van het Friese bewind en vanaf 1585 de plaats der Friese hoogeschool, die tot 1810 hier gevestigd bleef. Naderhand werd de school veranderd in een Athenaeum, hetwelk in 1843 werd opgeheven.

Bij een wandeling door Franeker valt het nog op, dat hier eens kapitaalachtige mensen woonden. Buiten deze oude huizen zijn de Maartenskerk (1420) en het fraaie Stadhuis (1585) bezienswaardige bouwwerken. Als één der merkwaardigheden van Franeker mag zeer zeker het Planetarium worden genoemd, dat door de wolkammer Eise Eisinga in zijn snipperuren werd vervaardigd. Hier kan men geregeld de stand van de hemellichamen op de zoldering en de wanden waarnemen.

Van de Friese Hanzesteden is *Bolsward* een der oudste geweest. Reeds in 1300 had het stederechten. Toen de stad door de dichtslibbing der Middelsee haar open verbinding met de zee verloor, heeft men getracht door het graven van een kanaal naar Makkum de verbinding met de Zuiderzee te verkrijgen, maar met de zeehandel was het echter gedaan. Het werd meer en meer een marktplaats voor de greidhoek (weilanden) en vele inwoners vonden hun bestaan in het weide-bedrijf. De vetkopers hadden hier hun zetel en menige aanval werd van uit Bolsward op de Schieringers te Franeker en Sneek ondernomen.

Bolsward bezit enkele der schoonste bouwwerken uit het Noorden van ons land, n.l. de Broerekerk, gesticht in 1281 en het Stadhuis, gebouwd 1614-1616, hetwelk een prachtstuk van architectuur mag worden genoemd. Wanneer we de Zuiderzeesteden *Stavoren*, *Hindeloopen* en *Workum* samen noemen is dit niet, omdat deze steden geen belangrijke historie hebben, maar het artikel zou te uitgebreid worden, als we ze elk afzonderlijk zouden behandelen. Want elk dezer plaatsen heeft zijn rol gespeeld in het ekonomies leven van Friesland. Was Stavoren niet van ouds Frieslands

koningsstad, had Hindeloopen als nederzetting met eigen taal en kleding niet zijn biezondere betekenis? Tans zijn het geworden kleine havenplaatsjes, met ten dele vissersbevolking en daarnaast vele boerderijen. Het zelfstandig bestaan dezer gemeenten wordt tans bedreigd en waarschijnlijk zullen ze vrij spoedig een deel uitmaken van de omliggende gemeenten.

De beschrijving van de Friese steden zou niet volledig zijn als hieraan niet *Dokkum*, *IJlst* en *Sloten* werden toegevoegd. De eerste plaats was eertijds de plaats der Friese admiraliteit. Met de dichtslibbing van de Lauwers en de landaanwinning aldaar werd Dokkum een landstadje met een markt voor de landbouwprodukten uit die streken. IJlst, een klein stadje heeft dit ter onderscheiding van de andere Friese steden, dat hier geen stad-fries, maar het gewone land-fries wordt gesproken. Het kleine Sloten was meermalen door zijn ligging in het Zuiden een toonbeeld van strijd tussen de Friezen en hunne zuidelijke vijanden. Geeft Dokkum nog de indruk van een stadje, bij IJlst en Sloten herinneren alleen de bouw en de grachten nog hieraan. Het zijn gewone plattelandsplaatsjes geworden en hun verdere ontwikkeling gaat samen met de algemene ontwikkeling van het platteland.

Franeker.

Stadhuis.

DE VOEDING DER PLANT.

DÓOR J. DERKSEN.

NATUURLIK hebben planten, evenals alle wezens, voedsel nodig. Dit voedsel wordt gedeeltelijk aan de bodem, gedeeltelijk ook aan de lucht onttrokken.

Uit de bodem wordt het opgenomen door de wortels. Echter niet alle wortels zijn in staat voedsel aan de grond te onttrekken. Dat doen in hoofdzaak de fijne worteltjes die men wortelharen noemt. Oudere wortels zijn met een kurklaagje omgeven, waar geen water door heen kan dringen. De wortelharen zitten als een dicht haarkleedje om de uiteinden van de hoofd en zijwortels. Het uiterste puntje van een wortel, het wortelmutsje, draagt echter geen haar. Dit wortelmutsje dient om de wortel bij het voortdringen in de grond te beschutten. Groeit de wortel nu, dan sterven de achterste haren af, terwijl van voren telkens nieuwe weer gevormd worden. De wortelharen leggen zich tussen de aarddeeltjes, en hun reusachtig groot aantal is in staat uit betrekkelijk droge grond voldoende vocht op te nemen om de plant te doen leven. Trekt men een plant uit de grond, dan scheurt men een groot deel van de wortelharen er af; plant men haar daarna weer, dan zal ze aanvankelijk verwelken, en niet eerder weer fris worden, voor er zich weer voldoende wortelhaartjes aan de uiteinden der wortels gevormd hebben, die het opgenomen water de plant kunnen doen toestromen.

De wortelharen nemen echter niet alleen water op. Verschillende stoffen die in dat water opgelost zijn, worden eveneens meegevoerd. Men kan zich door een eenvoudige proef hiervan overtuigen. Men neemt een cilinderglas en vult dit bijna tot de rand met water, en sluit het af met een doorboorde kurk. Nu laat men in nat zaagsel een boon, erwt of maiskorrel ontkiemen. Zodra het worteltje gevormd is, steekt men het voorzichtig door de opening in de kurk, zodat het in het water komt. Aanvankelijk zal de boon of erwt evengoed groeien, alsof men haar in de aarde gelegd had. Maar nauweliks is het reservevoedsel opgeteerd, of de groei staat stil en niet lange tijd daarna is het jonge plantje dood. 't Is de hongerdood gestorven. Nu rijst onmiddellijk de vraag: welke stoffen hadden we dan aan het water moeten toevoegen om het plantje voldoende voedsel te verstrekken. Nauwkeurige scheikundige onderzoekingen hebben het antwoord op deze vraag gegeven. Als we een plant drogen, ontsnapt er alleen water. Water is in alle levende planten in grote mate aanwezig. Een meloen heeft 95%, groen hout 60%, een graankorrel nog 13% water. Is de plant gedroogd, dan verbrandt men haar. Dat ze brandt, is het bewijs, dat er koolstof in de plant aanwezig was. De planten leveren immers ook in de vorm van steenkool of veen de onontbeerlijke brandstof voor ons dagelijks leven.

Bij de verbranding komen er verschillende gassen vrij, waaronder stikstof. Water, koolstof en stikstof zijn dus in de plant aanwezig geweest. Na verbranding houden we as over. In deze as zitten verschillende delfstoffen, als ijzer, magnesium, natrium, kalium, fosfor en zwavel. Nu men dus nauwkeurig de stoffen kent, waaruit een plant bestaat, is het niet moeilijk meer een voedingswatertje voor het jonge plantje samen te stellen. Als men in een lieter water 1 gram salpeterzure kalk; 0.25 gram chloorkalium, 0.25 gram zwavelzure magnesium,

0.25 gram zure phosphorzure potas en een paar druppels ijzerchloride doet en men plaatst het kiemplantje weer op de doorboring van de kurk, zodat de wortel in het water komt, dan groeit het ding er lustig op los, en ziet er even fris en gezond uit, alsof men het in de aarde had laten groeien.

Wie er de proef eens mee nemen wil, moet nog een bordpapier koker om het cilinderglas maken, want in het licht vormen zich spoedig aan de binnenkant van het glas algen; ook vertraagt het licht de groei der worteltjes. De bordpapier bekleding moet natuurlijk geen schaduw aan het jonge plantje geven. Dit moet in het volle licht staan. Om de drie à vier dagen dient men de vloeistof te verversen. Laat men een der genoemde stoffen weg, onverschillig welke ook, dan zal de plant even spoedig gaan kwijnen en sterven, alsof men 't plantje in water had gezet waarin geen enkele der genoemde stoffen was opgelost. Laat men het ijzer weg, dan ontwikkelt het plantje zich zolang, tot het reservevoedsel uit de kiembladen verteerd is. De nieuwe blaadjes zijn geel in plaats van groen, en spoedig gaat het plantje ten gronde. Dient men, voor het gestorven is wat ijzerchloride toe, dan worden spoedig de gele blaadjes groen, en 't plantje gaat groeien. Hieruit blijkt, dat ijzer onontbeerlijk is voor de vorming van bladgroen. Nu mag men nog niet zeggen, dat in het bladgroen ijzer voorhanden is; 't helpt bladgroen vormen.

Naast de opgenoemde stoffen, komen er in de as van verbrande planten nog andere voor. Ze zijn echter voor de groei der plant niet beslist nodig, maar dienen soms om stoffen, die als een vergift op de plant inwerken te neutraliseren of vast te leggen. Zo vormt het in sommige planten aanwezige oxaalzuur een middel tegen te veel in de plant gedrongen kalk.

Ook gebruiken alle planten van de opgenoemde stoffen niet dezelfde hoeveelheid. Een plant bijvoorbeeld die zeer veel kalk gebruikt moet men niet herhaaldelijk op dezelfde grond telen. De bodem wordt dan spoedig kalkarm en de plant zal gaan kwijnen. Nu is die bodem toch nog zeer goed geschikt voor planten die zeer weinig kalk behoeven. Zij zullen nog zeer weelderig groeien, omdat de eerste plant weinig van de andere stoffen verbruikt heeft. Men begrijpt nu wel, dat het niet goed is op de plaats, waar vroeger een Iep groeide, weer een jonge Iep te gaan planten. Bij voorkeur zet men een andere plant op die plaats. Ook in de akkerbouw dient men daarop bedacht te zijn, en past men dan ook vaak de wisselbouw toe. Men verbouwt na elkaar op dezelfde akker: rogge, boekweit, en aardappelen, produkten, die goed op het zand groeien, maar die alle drie, buiten de genoemde delfstoffen de een of andere speciale stof in de bodem zoeken. Door deze wisselbouw, of zoals men 't ook wel noemt, dit drieslagstelsel toe te passen, spaart men een belangrijke hoeveelheid mest uit, terwijl niet zoo spoedig ook bepaalde plantenziekten kunnen optreden.

Behalve door middel van de wortels, nemen de planten ook, en niet voor een gering deel, voedsel uit de lucht op. Deze voedselopname geschiedt door het blad. *Huidmondjes* noemden we in ons vorig opstel die mikroskopische kleine openingetjes in een blad. Deze naam verdienen die gaatjes terecht, want de plant eet letterlijk

door middel van deze huidmondjes. Door die huidmondjes neemt de plant de zo onontbeerlijke koolstof op. De lucht bevat 79 % stikstof en 21 % zuurstof, waarbij ongeveer 0.03 of 0.04 % koolzuurgas is. Die koolzuur moet de plant hebben; ze ontleedt die, houdt de koolstof er uit vast en laat de zuurstof weer vrij. Dit is door een Hollander, Jan Ingen Housz te Breda, in 1779 ontdekt. Een eenvoudige proef kan ons dit aantonen.

We nemen daartoe een glas, doen daarin wat planten (waterpest b.v.) en vullen het geheel met water. Nu plaatst men een trechter omgekeerd op de planten, en daarop een glazen buisje dat geheel met water is gevuld. Zet men nu het hele gevatje in het zonlicht, dan zien we kleine belletjes in het glazen buisje omhoog stijgen. Deze belletjes bevatten zuurstof. Ze dringen het water uit het buisje. Dat [het] zuurstof is kan men te weten komen, door er een gloeiend lucifershoutje in te steken. Het gloeiende hout begint plotseling

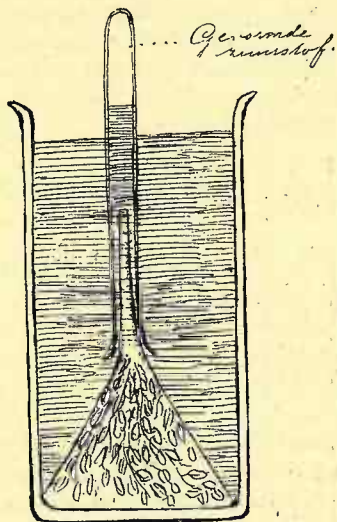

Fig. 1.

flink te gloeien of te branden. Die zuurstofvorming gaat zolang door als er koolzuur in het water aanwezig is. Houdt de bellenvorming op en brengen we wat koolzuur in het water door er b.v. wat spuitwater bij te schenken, dan gaat de zuurstofvorming weer voort. Zo kunnen we het hele buisje vol zuurstof krijgen. Plaatsen we het toestelletje in het donker, dan staat de zuurstoffabricatie ook stil. Hieruit blijkt, dat door de invloed van het zonlicht alleen de plant koolzuur tot zich neemt, de koolstof vasthoudt, en de zuurstof vrij laat. En nu moeten we toch eens even nadenken over 't volgende: De lucht bevat zoals gezegd 0.03 tot 0.04 % koolzuur. Uit deze koolzuur neemt de plant alleen de koolstof. Wat een ontzettende massa koolzuur moet toch aan de lucht onttrokken zijn, om de miljarden kubieke meters steenkolen en veen te vormen, die op onze aarde voorkomen.

En — de koolzuuropname geschiedt alleen in het zonlicht. De zon alleen maakt de fabricatie van koolstof in de plant mogelijk. Men kan dus zeggen, dat alle stoommachines, kachels en gasfabrieken gedreven worden, warmte of gas voortbrengen uit de opgespaarde energie der zon in het steenkoolentijdperk der aarde. De zon is de levenwekkende moeder voor alles wat er aan leven op de aarde bestaat, bestaan heeft of komen zal, 't zij mens, dier of plant.

Al de stoffen, die een plant nodig heeft, haalt ze dus uit de grond of de lucht. Ze verwerkt deze tot onderdelen van zich zelve; ze maakt die stoffen dus aan zich zelve gelijk, en deze gelijkmaking noemt men met een vreemd woord wel assimilatie. (Assimilare = gelijkmaken.)

Eigenaardig is het, dat de plant geen stikstof uit de lucht opneemt, terwijl er toch voldoende in aanwezig is. Nu kan het gebeuren dat toch in stikstofarme bodem sommige gewassen uitstekend gedijen. Hoe komen die dan aan de onontbeerlijke stikstof? De wortels van deze planten verzekeren zich de dienst van bacteriën, die wel stikstof uit de lucht kunnen opnemen. Deze bak-

teriën veroorzaken op de wortels van erwten, bonen of andere vlinderbloemige gewassen kleine knobbeltjes. De plant zendt naar die knobbeltjes de nodige koolhydraten en ontvangt er een beetje stikstof voor terug. Op hoe 'n manier dat juist gaat, is nog niet bekend; maar 't feit is gekonstateerd. Door op een stikstofarm land vlinderbloemige planten te telen, die men dan onder de grond werkt, bezorgt men stikstof aan de bodem en maakt die dus geschikt tot voortbrenging van andere gewassen. Daarom worden vaak lupinen of klaver geteeld, die men als mest weer in de bodem brengt, om de teelt van andere gewassen mogelijk te maken. Deze wijze van bemesting noemt men *groenbemesting*. Maar in de bodem moeten de bacteriën voor de stikstofbereiding aanwezig zijn. Waar ze niet zijn, brengt men ze tegenwoordig er in, door een opzettelijke bacteriënkultuur, of men brengt aarde over, waarvan men weet, dat ze die bacteriën bevat.

Aan welke delen van het blad is nu de koolzuurontleding opgedragen?

Beschouwen we nog eens de afbeelding van de dwarse doorsnede voorkomend in no. 2 van dit tijdschrift.

We zien dan, dat in het palissaden- en sponsparenchym stipjes voorkomen. Deze stipjes zijn de bladgroenkorrels. Ze komen in het palissadenweefsel veel talrijker voor dan in het sponsweefsel. Ze worden onder invloed van het zonlicht door de plant gevormd. 't Zijn levende orgaantjes. Schijnt de zon fel, dan nemen ze een bolvorm aan; bij gedempt licht strekken ze zich om zoveel mogelijk licht te ontvangen. Ze planten zich door deling voort, en worden door de sapstroom in de sel voortdurend verplaatst. Deze bladgroenkorrels hebben tot taak de aangevoerde stoffen te verwerken. In het zonlicht geplaatst kunnen die bladgroen- of chlorofylkorrels van die koolzuur en 't water zetmeel maken, dat in kleine korreltjes in het chlorofyl voorkomt. Ze bezitten verder het vermogen dit zetmeel weer om te zetten in een soort suiker (druivesuiker). Deze suiker wordt naar de vaatbundels vervoerd, en komt zo in de sapstroom van de plant. Moet nu van de hoeveelheid voedsel wat worden bewaard, dan hebben de sellen van de stengels of die der bladstelen weer het vermogen de suiker om te zetten in zetmeel en zo dit meel als reservevoedsel vast te leggen. Dit doen overblijvende planten tegen de winter. In 't voorjaar als er voedsel moet zijn voor de ontluikende knoppen en bloemen, lossen de voedingsappen die van de wortels omhoogstijgen het reservezetmeel weer op en veranderen dat weer in suiker. Zo is het te verklaren hoe sommige planten in 't voorjaar, vóór er bladeren zijn zo'n suikerrijk sap kunnen bezitten. Bij de Berk tapt men dit sap dan wel af en noemt men het berkenwijn. Ook de Esdoorn bezit zoveel reservevoedsel, dat het sap zeer zoet smaakt. Bij één soort,

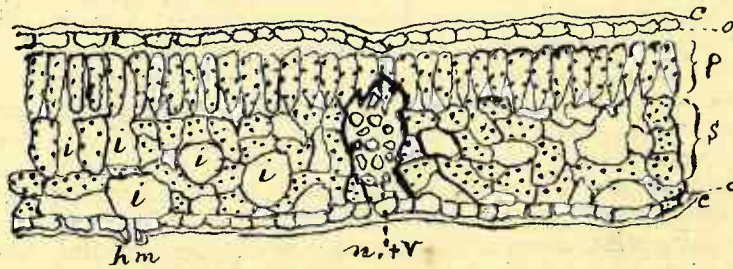

Fig. 2.

(de Noord-Amerikaanse Suiker-ahorn) tapt men het sap af en bereid er suiker van. Het sap heeft bijna 4 % suiker. Alle suiker die wij in het dagelijks leven gebruiken is door de kleine bladgroenkorreltjes uit de lucht gehaald

en als reserve voedsel vast gelegd in de knol (bij suikerbieten) of in de vaatbundels van riet (rietsuiker). Ook de ui heeft een hoog percentage aan suiker (druivesuiker) wat bij gekookte of gebakken uien goed te proeven is. Soms wordt ook het zetmeel als zodanig door afzonderlijke organen van de plant bewaard, vooral in het zaad. Al onze graansoorten bevatten in hun zaden de reservestof voor het jonge graanplantje, het zetmeel. Ons dagelijks brood en de rijst van de Oosterling, het wordt allemaal gevormd door de mikroskopies kleine bladgroenkorrels, onder inwerking van de Moeder van alle leven: de zon. Want in het donker staat de bladgroenvorming stil. Toch is ook dan de plant nog in volle aktie. In het zonlicht had de vorming van zetmeel in het chlorofyl plaats, 's nachts wordt het zetmeel omgezet in druive-

suiker, die naar de sapstroom wordt geleid. Dat de chlorofyl in het donker zelfs geheel verdwijnt, als de duisternis maar lang duurt, bewijst het geel worden van opgebonden andijvie, of het geel worden van de sla-bladjes als de krop zich vormt. Dat bladgroen nooit gevormd wordt als de plant het zonlicht niet geniet, bewijzen de „uitgelopen” aardappels in de kelder, de witte en gele „struikjes” van de cichoreiwortel (Brussels lof of Witlof), de binnenste bladeren van kool.

En dat de hoeveelheid zetmeel door het chlorofyl dagelijks gevormd, ontzettend groot is, blijkt uit het feit, dat een zonnebloem of een kalebas in een dag van vijftien uren vijf en twintig gram zetmeel per M². bladoppervlakte vormt!

EVOLUTIE.

DOOR A. H. GERHARD.

IK denk dat de meesten van mijn lezers, toen ze nog op school gingen, wel eens een boon bewaard hebben in een sponsje, om de aardigheid van het langzaam uitgroeien. 't Is toch een fijn werkje: dat heel langzaam uitkomen van het worteltje, het eventjes voor de dag komen van een uiterst fijn stengeltje. En dan elke dag kijken hoe ver 't ging. Wat ging dat langzaam; je kon kwalik zien dat 't verder kwam. Maar 't werd alles groter. En verrukkelijk was 't, telkens als er weer eens wat anders begon uit te komen!

Zeker hebben verscheidenen in 't voorjaar ook gretig begluurd wat er gebeurde als je een hyacinthen- of tulpenbol op een hoog glas zette. Eerst heel-fijne sprietjes, uitgroeierende tot lange wortels; bovendien fijne groene puntjes als naalden zo dun. 't Worden groene sprietten, zich verbredende tot langwerpige bladen. En dan 't zoeken naar 't begin van bloemen. Elke dag een beetje groter, een beetje anders, een beetje duidelijker op weg naar bloemen.....

Hoevelen zouden er wel geweest zijn, die zijderupsen gehouden hebben? En al heb je 't dan niet zelf gedaan, ieder heeft er wel wat van gehoord of gelezen. Verbazend gewriemel van heel kleine rupsjes als ze pas uit de eitjes zijn gekomen, groeien ze haast zienderogen, als ze rijkelijk van moerbeibladen worden voorzien. Dan komt het grote moment van het inspinnen, de rups schrompelt in, ze wordt cocon. Wat wonder gebeurt er nu in die cocon? Want na enige tijd komt er een vuil-grijs vliedertje uit te voorschijn, dat in niets meer lijkt op de rups. Och, als we binnenin hadden kunnen kijken, uur na uur van dag en nacht, dan zouden we telkens gedacht hebben, dat er haast niets veranderd was, zó weinig scheen er dan gebeurd en toch ... na weken was er een volkomen ander wezen gekomen.....

Vermoedelijk houden we allen van een gekookt of geklutst ei. We hebben dan allen gekeken naar dat kleine, vlokkige, witgrijzige hoopje, dat uit de dojer werd gewipt, de tree. Daar zag je eigenlijk niks aan. Stel nu eens, dat het ei niet gegeten werd, doch uitgebroed door de kip en dat we dan ook elk uur konden zien, wat er binnen in gebeurde. Als we heel goed konden kijken met behulp van een mikroskoop, dan zouden we zeker voortdurend kleine veranderingen gewaar worden, die elk op zich zelf niet zoveel schenen te betekenen en toch

na vele dagen ware dat vlokkige, slijmerige hoopje tot een volledig kuiken uitgroeid.....

't Is heel begrijpelijk als een ongeduldig of zeer nieuwsgierig jongetje ereis aan de stengeltjes van de boon trekt, omdat ze hem niet gauw genoeg groot worden, of wanneer hij de cocon eens openbreekt om te zien of het uiltje gauw klaar is; heel begrijpelijk in zijn ongeduldige onwetendheid; maar mijn lezers en lezeressen weten natuurlijk allen drommels goed, dat het vreselijk dom is, omdat de natuur zich noch laat haasten noch laat dwingen.

Alles moet groeien, langzaam groeien.

We weten nog meer, dat alles wat er ontstaat, dat wil zeggen, wat voor ons zichtbaar, waarneembaar wordt, zo wordt als het moest worden, omdat het voortkomt uit iets wat tot niets anders kon uitgroeien. Als er hongersnood is in een land, dan zou 't heerlijk zijn, als er plotseling overvloed van graan was. Doch als we dan honderden mudden graan in de aarde strooien, helpt er niets aan of we moeten maanden wachten voor we oogsten kunnen. En als we millioenen kersenspitten zaaien is er toch niemand, die er maar aan denkt te proberen of we daaruit geen korenhalmen konden laten opgroeien.

Daar is voor mijn lezend publiek bij dit alles geen letter nieuws; dat weet ik heel goed; maar 't is zo nuttig er telkens aan herinnerd te worden, dat er niets is onder al wat leeft of het is o zo langzaam gegroeid, wat niet anders betekent, dan dat het een reeks van nooit stilstaande en ontelbare kleine veranderingen doormaakt, waarvan elk niet anders zijn kon dan ze is geweest. Die veranderingen zijn onderling weinig verschillend, doch op de lange duur geven ze de reusachtige verschillen.

Dat is het wezen der evolutie.

We hebben nu echter alleen maar gelet op wat er gebeurt met een boon, een bol, een vlinder, een kuiken. We hadden zo ook kunnen spreken over een mens, die eveneens gedurende zijn bestaan in de moederschoot en verder van zuigeling tot grijsaard een evolutie doormaakt van de grootste verschillen langs de weg van bijna onmerkbaar veranderingen.

Welnu, het leven van elk individu op zich zelf vertoont dus reeds een evolutie van wonderlike schoonheid. Duizenden knappe mensen te zamen hebben na rusteloze en geniale onderzoekingen kunnen aantonen, dat het met het leven op de gehele aarde, gedurende de honderden millioenen jaren, dat ze bestaat, niet

anders is gegaan. Om weer met een voorbeeld te beginnen. Stel eens, dat iemand, die er nog niets over gehoord heeft, tegelijk voor zich krijgt eitjes van de zijdevlinder, een rups, een afgesponnen cocon, een blootgelegde pop, een voltooide zijdevlinder en men zou hem zeggen, dat dit alles eigenlijk hetzelfde is, hoe zou hij 't dan kunnen geloven? Wij weten, omdat we de geleidelijke overgang hebben kunnen zien.....

Het lijkt verwonderlijk, het lijkt zelfs onzin, als iemand ons laat zien een zeekwal, een worm, een mossel, een baars, een kikker, een slang, een kip, een hond en een mens en dan beweert, dat alles eigenlijk in de allerdiepste grond één is. En zover zullen we waarschijnlijk nooit komen, dat men die eenheid ook zou kunnen zien. Maar als men bedenkt, hoe miljoenen jaren lang in de miljarden wezens, die elkander opgevolgd zijn, buitengewoon kleine veranderingen konden zijn ontstaan, die echter ontelbare malen na elkander kwamen, dan wordt de allergrootste verandering heel wel mogelijk. Zó ziet de wetenschap tegenwoordig de gehele levende natuur. Van het eenvoudigst dierlijk of plantaardig wezen tot de hoogste dieren en planten toe, met de mens aan de top, is alles aan elkaar verbonden, is alles te beschouwen als één grote familie, waarvan de oneindig talrijke leden wel de wonderlijkste verscheidenheid vertonen, maar toch in nauwe verwantschap tot elkander staan.

Honderden miljoenen jaren geleden misschien, was de levende natuur op aarde nog uiterst eenvoudig en eenvormig, stond nog algemeen op wat we noemen een zeer lage trap. Onder de invloed van talrijke oorzaken, welke betekenis en preciese werking nog nauwelijks bekend zijn, is langs de weg der evolutie, dat is dus der uiterst langzame en geleidelijke verandering, die oneindige verscheidenheid van levende wezens ontstaan, die we tans kennen. Men drukte dat ook wel eens uit met de spreuk: „de natuur doet niets met sprongen.”

Er mag echter geen misverstand komen. Daarom nog even het volgende: Als je de boon onafgebroken bekijkt, dan zou je een ogenblik krijgen, waarop de huid barst voor het doorpuilende sprietje; op een bepaald moment barst het vlies van de zijdecocon en de vlinder komt uit; het volgroeide kuiken in het ei moet eindelijk de schaal doorbreken met geweld als het naar buiten wil, het ogenblik waarop het voldragen jong van het zoogdier of het menskind de moederschoot verlaat, is er een van pijn en van smart, van geweld; kortom al wat groeit doorleeft momenten van ogenschijnlijk plotselinge overgang, van geweldig gebeuren. Voor de oppervlakkige waarnemer ontstaat er dus wat nieuws, wordt er met één slag iets nieuws geboren. Die ogenblikken zijn revoluties, baringen, plotselinge veranderingen. Maar wie goed ziet wéét, dat de revoluties slechts de *eindvormen* zijn van een lange, voorafgaande evolutie, die *voltooid* moet zijn, wil men bij de baring een levend wezen erlangen. Een onwetend kind alleen kan er aan denken de boon stuk te plukken, de cocon open te maken, de bol open te snijden, het bebroede ei te openen in de hoop dan *gauwer* een resultaat te krijgen. De verstandige mens weet dat een te vroege of gewelddadige revolutie alle gevaar oplevert voor een doodgeboren vrucht.

* * *

Wie goed leest — en dat doen we natuurlijk allen — heeft opgemerkt dat 't woord evolutie dus twee betekenissen heeft, die ogenschijnlijk zeer verschillen.

Ten eerste die, welke doorgaans aangeduid wordt met „ontwikkeling,” die het lot is van elk levend schepsel op zich zelf; ten andere die, waarmede bedoeld wordt

op de langzame en voortgaande verandering van de gehele natuur. Met een voorbeeld willen we dit verschil toelichten.

Al wat groeit begint heel klein of zelfs onzichtbaar uit een zaadje of een ei. Een graankorrel ondergaat dan eerst inwendige veranderingen, er komen kleine uitgroeisels, die wortel of stengel worden; 't gaat voort tot halm met aren, die eindelijk weer nieuwe korrels leveren, welke vervolgens dezelfde levensgeschiedenis vertonen. Eveneens zien we een pasgeboren kind, een kuiken, een jong met velerlei kleine veranderingen opgroeien tot volwassen schepselen, die opgevolgd worden door gelijksoortige zuigelingen, kuikens enz., welke weer dezelfde veranderingslijn vertonen. Met andere woorden de hierbedoelde evolutieweg heeft een zichtbaar begin en einde, schijnt een afgesloten geheel, die eenvoudig oneindige malen wordt herhaald, zij 't ook met onbeduidend kleine verschillen.

We hadden een andere soort evolutie op 't oog, toen we boven de gehele levende natuur als een grote familie beschouwden. Uit ontelbare levensvormen namelijk van planten en dieren, die reeds lang vergaan zijn, waren andere ontstaan, die in vele opzichten anders waren dan hun voorouders. Ze zijn echter eveneens verdwenen of zullen verdwijnen om ook te worden opgevolgd door nieuwe andere.

Daarvoor is echter nodig, tijdvakken van groei voorop te stellen van miljoenen jaren, zo groot dus, dat er geen mensenheugenis van kan bestaan. Deze „evolutie” is dus alleen te bewijzen langs de weg der redenering en zo goed als nooit onmiddellijk waar te nemen.

Dit is 'n mooie aanleiding voor een zeer nodige waarschuwing. Het is vrij wel een onbestreden stelling der wetenschap, dat de mens uit lagere diersoorten is ontstaan. Dit is echter nog nooit bewezen kunnen worden. Men is er alleen toe gekomen op grond van redeneringen, die tot de slotsom voerden, dat 't zo „moest” zijn en waarbij het bewijsmateriaal bestond uit overblijfselen van mensen, dieren en planten, die honderdduizenden of miljoenen jaren geleden moeten geleefd hebben en die, blijkens de overblijfselen, in hoofdkenmerken van de bestaande wezens verschillen.

't Is echter van groot belang op te merken, dat zolang als er mensen geweest zijn, van wie men nauwkeurig de geschiedenis kan kennen, dat is dus nu ongeveer 7000 à 8000 jaar geleden, er geen verschil van betekenis is in lichamelik, geestelik of zedelik opzicht tussen het huidige mensdom en dat van 8000 jaar geleden.

Wel heeft men dingen en geraamten gevonden, die ten minste 100.000 jaar moeten zijn en afkomstig van menselijke wezens, van wie men aanneemt, dat ze wél anders waren dan wij. Doch let op het woord „aanneemt;” want *weten* doen we 't eigenlijk niet.

Als we dus alleen maar letten op wat we inderdaad kunnen waarnemen en weten, dan moeten we eigenlijk tot de gevolgtrekking komen, dat over nog eens 8000 jaar en langer de mensen nog net zo zullen zijn en doen als tegenwoordig.

Maar dat is nu juist wat de geleerden niet toestemmen. Juist op grond der evolutie, welke men in de gehele natuur voor al de miljoenen jaren dat ze bestaat, aanneemt, is men vast overtuigd, dat er eenmaal uit ons geslacht een andere wezenssoort zal ontstaan, die hoger gestegen zal zijn.

Dit begrip evolutie, die nooit te bewijzen, slechts te beredeneren is, blijkt dan echter, goed beschouwd, niet *anders* te zijn dan wat we vertelden van elk individu op zich zelf. Immers, elk opvolgend individu, zo merkten we op, doorloopt dezelfde geschiedenis als zijn voorouder;

en bijgevolg elk volgend geslacht heeft dezelfde ontwikkelingsgang als het vorige. Doch slechts *ongeveer*; uit tal van ervaringen is men namelijk tot de konklusie gekomen, dat er wel verschillendes zijn, doch zo gering, dat ze niet in 't oog vallen, maar als men honderden, duizenden geslachten, die na elkaar volgden, vergelijken kon, dan zou men tussen de eerste en de laatste *duidelijke* verschillen zien. Ook is 't denkbaar, dat na lange tijdsverloopen er plotseling allerlei nieuwe geslachten geboren worden, die belangrijk anders zijn dan hun ouders; nooit geschiedt dit echter zichtbaar binnen een paar mensenleeftijden, zodat er van het grote evolutie-vraagstuk nog nooit iets *bewezen* is en de geleerden voortdurend bezig zijn nog meer gronden voor de stelling te vinden. Want, *bewezen* of niet, aan de evolutie zelve twijfelt niemand meer.

Intussen, ze heeft niet alleen betrekking op de zuiver lichamelijke eigenschappen. Een mens toch is niet slechts een stoffelijk wezen, in de gewone zin van 't woord.

Hij denkt, voelt en begeert. De vraag moet opkomen of daarvoor ook de evolutie geldt? Tot op zekere hoogte schijnt een antwoord heel eenvoudig. Immers wij onder vinden het aan ons zelve en zien het aan anderen, dat een kind, al opgroeiende *leert* denken, gevoelens gaat koesteren en ze leert beheersen en zijn ontwakende begeerten en neigingen te richten en te beteugelen. Dat alles komt ons heel natuurlijk voor. Bij ontelbare gelegenheden zal men verontschuldigend zeggen, dat een kind nog te jong is om een of ander te begrijpen, nog geen „weet” heeft van allerlei gevoelens en nog niet in staat is zijn begeerten en neigingen te bedwingen.

Trouwens wat wij opvoeden noemen, bedoelt niet anders dan het kind te oefenen in het gebruiken van al zijn geestelijke vermogens, in het leiden en bewaken van zijn geestelijke evolutie.

Zo beschouwd, moeten we tot dezelfde konklusies komen als voor zijn lichamelijke ontwikkeling.

Alle groei is geleidelijk, zo luidt de algemene evolutiewet. Dat het verstand slechts stapje voor stapje sterker kan worden, past bijvoorbeeld de school toe in de langzame opklimming van alles wat ze onderwijst.

Eveneens zal ook het gevoels- en wilsleven van de mens slechts langzaam zich ontwikkelen door herhaald voorbeeld door ouderen, door voortdurende ervaringen, door ettelijke malen vermaan en lering.

Zoals de boer dan geduld moet oefenen bij de groei van het graan, de geneesheer bij de genezing van een zieke, zo is er ook geduld nodig bij de geestelijke opvoeding.

Dat alles is te vergelijken bij wat in de aanvang opgemerkt werd over de individuele ontwikkeling van een kind. Er is evenwel alle reden om verder te gaan. Immers er zal wel niemand zijn, die in twijfel trekt dat ook geestelijke eigenschappen erfelijk zijn. Met andere woorden, het staat wetenschappelijk vast dat elk geslacht op geestelijk gebied de erfgenaam is van het vorige. Als we nu maar steeds terugredeneren, dan zijn wij tans de erfgenaam nog van voorgeslachten van miljoenen jaren her misschien, die toen nog volgens de reeds besproken veronderstelling nog van dierlijke natuur waren. Dan moet er dus, als dit alles zó is, ook familieovereenkomst zijn in geestelijk en zedelijk opzicht met de dieren en moet er ook op dat terrein een evolutie zijn sedert de ontelbare eeuwen.

Dit zeer korte overzichtje bedoelt niet anders dan een aanduiding te geven van wat onder evolutie is te verstaan en de lust aan te wakkeren er wat meer van te weten. Goed opgevat, leert zij dan veel verklaren van wat nu is en geschiedt, leert veel van wat ons ellendig en noodlottig toeschijnt begrijpen als het onvermijdelijk gevolg van wat eeuwen her voorafging en dwingt tot milde beoordeling van al wat afkeurenswaardig is. Doch de medalje heeft een keerzijde. Diezelfde wet der evolutie, die het heden in vergoelend licht doet zien, wijst ook heen naar een mogelijke toekomst en doet een sterk gevoel van verantwoordelijkheid ontwaken voor die toekomst.

Wie het bestaande verklarend, dus zacht beoordeelt, erkent de plicht niets te verzuimen, wat uit dat bestaande het betere kan doen voortkomen.

Woorden van Marx.

Het naaste doel van de Kommunisten is hetzelfde als dat van alle andere proletarische partijen: vorming van het proletariaat tot klasse, omverwerping van de heerschappij der bourgeoisie, verovering der politieke macht door het proletariaat.

Kommunisties Manifest. 1848.

De eerste stap voorwaarts in de arbeidersrevolutie is de verheffing van het proletariaat tot heersende klasse, de verovering der demokratie.

Kommunisties Manifest. 1848.

Het proletariaat zal zijn politieke heerschappij gebruiken om de bourgeoisie langzamerhand al het kapitaal te ontrukken, alle produktiemiddelen in de handen van de staat d.w.z. van het als heersende klasse georganiseerde proletariaat te centraliseren.

Kommunisties Manifest. 1848.

Alle omwentelingen volmaakten deze machine (bedoeld wordt: de staatsmachinerie) in plaats van haar te breken.

18. Brumaire.

Onder „proletariër” is ekonomies niets anders te verstaan als de loonarbeider, die het „kapitaal” voortbrengt en gebruikt en op de keien gegooid wordt, dadelijk als „Monsieur Capital” zoals Pecqueur hem noemt, hem voor zijn behoefte om nieuwe waarde te scheppen, niet meer nodig heeft.

Het Kapitaal.

Tot de produktieve arbeiders behoren natuurlijk allen, die aan de voortbrenging der waar op de een of andere wijze medewerken, van de eigenlike handwerksman af tot de direktieur en de ingenieur toe.

Theorieën over de Meerwaarde. Deel I, Blz. 258.